

BERZY JÓZSEF

**HONPOLGÁRSÁG
ÉS
HONVÉDELEM**

KÉZIRAT: 1941

MÁSOLAT: 2002

KÉZIRAT

A kézirat az 1941-es év termése. Hat évtizeddel később, 2002-ben kis példányszámban készült róla másolat.

E másolatokból néhány nagyobb könyvtár mellett azok a levéltárak kaptak, amelyek hivatalos kiadványok mellett magán jellegű kéziratok gyűjteménnyel is rendelkeznek.

Ez a másolat sohasem került könyvárusi forgalomba. Ha bárki kezébe jutna és szövegéből valamit is idézne, szükséges az idézett szöveg kézirat-jellegének és az 1941-es évszámnak a feltüntetése.

Régi kézirat. Egyetlen baráti olvasóján kívül a maga korában nem jutott mások kezébe. A fiatal kor nagyon sok munkája fekszik a leírt naplószerű mondatokban. Rengeteg emlék és tervezgetés kívánt szóhoz jutni, de mindannyira rátaposott a háború és egy idegen világ győztese. De van valami mégis, ami túlélte a pusztulást. Úgy érzem, a tiszta szándékú gondolatok értéke és érvénye megmaradt.

Kéziratomat három részre terveztem. Ilyen sorrendben: honvédelem (honpolgárság), nemzetvédelem (a pártoskodást levezető nemzetvédelmi szervezet, az iskolán kívüli oktatás és tájékoztatás különböző fokozataival), és végül munkavédelem (a hivatásrendekre épült társadalom szolgálatában). Csak az első rész sietve leírt fogalmazványa készült el 1941-ben, mert a következő évben, 1942 tavaszán már én is katonai szolgálatot teljesítettem a második magyar hadsereg keretében. Hadi-szolgálatban és hadiüzemi feladatban megmaradtam a háború végéig.

Fiatalkori írásaim legnagyobbrészt elvesztek, de ez az egyetlen régi kéziratom valamiképpen elkerülte a pusztulást, és velem jött még az emigrációba is. Bizonyára azért volt így, mert szándékomban volt, hogy megírjam a folytatását.

De nem született folytatás. A 41-es kéziratban, ahol szembe-tűnőbb hibára akadtam, kissé helyresimogattam a szöveget. Azután az itt olvasható másolatban, kellő együttérzéssel, az egészet az irattárba helyeztem. – Az emigráció másfajta feladatok elé állított. Dolgoztam, ahol lehetett, építettem, de közben írtam is, a vereségek ellenére telítve hittel, magyarságom iránti elkötelezettséggel, nemes és névtelen őseimtől örökölt szeretettel

Kanada, Torontó, 2002

KITEKINTÉS ÉS TÁJÉKOZÓDÁS

A magyar honfoglalásnak két korszakát szokták megemlíteni. Mindkettőről biztató híradásokban számolnak be történeteink. Az egyiket Álmos és Árpád fejedelem nevéhez fűzik, míg a másikat a tatárdúlást követő évek országépítő munkájával azonosítják és IV. Bélát említik úgy, mint aki a romokból rövid idő alatt középhatalommá tudta szervezni a megtizedelt magyar nemzetet.

(Ez a szó „honfoglalás”, a 20-ik század második felében jelentésében lényegesen kibővült. A jelentéstani változásokkal a szaktudománynak kell részletesen foglalkoznia, azok bemutatása semmiképpen nem illeszthető az én fiatalkori egyszerű írásomba. Főleg nem utólag. – Viszont szólnom kell arról, hogy azzal a reménységgel, kívánsággal említem a dolgozatban oly gyakran a honfoglalást, helyesebben a hon visszafoglalását, mint fegyelmezett, gondos szervezetségről tanúskodó nemzetvédelmi vállalkozást, hogy örök emlékezőként, ragyogó példaként maradjon meg minden magyar lelkében, bárhol éljen is a Földön.)

Mindkét honfoglalásnál más-más feladatok tették próbára a magyarság vezéreit. A lovasnomád ősműveltséggel érkező törzseknek a fejedelmek korában még nem volt állandó letele-

pülési helyük, tehát meg kellett számukra szerezni a hont. Később azután, amikor már az egész Kárpát-medence meghódítását és megszervezését első királyaink mintaszerűen elvégezték, a reánk zúduló veszedelmek folytán megritkult népességet kellett mesterségesen és gyorsan felerősíteni, hogy újra építeni tudjon a pusztulás helyén, és legyen elegendő ereje a sikeres vállalkozásra, hogy megvédelmezhesse önmagát a kiszámíthatatlanul érkező külső betörésekkel, fegyveres támadásokkal szemben.

Szüntelenül mozgalmas és folytonosan hadat viselő várendszerré alakult az ország, ahol minden intézmény és a nemzeti közösség legparányibb egysége is a honvédelmezés örök éberséget követelő feladatait szolgálta.

Ma is új honfoglalás feladata előtt állunk. Ámde e legújabb honfoglalásnak megvalósítása egészen mást jelent, mint amiről a múlt példái beszélnek. Ma nem egy új ország meghódításának gondolatával kell foglalkoznunk, mert a múlt példáját mostani helyzetünkben le nem másolhatjuk. Hasonlóképpen azt sem tekinthetjük célravezető gondoskodásnak, hogy a nagy háborúk és társadalmi nyomorúságok miatt megritkult és alacsony szaporodási átlaggal vergődő népi közösségünket külföldről kölcsönként népanyaggal egészítsük ki, hiszen ezzel éppen az elmagyartalanodás reánk boruló veszedelmeit növelnénk még ijesztőbbre. Az idegen megszállás már úgyis elérte közösségi életünk legbensejét, és beékelődésével sokhelyütt összefüggéstelenné tépdeste nemzetfenntartó erőinket. Elkövetkező honfoglalásunknak tehát — a múlttól eltérően — új célok megvalósulásáért, államéletünk új rendezéséért kell küzdelmet indítania, hogy a Kárpát-medencén belül — minden más idegen hódító szándék megsemmisítése árán — minden jog, valamint minden erkölcsi és anyagi érték fölött a kizárólagos birtoklást a magyar életközösség tagjai számára visszafoglalhassuk és biztosíthassuk. Nem kétséges, hogy ebből a célul

tűzött állapotunkból, adakozó könnyelműségünk folytán, megtört és jóhiszeműen befogadott, idegen lelkületű országlakóink egyszer már vakmerő következetességgel kiforgattak minket, s odáig jutottunk, hogy hajdani végváraink övezetében magyar testvéreink földönfutó hontalanokká lettek.

Senki se lásson túlzást ebben az ítéletben. Ezek a szavak végtelenül keveset mondanak azokkal a tényekkel szemben, amelyekről a századfordulót követő évek magyar kivándorlási számadatai rajzolnak fel keserves történeteket. De még a két világháború között is vérlázítóan sok bizonyíték szólt amellett, hogy állam- és társadalomvezetésünk hatalommegtartó rétege gyalázatosan magára hagyta a közösségi életműködés peremvidékeire: külvárosi nyomortanyákba és faluszéli zsellérkunyhókba kiszorult magyarjainkat mindazokkal a törtető jövevényekkel és idegenekkel szemben, akik vagy nem tudtak önmaguknak határainkon kívül hazát építeni, s ezért kényszerültek a magyar gazdanép eltartó erejére, vagy pedig saját hazájukban sem reméltek könnyebb és olcsóbb érvényesülést, mint éppen nálunk: a szétesésre hajló magyar égbolt alatt.

Noha a huszadik század gyakori romboló és egynéhány jótékony társadalomforradalma — mind a pusztításokban, mind pedig a népi erők megizmosításában, arra ösztönözhettek volna bennünket, hogy megelőzzük a végzetet, s megragadván az országépítés alkalmait, valamiképpen egyetlen sorsközösségbe öleljük össze a szerteforgácsolódó magyar erőket, és haladéktalanul — minden idegenlelkű térfoglalás felszámolásával — a magyarságot gyökereztessük bele országunk földjébe. Mindez annyira természetes nemzetpolitikai célkitűzésnek tűnik, hogy szinte nehéz elhinni, hogy e célkitűzés megvalósításáért a „keresztény és nemzeti” jelszavak hangoztatásánál több alig történt.

Kevert szellemű és nagyjobbrészt felületesen magyar összetételű kormányaink a közelmúlt évtizedeiben bizonyára nem is

éreztek fogékonyságot a "harmadik magyar honfoglalás" művének megtervezésére és megvalósítására.

Amikor most, lelkiismeret-vizsgáló hosszú töprengések után kezembe vettem a tollat, hogy papírra vessem a természet törvényeiből fakadó figyelmeztető jelszavakat az új magyar honfoglalásról, a meggyőzésnek azt a módját választottam, amely élményeimen keresztül engem is friss cselekvésre serkentett. Elhatároztam, hogy nem személytelenül szólok a feladatokról. A személytelenül fogalmazott politikai megállapításokba gyakran belevegyülhet a felelősség el nem vállalásának vallomása is. Ezt a látszatot azonban el akarom kerülni, éppen ezért az új magyar honfoglalás tervével kapcsolatos gondolataimat — egyszerű és őszinte megvilágításban — úgy mondom el, ahogyan azok megszülettek. Apróbb-nagyobb események emlékeiből rakosgatom össze elbeszélésem anyagát és úgy szólok róluk, amint velük szép sorjában találkoztam.

Elég hosszú utat jártam végig eddigi életemben és többször állított a sors olyan megpróbáltatások elé, amikor emberi erőm kockázatos megfeszítésére volt szükség. Többször kellett vereséget szenvednem, majd újra nekiindulnom a megkezdett ösvényen, amíg valami kis eredményt elérhettem. Hátha azok, akik most velem együtt ismét bejárják az első világháború kitörésekor megszületett magyar nemzedék egyik tagjának életútját, közös elhatározással birtokba vehetik a leszűrt ítéleteket és egymás bajtársi kezét megragadván, döntő sikerrel folytathatják a megkezdett vállalkozást. Sokáig egyedül kellett bolyonganom, s éppen ezért, most már szeretném, ha minél többen haladnánk egymás mellett, ugyanazzal a megingathatatlan elhatározással szívünk mélyén.

Ez a cél áll előlem e pillanatban, amikor először írom le egyetlen felszólító mondatba tömörítve politikai törekvéseim alap gondolatát: „készüljünk fel magyar földön új magyar honfoglalásra!” Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy adjuk vissza a

magyaroknak mindazt, ami őket a történelmi jog szerint megilleti. Ne fordulhasson az elő, hogy valamilyen kényszer hatására bármiben is közösködjünk azokkal, akik nem velünk, hanem ellenünk akarnak szervezkedni saját hazánkban. E nagy magyar honfoglalás végrehajtásához és az eredmények megvédelmezéséhez pedig tegyük alkalmassá ősi alkotmányunk jogrendszerét, hogy az egyszersmind megvívhatatlan vár legyen önmagunk számára azokkal a nyíltan vagy alattomosan támadó veszedelmekkel szemben is, amelyekkel hajdan — az első honfoglalás korában — még nem kellett a magyarságnak számolnia.

Súlyos tanulságokat hozott az az élmény, amely az első világháború után a legfiatalabb magyar nemzedékre zuhant. A feldarabolt ország trianoni csonkasága mintha a bennünket körülfogó kis világunk öntudatának hiányosságaiban is kiütközött volna. Tömérdek kérdés megválaszolatlanságát rejtőztette a bizonytalanságot árasztó jövő. Szűk volt a magyarság számára a megcsonkított ország, — annyira szűk, mint egy népes családnak a levegőtlen szoba. Történelmi hivatásunk szolgálatában egyetlen irányban sem volt kitekintésünk, mert mindenfelől szuronyokkal és tüzgépekkel támogatott térfoglalási vágy meredt országunk belseje felé. Nem csoda tehát, ha a változtatásokra törő kezdeményezéseket valahonnan messziről, kívülről várta a rosszul irányított honi közvéleményünk. Nem belülről, a belső terjeszkedési erők tervszerű felnövelésének, gyarapításának lehetőségétől remélt ígéretek, hanem azoktól, akik a parancsbékét 1920-ban reánk kényszerítették. S valóban érkeztek is ígéretek, de komolyságukban józan ésszel alig lehetett hinni. Ugyanakkor azonban jöttek bőségesen riasztó figyelmeztetések is. Így ért el engem is a riasztó figyelmeztetés — túl az országhatáron, de még a Kárpátok vonalán belül, amikor a tőlünk elszakadt nemzetiségeink friss keletű birtoklási mohóságát, politikai vágyakozásait vizsgálgattam.

Számomra döntő volt az élmény, mert ekkor világosodtak meg szemem előtt azok a kötelességek, amelyek teljesítésével egyetlen ember beleviheti lelkét és akaratát egész népének életmozdulásaiba.

Emlékek és történelmi emlékezések

Minden ember életében megérkezik egyszer az az indító esemény, amely irányt szab későbbi cselekedeteinek. Egyszerű szóval talán azt mondhatnánk, hogy ilyenkor ébred fel a lélek mélyén a hivatástudat és a hivatástudat nyomán a vágyakozás, hogy rendbe hozzuk életünket és valamiféle határozott célt adjunk cselekvéseinknek. Természetesen a cél megválasztásába sokféle neveléstani hatás is közbeszól. A gyermekévek kezdeti élményeitől soha többé nem tudunk szabadulni, mert azok nyitogatták egykor látásra szemünket és azok alakították érzékennyé vagy durvává lelkiismeretünket.

Minden más mondanivalóm előtt, most megvizsgálom emlékeimet, vajon a magyar Alföldről elinduló életemben mikor jött el az az irány-meghatározó esemény, amelynek nyomán a politikával való foglalkozás terveit kezdtem el szövögetni. Ha még azt a vallomást is előrebocsátom, hogy körülbelül ettől az indító eseménytől számíthatom a cselekvésekre ösztönző nyugtalanság ébredését, ezzel már jó előre arra a kérdésre is válaszolok, vajon miért nem akartam, vagy miért nem tudtam szabadulni az ifjúkor hajnalán kipattanó hivatássejtelem szolgalatától ...

Ma már azt is meglátom, hogy sokáig alig voltak őszinte tanítómestereim. Mintha az iskolai oktatásnak az lett volna az egyik elkendőzött célja, hogy lehetőleg a rosszul értelmezett „szülői oltalmazás” kedvéért elfedje a serdülő fiatalság szeme elől a magyar életnek kedvezőtlen színeződésű képeit, melyeknek legnagyobb része a századforduló táján megbillenő

országromlást ábrázolta. Az volt a látszat, hogy az idősebb nemzedék szégyellte megmutatni a fiatalabb előtt az akkori jelen valóságát, milyen siralmas állapotba juttatta oktalan szabadelvűsége a magyar népet és annak felnégyelt országát.

Az ifjúkor jóindulatú hiszékenysége kezdetben legalábbis így magyarázta meg nekem az iskolai oktatás fogyatékoságait. Viszont előtűnedeztek olyan jelek is, amelyekből a szándék rosszindulatára következtethettem. Mintha a "vakulj magyar" tisztátalan és idegen szellemű elferdítéseit olyan szándékkal vegyítették volna a tanítási tervekbe, hírlapi közleményekbe és az ifjúságnak szánt kiadványokba, hogy a felnövekvő nemzedékben kárörvendő következetességgel neveljenek ki valamiféle félszeg történelmi tudatot, de főként olyan kisebbségi érzést, amely tájékozatlanságban hagyja és megfélemezt minden merészebb alkotói elhatározás végrehajtásában.

Erről a balsejtelmemről azonban csak később szólok részletesebben.

Áthaladván országhatárainkon, elrabolt magyar földről kellett visszatekintennem az ország belseje, múltja és jelene felé, hogy átfogóbb és őszintébb rajzolású képben tudjam összefoglalni magyar népünk letagadott vagy meghamisított sorskérdéseit. Kívülről néztem vissza. Idekint nem oltalmaztak meg a megtévesztő és valóban tartalmatlan "romantikus hazafiságot" bújtató szólamok a "békeévek boldog önfeledtségéről", mert az elhódított magyar föld új birtokos urai kegyetlen kézzel hasogatták szét a káprázatos színes ködfüggönyöket, amelyekkel otthon a "múlt dicsőségét" övezték, hogy ne láthassuk meg a maguk meztelen valóságában a könnyelműen "elközjogázkodott" történelmi lehetőségek helyén domborodó szomorú magyar temetőket.

Pozsonyban ismerkedtem meg — egyelőre az elméletek sejtelmes távlatából — jövődő életem feladataival és kötelességeivel. Ez az ismerkedés számomra annyira döntő fontosságú

volt, hogy minden bizonnyal életem alkonyáig elevenen él majd emlékezetemben.

Az időpont: 1933. év augusztusa.

Egyik napsütéses délutánon, néhány ismerősöm társaságában, megtekintettem Pozsony négytornyú várát. Csinos családi házakkal tarkított úton haladtunk felfelé, amíg az omladozó várkaput elértük. Errefelé építkeztek a város új gazdagjai.

A vár délkeleti tágas erkélyéről néztük sokáig a messzeséget. A verőfényben ólomszürkességgel csillogott a Duna. Mozdulatlan csillogásában mintha letűnt évszázadok elnémult üzenete bujdokolt volna. Csend volt, még a szellő szárnyalását is alig lehetett hallani.

Gondolataimban a magyar múlt emlékei után kutattam. Egészen különös ünnepélyességet éreztem e várlátogatásom alkalmában. Egyedül voltam fiatal életéveim ébredező öntudatával a város bevándorolt idegen urai között. Noha magyarul beszélgettek velem, az ajkukon felcsendülő magyar szó csak a gondolatok élettelen közvetítő eszköze volt és nem rezdült benne a lélek ...

Pozsony szorosan tapad a folyóparthoz. Északnyugat felé félkaréjban dombok övezik. Az idegen megszállás első másfél évtizedének frissen épült házai már ott sokasodtak a dombok déli hajlatain.

A vár katonai őrségének cseh parancsnoka szorgalmasan magyarázta az új uralom szerintük „áldásos tevékenységét”. Cseh nyelven beszélt, még véletlenül sem használt volna magyar vagy német szavakat. Magyarázatából hamarosan az derült ki, hogy a város azóta kezd kiemelkedni elhanyagoltságából, amióta a csehszlovák kormány vette pártfogásába, hogy az ország második fővárosává fejlessze. Pálcájával rámutogatván a völgyre, gondosan elmagyarázta az új építkezések nevezetességeit. Statisztikai számokkal bizonygatta a fejlődés eredményeit. Még a jövőendő tervekről sem feledkezett meg. Tekinte-

tünk ráfutott a régi vashídra. Hosszú, biztató karként nyúlt át a Duna déli partjához. Odaát továbbhaladó útvonalakat rejtettek a fák lombjai. Arrafelé van Ligetújfalu, és arrafelé kell helyet adni majd a régi város zsúfoltságából kiszoruló cseh előrenyomulás új házainak.

Legalábbis így képzelték ...

Az egykori magyar élet emlékei Pozsony belsejében öreg, megszürkült kőházak komorságába húzódtak vissza. Régi zárdaépületek, templomok s a Széchenyi—Kossuth nemzedékének emlékét őrző nemzetgyűlésháza emelkedtek ki csupán ebből a fakó szürkeségből. Följük magasodott a hajdani magyar királyokat és Rákóczi Ferencet is befogadó belvárosi templom tornya, tetején Árpád-házi királyaink koronájának másával. Ez a torony vigyáz örök vendégének: az ige hirdető Pázmány Péternek országmentő magyar álmaira... S a nyugatról kelet felé hömpölygő Dunának nagy kanyarában, mintha a beáramló Európa világának behatásai elé még a végzet is ezt a sziklatömböt jelölte volna ki védőbástyául, romokba töredezve ugyan, de még mindig ott állt a négytornyú vár — hirdetvén, hogy Pozsony fölött elpusztíthatatlanul tovább öröködik a magyar lélek történelemfordító és nemzetfenntartó ereje.

Távoli emlékezésekbe mélyedve jöttünk lefelé a hegyi úton. Sokáig nem szóltunk egymáshoz. Ezen a délutánon háromféle ember találkozott egymással: a cseh őrség parancsnoka, aki a háborús nyereség részesének és államfenntartó tényezőnek érezhette magát; mellette pozsonyi tót ismerőseim, valamennyien írók vagy tanárok, akik nemzetfenntartó hivatást vallottak magukénak, s végül én, aki egészen más öntudattal láttam meg a múltat a jelen elváltoztató törekvései mögött. Nagyon kellett küzdenem a gondolatokkal, nehogy a látottak csüggedésbe ejtsenek és elkápráztassanak.

A felfejlődő csehszlovák térhódítás kétségtelenül az európai műveltség magas színvonalán mutatkozott be. Versenyt tá-

masztani vele szemben alacsonyabb értékű módszerekkel alig ha lehetett volna. A távoli múlt egyetlen megpróbáltatása sem tudott akkora veszedelmet zúditani a felvidéki magyarságra, mint ez a gyors eljárásokkal dolgozó rendszer, amely a műveltség életosztó fegyvereivel jött és ugyanekkor könyörtelenül körülzárta a magyarság telephelyeit, falvait és városait az idegen élet harácsoltságonak nagyobb és vonzóbb gazdagságával.

Visszafelé, a várhegy lábánál betértünk a pozsonyi egyetemi tanárok házának kertjébe, s beszélni kezdtem, a menekvés vágyától megragadva, a magyar évszázadok honépítő törekvéseiről. Azok egyelőre e tájak fölött lezáródtak, de eredményeikben korántsem semmisültek meg. A mostani gyorsított csehszlovák építkezések, szerte a megszállott területek városaiban, tulajdonképpen csak a régi mag köré tudnak újabb zárógyűrűket vonni, amely mag eredetileg a magyar munka szorgalmából született e világra. Messzebbre azonban nem mehetnek a Felvidék ősi magyar arcának megmásításában. Mert ha egyszer azt kísérelné meg, hogy ennek az ősi magnak kiirtását hajtsák végre, tulajdonképpen előbb a távoli évszázadokban gyökerező történelmet kellene megsemmisíteniük. De azt a vért és verejtéket, amely egykor ezeknek az értékeknek megalkotásánál — a magyarság és testvérmépeinek együttes önfeláldozásából kicsordult — ebbe a földbe belesűrűsödött, még a kövek szétrombolásával sem tudnák kifejteni vagy egymástól elválasztani.

Végigkérdeztem ismerőseimet és kiderült, hogy magyar nyelvi tudásukat, oklevelüket és általában a középvezető rétegbe való bejutásukat annak a magyar közoktatási rendszernek köszönhetik, amely — elhanyagolván az alföldi színmagyar mezővárosok hasonló szükségleteit — túlzott lovagiaságból elsősorban nemzetiségi területekre telepített iskolákat. A századforduló idejében így remélték politikusaink, hogy a

magyarosítás szabadelvű elképzelését megvalósíthatják. A következmények azonban rácsfoltak erre az ábrándos és helytelenül átgondolt kezdeményezésre. Az 1914—18-as világháború után Prágában, Bukarestben és Belgrádban jobbra azok segítségével sikerült a hajdani nagyobb magyar életteret utódállamok részeivé felnégyelni, akik alig néhány évvel előbb még magyar állampénzen létesült iskolák növendékei voltak és idehaza jóhiszemű tévedéssel arra a feladatra szemelték ki őket, hogy megbízható és képzett összekötők legyenek az ország peremére települt, vagy telepített nemzetiségiek érdekei és az egyetemes magyar államcél szolgálata között.

Ámde ezen a fordított helyzeten aligha lehetne úgy változtatni, hogy az elszakadásba hajszolt népeket utólag lelkiismeretvizsgálatra beszéljük rá, vázolván előttük a hűtlenség bűnének nem éppen elrejtethető szépséghibáit.

Már a pozsonyi vár meglátogatásakor felmerült bennem az a gondolat, hogy valahol a magyar nép szállásföldjén kell az új országépítés munkáját elkezdenünk. A magyar államélet vonzását kell megnövelnünk és kiterjesztenünk olyan értelemben, hogy érdemes legyen a mi történelmi vonzásunkba tartozó népek és emberek számára a magyarság szolgálatát, enyhébb kifejezéssel: az együttélést vállalni.

Ekkor még — tizenkilenc éves koromban — csupán kutattam élethivatásom után. Megpillanthattam Pozsony példájában a végzetessé válható veszedelmeket, amelyeket ellenünk szervezkedő hatalmak halálos következetességgel raknak körénk, az idegen lélek minden felhasználható eszközének megragadásával. Ha nem védekezünk, egyszer majd bezárul a szorítás gyűrűje.

Végtelenül szerettem volna megtalálni a biztató szót, amely a magyar nemzet eljövendő felerősödéséhez fűződő reménységemet igazolta volna. Azért léptem át északnyugati irányban a trianoni határt, hogy valami ilyen vonatkozású biz-

tatással találkozom. De helyett akkor még sok-sok rejtélyes újdonság tolult figyelő szemem elé és szüntelenül arra kellett rádöbennem, hogy a csehszlovák nemzetegységbe iktatott hajdani tótságunk szinte fejlettebb öntudattal áll munkaasztalai mellett, mint a pesti utcák száraz, poros légkörében felnövekvő városi ifjúságunk. Kerestem az okokat és minduntalan a múlt évszázad „kultúrnacionalista” kisebbségi mozgalmainak előzményeibe ütköztem. Északon Kollárék és Stur Lajosék, keleten a dákóromán törekvések görögkeleti papjai és délen az illírismus megszállottal, a bécsi udvar kárörvendő segédlete mellett, évtizedeken át izgatták az idegen anyanyelv védelmi egységébe zárt közvéleményüket, miközben az ország fővárosában a „minden állampolgárt egyenlősítő” törvények áldicsőségét ünnepelték. Kisebbségeink szellemi vezetői teljes elszántsággal beálltak még a szépirodalom művelése terén is a maguk népi önérzetének szolgálatába. A lázító lírai költeményektől egészen a tudományos látszattal leplezett történelemírásig, széles arcvonalon vették fel a küzdelmet, hogy a zsarnokinak festett magyar elnyomatással szemben leszámolást hirdessenek és az ország feldarabolására a vágyat olvasó közönségükben elültessék. Ugyanekkor magyar közvéleményünk elzárva ezeknek a mozgalmaknak megismerésétől, a kiegyezés megalkuvásába gyötörten, még azt is eltűrte, hogy a gettóból szabadult zsidó világszemlélet selejtes és izléstelen termékeivel megrabolja a romlatlan magyar néplélek megnyilatkozási alkalmait. A megállampolgárosodott zsidók türelmetlen hódítási vágygal törtek be szellemi életünk berkeibe, hogy farizeusi ösztöneik kielégítéseképpen feltúrják alkotó művészetünk leg szebb virágoskertjeit.

Akár a közeli évtizedek távlatába néztem vissza, akár a jelen felé fordultam, mindenképpen komoly szomorúságot éreztem. Nem tudtam elhinni, hogy a Párizs-környéki békeparrancsok intézkedései tartós állapotokat teremtettek volna.

Vártam Pozsonyban a csalódottság megvallását, ámde ha fel is törtek az elégedetlenség hangjai, mindig csak a napi politika síkján rajzolták fel külön követeléseik jeleit.

Az új szláv öntudat kiműveléséhez ellenben Csehszlovákia egész területén egyenlő arányban, feltárultak a korlátlan lehetőségek. A prágai sajtóközpont ügyes előrelátással felkarolt minden olyan irodalmi vállalkozást, amelyben az író a csehszlovák államszervezetbe illesztett szláv néplélek sajátos mondanivalója után tapogatott. Pozsonyban alkalmam volt megismerni a fiatal tót írótabor legjobbjait. Már egészen rövid beszélgetés után is megállapíthattam, hogy feszült alkotási vágy lüti őket: mintha valóban az állítólagos elnyomatás évtizedeinek mulasztásait igyekeznének bepótolni. Közöttük a leginkább "beérkezett": Lukács B. Emil, magyar nevet viselt, s különösen jól ismerte a magyar irodalom legfrissebb termékeit is. Bizonyára helytelenül tettem volna, ha vitába bocsátkozom velük, és az akkori magyar revizionista mozgalom Pesten termett szellemében, tót népmozgalmuk hiábavalóságát bizonygatom előttük. Noha a bizonyítást valószínűsítő adatok kéznél lettek volna... Csupán a pozsonyi politikai tanítás és a prágai közötti ellentétre kellett volna mélyrehatóbban rámutatnom, hiszen a pozsonyi tót íróismerőseim népi öntudata homlokegyenest cáfolta Prágának az egységes csehszlovák nemzetről vallott felfogását.

Szerintem a valóság kezdettől fogva az volt, hogy Prága egyfelől hangos propagandával hirdette a csehszlovák politikai egység bonthatatlanságát és ezért engedélyezte a tót szellemi élet mindenféle szlávosító megnyilatkozását írásban, képben és egyéb műalkotásban, másfelől azonban még az új politikai fogalom megjelölésére használt szóösszetételben is féltékenyen vigyázott az összefűzött szavak sorrendjére, előbb hangsúlyozván a cseh fogalmat és csak mögötte a járulékos szlovák népi fogalom megjelölését. Könnyű volt észrevennem a pozsonyiak

elejtett mondataiban, hogy a hirtelen lelkesedés mögött már feltűnedezték az aggodalom árnyékai is.

A szentistváni magyar országtestből kihasított rész tót politikai pártjai nyugtalanító türelmetlenséggel kezdték már hangoztatni Prága urai előtt az utódállam alapítási okmányának: a pittsburghi szerződésnek tót és kisorosz önkormányzatra tett ígéreteit. Azok az építkezések, amelyeket a régi pozsonyi belváros kőházai körül az újfajta országhódítás jelképes bizonyítékaiként is tekinthettünk, nemcsak a régi magyar világra jelentettek veszedelmet, hanem nagymértékben a tótokra, és zakkabba pedig az Eperjes-környéki szászokra is. Az új keletű építkezések legnagyobb része a csehországi születésű betelepülő hivatalnoki réteg befogadására készült. A testvérinek hirdett „cseh és szlovák” összeölelkezés után, mégis csak a folytonos menetben betelepülők élvezték első fokon az államhatárolom jutalomosztó figyelmét, mellettük pedig azok, akik a hűcsatlósi szerep fogadalmát letették és csak utánuk következtek a többiek. Ezek az állapotok természetesen bizonyították, hogy a szerződéses egyezményrel új államkeretbe fogott népek történetének lesznek még meglepetésszerű fejezetei.

Hamar észrevettem, hogy a tót nép szellemi irányítói is sok tekintetben hasonlóképpen látják a helyzetet, ámbár látogatásom időpontjában még mindig bíztak valamilyen végleges megoldásban a csehszlovák állam keretén belül. Amíg azonban a véglegesnek nevezhető megoldás késett, addig is a maguk erejéből igyekeztek járható csapásokat vágni a tót néplelek megnyilatkozása érdekében.

Noha tudniok kellett, hogy ezt a választott útjukat a jövődő sohasem teheti könnyen járhatóvá. Hiszen már a harmincas évek elején felködlött fejük felett a veszedelem, hogy a hazug függetlenség kalandjába csábított tót nép idősebb és fiatalabb nemzedékei előbb-utóbb egymással meghasonulnak, Ha a későbbi fejlemények nem is vezetnek nyílt ellenségeskedéshez,

mégis — legalább világnézetileg — ellenséges lesz az a különbözőség, amely az öregebb nemzedék álmát őrző múlt és a fiatalabbak uralmát befogadó jövő között lép fel, mihelyt a politikai őrsváltásra Pozsonyban sor kerülhet.

Ezt az okoskodásomat el is mondtam nyomban a pozsonyi egyetem egyik történelem szakos tanárának: dr. Rapant Dánielnek. Röviden vázoltam, hogy a prágai fogalmazás tükrében felszabadulásnak színezett elszakadás korai és túlhajtott lelkesedéssel gyümölcsözött. A későbbi fejlemények nem igazolták a lelkesedés eredeti okait: a tót népi felbuzdulás korábban hajtott lombokat, mint gyökerzetet. Az egykori csatlakozási láz gyorsan váltott át ellenállássá, amiből később újabb szakadás következhetik, nevezzük bár ezt a lehetőséget óvatosságból csupán az önkormányzati követelések megvalósulásának. S akkor már két élő nemzedék kerül egymással szembe egyetlen emberöltő alatt, azok, akik elhamarkodták a csatlakozás feltételeit előzetesen biztosítani és azok, akiknek verekedni kellett a mulasztás miatt.

Kérdéseimre meglepő és egyszerű választ kaptam. Rapant egy pillanatig sem cáfolta következtetéseimet, mert szerinte a történelemtudománynak nem a valószínűségek kétségbevonása, hanem sokkal inkább azok bizonyítása a feladata. Ellenben vigyázni kell a nézőpont megválasztására. Ami most az egykori észak-magyarországi részeken végbemegy, azoknak az induló eseményeknek különféle fontosságuk van, ha magyar vagy pedig tót nézőpontból szemléljük.

Odahaza a magyar fővárosban sokan szeretnék, ha a prágai és pozsonyi növekvő politikai ellentétek a hajdani nemzetiségek önkéntes visszafordulásához vezetnének, s ennek a kívánságnak alapján szokták általában megítélni a jelen türelmetlenül változó fejleményeit.

Rapant is azt a véleményemet erősítette meg, amely a tótokkal, mint egykori kisebbségünkkel való érintkezéseim első

pillanatában már kialakult bennem: csak a politikai együgség hihet abban, hogy a tölünk elszakadt nemzetiségek bármelyike önkéntes elhatározásból térjen vissza magyar államunk fennhatóságába.

Égészen természetesen a másik oldalon azok, akik az elszakadást végigcsinálták, szintén egyéni szemmel tekintenek a jövő elé. A tótság általában megkapta a nemzeti életéhez szükséges szláv vezető réteget. Politikai ellenzékével nem a szláv élettörvények ellen tiltakozik, mert azzal tulajdonképpen önmagát tagadná meg. A fejlődésnek egy újabb küzdelmes korszaka kezdődött el, amikor az uralkodó nemzedékeknek a politikai és általában a szellemi élet versenyében dönteniük kell, vajon a szláv élettörvények gyakorlatában, az új államkeretbe fogott népek egyéniségéből mi maradjon fenn — látszólag a másik rovására, tulajdonképpen azonban az egységessé csiszolódo közösség javára. Rapant meglátása szerint, amíg a csehszlovák államot esetleg külső veszedelem szét nem bontja, addig a tótok mindenféle politikai türelmetlensége mögött is sokkal nagyobb mértékben fennáll a szláv alapozású állammal szemben az érdekek azonossága, mint egy olyan államgyakorlattal szemben, amelyen belül számukra csupán a kisebbségnek kijáró jogokat biztosítanak.

Ez a magyarázat, megvallom, elkedvetlenített, Noha úti-tervem összeállításakor már az a szándék foglalkoztatott, hogy meglátogatván az utódállamok közül a csehekét — éppen azt, amelyik az új életre való berendezkedést a művelődés által felkínált legkorszerűbb eszközökkel siet végrehajtani, s itt a helyszínen ismerhessem fel a magyar élet jövődo hódításához szükséges módszereket. Ha élményeim és tapasztalataim segítségével, Prága elidegenítő politikájával szemben a visszahódítás magyar fegyvereinek felismeréséig egyszer eljuthatok, hittem abban, hogy kelet és dél felé is megtalálhatjuk majd a megoldás lehetőségeit. — Ámbár sohasem tudtam volna maga-

mérvá tenni azt a téves megállapítást, hogy a Kárpát-medence idegen ajkú kisépeit egyugyanazon sablonban fogalmazott szabály alapján lehessen újból a szentistváni birodalmi keretbe beszervezni. Nem egyenlők ezek a népek sem számarányukban, sem műveltségük színvonalában, s legkevésbé sem olyan értelemben, hogy visszahódításuk és megtartásuk a nemzetfenntartó magyarság szempontjából egyenlően hasznos és értékes lenne. A most meginduló faji és politikai eltávolodásuk pedig végzetes nehézségeket támaszthat, ha csak a történelem nem nyújt a jövőben újabb alkalmat a megtisztult magyar életörvények még idejekorán kiterjeszthető érvényesülésére.

Pozsonyi élményeim végeredményben tökéletesen összezárták a zsákutcába tévedő, honi revíziós mozgalom sikeréhez fűződő korábbi reményseim maradványát is. A világpolitika akkori diktátorai: London és Párizs demokrata urai, sohasem tudnának olyan igazságot szolgáltatni a magyarságnak, amelyen keresztül elsőszámú közép-európai szövetségeseiket haragítanák maguk ellen. Még akkor sem tennék ezt, ha nyilvánvalóan Prága, Bukarest és Belgrád haragja semmiféle komoly veszélyt nem jelenthetne számukra. A maguk merev álláspontját pedig könnyedén igazolják azzal, hogy a „népek örendelkezési jogát” nem kívánják sérteni. Az idegen fennhatóság árnyékában rendezendő népszavazás viszont szánalmas eredményeket hozna, mert a magyarellenes többséget a propaganda már előre megdolgozta. Egyetlen magyarázatot találtam arra, miért nem tettek kísérletet ellenségeink a népszavazással követeléseink „teljesíthetetlenségének” egyszer s mindenkorai bizonyítására? Mert még a részleges határkiigazítások gondolatától is irtóztak. Márpedig a magyar fennhatóság kiterjesztésére szavazók kisebbsége is elkerülhetetlenné tette volna a határok új megvonását.

Csak most döbbsentem rá először, milyen óriási hátrány az számunkra, hogy közvetlen környezetünk életének, szokásai-

nak, törekvéseinek és alkotásainak megismerését elhanyagoltuk, sőt még most sem fordítunk rá kellő gondot. Revíziós mozgalmunk kezdeti alapvető hibája az volt, hogy bizonyítékaival ott kísérletezett igazságszolgáltató beavatkozást elérni, ahol az igazságtalanságot parancsba diktálták, Az igazságtalanság nemzetközi sugalmazóit vádolván, természetesen a vádakból azokra is hullott, akik az országcsonkitáskor a tőlünk elszakított népeknek vezéralakjai lettek. Pedig sohasem lenne szabad kívülről közelednünk nemzeti fájdalmaink orvoslásához, s hasonlóképpen azt sem lenne szabad felednünk, hogy az egyetlen járható út a nemzeti erők felnövekedéséhez mindenkor csak belülről vezet.

Megemlítem még többnapos pozsonyi tartózkodásom egyik legfájóbb emlékét is. Akik elkísértek sétáimra, tudtam róluk, hogy alaposan felkészültek a maguk álláspontjának igazolására. Ugyanezt azonban nem állíthattam önmagamról: alighoztam olyan ismeretanyagot honi középiskolánkból, aminek itt döntően hasznát vehettem volna. Önmagamra voltam utalva, a tudományos előképzettségem, olvasottságom kiáltó hiányait a természetes észjárás következtetéseivel igyekeztem pótolni. Ekkoriban érlelődött meg bennem a gondolat, hogy az önképzésre alapos munkatervet kell összeállítanom, különben védtelen maradok magyar hitvallásommal együtt a művelődés legkorszerűbb fegyvereit is alkalmazó ellenfeleinkkel szemben.

Mire Pozsonyból elutaztam, vendéglátóim minden udvariassága ellenére elteltem szomorúsággal. Néhány héttel később Prága azután a maga mondanivalójával mindent betetézett. A Hradzsín oldalán, a „modern villanegyedben” kaptam szállást. Innen indultam el naponként a város nevezetességeinek megtekintésére. A prágai külügyminisztérium egyik magyarul tudó sajtóelőadója kalauzolt végig a városon. Főleg az új intézmények és építkezések bemutatását tartotta feladatának.

A tótok küzdelmes önállósági törekvéseikkel és Csehszlovákiába történt bekebeleztetésük zavarával összehasonlítva, itt üjongott és ünnepelt minden létesítmény, ami csak kapcsolatban állott a nem várt háborús nyereség bőven mért ajándékai-
val. Ezt a fényűzést a csehek inkább megengedhették maguk-
nak, hiszen Bécs császári udvarában hosszú évtizedeken át
cseh kegyencek intézkedtek fontos államügyekben, mintegy a
prágai csehszlovák politika előőrseiként, s így bőven volt al-
kalmuk az elszakadás előkészítéseképpen a cseh—morva or-
szágrészt gazdaságilag is biztosabb alapokra szervezni. A múlt
évszázad iparosító lendülete gazdag lehetőségeket nyújtott
ilyenféle rejtett szándékok megvalósítására. Érthető tehát,
hogy az önállósult Prága semmiféle költséget nem kímélt, ha
akár óriássá méretezett szobrokban, akár egyéb építmények-
ben kívánta megörökíteni az államalakulás első szereplőinek
és cselekményeinek emlékét.

Városnéző sétáim közben elvezettek a Légiók Múzeumába
is. Az oroszországi cseh légió történetét mutatták be a kiállí-
tott tárgyak, egészen a csehszlovák hadsereg felállításáig. Va-
lamelyik utolsó teremben, üveg alá terítve, megmutatták azt a
magyar szövegű újságot, amelyet az összeomlás után Prágában
alakult „önkéntes magyar század” részére bocsátottak ki.
Hogy ezzel a kiállított újságpéldánnyal mit akart a cseh propa-
ganda bizonyítani, azon egyáltalában nem kell töprengeni. El-
lenben, ha mellékelte volna az „önkéntes magyar század” név-
sorát és az egyes emberek származási adatait, valamint erköl-
csi bizonyítványait is, bizonyára kiderült volna, hogy a haza-
árulásnak ebből a tényéből egyáltalában nem lehet megbélyeg-
ző ítéletet kovácsolni a magyar nemzeti öntudat ilyen nagyfo-
kú hanyatlásának igazolására.

Prágai tartózkodásom alatt ezenkívül még egyszer kellett
pirulnom. Az egyik Moldva-parti kávéházban bemutatták a
prágai egyetemi hallgatók — talán egyetlen „magyar körének”

vezetőjét: egy kassai születésű zsidó orvostanhallgatót. Kíváncsiságból végighallgattam, hogyan képzelte a „nemzeti lelkese-
dés” ébrentartását a prágai egyetem fiatal magyarjai között. Tudva-tudtam, hogy egyetlen cseh vagy tót diákegyesületben sem lehetett volna vezető, éppen ezért különösen érdekelt, mi-
ként tudta a magyarkodás látszatát önmagának gyümölcsöztes-
tővé tenni. Mindjárt az első mondatai után megvilágosodott a
kép előttem: az idegen zsold nagyobb jutalmáért vállalta az
álhazafiaskodás júdái szerepét. Hosszadalmasan ismertette a
csehszlovák „demokratikus államszervezet” gazdaság- és kul-
túrpolitikáját, ügyesen állította be az újítások előnyeit, s mint-
egy a könnyebb érthetőség kedvéért felsorolta a magyarországi
állapotok „elmaradottsági tüneteit” a nagybirtokrendszertől
egészen az iskoláztatás igazságtalan költségterhéig. Véleménye
szerint ennek az összehasonlításnak kedvet ölő hatása szinte
naponként meglepi azokat, akik magasabb tanulmányaik köz-
ben lépten-nyomon kénytelenek nem csupán a tényekkel, ha-
nem azok okaival is foglalkozni. Nem csoda, ha a prágai ma-
gyar fiúk gyakran csüggedésbe esnek. Ilyenkor mindig ő gon-
doskodik buzdításról: különféle társas összejöveteleket rendez,
az egyéni szórakozások kielégítésére pedig kölcsönkönyvtárt
szervezett. Gyorsan elhadart egynéhány könyvcimet, köztük a
pesti lipótvárosi szalonok kedvenc olvasmányait. Ezeken ke-
resztül tartják Prágába tévedt magyar fiaink a szellemi kapcso-
latot az anyaországgal...

Vajon ki tudná megmondani, hány ilyenféle megveszteget-
hető propagandista merényletével kellett megküzdenie az idegen
megszállásba kényszerült magyarságnak, amíg kisszámú igazi
szellemi vezetését megteremtette? ... S hol gyámoltalankodtak
a magyar diplomácia illetékes megbízottai, hogy a magyar lé-
lek tiszta betüakadásainak nem tudtak elvezető csatornákat
nyitni szerte a világba, amerre véreink, rokonaink és történel-
mi sorstársaink bizonyára hálásan fogadták volna.

Súlyos tanulságokkal megrakodva tértem haza Csehszlovákiából. Magyar életünket mindaddig a magunk egyéni látásmódjával figyeltem. Most tanultam meg látni az ellenfél és az ellenség szemével.

Tulajdonképpen ekkor határoztam el, hogy emberi életem további éveiben hangsúlyozottan magyar politikai élethivatást szolgáljak. Úgy sejtettem meg a harmincas években szomorú jelenünk előzményeit, hogy magyarságunk legdrágább értéktulajdonait és védelmi eszközeit kiszolgáltattuk ellenségeink romboló ösztöneinek. Határainkon belül és túl, nem is egy arcvonalon, könyörtelen irtóhadjárat folyt magyar történelmünk és népi egyéniségünk alkotásainak porbadöntésére. Mégsem tudtam volna magamévá tenni azt a jelmondatot, amelyet az egyik pozsonyi magyar nyelvű könyvre írt ki a szerzője: „nincs menekvés”. (Ezt egyébként Szabó Dezső is megtette.) Általában csehszlovákiai utam alatt nem tudtak arról meggyőzni, hogy nekünk, magyaroknak, csak egyetlen feladatunk lehet: békén maradni, és tétlenül nézni, amíg körülöttünk a nagyobb szaporodási átlaggal és gondozottabb termékenységgel fokozatosan duzzadó szláv népek és szövetségeseik kifaragják ellenünk a megsemmisítés fegyvereit. De arról sem tudtak meggyőzni, hogy az utódállamok alkalmasak lehetnek egyenként vagy összességükben arra, hogy Közép-Európában átvegyék tőlünk az ezer éven át tartott történelmi hivatásunkat. Bármennyire is legyengített minket a háborús veszteség, ott azonban még egyetlen országdúlás után sem tartottunk, hogy csak úgy könnyen helyettesíthetők legyünk az európai művelt nemzetek együttesének történelmét megtöltő feladatok kiosztásánál és átvállalásánál.

Sohasem fogom elfelejteni azt a keserű érzést, amellyel ugyancsak Prágában kellett megismerkednem. A prágai hírközpont néhány politikus mellékszereplője részletes jövőbelésekkel igyekezett megrémíteni, mesélvén a magyarok végze-

tes elszegényedéséről, lassú pusztulásáról, polgárháborúk tűzvészét melengető társadalmi bajokról és a nemzet elkerülhetetlen felbomlásáról. Még fájdalmas nemzeti veszteségeink fölött érzett szomorúságunkat is kigúnyolták, mert a régi országhatárok visszaszerzéséhez fűződő akaratunkat világfájdalmas semmittevéshez hasonlították. Bizonyára így akarták elcsepegtetni azt a mérget, amely minden fiatalos munkakedvet megöl és lemondásba teper, ha egyszer elhatalmasodik a lélek fölött.

Ámde bepillantásom az ellenség fölényeskedő játékmód-szereibe, pontosan az ellenkező hatást érte el. A Hradzsin árnyékában eltöltött napok óta újszerű vágyak kezdtek ébredni bennem: a magyar népi élet megizmosításáról álmodoztam, miközben a hazafelé szaladó vonat elérte a Kápátok vonalát. Zsolna felé tértem vissza és még végigjártam néhány felvidéki várost, amerre három-négy évtizeddel előbb édesanyám fiatal éveit töltötte.

Rendíthetetlenül hittem abban a gondolatban, hogy a sors minden pillanatnyi mostohasága ellenére is maradt még bennünk annyi erő, hogy nyíltan vagy titokban készülődő ellenségeink nem hurcolhatnak el minket a “népek nagy temetőjéhez”. Meg kell találni a módját annak, ahogyan majd a Kárpát-medencei népek kisiklott életét ismét erős kézzel és előrelátó becsületes gondoskodással vissza lehet terelni a történelemnek arra az útvonalára, amelyen a magyarságnak kell immár több mint ezer esztendeje őrt állania.

Elhatározásomhoz, hogy az új magyar öntudat kiművelésénél magam is munkára jelentkezem, sokáig kerestem az indulás eszközeit. Az első lépést a cél felé azonban mindjárt hazaérkezésem után megtettem,

Merész elhatározással, illetőleg elsietve a cselekvést, folyóirat alapításába kezdtem. Az első példányokat magam akartam megírni mindaddig, amíg rátalálok az első munkatársakra.

A szomszédos nemzetek szépirodalmi műveinek és képzőművészetének ismertetésével "kulturális közeledést" ajánlottam, amit a kölcsönösség elve alapján úgy képzeltem el, hogy a magyar lélek hasonló termékeit csokorba válogatva, mi nyitpanók át közvetítésre azoknak, akik odaát lefordításukról és ismertetésükről gondoskodhatnak. Hadd vegyünk ki végre a porba tükröt a külföld kezéből: lássák meg végre távolabb is szellemi életünk igazi, torzítatlan arcát.

Ugyanezt akartam tenni közvéleményünkkel is, amely sokkal löbb tájékozottsággal fordulhatott immár évek óta Párizs és London felé, mint akár a trianoni határral országunk területéről letépett Pozsony, Kolozsvár és Zágráb felé. Még Berlin és Róma felé sem tájékozódunk megnyugtató módon, noha a múlt számos évszázadán át a művelődés jótékony áramlatait e két irányból kaptuk, s ráadásul már a harmincas évek kezdete óta külpolitikai kapcsolataink is e két főváros növekvő hatalmi súlyára hívták fel figyelmünket. Zsidó érdekeltségű kiadó vállalatok az új német nyelvű irodalomnak csupán zsidó eredetű termelését szállították — egészen arcátlanul a német művészetek hamisított cégére alatt. Ha pedig még távolabbra tekintettem, északra Finnorszáig, délre pedig Bulgáriáig és Törökorszáig, akkor már a nyomát is alig fedezhettem fel a tájékozottságnak: nem törődtünk az ottani szellemi élet rezdüléseinek megértésével.

A későbbi évek tapasztalatai még jobban igazolták, hogy helyes irányban indultam el. Nemzeti újjáéledésünket csak a Kárpát-medence terében szervezhetjük meg, ahol azonban nem vagyunk egyedül. Az ősi lovasnomád műveltség adta kezünkbe egykor a honfoglalás győzelmes kardját. Szent István a közép-európai történeti erőkép ismeretében írta le e mondatát: "az egynyelvű ország gyenge és törékeny". A Kárpát-medencében a honfoglaláskor a hun és avar szétszórt települések mellett főleg szláv nyelvű népek laktak. A szláv nyelv

azonban nem jelentett szláv népiséget is. A tiszta szláv törzsek mellett a népvándorlásból letöredezett apróbb elszlávosodott csoportok és a szláv nyelvű, de török eredetű bolgárság élt az ország különböző tájain. A honfoglalás nem érintette a leigázott népek népiségét. Különösen a határok mellett, a gyepük-nél hagyták meg őket sűrűbb népi tömegben, hogy a külső támadások ne érhék közvetlenül a belső országrészbe települt magyarságot.

Ez a lovasnomád eredetű gondoskodás adta meg az Árpád-házi királyok országló politikájának tartalmát: a végekre telepített idegenajkú népek államvédő szolgálatukkal váltak a magyar nemzet történelmének részeseivé, s ugyanekkor a magyarság az együttélésnek azt az értékes és jólétet adó formáját nyújtotta jutalmul, amiből az egymásra találás államfenntartó öntudata valóban kifejlődhetett. Ezt a tanítást olvastam ki a magyar történelem legrégebb írott lapjairól. Így volt ez régen és 1933-ban úgy hittem, hasonlóképpen kell majd lenni a jövőben is. Egészen ugyanolyan formák és törvények között nem élhetjük át még egyszer a történelmet, mint azt a múltban tettük, — a jelen is hozott el nem hallgatható intelmeket. A megvalósítás mikéntjét azonban aligha tudtam volna felvázolni, hiszen túlságosan mély szakadék tátongott a távoli múlt és a megszomorodott jelen között.

Határozott szóval ekkor még csak annyit mertem kimon-dani, hogy a "szentistváni birodalmi gondolatnak" feltétlenül kell lennie egy olyan korszerű értelmezésének is, amely az egyedüli helyes útmutatás a jövőre nézve, s amelyet éppen ezért az elmagyartalanítás alattomos hajlamú történelemhami-sítói mindeddig elrejtettek szemünk elől. Sőt még a történelmi helyzetkép változásaira sem hívták fel őszintén a közfigyel-met. A lovasnomád műveltségi korból származó birodalom-szervezés gyakorlatából csupán azokat a hagyományos szabá-lyokat ismertették meg az utókorral, hogyan kell a legyőzött

es behódolt népeket politikai és hadászati szervezetben össze-
fogta. Az első világháború óta azonban szó sem lehet a Kár-
pat medencében "behódolt népekről", mert tulajdonképpen az
entant az ország feldarabolásakor, hogy az egykori
"életszövetségeseink", akikkel földünket és kenyerünket meg-
osztottuk, szétszaggatták a szövetség szálait és fellázkodtak a
magyarság ellen.

Mégsem kiáltok bosszút és megtorlást a lázadók fejére —
mindaddig, amíg valamilyen újabb politikai merényletükkel
nem kényszerítenék a magyarságot, hogy irgalmat nem ismer-
ve, döntő leszámolást kezdjen a "magyar béke" megátalkodott
ellenségeivel szemben. S mindaddig az ő sorsuk alakulásait
csak távolról szabad figyelniük, amíg a magunk magyar élet-
viszonyait tökéletesen alkalmassá nem tettük ősi faji erőink
novelésére és megvédelmezésére.

Amikor 1933. év szeptemberében első nagyobb tanul-
mányutamról hazajöttem, még az őszi hónapok alatt megírtam
a tervezett folyóirat „bemutakozási számát”. Ez volt életem
első politikai fegyverténye. A folyóirat címéül ezt a szót vá-
lasztottam: „Közép-Európa”. Ezzel is mintegy hangsúlyozni
kívántam, hogy nem vagyunk sem nyugat, sem kelet egészen,
hanem e két világ között élünk — ott, ahol a népvándorlás
hajlani nagy mozgató erői is már a nyugati és a keleti világ
közlekedési és közvetítési útvonalait keresték. Közép-Európa
karolja át a magyar életteret és az itt élő népek szellemi életé-
nek megismerése már segítségül szolgálhat, ahogyan feljük —
megértésük felé közeledhetünk, sőt bizonyos esetekben a né-
pek érdekeinek azonosságára és sajátos világszemléleteik ha-
sonlóságaira is felhívhatjuk a közfigyelmet.

Tájékozódásnak és tanulmánynak tekintetem e munká-
mat. Folyóiratomból azonban röpirat lett. Az első szám 1934.
év januárjában került a nyilvánosság elé. Kevesen vették észre.
Arra viszont jó volt, hogy saját műhelymunkámat megkezdjem

vele. A második számot csak megírtam, de nem tudtam megjelentetni.

Nehéz a névtelenség homályából messzire kiáltani, ha nincsenek ajkak, akik a figyelmeztető szót továbbadják.

„Magyar öncélúság”

A következő év komoly csalódást hozott: első röpiratommal nem sikerült összetoboroznom még a legszűkebb munkatársi tábort sem, Sőt hamarosan rá kellett jönnöm, hogy eddigi ismeretségi köreimben többen gyanakodva kezdték figyelni munkásságomat. Általános vádként szegeztek ellenem azt a véleményt, hogy irodalomtörténeti cikkek háttérébe olyan politikai gondolatokat csempészték, amelyek a „tisztá művészi értékelést megzavarják”.

A meglepetésszerűen jövő támadásokból megértettem, hogy a megkezdett útról soha többé nem szabad letérnem. Csupán azt kellett számbavennem, kik és milyen sugalmazásra emeltek tiltakozást kezdeményezésem ellen, Egy pillanatig sem kételkedtem abban, hogy nem a kezdeményezés formáját, hanem éppen azt a tartalmat kifogásolták, amelyben élő irodalmunk és nagy nemzeti vágyaink között létesíthető termékenyítőbb kapcsolatok elmélyítésére hívtam fel a figyelmet. Arról beszéljenek ismét költőink és íróink, arról fessenek képet és faragjanak szobrot művészeink, ami miatt magyar népünk ma könnyezik, s aminek leküzdésekor magyar emberek többmillió sokaságának ajkáról zúg majd fel az öröm felkiáltása.

Az 1934. év legelején Pesten tartózkodtam. A Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karára iratkoztam be, és most készülgettem az alapvizsgára. Ezenfelül a további kiadványok anyagi biztosítása végett napról-napra megkísértem, hogy előfizetőket gyűjtsek. Nappal gyűjtöttem az ismeretek

anyagát, esténként pedig, éjszakákba menően, az összegyűjtött anyag rendezésével foglalkoztam.

Noha azt vallottam, hogy azok, akik sokat tekintgetnek hátrafelé, nem érnek rá előremenni, — mégis kezdetben magam is többet tekintettem vissza abba a múltba, amelyből nemzetünk jelen élete kisarjadt. Ismerni akartam nemzeti életünk cselekvő napjainak előzményeit, mert első szárnypróbálgatásom alkalmával szenvedett vereségeim rávezettek arra a gondolatra, hogy kevésbé ismerjük, sőt a képességek dolgában gyakran félreismerjük önmagunkat.

Márpedig a nemzeti öntudat — legyen az bár magyar, német, vagy francia, akkor teljes és kimozdithatatlan, ha a nemzeti életfejlődésének, szellemi és anyagi képességeinek ismeretén alapszik és ez a tájékozottság ad útmutatást a jövőendő cselekményeinek előkészítésére és irányítására.

Röpiratomban a tájékozódás kötelezettségét vázoltam: nézzünk körül nyitott szemmel Közép-Európában, lássuk meg a magunk államszervező törekvései mellett a környezet jóindulatú vagy ellenséges magatartását, erőviszonyait és felkészültségét mind anyagi, mind szellemi műveltségében, hogy el tudjuk helyezni történelmi küldetésünket a mi érdekhatárainkra nehezedő más nemzetek társaságában. Hasonlóképpen meg kellett látnom annak szükséges voltát is, hogy szűkebb értelmezésben, egyéni kezdeményezésem kisebb világában is tájékozódjam, megfigyelve a társadalmunkat megtöltő politikai közhangulatot, majd pedig azokat a világnézeti hatásokat, amelyek szellemi életünk területén mutatkoznak. Ezeket a megfigyeléseket bárki megtehetette, hiszen a mindennapi események nyitott könyvként álltak előttünk, csupán olvasni kellett belőlük.

Tervező és egyszersmind szervező munkám gyakorlati kivitelezésében nehezen tudtam előrehaladni. A közelmúlt éveknek éppen ez az időszaka mutatott legkevesebb megértést

ilyen törekvésekkel szemben. A közösségi gondolat még alig hódított magának teret, s aki valami hasonló eszme jegyében szólott a nyilvánossághoz, az ekkoriban még jobbára süket fülekre talált. Az egyéni önzésen alapuló verseny igazságtalan csörtetése és a mindenáron való újatmondási láz lepte be honunk tájait. Eddig szerzett ismerőseim között jóformán senkivel sem beszélgethettem olyan kérdésekről, hogy a nemzeti eszmények szolgálatában közös arcvonalat szervezzünk. Kikötéstalannak neveztek minden ilyen kísérletet, mert önkéntelenül is a pénz tulajdonosainak sokkal nagyobb és megdönthetetlennek hitt szervezettségét látták és jelölték meg akadályként. Általános vélemény szerint a hatalom és a pénz tulajdonosai nem tűrnék, hogy megkerülésükkel olyan szövetkezés jöjjön létre, ami bármiben is keresztezné az ő szándékaikat. Egyfelől tehát az adott állapotok megmerevülése gáncsolt el minden öntudatnövelő kezdeményezést, másfelől pedig — az ország belpolitikájában beállott változás sokféle eseményvárást ébresztett, s a tekintetek nem annyira az elméletek műhelymunkája felé, mint inkább a politika nyitott arénájában elkezdődő mérkőzésekre terelődtek.

Gömbös Gyula miniszterelnöksége látszólag a Szegedről elindult fajvédelmi gondolat teljes diadalát hozta meg. Jövedele szinte küldetészerű volt, mert azzal, hogy kimondta a hivatalos politikai vezetés emelvényéről az első szót a “magyar öncélúság” szolgálatának lehetőségeiről, egyszeriben hitet támasztott, még a csüggedőkben is. Miniszterelnöki bemutatkozó beszédének elhangzásakor falun tartózkodtam a szülői háznál. Gömbös beszédét a rádió az esti órákban közvetítette. Éppen hazafelé iparkodtam derék falusi ismerőseim látogatásából. Az orvos és az ügyvéd lakásának nyitott ablakai előtt, a lombok árnyékába húzódva, emberek álldogáltak: hallgatták az “új miniszterelnök” ércesen, férfias határozottsággal kopogó szavait. Ritka jelenség volt ez az érdeklődés a Kiskunság magyarjai kö-

zött. Súlyos okuk volt rá: legtöbbjük részt vett tízegynéhány évvel előbb a szegedi "nemzeti hadsereg" megalakulásában, vagy a kecskeméti megtorló ellenforradalomban. Hosszú idő után most szólott ismét először hozzájuk az a férfi, akit már ismertek, s akitől egyszeriben a magyar föld felszabadítását remélték a barázdákat fenyegető idegen hódítás veszedelmei alól. Bizonyára Alföldünk többi falvaiban is megéreztek ezen az estén, hogy nemzetünk nagy lelki válságának mélypontján már áthaladtunk, s jöhetnek még vereségek és megpróbáltatások, de már az 1918-as összeomlás valamennyi vesztes európai államát mozgásba lendítő új fejlődés hajnala nálunk is beköszöntött.

A másfél évtizeddel előbb született politikus-kapcsolatok éledésének ebben a pillanatában azonban alig lehetett volna a szélesebb nyilvánossággal elhitetni, hogy a magyar fajvédelem nem merülhet ki csupán abban a szándékban, hogy akik ellene foglalnak állást, azokkal elég leszámolni. Kétségtelenül ez a leszámolás is szükséges, de a magyarságvédelemnek sokkal többet kell jelenteni. Elsősorban a magyar nép nemzetfenntartó erőit kellett volna sürgősen megszabadítani az idegenszerűség béklyóját jelképező szervezeti és neveléstani hibáktól, hogy megtisztulása után külső ellenségeivel is küzdelemben tudjon bocsátkozni. Gömbös több nagyvonalú vállalkozásának az okozta honi sikertelenségét, hogy munkatársai gyengéknek bizonyultak a rájuk háruló belső arcvonal megszervezési feladatainak megoldásában, miközben ő, attól való félelmében, hogy a feltáruló új történelmi alkalmak megragadásában nemzetünk lemarad, minden erőfeszítésével az új európai összefogás előkészítése felé fordult. Ez a vállalkozása sikerült is: a magyarságot valóban értékes és nélkülözhetetlen hivatással építette be az európai nagynemzetek szövetségrendszerébe.

Az 1933—34 év telén szerte az országban már javában folyt az új alapokra fektetett kormánypárt szervezése. Bethlen

István gróf tizesztendős miniszterelnökségének mérhetetlen kártékonyága után friss lelkesedésre dobbantak a szívek és valóságos tolongás támadt az újonnan kinevezett párttitkárok irodái előtt, hogy a "magyar egységnek" hirdetett párt felvételi lapjaira ki-ki ráírhatta a maga nevét.

Több azonban egyelőre alig történt. Előkészítés nélkül érkezett meg a változás: Károlyi Gyula gróf egyesztendős közbeeső miniszterelnöksége alatt bágyasztóvá szürkült az egész magyar látóhatár. Várakozás ülte meg még mindig a városokat és falvakat egyaránt. Hiányzott a népmozgalmi szervezkedés előzetes lendítő ereje, amely a küzdelmekben összeforrott munkatársi kapcsolatok biztonságos tudatával mindenkit felruházhatott volna és mindenki számára kioszthatta volna a harc, majd pedig a győzelem utáni építkezés feladatait. A bethleni és a Károlyi-féle kormányzattal ellentétben, szinte kimeríthetlenné nőtt a Gömbös-kormány belpolitikai hitele, s éppen ezért az általánosan és nagyjából őszintén megajánlott kormánytámogatás ígérete, beharangozott programja nyomán mindenki a kormánytól várta, hogy megmozduljon és cselekedjék. Akik viszont ebből a papirosra fektetett "egységből" kimaradtak, azok az egyéni utak rendszertelen hálózatain botladoztak tovább. Sajnos, meg kell vallanunk, hogy minden kormánytámogató lelkesedés ellenére, sem az egyik oldal, sem a másik oldal mondanivalójából nem fakadt olyan tanítás, hogy nemzeti öntudatunk tartalmában lényegesen gazdagodhattunk volna. Közéletünket veszedelmes élősdiek módjára sokhelyütt annyira benőtte az elzsidósodás, az elnémetesedés és protekcionizmus gízgazos növényzete, hogy a kormány nem győzte a legsürgetőbb gyomlálásokat sem végrehajtani, s így természetesen ideje sem maradt, hogy időtálló politikai elméleteken törje a fejét. A fajvédelmi gondolat már egyszer a szegedi ellenforradalom születésekor szárnyalásba lendült, s csak később, a bethleni szomorú emlékü "visszakozás" korszaká-

ban kényszerült le a porba. Újjászületése után nemsokára, a belső arcvonal mozdulatlansága folytán, megint megalkuvásba sodródott: a Gömbös-kormány "revideált álláspontjának" mostohaságát kapta osztályrészül, s így lekerült az ünnepelhető jelszavak napirendjéről. A fellobbanó lelkesedés lángja fokozatosan vesztett tápláló anyagából. Végül a sors Gömbös Gyulát sokkal korábban szólította el az élők világából, hogysem a "magyar öncélúság" gondolatát jövőt-kereső politikai tanítás rendszerébe foglalhatta volna. A feldobott gondolat — éppen különleges varázsa folytán — számtalan egyéni értelmezésre szolgáltatott alapot, de az egységes magyar világnézet kiművelésében alig haladtunk előre. E tekintetben végtelenül felületes (vagy talán fáradt) volt ennek a korszaknak az ítélete.

A felületes gondolkozásmód kialakulásában több tényező segédkezett. Magyarozatképpen szakíróink elsősorban a rádió és a napisajtó ismeret- és hírközlő szerepét szokták emlegetni, ha a kényelemre szoktatott társadalom szó- és fogalomkészlete mögött az értelmezések állandó váltakozásait magyarázzák. Általában kevesen vették maguknak a fáradságot, hogy a közhasználatba dobott új köntösű fogalmakat tudományosabb megvilágításba helyezték és így keressék meg az egyetlen helyes értelmezést, amelyet a fogalomnak jelenteni kell. Csak ezzel a szokássá váló felületességgel tudom megmagyarázni azt a jelenséget is, hogy miért adhatott a kor politikai érdeklődése annyiféle jelentést a "magyar öncélúság" gondolatának. Ehhez még hozzájárultak különféle hangulati behatások is: általánossá vált a politikával foglalkozók társaságaiban az a vágy, hogy nagyobb veszedelmek elkerülése végett az európai korszerűsödés egyetemes mozgalmasságából mi is vonjunk kötelező erejű következtetéseket.

A következtetések megtételének két véglete Gömbös Gyula politikai jövőtelével egyidőben bontotta ki zászlaját.

Egyfelől a magyar öncélúság hitvallásából a “törzsökös magyarkodás” könnyen félreérthető, inkább taszító, mint vonzó, sajnálatosan kirekesztő hatású vadhajtása hozott gyér lombokat. Másfelől pedig az ellenkező véglét jelentkezett, mégpedig a nyugati, pontosabban az olasz és a német nagynemzetek újszerű tanításának olyan értelmű magasztalásában, hogy a jövő útmutatásait a mi magyar közösségi életünk átszervezésére vonatkoztatva is, kizárólag ott kell keresnünk. Nem lévén átfogó magyar politikai tanítás, így mindazok, akikben a nemzeti öntudat elsekélyesedése folytán a másolás ösztönei veszedelmesen megnövekedtek, hangos csatakiáltással, úgyszintén a honmentés üresen kongó ígéreteivel, rávetették magukat a magyar élet politikai birtokbavételére, hogy frissen kevert színekkel az idegenszerűség fojtogató mázát vastagabbra sűrűsítsék körülötte.

Akadályok, korlátok közvetlen környezetünkben

E két ellentétes szándéknak öntudatzavaró következményeit 1934. év tavaszán még nem láttam tisztán. Csupán megsejtettem, hogy a magyar jövő igazi útjának — egészen különleges történeti fejlődésünk törvényszerűségei alapján — másféle kell vezetni. Sokkal később, csak évek multán és nagy emberi vereségek árán győződtem meg arról, hogy tévedéseik jóvátétele végett őket jobb belátásra bírni nem lehet, amiért is velük aligha szabad szövetkeznünk.

Szerényebb, egyelőre csak irodalompolitikai eszközökkel, azt a “másfajta” irányt szerettem volna felderíteni, ahová nemzetünknek a hivatásszolgálat útján valóban meg kell érkeznie. Magam is bizonyos mértékig az öncélúság gondolatából indultam ki. Nem a divatossá vált jelszó ejtett bűvöletbe, mert akkor sok más, egymásnak többnyire ellentmondó divatos jelszó

hatása alól sem tudtam volna mentesíteni magamat. A magyar öncélúság gondolata számomra egyenlő volt azzal az állásfoglalással, hogy mindenféle terv és cselekvés mozgató rugójává, egészen az indító elhatározások mélyébe ágyazva, a magyarság közösségi érdekeinek védelmét és szolgálatát iktassuk. Ha ekkor megkérdezett volna valaki: a közelmúlt gyakorlatával szemben van-e valami újszerűség ebben a politikai célkitűzésben, csupán hasonlattel tudtam volna válaszolni. Más az európai élet látképe, ha a magyar égbolt alá telepedve szemlélem, vagy pedig idegen földekre helyezvén szemlélődésem középpontját, így fordulok a környező világ megértése felé. A gyakorlatban ez egyszersmind jelenti azt a felelősségvállalást is, hogy elsősorban a magyarság jobblétének előmozdítását szolgáljuk és ne tegyünk mindent függővé attól, vajon cselekedetünk tetszik vagy nem tetszik azoknak, akik a mi történelmünknek zártabb egységén kívül állanak és ott is akarnak maradni.

Ez a világszemléleti állásfoglalásom kezdettől fogva elválasztott mindazoktól, akik csak fal mellett szeretnek lépegetni és jól jövedelmező könnyű "üzletkötések" reményében még az ellenséggel is hajlandók alkuba bocsátkozni, ha személytelen-ségbe burkolózva veszélytelenül megtehetik.

Ezek a meglátások színezték "Közép-Európa" című röpiratom valamennyi jövőt-kereső cikkének eszmei háttérét. Éppen ezért, mivel nem zárkóztam el a kor politikai és szellemi áramlatainak megértése és átélése elől, indulásomkor nagyon meglepett az a ridegség, ahogyan röpiratomat fogadták. Főleg az ejtett gondolkozóba, hogy kapcsolatam a pozsonyiakkal máról-holnapra megszakadt.

Keresvén az elhidegedés okát, igazán könnyen találtam rá a magyarázatokra. A tótok nemzeti öntudata, minden határozottsága ellenére, még éretlen volt ahhoz, hogy más népek (főleg a megtagadott magyarság) nemzeti öntudatának és önér-

zetének jelentkezéseit megértően tudta volna fogadni. A kisan-
tant történelemhamisító propagandájának hatása alatt bizo-
nyára azt várták volna, hogy a "kulturális közeledés" jelmon-
data mögött a magyar szellemi élet egyoldalú kiszolgáltatása
kezdődik el — akár úgy, hogy fenntartás nélkül simultunk a
világháború "irigylet" közép-európai győzteseinek terveire,
akár pedig úgy, hogy a valutasibolás szokásos formáihoz alkal-
mazkodva: csupán azokat a szellemi termékeket ajánljuk ki,
amelyekből elsősorban az ő változatlanul ellenséges propagan-
dájuk húz hasznokat. Közben szláv könyvtermelésük számára
ügyesen megszereznék a magyar vásárlóközönség mindeddig
politikai vámsorompókkal védelt piacát is.

(A csehszlovák építkezések megmutogatásakor azért fitogtat-
ták minden érdeklődő előtt a maguk "háborúban szerzett" gaz-
dagságát, hogy a szegényebb körülmények közé szorultak öntu-
datlanul is arra a belátásra jussanak, miszerint érdemes hozzájuk
pártfogásért folyamodni, mert bőven van mindenük, amiből
jólszámolt kamatok ellenében kölcsönadhatnak. A maguk hely-
zeti előnyeiből egyik szomszédjuk javára sem lettek volna haj-
landók bármit is átengedni, s ez volt valamennyi utódállam kö-
zös jellemvonása. Megmerevültek a maguk nyugatról támogatott
hatalmasságának elbizakodottságában, éppen ezért Pozsonyban
hiába volt minden előzetes tanácskozásom. Abban a pillanatban,
mihelyt a "kulturális" és művészeti jellegű megmozduláshoz
magyar kezdeményező elhatározással nyúltam, és a különféle
környező népi irodalmak közvetítési szálait a magyar világ-
szemlélet szűrőjén akartam átvezetni, mindjárt felborzolódtak a
vállalkozás hallatára. Számukra sokkal kedvezőbb lett volna, ha
a kezdeményezés középpontját a világ bármely más tájára he-
lyezhetik, csak éppen nem magyar földre, ahol ők minden vál-
lalkozásban a gyűlöletessé festett múlt újraéledését retgették.)

Ilyen volt ezekben az években az utódállamokba kapcsolt
valamennyi egykori kisebbségünk "neonacionalizmusa". (A

magyarság jószándékának méltatói talán csak a szepesi szászok voltak.) Az ellenséges érzések szempontjából még az erdélyi szászok sem akartak kivételek lenni. Náluk azonban a múlt és a jelen kétféle ellenség közelségét idézte: egyrészt a régi Erdély fejedelmeinek külön egységre irányuló törekvéseit, másrészt az oláh térhódítás friss-keletű veszedelmeit. Regényirodalmuk nem egy termése ábrázolta így, két ellenség fenyegető árnyékában, a maguk szórványnémetségének "évszázadokba nyúló" állítólagos szabadságküzdelmét. Noha a horvátok nemzeti függetlenségért harcoló mozgalmának nem egy üldözött alakja talált menedéket megcsonkított honunkban, mégsem állíthatta volna senki róluk, hogy az oltalmat megtalálók csak egy árnyalattal is kedvezőbben látták volna a magyar nemzettel való együttélés esetleges jövődő megvalósulását. Pedig a horvát nép ereiben, ha feledetten is, de még mindig bent csörgedezik a hajdani avarok vérenek bőséges maradványa, s a nép akkor lett volna hű önmagához, ha éppen a "nemzeti öntudatra-ébredés" és a "népi önrendelkezés" eszméinek korszakában hagyta volna, hogy ennek az ősi vérnek átélése töltse ki politikai szervezkedéseik mozdulásait. Ámde köröskörül évtizedeken át túlságosan mélyre vájták a megnemértés szakadékait — mélyen bent a Kárpát-medence belsejében, s akik e szakadékokon kívül gyülekeztek, fenyegető lándzsájukat a magyarságnak szegezve, észre sem vették, hogy a magyar nemzet átszúrása után lándzsájukkal feltétlenül egymást is halálosan megsebeznek.

Nagy emberi bölcsesség és még nagyobb erőtudat kell ahhoz, hogy valaki előző tévedéseit nyíltan beismerje és merjen hozzáfogni a tévedések jóvátételéhez. Hiszem és vallom, hogy csak azok a népvezetők merik a tévedések nyílt beismerését hangosan kimondani, akik számára a bölcsességet a történelem átélt nagy példái kölcsönzik és erőtudatukat abból a meggyőződésükből és tiszta lelkiismeretükből merítik, hogy sohasem

tettek semmit népi közösségük életérdekei ellen. Az egész Kárpát-medencében új nemzedéknek kell a vezetés hatalmába belenővekedni, hogy erről az "emberi bölcsességről", hátsó gondolatok nélkül, csupán egymás tökéletesebb megértése érdekében, nyugodtan tárgyalhassanak. Addig majd megtermi a történelem az új döntő bizonyítékokat, vajon lehet-e annak egyáltalában valami értelme, hogy a Kárpátok vonalán belül fellázadt kis népcsoportok arra pocsékolják képességeiket, erejüket és vérüket, hogy megkíséreljék a magyarságot elűni ősi hivatásától... Előbb-utóbb megkapjuk majd arra is a választ, hogy miért volt minden olyan mesterkedés egyben történelemellenes bűncselekmény, amely a magyar lélek alkotó és jóindulatú terjeszkedése elé, a mondvacsinált politikai határok mentén, elzáró falakat iparkodott emelni. Távol állt tőlem a gondolat, hogy önmagam vigasztalásra a jövődő igazságszolgáltatásairól mesebeli képeket rajzolgassak. Sokkal több útmutatást láttam már meg a múlt és a jelen történelmi példatárában, hogysem ilyesmire csak gondolnom is kellett volna. Vigasztalódásra pedig egyáltalában nem volt szükségem, mert röpiratom kudarcát az egyéni vereségek számlájára könyveltem és elválasztottam nemzeti közösségünk sokkal fontosabb ügyeitől. Noha látnom kellett, hogy a tótok irodalmi munkássága nagy általánosságban sokkal közelebb hajolt népük politikai törekvéseihez, mint a miénk ugyanebben az időben, — mégis számtalan biztató jelből következtethettem arra, hogy közéletünk néhány egészségesnek maradt fájáról előbb-utóbb leszakíthatjuk majd azt a gyümölcsöt, amely elkövetkező nagy nemzeti erőpróbáinknak öntudatnövelő tápláléka lehet.

Találkozásom az írókkal

A sors úgy akarta, hogy idehaza előbb a "romlás gyümölcseit" ismerjem meg. Amikor Duna-Tisza közti mezővárosaink:

Szeged, Cegléd és Kecskemét középiskolás éveit után felkerültem a fővárosba, minden vágyam az volt, hogy személyes ismeretséget köthessek művészeink és íróink hírnevesebb képviselőivel.

Annak idején úgy éreztem, hogy az író- és művészvilág megközelítéséhez a jogot már előzetesen megszereztem. Ugyanis, még középiskolás koromban, egyik színdarabomat a kecskeméti Katona József Színházban hivatásos színészek előadták, s akkoriban a napisajtó és a színházi lapok sok jóvendőmondó furcsaságot írtak erről az „eredeti bemutatóról”. Azonban meg kell vallanom, hogy kezdettől fogva kétkedéssel fogadtam a színdarabírói elhivatottságomról szóló jóvendőléseket.

A fővárosi nyilvános könyvtáraktól, kétes hírű irodalmi szalonoktól és kávéházaktól egészen a külvárosi kocsmák ivószobáig, a beszélgetés alkalmainak sokféle szeszélyes változata kínálkozott az ismerkedésre, amíg végül odáig eljuthattam, hogy legyen valaki, aki az első találkozásra magával visz. Csúpn később lepődtem meg azon, hogy elsőnek szerzett ismerőseim mindig otthonuktól távol gyűltek össze, és kopott ruházatuk alatt tömérdek elégedetlenség és életkeserűség lázadott. Ha lehet a politikai arcvonalon jobb- és baloldali megkülönböztetést tenni, akkor az ő esetükben hasonlóképpen a túlzott baloldali világszemléleti irány elburjánzását lehetett kifogásolni.

Elszakadván nemcsak az emberi méltóságuknak kijáró ott-hontól, de még az ilyen otthon megszerzésének reményétől is, úgy látszott, mintha az otthon elvesztésében azokat a gyökérszalakat sorvasztotta volna el számukra a végzet, amelyek a teremtetett lelket családhoz, nemzethez, népi műveltséghez és hazához fűzhatték volna. Mohamed koporsójaként lebegtek ég és föld között. Viselkedésük is bizonytalanná vált. Elvesztvén az összeköttetést az őket körülfogó valóságos élettel, nem lel-

hették meg sem alkotásuk természetes tárgyait, sem a kifejezés megfelelő, közérthető formáját.

Legtöbbjük elkeseredetten vetette magát a válságba jutott és összetevőire bomló civilizáció művészeti eltévelyedéseinek utánzására. Az úgynevezett "izmusok" forma- és tárgykereső irányzataihoz szegődtek kishitű vazallusokként. Mintha valami különleges meghasonlás folytán önkéntes számkivetésbe menekültek volna, arra alacsonyodtak, hogy maguk tagadták meg a népi egyéniségnek minden olyan megkülönböztető jellemvonását, ami más idegenekkel szemben őket nemzeti műveltségünk örököseivé avathatta volna. Úgy írtak, úgy rajzoltak, festettek és faragtak képeket, hogy azokat a világ bármely táján másutt is előállíthatták volna — anélkül, hogy csak a legkisebb részlet is a magyar élet egy darabját fejezte volna ki. Az utókor, bizonyára a halottaknak kijáró kegyeletből, csupán azért, hogy rosszat ne mondjon róluk, jeltelen sírokba temeti majd műveiket, mint a "romlás gyümölcseit".

Így vélekedik majd róluk az az irodalomtörténetírás, amelynek mértékét egykoron majd tisztult értelmezésben a nemzeti öntudat tárgyi, illetőleg művészi kifejeződése szolgálta. Ámde számomra is kimondhatatlanul kellemetlen meglepetés volt az, amikor fiatalos tennivágyással telítetten közéjük tévedtem és csalódnom kellett abban a reményemben, hogy tőlük hasznos dolgokat tanulhatok az írómesterség gyakorlását illetően. Ámulva láttam, hogy ezek a sok-sok szenvedésen és nyomorúságon átvergődött emberek egy egész felfordult világ szertetőredező lelkületét hordozták önmagukban. Az első világháború fergetegében egyensúlyát veszített Európa művészeti irányzatainak minden szélsősége megtalálta körükben a maga utánéneklő dalosát. Az ország belsejében nem volt semminek sem akkora vonzása vagy hatalma, hogy már kezdetben visszaparancsolhatta volna őket a borzalmas zuhanást rejtegető lejtő széléről. Megdőbbenve és sokáig tanácstalanul

álltam e hangzavar előtt. Ez a szörnyű öncsonkításba torzuló költészet, gyakran felháborító magyartalan fogalmazásban harsonázott világpolgárságról, proletár igazságszolgáltatásról, bosszút bújrató álmokról és ugyanekkor érzékiségről, szennyről és tivornyázó boldog megsemmisülésről. S mégsem sújtott le az államhatalom ökle, hogy a jóhiszemű könyvolvasók lelket mételyező "szellemi proletárok" bitangolásainak egyszer s mindenkorra gátat vessen,

Nem akartam elhinni, hogy a nagy világégésben koldussá fosztott népünk szellemének ők lennének az utolsó haláltáncos farsangolói, hiszen ekkor már a magyar falvak világában a nép öntudata új védekező harcokra ébredezett.

Szomorú szívvel állapítottam meg, hogy a lipótvárosi zsidó "irodalompártolókkal" összebékült fiatalabb pesti írónemzedékünk, a bethleni országromlás évtizede alatt, veszedelmesen megittasult az újra lábrakapott „proletári” bujtogatás tanításától. Ennek megfelelően világlátásukban egyetlen határozott politikai természetű gondolat tükröződött csupán, s az egyenlő volt a kommunizmus tanításának azzal a visszalopakodó tételével, hogy az osztályharcnak előbb-utóbb meg kell hozni azt az eredményt, amelyben az elnyomók és elnyomottak csoportjai a hatalom megtorlásaiban szerepet cserélhetnek. Ámde, meg kell hagyni, végtelenül ügyesek voltak e hivatásuk álcázásában: szóképekbe és tetszetős hasonlatokba csomagolták, vagy elbeszélő költészetükben az ellentábor képviselőit igyekeztek minél gyűlöletesebb ruházatba öltöztetni, így hintvén el a társadalompusztító hangulatok magvait. Ugyanekkor arról sem feledkeztek meg, hogy a legalacsonyabbrendű emberi ösztönök és szenvedélyek túlzott kirajzolásával az erkölcsi világrend alapjait lazítgassák.

Akik ilyen szellemben írtak, azok voltak a leglármásabbak, de hála a Gondviselésnek, mégis ők maradtak kisebbségben. Éppen akkor, amikor bomlasztó hatású működésük szét-

terebélyesedett, szólaltak meg az új, egészséges művészeti irányzat népi szellemű úttörői. Bizonyára az irodalomtörténeti kutatás megtalálja majd az összefüggést az összeomlás időpontjában fogamzott magyar "feltámadási hit", illetőleg a későbbi értelmezésben öncélúsági gondolat és a harmincas évek elején jelentkező falukutató és népi önismeretre irányuló irodalmi törekvések között. Végre, közel két-évtizedes hanyatlás után, elérkezett az egészségesebb és zavartalanabb fejlődés kezdeti korszaka.

(Itt meg kell állnom néhány percre. Amint most utólag többszörösen végigböngésztem az előző sorokban felvázolt jeliemrajzot a szélsőséges művészeti irányzatokról és azok követőiről, úgy látom, hogy elmaradt a legfontosabb észrevétel megemlítése. Mégpedig az, hogy a „művészetek forradalmának” nevezett törekvés nálunk szórványjelenség volt.

Van még egy másik emlékeztető megjegyzésem is. Nézzünk be a kiskörúti egyetembe. Sajnos, azok a jegyzeteim elkallódtak, amelyek az egyetemi környezetben született írói vagy költői próbálkozásokról adhatnának tudósítást. Pedig egy-egy kiváló egyetemi tanár környezetében szinte gombamódra sokasodtak a tehetséges diákok. Öröm volt velük baráti kapcsolatba kerülni.

Aránylag sokan voltak a különböző fakultásokon, akik folyékonyan beszéltek más nyelveken is, mint például németül, angolul, franciául, olaszul vagy spanyolul, de voltak a Kárpát-medencei nyelveknek is elsőrendű tolmácsolói. Nem egyszer beszélgettünk magunk között, sőt még a szemináriumi órákon is, jó lenne hasznosítani ezt a nyelvtudást. Ha az egyetem, vagy maga a „magasan székelő” kormányzat összegereblyézne valamilyen pénzes alapítványt a nyelveket beszélő és tehetségesebb diákok foglalkoztatására és jutalmazására, azzal a céllal, hogy a különböző fakultások egy-egy kiváló tanára által kijelölt magyar könyv „nyers fordítását” készítsék el, milyen lendületet adhatnának az értékes magyar irodalom külföldi ismertetésének. Mert ha kéznél van a megbízható „nyers fordítás”, ilyen esetben

könnyebb lenne keresni külföldi hivatásos írókat a szöveg végleges kisimításához, s így a könyvkiadó is hamarabb nyúlna a kész könyv után. Milyen dicséretes cselekedet lenne, ha az egyetem szerepet vállalna egy ilyen feladatban, hiszen világszerte csak hűzagosan van jelen a magyar lélek alkotása a külföld könyvespolcain.)

Érdekes kép tárult elém, amikor a magyarországi szellemi élet különféle munkaterületein mutatkozó jelenségeket egyetlen szemléleti síkon egymás mellé állítottam. Miközben a hivatalos államvezetés politikai célkitűzéseit hosszú idő múltán vitéz Gömbös Gyula ismét megkísérelte a nemzet érdekeinek határozott vonalába visszavezetni, pontosan egyidőben ennek a népmozdító politikai elhatározásnak ellensúlyozása végett bizonyos fajidegen érdekeltségek mindent elkövettek, hogy az irodalom lelkesítő, ízlést nemesítő és öntudatfejlesztő erejét hatástalanítsák és lehetőleg teljesen kikapcsolják a nemzeti megmozdulás vérkeringéséből. A pesti lipótvárosi irodalmi szalonok már jól ismerték ennek a módját, hiszen az összeomlást dicsőítő bolsevista gyűjtogatás dalnokait is ők nevelték.

Márpedig a történelem elég sok példával bizonyítja, hogy valamennyi tartós és mélyenszántó politikai fordulat éppen annak köszönhetette állandósulását, hogy egyrészt a lelkesedést előkészítő és termékenyítő munkában, másrészt pedig az eszmék és eszmények megvalósulásaiban, erős és öntudatos írók között szegődött melléje, hirdetvén a nép együttérzését és éneklő jókedvét még a megpróbáltatások küzdelmes óráiban is. Magyar példák közül a legmeggyőzőbbek e tekintetben éppen a szabadságharcos felkelések irodalmi és művészeti termései: a kurucvilág dalai és a 48-as írónemzedék művei, majd pedig a Bach-korszak elnyomatásának elégikus kesergései.

Amikor mindezeket a válságos és intelemszerű jelenségeket számbavettem, akkor értettem meg csupán azt a látszólag különcködésnek tűnő zárkózottságot, amivel nagy magyar

művészeink a hanyatlás háború utáni korszakában körülvették magukat és alig-alig mutatkoztak fiatalabb kortársaik zajosabb összejövetelén. Elsősorban az idősebb nemzedék két érdekes alakjára gondolok: a prózaíró Móricz Zsigmondra és a költő Babits Mihályra.

Még serdülő gyermekszemmel olvastam az egykori "Napkelet" című folyóirat hasábjain Németh László regényét az "emberi színjátékról". Németh László a regényét játékos gyermekévek rajzával kezdi. Amint múlnak az évek fokozatosan váltják le a játékosokat komoly erőfeszítéseket igénylő feladatok. Ámde a gyermekkor élményei eltörülhetetlen jeleket vésnek a fiatal lélek felületére és meghatározzák öntudatának azt az első tartalmi anyagát, amiből ember többé ki nem léphet. Úgy történt e regény világában is, hogy a főhős felnövekedvén, szemben találta magát környezetének teljes elidegenedésével. Előlről már nem kezdhette életét, ellenben a harcot elfogadta. Induló pályafutásának derékbatörését maga határozza el, csak hogy visszatérhessen egy olyan magányosságba, ahol esetleg még jelképes várat építhet saját ifjúkori álmainak védelmezésére.

A törökös-turáni fajiságú népeknek ősi jelleméhez tartozik, hogy élettudatuk legmélyén melengetik a "bujdosás" ösztöneit. Nem gyávaság, de nem is lemondásszerű megnyugvás ez náluk, hanem az adott helyzetek erőviszonyainak előrelátó mérlegelése. A magyarság nem tudott gyökeret verni sem a Kaukázusban, sem Lebédiában, sem az Etelközben, így tehát honkeresési vágyainak biztosítása végett továbbvándorolt nyugat felé. Atila útját követte.

Bizonyára az ősi életmód elvesztésétől való okos félelem fordította vissza évszázadokkal előbb azt a magyar törzset is, amely északkeletre költözvén, valahol a Volga-könyöknél vetette meg a lábát. Ott érte utol őket Julianus barát látogatása, valamint Dzsingisz-kán tatár serege is, amely utódaikat beke-

belezte a mongol–tatár állami és nyelvi közösségbe. S minden valószínűség szerint az ő vérükkel mozdulnak még ma is a Volgakönyök baskíriai, várván az újabb történelmi alkalmat, amikor a hamisítatlan lélek ismét beletorkollhat az emberi természet nagy faji hagyatkozásának valamiféle megfelelőbb világába. A Kaukázusban visszamaradt magyarságot azonban a XIV. század végén Timur Lenk mongol fejedelem pusztította el.

Hasonlóképpen nyilatkoztak meg az egyéni emberéletekben is a bujdosás ösztönei. Akár Balassa Bálint, akár Thököly Imre, akár Rákóczi Ferenc, vagy a többi felkelő magaválasztotta sorsát idézzük, minden esetben kitűnik, hogy a kudarc bujdosásba hajszolta őket. Azért mentek bujdosásba, mert a harc vágya nem aludt ki bennük, s csupán az alkalmat akarták kívárni, amikor újra küzdelembe léphetnek.

Másféle viszonyok között jelentkezett magyar jellemünk eszajátossága Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Németh László és még jónéhány értékes írónk és világjáró művészünk esetében. Egyrészüik idegen tájak felé vonult el, amerre az idegenség természetes tünet volt és éppen ezért nem is fájhatott. Másrészüik pedig idehaza igyekezett a magány visszavonultságában alkalmas új várakat építeni örök népegyéniségünk személyes védelmére.

Idegen szelleművé torzított akkori jelenünk Németh Lászlót is rávezette arra a gondolatra, hogy a “Tanu” című folyóiratának megalapításával —, ahogyan ő mondja — új szellemi minőség követelésére és magyarabb látásmód elsajátítására szoktassa olvasóinak táborát. Egyikük sem ment el gizgazos vetésbe, könnyen guruló pénzért aratni. Inkább választotta azt a fáradságot, hogy maga vessen konkolymentes gabonát.

Németh László mondta ki legkorábban a szót folyóirata hasábjain, hogy a “minőség forradalmát” kell előkészíteni. Akkor hangzott el ez a kijelentés, amikor a jobb minőség felkaro-

lását még semmiféle hivatalos intézmény nem tartotta kötelező feladatnak, sőt a jobb minőség még csak az indulás jogát sem kapta meg minden esetben, ha egyébként a szellemi erők versenyére kínálkozott is alkalom. Nyilvánvalóan Németh László e mondatában nem csupán irodalompolitikai célkitűzést vallott, hanem sokkal inkább egy új társadalompolitikai jelentőségű megmozdulás számára egyengette a hangulatok útvonalait. Tőle hallottam legkorábban olyan tervekről is, amelyek megvalósulásával a "szellem újnemességét" lehetne megalapítani és behelyezni a társadalom vezető körébe.

Ezekben az években a magyar vidék több városában is megindult az egészséges fejlődésnek hasonló folyamata, hogy a minőségi forradalomhoz fűződő magyar elképzelések számára irodalmunk bozótosában járható ösvényeket vágjanak. Főleg a szegediek értek el szép eredményeket a magyar öntudatnak, mint a művészetértékelés mértékének bevezetése tekintetében. Ők voltak a fiatalok között az elsők, akik a műalkotások tárgyát sohasem vették légüres térből, viszont az egyes műveket aszerint bírálták, hogy kifejezője-e valóban magyar népi egyéniségünknek és jelent-e hasznos hatást megjelenésével.

Mint minden szellemi irányzatnak, így ennek a magyarabb tartalomkeresésnek is feltámadt egy-egy olyan hivatlan idegen eredetű művelője, aki furfangos és megtévesztő módszerekkel szeretett volna magának a vitákba való beleszólásra illetékeségi jogot biztosítani. A fővárosban az egyébként nagy műveltségű zsidó Szerb Antal és társai jelentkeztek a "Válasz" című folyóirattal, s állítom, hogy a folyóirat első számaiban messze túlszármazták követelésekben még a legtüremletlenebb vérmérsékletű magyarokat is. Kezdetben ügyes fondorlatozással csillogtatták meg azt a reményt, hogy egyszer talán mégis-mégis sikerül majd a sokféle érdekszálal lekötött és egymástól éppen ezért szerteszaladó íróinkat, költőinket és képzőművészeinket egységesebb és magyarabb világnézet

megalkotására rábírní. Mindezt azért hangoztatták, mert e gondolat kezdett divatba jönni. A "Válasz" szorgalmasan dobálta fel a felszínre a legkényesebb magyar sorskérdéseket.

Minden nemzet irodalmának és művészetének vannak természetes érintkezési felületei mind a műveltséget megtermő és tápláló néppel, mind pedig a külső környezettel. Ez másként nem is lehetne, mert a túlzott elzárkózás éppen úgy, mint a külső behatásoknak mértéktelen felszívása az alkotó lélek termékenységet hozná veszedelembé. Márpedig az összeomlást megelőző és követő években — csekély kivétellel — az történt, hogy főleg külső behatások emésztették meg irodalmi termelésünk népi műveltségéből származó alapanyagát.

Látván azt, hogy "Nyugat" és "Napkelet" eszmei irányzatai között, a beteges idegenszerűségek tarka változatában hullámozott irodalmi életünk, már ez a meglátás is arra ösztökölt, hogy nem csupán szemlélődésünk középpontját, hanem szemlélődésünk tárgyát is Közép-Európába tegyük, ahol Kárpát-medencénknek sokféle történelmi adottsága és a területek körülhatároltsága is mind elősegíthetik, hogy hamarabb egymásra találjunk, másszóval: visszatáláljunk érdeklődésünkkel a magyarság szállásföldjeire. Szerettem volna, ha bárkinek közreműködésével megszűnt volna az az állapot, hogy túlságosan messzi tájakra: a háborús győzelemben megrészegült és örült amerikai gondolatficamokban bűvészkedő Nyugatra, valamint az alig megközelíthető és felületesen is alig ismert Távolkeletre való figyelmezés nem homályosítaná el többé szemünket az önmagunkkal folytatandó ismerkedéseink közben. S mégis, az első röpiratom megjelenése után nyomban éreznem kellett, hogy szinte járhatatlan útra léptem és egyedül maradtam.

Ezerféle olyan akadály keresztelte terveimet, amelynek létezéséről mindeddig nem is tudtam. Az akadályok legtöbbje előzetes szervezeti hibákban, helyesebben mondva: társadal-

munk felhajtó szellemi erőinek külső érdekekkel terhelt széttagoltságában lelte magyarázatát. Az egymástól szerteágazó érdekek látszólagos összevisszaságában egységesebb állásfoglalásról csak olyan értelemben lehetett beszélni, hogy a közelmúlt magyar szempontból nem éppen kedvező, ámde bizonyos "felsőbb társadalmi köröknek" mégis jól jövedelmező viszonyait a pénz hatalom eszközeivel állandósítsák és védelmezzék. Akik ezeken a védelmi sáncokon kívülmaradtak — márpedig a nép dolgozó milliós többsége kikényszerült onnan, azok elé áthághatatlan falakat emelt az a láthatatlan és társulásában személytelenül fellépő közgazdasági vezérkar, amelyik a háború óriási vérvesztése után szinte kormányt-állító és buktató zsarnokká növekedett.

Az ellenségesen meredező társadalomszervezeti falak mögött szégyenteljes évtizedek szabadelvűségben megcsontosodott és elnemzetietlenedett emléke tiltakozott minden olyan kezdeményezés ellen, amely a magyar közélet idegenszerűségeinek tompítását tűzte ki célul, — nem is szólva azokról a későbbi vállalkozásokról, amelyek az idegenszerűségek kíméletlen kiirtása érdekében még az "idegen ültetvényesekkel" szemben' is meghirdették a leszámolást. Az első réseket ezeken a nemzetárulást oltalmazó falakon mégis sikerült beütni azoknak, akik belesodródván Gömbös kormányának "magyar öncélúságot" valló politikai törekvéseibe, a műveltség fegyvereit alkalmazták a meginduló harcokban.

Az 1934. év februárjának még erősen borongós estéin, amikor napi munkámról többnyire gyalogosan tértem haza, pesti fűtetlen diákszobám hidegségében meghúzódva, bőven volt alkalmam számbavenni, vajon kik fordultak el tőlem? Rövidesen rájöttem, hogy legtöbbszörrel egyáltalában nem lehetett volna azt állítani, hogy hamisítatlan magyar látásmóddal szemlélték volna a világot. Nemzetünk komoly tanító mesterei,

meghasonulván a törtető és magyartalanná cifrázott jelennel elefántcsonttornyok magányába zárkóztak. A fiatalabb nemzedék nagyrésze pedig ekkor még alattomosan kivetett hálók fajidegen, világpolgárias érdekszámai között vergődött — a szégyenség irgalmatlan kiszolgáltatottságában, a pusztá fennmaradásért verejtékezve.

Éppen a folyóiratalapítás gondjai segítettek abban, hogy megmérhessem, hogy ezekben a hónapokban engem is mennyi veszedelmes idegenszerűség és szíves fogadtatást színlelő ellenségeskedés vett körül. Főleg a titkos irodalmi szalonok törzsvendégeiről állíthatom ezeket. Máskülönben talán csak nagysokára vettem volna észre, milyen áthidalhatatlan távolságok választottak el tőlük.

Elhallgatott, de alattomban annál következetesebben gyakorolt módszerük éppen az volt, hogy a közéjük csalogatott “új vendégtől” sohasem kérdezni, honnan és milyen lélekkel jött, hanem csupán arra bírni, hogy valami szintelen, nemzetfelettinek nevezett légüres térben, ábrándos “neohumanista eszmék” hajszolásában pazarolja el testi és szellemi erőit. Esztétikai tanításukat álnokul a múlt tisztább hagyományainak átfordításából merítették: “szép az, ami érdek nélkül tetszik”. Márpedig szerintük egyedül csak az az igazi szépség, ami egyetemes érvényű és szerte a földkerekségén mindenkiben az “érdeknélküli tetszést” válthatja ki. Így tompították le a népi élet egyéni szépségeinek megéneklésére hajlamos vágyakat.

(Két neves költő segített, hogy a harmincas évek elején az akkori ismert írók társaságába vendégként bejuthassak. Az első Berda József volt, ő vezetett be a csehszlovák sajtóattasé lakására, majd az újpesti írói vacsorákra is. A második Szabó Lőrinc volt, az ünnepelt költő és műfordító. Az Est-lapok munkatársa, aki a lipótvárosi „irodalmi szalonba” vezetett el, de itt egy-két látogatásom után nem kaptam további meghívást. Vagyis: náluk megbuktam.

Voltak még kisebb-nagyobb összejövetelek, alkalmi találkozások, de egyiken sem vett részt olyan országos nevű író, mint például Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Szabó Dezső, vagy a fiatalabb nemzedékből Németh László. Őket a „gyalogosnak” csúfolt kezdő toliforgatók és az olvasóközönség jobbra csak a könyvnapok sátrai előtt köszönthették.

Babits Mihály kínzó betegség következtében 1941ben behunyta a szemét. Költészete, főként Dante-fordítása a magyar irodalom örökérvényű kincse marad. Minden érdeme ellenére többször részesült szenvedélyes elmarasztaló kritikában az úgynevezett Baumgarten-díj kezelésénél vállalt kurátorsága miatt. Nemzeti nagyjaink közül Arany János, Petőfi Sándor, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, vagy Erkel Ferenc, Széchenyi István és a többiek egész biztosan nem részesültek volna a díjból, ha az ő korukban létesült volna ez a díjalapítás. A díjazás feltétele Baumgarten Ferenc 1923-as végrendelete szerint az volt, hogy a pénzjutalomban részesülő műnek „minden vallási, jogi és társadalmi előítéllettől mentesnek” kellett lennie. Tehát a hazai művészeti alkotásoknak a haldokló nemzeti öntudat és az elnémitott keresztényi hit fakó szürkességét kellett volna ábrázolniuk, hogy „világpolgári jutalomban” részesüljenek.

Szeretném Babits közreműködését a díj kiosztásánál megérteni, sajnos nem tehetem, mert nem ismerem kellőképpen a részleteket.)

Emlékszem azokra a péntekesti összejövetelekre, amelyeket a csehszlovák követség sajtó megbízottja, Straka Antal, rendezett hetenként zuglói lakásán. Az összejövetelek megrendezésének terve pontosan akkor jelentkezett, amikor Gömbös Gyula a magyar öncélúság gondolatának meghirdetésével mindnyájunk tekintetét ismét erőteljesen önmagunk felé igyekezett téríteni. A kisantant vezető államának egyszeriben sürgőssé vált, hogy a közvélemény fordulásában felbecsülhetetlenül hasznosan bevonható magyarországi íróinkat és költőinket mindenáron távol tartsa a nemzeti öncélúság szolgálatától. Al-

tatószeret kísérte meg becsempészni azzal a tervével, hogy egy célzatosan összeállított "csehszlovák antológia" fordítási előkészületeivel maga mellé kösse a legjobbakat és hónapokon keresztül a maga mákonyos propagandájának palástjával eltakargassa szemük elől a magyar táj újraéledő képeit.

Minden péntek este Straka Antal lakásán gyűltek össze a fővárosban tartózkodó íróink és művészeink közül mintegy harmincan—negyvenen. Gazdagon terített büféasztalok mellett ingyenes, előkelő kiszolgálásban volt részük. Hetenként váltakozva a legfinomabb magyarországi borok, válogatott dohányfélések és ízletes finom falatok álltak kinek-kinek élvezetére. Zongorán és hanglemezeken pedig többnyire a szlávok nagy zeneszerzőjének: Csajkovszkijnak műveiből csendült meg egy-egy részlet. Így szórakoztatta a mindenre figyelmes házigazda nagyszámú vendégseregét.

Amikor meghívás folytán első ízben átléptem e ház küszöbét, az előszobában óvatosan fülembe súgták, hogy lehetőleg ne nagyon "magyarkodjam": nem kell a házigazdát kellemtelen válaszok elé állítani. Politikáról pedig egyáltalában ne tegyek említést. Így kioktatva juthattam csak beljebb a szobák belsejébe. Szót fogadtam, és így heteken keresztül megfigyelője lehettem annak a mindig előzékeny, de valószínűleg mindig céltudatos kísérletnek, amely a fiatal magyar írónemzedék számos megközelíthető tagját igyekezett érzéketlenné tenni a honszeretet és a faji öntudat ösztönös, felbuggyanó érzéseivel szemben. Ezeken az összejöveteleken hívták fel figyelmemet az új cseh állam nagy építkezéseire, s itt ismerkedtem meg dr. Rapant Dániel egyetemi tanárral és Lukács B. Emil tót költővel is. Ők hívtak meg azután városukba, hogy a helyszínen tanulmányozhassam a tót nép erőfeszítéseit műveltségük "szabadabb" kilombosítása érdekében.

Az összejövetelek majdnem egy éven át tartottak. Még az erdélyi írók köréből is eljöttek olykor-olykor néhányan népi

származású íróink azonban hamarosan elmaradoztak. A későbbi évek könyvtermésének értékesebb művei pedig könyörtelenül rácăfoltak a cseh utódállam követségi szobáiból kiinduló szándékokra. Tamási Áron, Erdélyi József, Illyés Gyula, József Atilla és még jónéhányan, olyan mélyen zengő magyarsággal írták önmagukra találó költeményeiket és prózájukat, hogy megmozdult az emberben a lélek, ha olvasott belőlük. Nem tagadhatjuk le önmagunk előtt, hogy az első világháborút követő korszak tömérdek öntudatrontó veszedelmének voltak áldozatai is. Nevüket jobb, ha elfelejtjük, mert nem olyan küzdelemben buktak el, amelyben a bukás hősi önfeláldozás példáját jelképezhette volna. Kihulltak a magyar életközösségből és emlékükkel még a magyar puszták kósza szellői sem játszadozhatnak.

Gyakran felmerült bennem a gondolat, hogy országunk trianoni megcsonkításakor nem is annyira a földek elvesztése, mint inkább szellemi életünk arcvonalának apró, ellentmondó részekre való széttöredezése bontott reánk komor, fenyegető fellegeket. Hosszú, keserves éveken át szinte emberfeletti erőfeszítéseket követelt a felemelkedés vágya.

Amikor végre felszámolhattam első írói kísérletem sikertelenségét, magam is arra az elhatározásra jutottam, hogy még hosszabb időre vissza kell vonulnom a tanulmányok elvonatkoztatottabb világába. A sors maga is mintha segítségemre jött volna. Az 1934. év tavaszán beszállítottak a kecskeméti városi kórházba és elég súlyos műtéten estem át. Közelre kerültem az élet és a halál birodalmának határvonalához, s napokon át gyötört az a gondolat, hogy befejezetlen évek befejezetlen erőpróbáit kell esetleg magammal vinni oda, ahol a számonkérés örök Birója mérlegre helyezi sáfárkodásomat. S ekkor végeztem először életemben fájdalmas lelkiismeretvizsgálatot: vajon eddigi cselekedeteim célkitűzéseiben megőriztem-e mindazt az értéket és kincset, amit a Gondviseléstől kaptam ajándékba

azzal, hogy magyarnak teremtett történelmünk egyik legszomorúbb korszakában, átadván a lélek lehetével az emberi segítés örök ösztönző szándékait is.

Velünk jön az iskola

A zsendülő tavasz márciusi frissességét hintette be a szél nyitott kórházi ablakomon. Az egyik délelőttön, amikor már látogatókat fogadhattam, eljött hozzám egykori osztályfőnököm, dr. Lengyel János piarista tanár. A hetedik és a nyolcadik osztályban ő tanította annak idején a latin és a görög nyelvet. Egész lénye valószínűtlenül és mégis megnyugtatóan régies volt: mintha a hajdani latinul beszélő és ítélkező magyar ősök szelleme tért volna vissza benne. Szerettük őt minden "atyáskodó" szigorúsága ellenére. Noha iskolás éveim alatt magaviseletem miatt a legtöbb dorgálást tőle kaptam, most mégis jobban örültem jövetelének, mintha bárki más látogatott volna meg régi tanáraim közül.

Két éven át hallottam Lengyel "osztályfőnök úr" oktatásait, amint kissé palócos hanglejtéssel arról magyarázott, miként kell kihámozni az évezredekkel ezelőtt elsüllyedt hellén világ műveltségéből és művészetéből örökérvényű emberi szépségeket és tanulságokat. Ezeket a meglátható emberi szépségeket a görög lélek fogalmazta örökérvényűvé, s azért sikerülhetett ez a görögöknek, mert megtalálták az emberi gondolkodás legmélyebb értelmű jelszavát:

"ismerd meg önmagadat" ... Így magyarázott dr. Lengyel János és továbbfűztem a gondolatot: önmegismerést kutattam, hogy megérthessem mindazt, ami bennem és osztálytársaimban a magyar élet öröksége. Iskolán kívül is sokat vitatkoztam erről tanáraimmal. Feleletet akartam kapni arra a nagy kérdésre, vajon mi az, ami minket, magyarokat, mássá tesz a szomszédos európai népek társaságában? ... S most, amikor

sok-sok órás beszélgetések melegszívű tanácsadója, a görög és a latin lélek alkotásain tájékozódó "osztályfőnököm" leült kórházi ágyam mellé, egyszeriben megjelentek emlékezetemben a múltat és a jelent összekötő összehasonlítás hellenisztikus kori képei: izmos, sportoló ifjúság, ujjongó rugalmas mozgás egész testükben, s mellettük a "vének" kőbe és írásba rögződő bölcsessége. A népek életében ennek a kettősségnek egyszerre kell megjelenni. Noha a tovatűnő évszázadok folyamán, főleg nagy vérvesztések után, az előregedés látszólag kikerülhetetlen, mégis az a nép nyeri meg a fennmaradásért vívott, szüntelenül folytatódó csatákat, amelyik a születő új nemzedékeket mindig izmosabbá és cselekvőképesebbé tudja edzeni, sértetlenül átadván számára az eltöltött évszázadok tanulságait és útmutató bölcsességét.

Már a külvilággal folytatott első ismerkedéseim közben felmerült bennem ez a kívánság: meg kell fiatalítani egész közéletünket. A nemzetet és a társadalmat behálózó közjogi és igazgatási szervezeteink újjáépítésére olyanféle tervet kell kidolgozni, amely szabadabb, de azért előrelátóan szabályozott mozgást engedélyez a fiatal, cselekvésre áhító nemzedékek lendítő ereje javára.

Az a kor szolgáltatta nevelő iskolámat, amelyik az első világháború után a legválságosabb esztendők megpróbáltatásait zúdította Magyarországra.

Már az összeomlás utáni keserves bizonytalanság ideje alatt megingott és nem sokkal később végleg kicsúszott a kis tanyásbirtok a lábunk alól, s vele úszott el a földbérléshez szükséges családi tőkénk is, Cegléden vásárolt házunkkal együtt.

Így tehát a megélhetés biztosításával járó gondokat korán megismertem. Korán meg kellett szoknom, hogy a hiányok pótlásáról – bármilyen természetűek legyenek is – magamnak kell gondoskodnom.

Nehéz napok voltak ezek. A sok-sok szűkösködés azonban fokozatosan odaterelte a figyelmemet, amerre minden hasonló sorsú és élni akaró gyermek számára valamiféle biztatóbb emberi hivatás álmoképei derengenek fel. Leírhatatlanul gyötört az a gondolat, hogy családunk fájdalmas elszegényedésével szemben tehetetlenül állok. Hiába nyújtottam ki a karomat, nem tudtam megfogózni a bennünket körülfogó és a társadalom közkincsének hirdetett kultúra jótékony vívmányaiban. Azokat osztálytársaim közül csak nagyon kevesen érthették el. Szomorúan néztem ki a magunk életének sötétre függönyözött ablakából és úgy láttam, hogy a társadalom valamiféle titokzatos és jólelejtett rendelkezés folytán a jövő-menő embereknek különféle utakat készített, hogy lehetőleg egymástól elkülönítve járjanak. Ezek az utak azonban egymás fölé épültek – felfelé a felhőkarcolók alig megpillantható magasságáig, s akik fent sétálnak a napos oldalon, azok elfogják a melegítő világosságot a többiek elől. Odalent pedig mérhetetlen hosszúra nőnek az árnyak.

Az iskola kevés gyakorlati felkészültséget, de annál több adattudást felhalmozó tanítási anyagával és az ún. „humanisztikus lélekalakítás” módszereivel, főleg a középiskola felsőbb osztályaiban, állandóan hadilábon álltam. Az volt az érzésem, hogy az „általános műveltséget” nyújtó oktatásból sok olyan tanítási anyag marad ki, aminek ismeretében hasznosan tudna eligazodni a felnövekvő nemzedék a mi magunk magyar tájai fölött. Meg kell vallanom, éppen ezért a hivatalosan tanított és magyarnak nevezett történet szemléletet sem tudtam sohasem magamévá tenni. Nem tudtam elfogadni semmiféle olyan okoskodást, hogy a megélhetés nehézségei kizárólag a veszített háborúból következnenek. Sokkal inkább úgy láttam, mintha gazdagon terített asztalok mellett éheznénk — csupán azért, mert sok-sok mesterségesen emelt akadály miatt nem tudjuk kellően megközelíteni a legelemibb létszükségleteink kielégí-

tését jelképező terített asztalokat. Az a magyarázat pedig, hogy a trianoni országablás miatt szűk helyre zsúfolódván, — így tehát bátor kezdeményezésekkel azért nem léphetünk elő, mert nagy elhatározásokkal csak számbelileg nagyobb nemzetek lephetik meg a világot, ez az öntudatölő magyarázat már kifejezetten lázadóvá tett. Főleg történelemórákon, gyakran fellázdattam a tanítás módszerei ellen, s egy cseppet sem csodálkoztam azon, hogy a hetedik osztály végbizonyítványában, sőt ez egész kecskeméti piarista főgimnázium felső osztályai-ban nekem egyedül, hármast adtak magaviseletből.

Még utólag sem vádolom magamat azzal, mintha iskolás lázadásaim fegyelmetlenségből származtak volna, vagy csak azért viselkedtem így, mert nem tudtam megérteni az idősebb nemzedék gondolatvilágát. A diák számára a fennálló világrendet elsősorban az iskola képviseli, s ezek az első összeütközéseim a fennálló renddel már ekkor is egészen mást bizonyítottak előttem. Az idősebb nemzedék kétségbeejtő gyorsasággal annyi mindent elvesztett néhány esztendő háborús tűzvészében, hogy még a megmaradt védelmi eszközökkel sem mert egyelőre felkelést szítani a szorongató veszedelmek ellen, hanem egyszerűen elbarikádozta magát abban a lemondásban, hogy kicsiny nemzet vagyunk, másként úgysem rendezhetnénk be megszürkült hétköznapijainkat. Vigasztalásul pedig belekapaszkodott a múlt valóságos, vagy csak beleképzelt dicsőségeibe, amiket azonban elfelejtett meggyőzően bizonyítani.

Az ifjúságot sohasem szabad lemondásra nevelni. Rengeteg tépelődésbe került számomra, amíg új, buzdító szándékú látásmódra tettem szert. Keserves elszántsággal vettem magam a történelem tanulmányozásába. Útmutatásokat kerestem a jövőre nézve. S amikor már egy egész kis könyvtárra való történelmi és bölcséleti feljegyzést végigböngészttem, s időközben magam is serényen szaporítottam terveim és gondolataim fogalmazványait, akkor tértem át a világirodalom magyar

nyelven is megközelíthető alkotásaira. Mindennél jobban érdekelt, hogy felfedezhessem azt az értéket, amely egyes írók műveinek nemcsak hazájukban, de szerte a nagyvilágban is, örökéletet adományozott. Úgy gondoltam, hogy hasonló — talán éppen könyviró munkával kell elsőfokon megkezdeni az új és merészebb magyar öntudat kialakítását. Az előszó majd azután megmozdíthatja a nép erőit, ha már a lélek fogékonyságát az írott betűkkel szálló hívó üzenetek előkészítették.

Nagy segítségemre volt az irodalmat bűvárkodó fáradozásomban András bátyám. Egymással versengve olvastunk és dolgoztunk. Sőt még azt is neki köszönhetem, hogy rászoktam a régebbi korok magyar íróinak műveiből az örök magyar szépségek kihámozására. Sohasem tudom elfelejteni azt az örömet, amelyet akkor éreztem, amikor gróf Zrínyi Miklós és Balassa Bálint írásaiban először döbbsenem rá az ősi magyar életérzések örök jelenlétére és intelmeire. Hasonlíthatatlanul más szemmel olvastam most már az egykor unalmasan fogadott iskolai "kötelező olvasmányokat" is. Ha induló küzdelmeim apró kezdeti vereségei egy kicsit megszorítottak, mindig a múlt alkotó magyarjaihoz tértem vissza biztatásért és hallgattam engedelmes figyelemmel Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály, Kossuth Lajos és Széchenyi István gróf betűkbe némult szavait. Időbe került, amíg Eötvös József, vagy Jósika Miklós és Kemény Zsigmond nehezebben gördülő sorai mögött is felfedezhettem a nagy magyar életigazságoktól megszállott lelkük figyelmeztetéseit, Jókai Mórral azonban csak nagysokára tudtam összebékülni, noha regényeinek meseszövése feltétlenül érdekfeszítő volt az első oldaltól az utolsóig, s a megkapó művészi érzékkel összefűzött regényes események világában a múlt és az akkori jelen Európájának széles látószögére nyitogatta ki a szemlélődés kapuit. Sokáig zavart szabadelvű gondolkodásmódja. Még a 48-as szabadságmegmozdulás magyar hősei mellé is, eléggé feltűnést

keltő fogalmazásban, oda tudta állítani meghibásodott mérlegeléssel és rangegyenlőséggel a csak látszatra asszimilálódott idegenek alakjait, mint akik szerint a magyar hazafiságnak "megbecsülésre méltó" példáit szolgáltatták. Csupán a "zsidó emancipáció" törvényét meghozó 67-es kiegyezés előzményeinek pontosabb kortörténeti felderítése után tanultam meg éppen Jókai regényeivel kapcsolatban, miként kell általában minden társadalmi regény olvasása közben elválasztani a politikai szándékokat a regény egyéb alkati elemeitől.

Számomra fokozatosan megváltoztak a történelem tanulságai. Mindinkább meggyőződésemmé vált, hogy van mondanivalója a magyar léleknek az emberiség számára. Az a nemzet, amelyik csak az irodalom területén is annyi sok halhatatlan szellemóriással dicsekedhetik, feltétlenül örökölt annyit a Gondviselés ajándékaiból, hogy számbeli kicsinysége és gyakran mostohává váló történelmi sorsa miatt egyáltalában nem kell szégyenkeznie.

Előbb el kellett jutnom idáig, hogy meggyőződésen alapuló önérzettel fordulhassak szembe az elvesztett háború nyomorúságával. Magyar öntudatom izmosodásában családunk legendákba révedő és éppen ezért minden valószínűség szerint állításainak csak egy-egy részletében bizonyítható hagyománytisztelete segített. Az otthon szegényessé egyszerűsödött szobáiban ez a hagyományörökség mondott meséket elhalt nagyapákról, szabadságharcokban elesett ősök magyar szolgálatairól. Azóta is gyakran gondoltam arra, hogy ennek a hagyományörökségnek valódiságát felderítsem, sokat foglalkoztam azzal a tervvel már az iskola padjaiban is, hogy a legendás emlékezéseket minden erőmből a magam életének példáival igyekezzem kiegészíteni. Édesapám az első lépést meg is tette már új, valóságos családi hagyomány megalapítására, mert amikor az 1918-as összeomlást követő bolsevista országdúlás elkezdődött, ő azonnal azok sorába állt, akik felvették a harcot

a gyilkos mótely ellen. Az öntudatformáló és nevelő hatások súlya alatt, részben azonban saját elhatározásomból is, így alkottam magamnak új történelemszemléletet. Ebben a szemléletben azonban már nyoma sem volt annak a szándéknak, hogy csupán vigasztalódni járjunk a múlt dicsőségesebb emlékeihez, Sőt attól a látásmódtól sem riadtam vissza, hogy sok-sok dicsőségesnek minősített egykori áldozatos szerepvállalásunk mögött meg ne lássam a magyar erők, értékek és főleg a magyar vér "lovagiasan könnyelmű" pazarlásait. Bizonyosan még azt a véleményemet sem kell a jövőben megtagadnom, miszerint komolyan sajnáltam, hogy valaha is a fegyveres magyar nemzet szembefordult Batu-kán tatáraival és a törökökkel, kiszolgáltatván országát az évszázados harcok pusztításainak és népirtásának. Egészen gyermekes őszinteséggel hittem abban a gondolatban, hogy ez másként is történhetett volna, ha a magyarság akkori vezetői politikailag érvényesíteni tudták volna keletről hozott történelmi hivatásunknak azt a parancsát, amely számunkra az európai Nyugat és a rokon eredetű vér uralma alatt tartott Kelet között a közvetítés feladatait írja elő. Mennyivel másként alakult volna minden itt a Duna völgyében, ha a magyarság a politikai meggyőzés eszközeivel olyan keleti irányú vállalkozásba tudta volna terelni a törökök kicsorduló nemzeti erejét, amely a két népet eredetüknek megfelelőbb célok szolgálatához fűzte volna ... Később, magasabb tájékozottságot nyújtó ismeretek birtokában, már sokat gondolkoztam a jövőbeli kivitelezés lehetőségei felől is. Vajon miként tudná a magyarság úgy megoldani történelmi küldetését, hogy délre a bolgárok és a törökök, északra pedig a finnek nemzeti céljait hazánkban összetalálkoztatván, így nyújtaná ki a becsületes szövetségeshez méltó karját nyugati nagy szomszédainak megsegítésére, ha Európa-ellenes támadás pillanatában az összefogásnak ezt a nagy egységét kívánná a sors tőlünk.

Amikor még e gondolatoknak csak csírái bontakoztak ki bennem, már akkor elkezdtem írni dolgozatomat a mohamedánizmusról, amely elég sokáig foglalkoztatott, s most először éreztem meg annak szükségét, hogy a dolgozatomba foglalt adatokat és meglátásokat forrásmunkáimnak körültekinthető megválogatásával iparkodjam igazolni.

Ötödik gimnazista voltam és így érthető, hogy a "módszeres tudományos munkálkodás" első személyes kísérletét tiszteltem e vállalkozásomban. E tanulmányomon keresztül akartam önmagamnak bemutatni egyrészt a török mohamedán lélek megszületését, másrészt pedig a vallásos hitében rejlő hódításának okait. Ahhoz a sejtéshez jutottam, hogy a törökök eredeti népi öntudata valami egészen más lehetett, mint aminek mutatta önmagát az arab színezésű mohamedánizmus köntösében, amely alatt a török népi eredet tudata nagymértékben meghalványodott. Egyidejűleg török költők verseinek fordításával is próbálkoztam.

(A kelet felől Európába törő turáni eredetű népeknel, szinte kivétel nélkül, egymáshoz hasonló jellemvonások vezérelték vándorlásuk, vagy hódításaik mozdulatait. Ezeknek a népeknek országépítő vezérei különleges ösztönös eszményekben éltek át történelmi céljaikat, így szerveztek a számtalan törzsre, apróbb közösségi egységre szerteszakadó népük-ből fegyveres hatalmú nemzetet, amely már ráléphetett a hódítás útjára. A nagy világhódítók: Atilla, Timur-Lenk és Dzsingisz-kán, olyan nagy arányokban akarták széttárni birodalmuk határait, hogy a Csendes-óceántól az Atlanti-óceán partjáig nyújtózhasson közöttük lovasnomád műveltségű nemzetük, rátelepedvén sok-sok apró és csak valamiféle felsőbb vezetéssel összetartható kiscsoportha. Egyetlen ellenőrzés alá akarták vonni az európai földrészén végigfutó és tervszerű rendezésre szoruló kereskedelmi útvonalakat.)

Összekapcsolva a többévezredes kínai kultúrát az európai földrész újszerűbb és emberségesebb keresztény kultúrájával, a megnyitható közlekedési útvonalakon a különféle népek műveltségének, hagyományainak mérhetetlen kincseit szállíthatták hasznosításra birodalmuk belső területei felé. Megfigyelttem csataik történetét: csak addig égették fel maguk előtt a falvakat és a városokat, amíg azok ellenálltak. A meghódolt népekre azonnal rákényszerítették a "pax mongolicát": a termelő munka folytatását, s a birodalom központi érdekeinek szolgálatát.

A Vereckei-, vagy helyesebben: a Vöröskői-szoroson bejövő magyarok is hasonló országalapító szándékokkal érkeztek meg. Megszállták a "négy folyó síkságát" és megszervezték az ország védelmét a Kárpátok belső völgyeit lakó kisnépek meghódoltatásával. Amint a mondák elbeszélik, Atilla örökségének birtokbavétele vezérelte őket a honfoglalás tömör kockázatos áldozattal járó csataiban. Az a nép, amelyik ennek az örökségnek megszerzését vallotta államalapítási céljának, minden bizonnyal túltekintett a Kárpátokon.

Kelet és Nyugat között

A kisázsiai török nép a mohamedánizmusban kapott újszerű eszményeket. Az új vallás a "hetedik paradicsom" jutalmát ígérte azoknak, akik a vallásos hit terjesztése közben ontják ki vérüket. Ezt az eszményt sem igazolni, sem cáfolni nem lehetett, csupán hinni kellett benne.

(A csatasorba szerveződött török nép évszázadokon át tartotta félelemben az egész keresztény világot. S miközben fergeteges ágyútűz alatt tartották Délkelet-Európa őrtálló végvárait, szinte maguk sem vették észre, hogy nagy Gergely pápa újító

szellemében megeurópaiasodott, és azóta nemzetek feletti történelmi hivatássá nőtt kereszténység örök életeszeményével való találkozásukkor kicsorbult a támadó fegyver a kezükben. Nándorfehérvár ostrománál Hunyadi János magyar fegyvereivel győzött az új európai életeszemény, megadván az intelmet egyszer s mindenkorra Bizánc újkeletű birtokosainak, hogy öldöklő fegyverekkel eszméket és eszményeket csak akkor lehet tartós győzelemhez segíteni, ha azok valóban magasabbrendűek, mint a velük szembenállókéi. Ha a török nemzet a hódítás hosszabb útját választotta volna, és Kisázsia felől nem nyugatnak, hanem északkeletnek fordul, hogy a mongol-tatár szétporladó birodalom darabjaiból rakjon össze magának megépíthető várfalakat, akkor bizonyára visszanyerhette volna mindazokat a területeket is, amelyeket a hunok, az avarok, a magyarok, a besenyők, a mongol-tatárok és más, Ázsiából kiszakadt, hasonlóképpen lovasnomád műveltségű népek a Fekete-tenger környékén elveszítettek. S ma talán a Don és a Volga torkolatánál egy erős török birodalom állna a két földrész választóvonalánál, rátámaszkodva távolabb az elő- és középpázsiai törökös-turáni népek biztonságot nyújtó szomszédságára, valamint a Duna völgyében a magyarok országára.

A magyar-török harcok emlékei megfakultak már a múlt messzeségében. Az egykor ejtett sebek fájdalmát megszenvedtük és most már szabad elfogulatlanul beszélünk a harcok tanulságairól. A törökök egykor kétségbevonhatatlanul komoly hadászati sikereket értek el, de támadó arcvonaluk bomlásával megkapták a sors kegyetlen figyelmeztetését is. A törökös-turáni népek euráziai települési vonalától annyira délre szorultak és a számukra örökké idegen arab szellemi világgal való összekeveredésükkel annyira bezárták magukat Kisázsiaiba, hogy a jövőben tartósabb eredményekkel biztató vállalkozásokhoz a politika egészen más módszereivel kell közeledniök. A magyar-török harcokat sohasem lehetett a két nép ellentétes és ellenséges nemzeti érdekeinek ütközésével magyarázni, mert végső elemzésben két vallástanítás nagy háborújának voltak egymással szembeforduló alakulatai. Nem kis mértékben áldozatai.)

A régi történelmi intelmek új megfogalmazásával kell majd egyszer — talán nem is sokára — újjászervezni Délkelet-Európa sokféle szláv rövidlátással és önzéssel összekuszált erőviszonyait.

Milyen jó lenne most egyetlen mondatba összesűritenem azt a sok-sok és lényegileg kimondhatatlannak tűnő töprengésemet, amikkel a honfoglalás mondatöredékeibe költözött és magyar történelmi eszmény új megfogalmazását kutattam.

Népmozdító hitet vinni ajándékosztó kézzel a magyar nemzet számára, hadd lássa meg ismét fényes világosságban, merre kell haladnia, hogy Atilla elvesztett jelképes örökséget — méltóan együttműködve az európai nagymenzzel — az euráziai történelmi színtérben valóban megtalálja, és beláthatatlan időig birtokolja.

Visszatérve a ceglédi reál gimnázium padsoraiba, továbbfűzöm az emlékezésnek láncolatát. A múltbeli események összefüggéseinek vizsgálata közben a fiatalabb történészek újból rátaláltak Körösi Csoma Sándor nyomaira. A magyar őshaza felkutatásának szenvedélye engem is megkapott. Kegyetlen csalódást éreztem, amikor megtudtam, hogy Körösi Csoma angol nyelven írta meg műveit, és a teljes magyar fordítás máig sem látott napvilágot. Nem tudtam tehát a nagy kutató vándorlási útvonalát végigkísérni minden részletében, de — megvallom — már ekkor is sokkal jobban érdekelt volna az a felfedezés, vajon a magyarság hajdani vándorlásai mentén élnek-e még olyan népek, amelyek mondáikban, vagy talán sokkal elevenebb emlékezésekben, továbbra is őrzik a hajdani közös múlt vérségi és művelődéstörténeti maradványait? Csak titokban mertem hinni e kérdés valószínűségében, mert sok-sok felejtett szellemi kincs feltárását reméltem egy ilyen esetleges rátalálástól.

A magyarság eredetéhez vezető útvonalon meg kellett állnom. Ellenben a helytelenül „pogánynak” nevezett, de valójában „magyarok Nagyasszonyához” fohászkodó ősök vándorlásait már végigkövethettem.

Alig maradt valami történelmi emlékünkhöz a magyar pogánykor szellemiségéből, ámbar az „apostoli királyság” szentistváni alapítása még egy évezred távolságát sem érte el, és nem kétséges, hogy honszerző őseink az államszervezés magyar műveltségével érkeztek meg hazánkba. A régi hitet valló magyarok mitológiájáról, dalköltészetéről, tudományos ismereteiről csak közvetett értesüléseink vannak, viszont az egykorú építkezésekből — néhány temetkezési hely és sárvár gyűrűző gödrein kívül, egyéb látható emlékünkről tankönyveink nem tesznek említést.

Néha már-már hallgatagon azt a bírálatot kockáztattam meg régészeink ásatásával szemben, hogy számukra mintha csak a régiségek kibányászása lenne fontos, tekintet nélkül a régiségek eredetére, mert például a Buda-környéki római kövek és épület-maradványok kihantolására látszólag több gondot fordítanak, mint a szemünk előtt elrejtett ősi és még a Nyugat hatásaitól nem érintett magyar múlt emlékeinek feltárára. Pedig nemzeti öntudatunk megtámadottságának ezekben a válságos éveiben mérhetetlenül hasznos lett volna, ha van a nemzetnek egy kegyhelye, ahová elzarándokolhattak volna a maguk célkitűzéseinek igazolását kereső kései utódok, s nem névtelenségbe süppedt temetkezési árkok mellett, hanem valami történelmi hitelű építmény feltárt romkapuján áthaladva, idézhették volna a honépítő apostoli királyainkat megelőző honfoglalás küzdelmét és el nem homályosítható diadalát.

Amit a végzet évszázadok portakarójával mélyen elrejtett szemünk előtt: a magyar honfoglalók visszaálmódott lelkével igyekeztem ismerkedni nagy költőink magyar mitológiát fogalmazó műveiből. Vörösmarty Mihály: *Zalán futása* című

eposzából és Arany János *Buda halála* című elbeszélő költeményéből olvastam ki a választ arra a nyugtalanító kérdésre, vajon milyenek lehettek azok, akik Buda várát alapították, megépítették és annak idején fél-Európát irányító központi hatalommá fejlesztették? Arany János életrajzíróinak közléseiből pedig megtudtam, hogy a magyar őskor mondanivalójának új színekkel történő tolmácsolásával messzemenően foglalkozott. Mint az Alföldünkön kivirágzott magyar lélek egyik legméltóbb képviselője, mély áhítattal akarta a hajdani történelmünk színterét benépesítő és mozgó ősmítológiánk krónikás híradásokba, mondákba és népszokásokba töredezett darabjainak összeillesztését. Ezt a művét azonban nem tudta elkészíteni, de érdeklődése nyomán azóta is már számtalan költőnk és művésznünk képzeletét ragadta meg a gondolat, hogy a honfoglalás hadászati felvonulását megelőző és közvetlenül azt követő küzdelmes korszakunkból hűen megálmodott képeket mutassanak be.

Ott, ahol a tudomány a részletek felderítését még nem végezhetette el, vagy csak nehezen tudtam volna a részletes hírközléseket megközelíteni, hagytam, hogy a művészek festményekben, szobrokban és irodalmi műalkotásokban kifejeződéssel vezessen.

Sokat foglalkoztam a régi hitű elődeink magyarjainak harcok „kalandozásaival”, keletre hozott történelmi hivatástudatunkkal és azzal a sorsfordító eseménnyel, amely az új fejlődés több évszázadra kiterjedő folyamatát indította el: a keresztény világszemlélet magyarországi meghonosításával.

Egyházi költészetünk páratlanul érdekesen örökölte meg az ősi magyar hitvilágnak kicserélődését. A teremtmény Istent továbbra is a „magyarok Istenének” neveztük, Szűz Máriát pedig a „magyarok Nagyasszonyának”. A krisztusi vallás világképében megjelenő földöntúli hatalmakat továbbra is magyar ruhákba és színekbe öltöztettük. Nemzeti szentjeinket egészen

természetesen, így is kellett ábrázolnunk. Talán egyetlen európai nép sem dicsekedhetik el azzal, amit mi önmagunkról elmondhatunk, hogy keresztény hitvilágunkat az emberi szív és lélek legközvetlenebb közelségébe telepítettük, szinte annyira összeforrasztva történelmünk egyéb eseményeivel, hogy szüntelen hálaérzéssel a “magyarok Istenének” és a “magyarok Nagyasszonyának” fáradságos és odaadó közreműködését sejtette a nép a honfoglalás és az ország-védelmezés kiújuló küzdelmeiben, valahányszor az oltár elé térdelve fohászat küldte az ég trónusa felé: “ne feledkezzél meg szegény magyarokról”. Ez a szemlélet tisztán a néptől eredt, így csak mi láthattuk a Gondviselés megszemélyesítőjét és megigazult magyar környezetét. S ebben a szemléletben olvadt össze keleti hivatástudatunk, amely a térhódítás hun örökségével volt kezdetben egyenlő, de kiegészült azzal a másik küldetéstudattal, amelyet az európai kereszténységtől kaptunk és egy magasabb, egyetemes érdekű erkölcsi világrend védelméhez is odafigyelt nemzeti erőinket. Középiskolás korom utolsó esztendejében végre megfogalmaztam a szebb magyar jövőbe vetett reménységemet. Az a nemzet, amelyik mérhetetlen pusztító viharok közepette, annyi vérpazarlás és országdúlás ellenére is meg tudta őrizni mindenkor a maga különállóságát, egyéni romlatlan világszemléletét és még mindig maradt annyi ereje, hogy a közösség minden munkafeladatát a maga népi erejéből táplálja, egészen bizonyosan a jövőben is rendelkezik majd elegendő erővel — akár egy újabb honfoglalás véghezviteléhez is. Már nem láttam többé a múltnak vigasztalásra szánt év századai mellett a jelenkor lemondásba sülyedt törpeségét. Ellenben megláttam a múlt viszonylagosan nagyobb megpróbáltatásait és a magyar életnek azt az ősi eltiporhatatlan erejét, amelynek segítségével mindenkor túlélte a veszedelmeket és a magyar államot megsemmisüléssel fenyegető külső hatalmak ütőképességének idejét.

Csupán két nagy példát említek: a tatárdúlást és a török hódoltságot.

Tankönyveinkben elég részletes tudósításokat olvastam mindkettőről. A nemzeti gyász jelképes összefoglalását kaptam meg egyrészt a "muhi-pusztai" csata, másrészt pedig a "mohácsi vész" leírásában. Sőt honi történetírásunk még azokat a részleteket is felsorolja a török hódoltság másfél évszázadának ismertetésében, hogy Alföldünk magyar lányait miként szállították le tömegesen a dunai hajókon török hárem-lölgyeknek, férfiainkat pedig rabláncra fűzve, hogyan hurcolták el embervásárokra, idegen fegyverek között, nyomorult zsidó rabszolgakereskedők. Még fiúgyermekünk sem kerülhetett ki a megaláztatás szomorú sorsát: a legszebb növésűeket kiválogatták közülük janicsár-növendékeknek és délre hajtották, ahol a katonai kiképzés könyörtelen fegyelme alatt beletörték mindnyájukat a szultánok hódító szándékainak vak szolgálatába.

Egyről azonban előadó tanáraink és politikusaink többnyire elfeledkeztek, mégpedig arról, hogy a gyászos események vázolásával egyidejűleg, túl az utókor kegyeletének ébresztgetésén, azt hangsúlyozzák elsősorban katedrán, szószéken és népgyűlési emelvényen, amiből a jövőendő hitet és önbizalmat meríthet. Mutassák meg az igazi magyar életet, azokat a részleges és mégis örök biztatást sugárzó győzelmeinket, amelyekkel valóban büszkélkedhetünk. S ezt ne válasszák el a szomorú napok ismertetésétől és legkevésbé sem úgy mutassák be, hogy "kezdetben vala a magyarok dicsősége, de később a végzet agyontépázta győzelmi babérjainkat, a végül is minden szomszédunk megelőzött minket".

Végre merjük már kimondani a szót, hogy sohasem volt teljes a mi dicsőségünk, mert a mi igazi győzelmünk műven egyelőre még csak küzdelmesen fáradozunk. Ámde az is kétségtelen, hogy minden időben megteremtette a nemzet azt a

teljesítményt, amellyel a győzelem jelképes várát állandóan továbbépíthette. Akkor vagyunk igazságosak a múlt sok hírneves és még több névtelen hősenek emlékével szemben, ha ezt a körülményt tekintjük nemzeti fennmaradásunk leglényegesebb bizonyításának. Nézzünk tehát egy kissé ilyen bíráló lelkiülettel a letűnt évszázadok felé.

A kalandozások korának elboruló végnapjait az Árpád-házi királyok országépítő munkája követte. Muhi-pusztá hullahegyeinek elhantolása után új honfoglalás kezdődött. A török hódoltsággal földönfutóvá lett magyarok az északi végvárak környékén és Erdélyben gyülekeztek. Egyedül Erdély erejéből olyan külpolitikai törekvések fakadtak, hogy távoli országok szövetségrendszerét kapcsolhatták közvetlenül a Bethlen Gáborok, Báthoryak és Rákócziak fejedelmi udvarába. A magyar honfoglalás és honvédelmezés akarata minden időben kiújult s mindig voltak nemzetünknek olyan lánglelkű vezérei, mint IV. Béla, aki a romokban heverő országban ismét visszatalált a honépítés útvonalára.

Az öntudat fényénél tájékozódó fiatalságnak tehát úgy kell bemutatni a történelmet, hogy elsősorban azt tanulja meg, milyen képességek tartották fenn a nemzetet itt — a népek országútján, a Kárpát-medence belsejében, ahol előttünk minden nép összeroppant Kelet és Nyugat egymást legyőzni akaró összecsapásai közben, sőt még a mi jövőtelünk után érkező külső katonai vállalkozások hullámai is összemorzsolódtak a mi kitartó ellenállásunkon. Hadd lássa meg a közvéleményünk a korszerű történettudomány világosságában, hogy még a legnagyobb megpróbáltatások idejében is felismerte nemzetünk a cselekvéseknek azt a módját, ahogyan a maga belső és külső hivatását betölthette. S ez az önmagában felbecsülhetetlen értékű tanulság megadja a választ erre a kérdésre: Milyen tervek, milyen lélekerő nyomán épült újjá az ország, az állam és a társadalom akkor, amikor az idegen fegyverek garázdálkodása

totyogt már-már csak megüszkösödött kapufélfák hirdették a kunklózott magyar élet hagyatékát és elárvult menedékét.

Az a tény, hogy nemzeti létünket ellenségeink nem tudták kioltani, de a végpusztulást még felidézni sem, - ez a biztos tudáson alapuló felismerés alkossa magyar öntudatunk legmélyebb tartalmát. Hiszen viharok mindenkor jöhetnek, de el is múlnak, megtéphetik az erős fa lombját, de ha a törzs ellenáll, a tépett ágak sebeiből új lombok sarjadnak. Csak a gyökereket lére ne rágja, mert akkor a legkisebb szél is kidönti magvastól és tövestől.

A magyar élet gyökérzeteként ősi népi egyéniségünket kell megjelölnünk. Ebből a töből lombosodott ki a vándorlás honkereső küzdelme, a vérszerződés, a honfoglalás és az államalapítás. Ebből az ősi népegyéniségből évszázadok világrengető viharai sem tudtak minket kiforgatni. Az egyéniség ereje bennünk munkálkodott: önálló fejezeteket irtunk az emberiség történelmének lapjaira és külső segítség nélkül is gondoskodni tudtunk, minden vészterhes időben, az európai kereszténységgel gazdagodott ősi műveltségünk továbbfejlesztésén és áthagyományoztatásán. Akkor kondul meg először a halálharang fejünk felett, ha már ennek a magyar életegyéniségnek védelmére nem tudunk a nemzeti élet belső arcvonalán elégséges erőt mozgósítani. Ha tehát valaha is azt vennők észre, hogy a belső arcvonal egységét nemkívánatos, mérgező idegen elemek beékelődése részekre szakítja — úgyannyira, hogy a szétmargolt részeket már alig-alig lehet újból összeilleszteni, csak akkor van okunk végzetes veszedelemről beszélni, amelyet már pusztán fegyverekkel el sem háríthatunk.

Meg kell vallanunk, valami hasonló meghasonlás végzete ragadta magával nemzetünket az első világháború zárójelentében. Magunk engedték meg, hogy társadalmunk egyes hivatáscsoportjai közé a Galiciából kizavart és nálunk „emancipált” idegen és fajilag elkülönülő csoportja beékelődhessék

és megszállja a termelés anyagi és szellemi javainak elosztó gócpontjait. Nem csoda tehát, ha a vesztes háború utáni dermedtő hangulatban az egyébként súlyosan megingott belső arcvonalunkon megkezdődhetett a világforradalmasítás pokoli játéka. Ráadásul még azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy nemzeti közvagyonunk: országunk és életbiztonságunk elbitangolásában sok más idegen érdek hazánkba csempészett ügynökserege is segédkezett. Őket a Habsburg-háznak az az eredendő bizalmatlansága juttatta ebbe a helyzetbe, amelyik sohasem tudta jó szemmel nézni a magyar nép erősödését és éppen ezért az ország igazgatási őrhelyeire, úgyszintén a társadalom vezető rétegeibe szinte karhatalmi erőszakkal idegeneket igyekezett betelepíteni.

Az 1918-as összeomláskor fordult elő történelmünk folyamán első ízben, hogy a meghasonlásban egymás ellen ágáló társadalmi erőcsoportok idegen, mondhatnánk így is: nemzetközi zsidó érdekek vezényszavára szegezték egymás ellen a vérontás fegyvereit. Igaz ugyan, volt már a múltban is példa arra, hogy társadalmunk szervezeti hibáinak kiáltó igazságtalanságait véres számonkérésben akarták elődeink rendezni, de az is kétségtelen, hogy minden ilyen magyar számadásnak csak magyar szereplői és vezérei voltak. Bánk-bán, mint a király helyettese, maga állt a Tiborcok keserveit gyógyítani szándékozó tábor élére, hogy a meráni "jöttmentek" sanyargatásaitól megmentse a szegény népet. Az Aranybulla és az ősi "ellenállási jog" megfogalmazói az akkori magyar nemzet törvényes akaratát képviselő nemesembereink voltak. Dózsa György sem engedte volna meg, hogy az ő "parasztsegítő" forradalmába idegen hatalmak beleavatkozzanak.

Jól számított a "prágai maffia", amikor az 1918-as összeomlás zűrzavarában érkezettnek látta az időt a beavatkozásra. Amíg a prágaiak a világpolitikát irányító hatalmak zöldasztalainál arról szónokoltak, hogy a magyarság kihalásra

nép és ennek ellenére a háborús felelősségben súlyosan elmarasztalható, ugyanekkor a fegyverszünet megkötésekor egyetlen épségben hagyott Duna-menti hadseregnek: az oláhoknak Erdélybe és a Tisza vidékére való beszabadításával azt szerették volna elérni, hogy a döntés időpontjára már Magyarország teljes szétdaraboltságának “kész helyzetét” állítsák a világ közvéleménye elé. Határozott tervszerűséget árulnak el az események: először a magyar ellenállás vezéralakjának, Tisza István grófnak meggyilkolása következett be, majd az angol-francia demokráciának agybeteg szerelmese, Károlyi Mihály gróf építette meg hazaárulássá fajult hatalomvágyásából a lejtőt a magyar politika sötétbezuhanása számára. Az események ezután már szinte gépies következetességgel folytatódtak: a budapesti gyűjtőfogházban többszörösen felpofozott Kohn-Kun Béla már csak hóhérnak jelentkezhett annak a gyalázatos merényletnek végrehajtásához, amit Moszkvától, Prágán át egészen Párizsig, nemzetünk gerincének megtörésére agyait ki a vértől megittasult nyugati demokrácia “kisépeket védelmező” álnoksága. S amikor már a sír szélére támo lyogtunk, hullarablókként ránk törtek az oláh király “elit csapatai” — a világ közvéleménye előtt azzal a csalárd hazugsággal indokolván e tetteket, hogy elkerülhetetlen volt a beavatkozásuk, mivel meg kellett menteniök Közép-Európát a vörös rémuralom terjedésétől.

Bizonyára minden magyar embernek szégyentől ég az arca, valahányszor az összeomlásnak ez a sötét emléke ködlik fel a közelmúltból. Az oknyomozás visszavezet minket a letört 48-as szabadságharcot követő megalkuvások és kiegyezések lelkületéhez.

Szépeplékű Istóczy Győző és Bartha Miklós tiltakozásait a zsidó egyenlősítés ellen, lármás megbotránkozások közepette, a parlamentben leszavazták. S ugyanebben az időben az “egyenlőség, testvériség és szabadság” jelszavaival üzérkedő

kalmár ügynökök ördögi számításainak a kivándorlásba beugratott magyar néptestvéreink százezres tömegei estek áldozatul. Akadt olyan magasabb közjogi méltóságot viselő országgyűlési képviselő, aki a kivándorlás ellen interpelláló "aggodalmaskodóknak" azt válaszolta: ne nyugtalankodjanak, mert a kivándorlók helyett értékesebb népanyagot kap az ország" Galícia felől. Ilyen istenverte politikai vakság mellett természetesen a társadalmi meghasonlás betegségcsírái közéletünk legbelsejében, minden korlátozás nélkül, szabadon tenyészhettek, sőt a minden hazátlan országcsavargót állampolgári jogokban egyenlősítő törvényeink még menedéket nyújtó melegágyat is készítettek számukra. Felszabadítván a magyarság népegyénisége szempontjából a legveszedelmesebb fajidegen réteget, törvényben igazolt gyakorlatot teremtettünk arra, hogy ősi népegyéniségünknek, nemzeti életünk gyökérzetének megrongálására mindazok szövetkezhessenek, akik világpolgári érvényesülésük pénz hatalmi előfeltételeinek megszerzéséhez Duna-Tisza vidékét választották átvonulási területüknek.

Az 1919-es vörös "tanácsköztársaság" tömeggyilkosságainak félezer akasztófája zárta le a nagy tévedések és mulasztások sorozatát. Ez a figyelmeztetés irgalmatlanul belemart népünk húsába és vérébe. A dühöngő vérengzésnek ez a 133-napos tobzódása végre lerántotta az álarcot az alattomosan szervezkedő belső ellenségeinkről, s így egyszermind fel is korbácsolta a magyarság ellenállási akaratát. Az oláh hadsereg fosztogató élcsapatai már Buda vára alatt jártak, amikor – szinte az utolsó órában, mégis megmozdult a magyar ellenforradalom szegedi tábor. A négyéves világháborúban megfáradt nemzet, alig néhány hónappal a fegyverek megpihenése után, ismét ütésre tudta emelni a karját. Azonban meggyőződéssel vallom: a 20-as évek szomorú elesettségéből elindulva, ropant hosszú utat kell még bejárnia nemzetünknek, amíg öntudatunkban a pillanatnyi megtorlásokon túlmenően, egészen

nept egyéniségünk tartós védelmi rendszerének kiépítéséig el-
erkezhetünk.

Énnek a védelmi rendszernek előkészítése és terveinek megbízható kidolgozása foglalkoztat már azóta, amióta első ízben rányithattam szememet a magyar társadalom szervezeti hibáira.

Az elidegenítés veszedelmével megkönyékezett magyar talu egykori helyére Szabó Dezső az „Elsodort falu” című művében fájdalmas emlékű sírkeresztet állított. Bizonyára a hatalkori évek életösztone tiltakozott bennem, amikor ki-
mondtam: „Nem szabad a halálnak propagandát csinálni.” Félt-
tem attól, hogy túlságosan gyakran mutatjuk meg közvélemé-
nyünk előtt a magyar hősök ravatalát, s egyszer talán már késő
lesz bölcsőt is mutatni, mert a bölcsőben még nincs neve, sem
híre a gyermeknek. A bölcsőben mozduló névtelen életnek
még nincs akkora szívbemarkoló varázsa, mint a hírnevet és
megbecsülést szerzett hősök példájának, ha emberfelettinek
látszó küzdelmük ellenére is vereségek elemésztő lángjába ha-
nyatlanak.

Belső arcvonalon

1932. év júniusának elsejével leérettségiztem. a nyarat
Izsákon töltöttem, ősszel pedig felkerültem a fővárosba. Sze-
rettem volna valamelyik napilap szerkesztőségében elhe-
lyezkedni. Tettem is kísérleteket, de a szerkesztőségi előszó-
bákban való ácsorgást és a munkát-kéregető kilincselést hamar
megelégteltem. Ráadásul akármelyik laphoz nem is mentem
volna el, s így nem sok között válogathattam.

Noha édesapám ekkor már ismét visszatért a közszolgá-
latba és a család jövedelme a nyugdíjhoz képest lényegesen
még nagyobbodott, mégsem mondhatnám, hogy az egyetemi

évek sokasodó nehézségein anyagi gondok nélkül vergődhettem volna át. Az éhség szoktatott rá, hogy magyar sorstársaim társadalmi ügyeivel és bajaival szakszerűbben foglalkozzam. Felébredt bennem a szociális érdeklődés akarata.

Sokan voltunk így — ilyen lélekkel, az egyetemen. Csak az volt a baj, hogy kenyértelen vergődésünknek szinte mindannyian más-más magyarázatát adtuk, valahányszor a bennünket megkísértő állapotok okaira akartunk fényt deríteni. A főiskolás és az egyetemi ifjúságot, főként a politikai érvényesülésből kiszorult unatkozó „honatyáink” szerteszét-szervezték a felekezetek és a tanszékek széttagoltsága alapján apróbb egyesületekbe, ahol mindenütt az alapítók múltját, s nem pedig az ifjúság jövőjét tükröző, más-más világszemlélet uralkodott. Csupán a segíteni akarás szándékában tudtunk közös nevezőre jutni. Ha már most a közösség ügyeivel szemben tanúsított akár politikai, akár társadalmi vagy kulturális érdeklődések sokféleségét vennők vizsgálat alá, kétségtelenül megállapíthatnók, hogy valamennyi mögött — talán néhol mélyebben rejtőzve — ott húzódik az a személyes élmény, amely egyszerűen meghatározója lett az érdeklődés irányának. Ifjúságunk élményanyaga ki sem békíthető módon különbözött az előtte járó nemzedékek élményanyagától. Egészen természetes tehát, hogy érdeklődésével nem a közelmúlt ledöntött és kiváltságos jogokat oltalmazó bálványait akarta visszasóhajtozni, hanem önmagát is a „kisemmizett nép” fiának tekintvén, személyes élményei alapján a „minden magyarok boldogabb országát” álmolta meg ezerféle, s természetesen többnyire ellentmondó változatban.

Nem volt készen az egységes útmutatás a jövő meghódítására vonatkozólag. Mindnyájan egyénileg mérlegeltük pillanatnyi feladataink fontosságát.

Most, amikor mindezt a kórházi betegszoba magányában újból emlékezetembe idéztem, úgy éreztem, mintha szép ren-

de természetem volna eddigi életem feltörekvő vágyódásai között. Újra kisimogattam a léleknek azokat az összekötő szálakat, amelyek az egyes embert bekapcsolják a nemzet sokkal szélesebb történelmi életfolyamába. Hiszen minden élő nemzetnek csak összekötő láncszem abban a láncszemsorozatban, amely a múltba nyúlik vissza és átfut a jövőre beláthatatlan, de céltudatos munkával előkészíthető esztendei felé.

A különféle irányokba elkalandozó készülődések után megjöttek a csendesebb munka évei, majd ismét a küzdelmek zajától hangosabb vállalkozások erőpróbái is. Mindinkább szélesebb hullámveréssel sodorták az események az első világháborúban megszületett nemzetünk törekvő tagjait egy olyanféle vágyakozás felé, hogy új kezdeményezések merészebb szárnyalásával pótolhassák a trianoni politika magyar szárnyaszegettségét. S noha ezekben az években nem zúgott felettünk semmiféle háború fergetege, éppen ezért nem is vér, de súlyos verejtékcseppek hulltak a magyar földre, mert mindenfelé megmozdult a honmentés akarata, s kicsiny és nagy szívesen vette a vállaira az építő munka kötelességterheit.

Sokáig érthetetlenül álltam azzal az emberi gonosszággal szemben, amely az 1918-as összeomlás nemzetrontó ördögi merényletének megszemélyesítője volt, s ahelyett, hogy bűnbánó szégyenkezéssel örökre elbujt volna a történelem vádló számonkérése elől, még később is alattomban tovább kísérletezett pokoli terveinek keresztülvitelével. Az összeomlást felidéző hazaárulás "szabadkőműves és zsidó nagymesterei" semmiféle hajlandóságot nem mutattak, mintha le akarnának tenni a magyar közélet színpadáról. Sőt arcátlanul befészkeltek magukat az állam törvényhozói és más önkormányzati testületeibe is, ahol mindent elkövettek, hogy a fajvédő magyar politika elindulásának kerékkötői legyenek. Gömbös Gyula miniszterelnök felvette ugyan velük a harcot, de döntő győzelmet nem arathatott felettük. Túléltek őt.

Országgra szóló gyász kísért a váratlanul elhunyt miniszterelnököt utolsó útjára. A mi falunkból is feljött a fővárosba a gazda-küldöttség és velük együtt néztem végig az Alkotmány utcában a temetési menetet. A napbarnított falusi arcok komorak voltak. Nem az októberi esőre hajló idő varázsolta elő az arcokra ezt a komorságot, hanem inkább az a felismerés, hogy a magyar népi politika elvesztette Gömbös Gyula személyében egyik legbecsületesebb és legbátrabb harcosát.

Azt már mindnyájan tudtuk, hogy kormányelnökök változásakor semmi sem marad úgy, ahogyan azt az előd elkezdte. Most is felröppentek — bizonyára jószándékkal fogalmazott kijelentések — a kormány köreiből, hogy majd "folytatom a munkát ott, ahol szépemlékű elődöm abbahagyta"... de az ilyen és ehhez hasonló szónokiaskodások csupán arra szolgáltak, hogy a gyász pillanatnyi kegyeletes csendjét ünnepi hangulattal kitöltsék. Az ünnepi hangulatok percei és órái egyébként sem folytatódhatnak a végtelenségig. Az erőskezü miniszterelnök halála után pedig éppen azok a lefojtott indulatok és szenvedélyek ocsúdtak fel legelőbb, amelyek az ő távozásával ismét az 1918-as állapotokhoz hasonló szabadrablást reméltek a magyarországi közélet érdekeiért.

Az 1936. év októberi és novemberi napjait falun töltöttem. A visszaemlékezés most előkeresteti velem azokat a feljegyzéseket, amelyek e napokhoz fűződő falusi élményeinkhez vezetnek vissza, — a Kiskunság homokdombokkal és nádasokkal váltakozó földjére.

(Nem változtatok a szövegen, maradjon minden részlet leírása a huszonnégy éves fiatalság felmérése szerint. Az egyik naplószerű feljegyzés a következőket mondja.)

Az ősz már egészen a tél felé hajlott és hűvös szelek nyargalásztak az átázott földek felett. Az erdőkben és a nádasok-

ban átvette már az uralmát az enyészet, de a szántóföldeken a fiatal vetések friss zöld színekkkel tüntettek az élet örök diadalmas folytatása mellett. Egyelőre kint a határban minden munka befejeződött: sem embernek, sem állatnak nem kellett járnia a barázdákat. Még a szőlők betakarási munkálatait is elvégezték a földet művelő szorgalmas kezek. Ez az időszak a falvakban és a tanyák világában látszólag mindenkor a pihenés kezdetét jelenti, tulajdonképpen azonban ilyenkor nagy gondok születését hozza a borongós időjárás.

Nyáron a munka roppant iramában a gondok szinte megszürikülnek és békén hagyják a természettel viaskodó szántóvető embert, hiszen munkája révén a megélhetés minden szükséglete elérhetőnek tűnik előtte. Ámde ősszel, a tél közeledtével, amikor a hideggel az egyéni számadások ideje is elérkezik, akkor derülnek ki a hiányok. A pótlás lehetősége ilyenkorra már többnyire semmivé foszlik.

Ilyenkor nyílik dús alkalom a társadalom fájdalmaiból élösködő politikai irányzatoknak az érvényesülésre és a lázításra. A lelkiismeretlen hangulatkeltés ezekben az évszaktól váltó hetekben a felismerhetetlenségig vaddá borzolhatja a falusiak lelkét. Hiszen ráérnek elmélkedni látottak és hallottak felett, mivel az őszi sarat duzzasztó áradása úgyszólván nagyobb részt fázós mozdulatlanságba kényszeríti izmaikat. S a lázítás ördögeinek mit kell tenniük? Csupán az egyik fél keserves fájdalmaival szemben be kell mutatniok a képzelte vagy valóságos ellenfél mesébe illő jólétét, s e képhez azt a magyarázatot kell csatolniok, hogy a szerencsétlen sorsúak szenvedéseit a másik tábor önzése és gonosz kapzsisága idézte elő. Így támadnak szenvedélyes ellentétek egyes családok, illetőleg országos viszonylatban a társadalom széles rétegei között.

Messzebből kell kezdenem, hogy megmagyarázzam, miért szólok most az ősz színeit magára öltő faluról. Inkább csak önmagam számadása szempontjából fontos ez, mert az 1936. év őszének hervadást hozó változásai adták meg az ösztönzést számomra, hogy nekivágjak a nyílt politikai harcok akadályrendszerének, magam is hangos szóval avatkozzam mások dolgaiba. De már elejétől fogva úgy értelmeztem, hogy ennek a "hívatlan beavatkozásnak" csak akkor tudok erkölcsi értéket kölcsönözni, ha rávezethetem saját tapogatódzó gondolataimat a közérdek helyes meglátására és ezzel egyidejűleg valóban mindent elkövetek, hogy csak közhasznú cselekvésekre fordítsam emberi erőimet és képességeimet. A magam számadását pedig szüleim otthonában, faluhelyen végeztem el — az új életindulás megsejtésekor.

A visszaemlékezés mindig türelmesebb színeket fest az eseményekről, mint a friss tapasztalás hangulata. Az a kép, amely most ismét felkődlik szemem előtt a múltból, még jobban megszürkül, ha az európai politikai eszmeáramlatok összefüggéseiben igyekszem megkeresni keletkezésének okait. Megnövekednek az összehasonlítás arányai és törpévé zsugorodik a fontossága mindannak, amit talán a helyi viszonyok szűkebb látósíkján egykoron előttem az aggodalom nyújtóztatott szét nagyobbra.

A harmincas évek kezdetén már-már elviselhetetlen mélypontra süllyedt az általános gazdasági válsága. Százezres létszámú tömegek csatangoltak munka nélkül. A mezőgazdasági termelvényeknek jóformán semmi értékük nem volt, viszont a gyárakat vezénylő nagytőke, gonosz fondorlatossággal, csak éppen annyit termeltetett, amennyit kockázat nélkül ki tudott helyezni az apadó vásárlóerőket mozgó piacokon.

A gazdasági válság mélypontjával sokhelyütt a társadalmi válság mélypontja esett egybe és így a veszély nem annyira nemzetközi, mint inkább nemzeti jellegű volt. Az elszegénye-

dett nemzeti társadalmak széthullásának és esetleges bolsevizálódásának veszélye bontogatta sötét szárnyait, hogy valami kegyetlen bosszúállás forradalmának tüzeit szállítsa ide-oda, a meggyengült országok közötti határforgalomban.

Immár évszázadok óta a társadalmi forrongások örök indítékait a kevesek gazdagsága és a többség szegénysége, vagy éppen nyomora szolgáltatta. Ez a nóta öregebb már az emberiség történelmének írásos emlékekben visszaidézhető korszakánál. Mégis mindig kisarjadnak belőle újszerűnek tűnő dallamok, amelyek olykor-olykor annyi bizalmat tudnak fakasztani, hogy egyetemes odahajlással kapaszkodnak meg benne hitükkel a jobb beteljesülések után sóvárgók embermilliói.

A kiindulást mindig egy-egy újszerűen fogalmazott politikai tanítás jelképezi. A fogalmazáson, helyesebben mondva: a tények okozati összefüggéseinek beállításán múlik minden, vajon milyen messzire tud eljutni az újonnan felvetett gondolat. Éppen ezért érdekelték már fiatal éveimben is a történetbölcseleti művek, mert belőlük szerettem volna kiolvasni a magyarázatot arra nézve, miért nem sikerült megtalálnunk mindjárt az első világháború nagy és kijózanító sorscsapása után azt a helyesen megfogalmazható magyar politikai tanítást, amely nemzetünk számára felvázolhatta volna az egyetlen járható történelmi útvonalat.

Ekkoriban kerültek először kezembe az új olasz és az új német világnézetet tárgyaló könyvek. Sok fáradsággal küszködtem, amíg az idegen nyelvű híradásokból a lényegyet kibetűzgettem. Magyar nyelven pedig jobbára csak propagandaizű tudósítások láttak napvilágot. Ezek a tudósítások azonban még mindig szenvedélyes lendülettel vitatkoztak azzal a múlttal, amely még nálunk korántsem volt alámerülőben, sőt akkori közéletünket változatlanul uralta.

Első kirándulásaim mások történelemfordító gondolatainak birodalmába, egybeestek az egyetemi évek tapasztala-

tainak sok újszerű ösztönzést és kísértést hozó korszakával. Ha úgy most csokorba fognám egyetemi tanulmányaim eddig lezajlott esztendeit, érdekes összehasonlítást tehetnék a fővárosi egyetemek különféle tanszékei köré csoportosuló ifjúság körében — olyan vonatkozásban, miként ragadta meg őket is az a felismerés, hogy a bennünket körülfogó európai államok és közöttünk bizonyos eltolódás, vagy éppen késedelem állott be a történelmi fejlődés tekintetében. Úgy hiszem, soha többé nem lesz sem időm, sem alkalmam annyi személyes vita lebonyolítására, mint éppen ezekben az esztendőkben. Sajnos a bölcsészettudományi karunk egyetemi ifjúsága körében kellett megismernem az új európai világnézeteknek legfelkészültebb legvadabb tagadóit, akik önsegélyező egyletbe tömörülve, nem éppen zsidómentes “vérmérsékletükkel”, hevesem támadták mindazokat a kezdeményezéseket, amelyek nálunk is korszerű változásokat iparkodtak bevezetni. Ugyancsak itt bukkantam egy másik végletre is a német szeminárium szoba egyik szögletében, ahol viszont a “harmadik birodalom” rajongói már-már arról is hajlandók voltak megfélekezni, hogy a vendégjog egy kicsit mégis csak kötelezi őket is, mint magyarországi “népi németeket” bizonyos életszabályok tiszteletben tartására és főként illedelmes viselkedésre a “gazdanép” történelmi életével szemben.

A különféle diáktüntetések azután számomra azzal az eredménnyel jártak, hogy e tüntetés zajában kötött ismeretségek révén bejuthattam más egyetemi tanszékek diákegyesületeinek helyiségeibe is. Hangsúlyozom azonban, hogy egyetlen egyesület szervezetébe sem léptem be. Csupán a tanulni vágyás sodort feléjük. Kellemes meglepetést hozott a műszaki tudományok hallgatóinak némiképpen ridegebb és mégis több bizalmat árasztó egyesületi működése. Az ő kiállításukban már több elszántság és megfontoltság nyilatkozott meg, noha szűkszavúbbak voltak a politikai kérdések bírálaiban. El-

mondhatom róluk, hogy volt bennük komoly öntudat, amely az elkomorodott magyar égbolt alatt valamiféle megálmodott hódító munkára sarkalta őket.

Mégis terveim és gondolataim kialakításához a legodább munkatársakat azokban a fiatal tanárjelöltekben kaptam meg, akik a pesti piarista papnövendékek baráti köréként jöttek össze vasárnap délutánonként a dunaparti rendház tetőerkélyén. Ők szélesítették önkéntelenül látókörömet azoknak a társadalombölcseleti szakkönyveknek ismertetésével, amelyek számára a századfordulót követő híres szentszéki körlevelek szelleme szolgáltatta az alapgondolatokat. A bölcseleti elemzés finom szeletelő módszereivel megvizsgáltuk mindazt, ami korunkban eszmék és eszmények köntöseiben közvéleményünk tájaira behatolt, vagy éppen behatolni igyekezett. De ha ennél többet nem tettünk volna, most bizonyára vissza sem idézném ezeknek a "csendes óráknak" emlékezeit. El kell tehát mondanom, mi volt az a többlet, amelyet gondolataink síkján akkoriban felrajzoltunk.

A rendház tetőerkélyéről csak az égbolt felé nyílt kilátás, de ez nagyon jó volt ahhoz, hogy gondolataink kiszökvén a kőből emelt falak korlátai közül, messzi vidékeket bekalandozhassanak. A főváros városrendező bizottsága ezekben az években kezdte meg a lebontott Tabán helyén a budai nagy virágoskert beültetését. Gondolataink azonban átsiklottak a frissen zöldelő domboldalakon, át a gyárak szürkébb kövilágába és még messzebb a falvak szunnyadó vasárnapjaiba, ahol mostanában mindenütt a társadalmi és gazdasági válságtünetek bajterméseinek eltakarításával viaskodott a nép apraja-nagyja. Vajon meghozhatja-e számukra a gondokból való kikapcsolódás rövid örömeit a hét egyetlen munkaszünnapja, a vasárnap...

Többen voltak a piarista papnövendékek és barátaik között, akik szorgalmasan segítettek nekem annak a rejtélynek

megfejtésében, miért kell “új világ születésének” jönnie és miért kell azt az eseményt céltudatos munkával elősegítenünk. Valamennyiük nevét hosszadalmas lenne felsorolni. viszont mindnyájukat nem is kellene bemutatnom, mert a könyvben megírt események mellől hamarosan más – a politikával szoros összeköttetést nem tartó feladatok felé kezdtek menetelni. Tehát inkább csak személytelenül emlékezem meg róluk, bemutatván azokat az embertípusokat, akik a papi egyenruhában is megőrizték keresztény hivatásuk szolgálata mellett erős népies egyéniségüket.

Volt közöttük olyan is, aki az úgynevezett magyar középosztály gyermeke lévén városban született és legfeljebb csak gyermekkori kirándulások hangulatából ismerte a falut. Édesapját is mindig városi és országos ügyek elintézésének munkájában látta. Az otthon levegőjével szívta magába a politikai érdeklődést, s amikor édesapját országgyűlési képviselővé választották, tőle értesült a parlamenti harcok részleteiről. Mellette állítom évfolyamunk „legjobb tanulóját”, aki a kiskunsági kisiparosság felfelé törekvő akaratát személyesítette meg közöttünk. Mindketten ugyanazt az elhatározást testesítették meg, hogy „igényes társadalmat” kell nevelni a társadalmi erők igazságosabb megszervezésével. S mégis elképzeléseik lényegesen különböztek egymástól. Más-más társadalmi útvonalakon érkeztek meg a pesti piarista rendházig.

Mindketten hoztak magukkal valamiféle hagyományörökséget gyermekkoruk otthoni élményeiből. Egyikük – a hagyományörökségének megfelelően – a művelődés és keresztény erkölcs általános színvonalának emelésével képzelte el az „igényes társadalomra” való nevelés módszereit, míg másikuk, – bizonyára a kiskunsági népi ösztönök erősebb lüktetése folytán – az emberiség társas együttlétét meghatározó természeti, azaz faji adottságok öntudatosabb egységekbe történő szervezéseivel magyarázta a közelgő változások igazságosabb rögzí-

Ugyet egészen csodálatos varázsuk volt a szavaknak, hiszen akkor beszélgettünk az "igényes társadalom" kialakításáról, amikor lépten-nyomon csak a két végletnek: a fényűzésnek és a nyomornak példáiban tárult fel előttünk társadalmunk szerkezetének jelenkori valósága. A politikai nevelő és szervező erők bevetési céljainak ilyen meghatározásához azután még hozzáfűzték azt az erkölcsi életparancsot is: mértéket tartani az igények közhasznú öntudatosításában, hogy azok valóban a haladást szolgálhassák.

Beszélgetéseink harmadik társa kereskedő szülők gyermeke volt. Ő Alföldünknek legszegényebb hagyományú vidékéről került fel a fővárosba és egy kicsit bizonytalanabb volt a járása, amikor a közösség érdekeiért meghozható személyes áldozatok nagyszerűségét vázolgattuk. Életszemléletébe egy kis önzés is vegyült, ami azonban korántsem jelentkezett kártékony hatásokban. Sőt derűs lelki behangoltságával gyakran megsegített minket, hogy szépnek és értékesnek tekintsük az életet, amely többnyire veszélyeket és meglepetésszerű fordulatokat takargat a jövőendő beláthatatlanságában. Volt benne jókedv a kockázatok elfogadására, s ezért tudott komoly segítőtársként mellém állni, mert a megpróbáltatásoknak ezekben az éveiben gyakran megrázott a csüggedés.

Az "igényes társadalom" elképzelt magyar megvalósulása mellett sötéten jelent meg a másik kép: a fájdalmas sebeivel vergődő, szakadékos mélységekbe zuhant embermilliók reménytelensége. Mintha valóban a föld szakadt volna be a lábunk alatt, az a föld, amely a maga magaslataival a történelmi népek biztonságos életterét eltartja. S mégis igazat kellett adnom barátainknak, hogy kikeresvén a felemelkedés eszközeit, azokat valóban visszaszámazzuk azoknak, akiknek tulajdonából ismerős vagy ismeretlen okok folytán kihullott, s így fegyvertelenül sodródtak az emberi érvényesülések és önzések lovagias szabályokat nem ismerő harcaiba.

Magunk sem vettük észre, hogy megrajzolván az "igényes társadalom" magyar életformáinak megsejtéseken alapuló hálót vonalait, tulajdonképpen önmagunk számára támasztottunk igényeket az elkövetkezendő élethivatásunk megválasztása tekintetében.

Szürke hónapok következtek. Az a mozgalmasság, amely a középiskola padjainak elhagyása után olyan váratlanul elragadt, most egy ideig mintha megcsitult volna. Sőt még érdeklődésem irányának is meg kellett változnia: az országhatárokon belül, a belső arcvonalon akartam felmérni minden jelenséget, hogy tisztán megláthassam a belső erők és a kitenyészített társadalmi betegségek nagyságának arányait. Magyar népi öntudatom első megmozdulásait külföldi élményeim is elősegítették, ennél a törekvésemnél azonban — annak elméleti előkészítésén kívül — szinte kizárólagosan az volt fontos, amit idehaza megfigyelhettem és jól megérthettem.

Egyetemi éveimre eső világválság hullámvölgyének okait bogozgatván, így kezdtem el — egyelőre még elméleti síkon — a magyarázatok kiderítését az egyes korok társadalomszervezetének áttanulmányozásával. S valahányszor szünidőben, vagy más alkalommal falun lakó szüleim meglátogatására indultam, mindannyiszor magammal vittem változó összetételű kis kézikönyvtáramat.

Faluhelyen mindig pompásan tudtam dolgozni. Gyermekkori emlékeim békés áhítata lendített abba az önmardosó és mégis szép töprengésbe, hogy hasznosan élni és minden mozgulattal csak építeni, alkotni a jövő számára. Sokáig remetemagánynak tekintettem a falut, ahol minden bizonynyal valamennyi elfeledett őszám lemorzsolta névtelenségbe révedő életét. Az alföldi falu fehérhomlokú házaival, lombos fáival és végtelenbe vesző csendjével békés díszleteket rakott körém. Nyugodtan dolgozhattam reggeltől napestig, nem csábított csavargásra vagy könnyű szórakozásra az utca, mint városon, ahol

színes kirakatok fénykarjai húzzák minden irányba a járókelők képzeletét.

Ezen az őszön is, 1936-ban, ilyen békés környezetben foglalatostkodtam könyveimmel. A télre való várakozás borongós hangulatát permetezték az ég felhői. S ekkor egészen váratlan események zörgettek be dolgozósobám ablakán, amelyek azt bizonyították, hogy mégsem lehet teljesen elvonulni, mert — mi emberek — valamennyien elválaszthatatlanul beletartozunk a körülöttünk zajló világ forgatagába.

Megnyiladoztak előttem a magyar falut is érzékenyen kikezdő társadalmi bajok. Visszatért a „magyarországi szociáldemokratizmus” kísértése és az 1936. év őszén új szervezkedésre mozgósította izgatásának társadalombontó erőit. A nagy összefüggések e látszólag kicsiny jelentőségű fordulatban szintén láthatókká váltak. Országhatárainkon kívül — Európa nyugati államainak fegyverkezésében — a múlt rosszhírű emlékeinek ez az újraéledése a kitagadott párt támadása volt a most születő új világnézettel szemben. Viszont nálunk inkább megelőzése annak, hogy az új világnézet egyáltalában megszűlethessék.

Szégyenkezve kell kimondanom a szót, hogy ezekben az években idehaza vérlázítóan nagy volt az állampolgárságot szerzett és törvényes jogvédelmet élvező fajidegenek száma, s ők tüzzel-vassal kíméletlenül, sőt büntetlenül törekedhettek arra, hogy akár még a társadalombomlasztás módszereinek harcbavetésével is, de mindenképpen felkavarhassák a magyar társadalom sorainak esetleges igazodását a történelem legfrissebb követelményei felé. E pokoli műveletükhöz a hatalmi eszközök nagyrészt sértetlenül tudták átmenteni a szabadelvűség dicstelenségét törvényesítő múltból, hiszen a tiszta magyar öntudat képviselőit még „mutatvány-példányként” is alig lehetett fellelni a nagyipari termelőeszközök, banktőkék és propagandaeszközök idegenlelkű tulajdo-

nosai körében. Ilyen viszonyok között, amikor a pénzhatalom döntő túlsúllyal csúszott át a nemzettel semmi rokonságban nem álló jövevények kezébe, vajon mit kezdetett volna az a “középosztály”, amely, mint hivatalnoki réteg, egyrészt szervezeti tartópillérek nélkül ékelődött be a nemzeti közösség termelő és fogyasztó erőcsoportjai közé, s ugyanekkor még a létrehozott javak kicserélődésének közvetítését sem vállalhatta; másrészt pedig népi eredete szerint sokféle tarkaságot és elmentéses faji ösztönt halmozott össze a tökéletes eggyé-olvasás folyamatának átélése nélkül. Nyilvánvaló volt előttem, hogy egyszer majd valakinek új és minden célkitűzésében megingathatatlanul erős politikai tervet kell fogalmaznia, ha egyáltalában megérlelődik bennünk a lelkiismeret parancsa, hogy kedvező, azaz nemzetmentő változtatások sorozatának beindítására gondoljunk. Nem lehet történelmet csinálni “politikus műkedvelők szintársulatával”, sem pedig unatkozó emberek közjátékonyskodást pepecselő ügyefogyottságával, Ráadásul a sors nagyfokú mostohaasága olyan mélyreható rombolást hajtott végre honi társadalmunkban, hogy egyetlen olyan történelmi múltú és hagyományú foglalkozási csoport sem maradt épségben, a maga természetes életkeretei között, amelyre most nyugodtan rá lehetne bízni a nemzet “végzet-hajójának” tetszés szerinti kormányzását. Legkevésbé lenne erre alkalmas a belső osztódás és részekre töredezés folyamataival küszködő “középosztályunk” — úgy, amint van, mert minden valószínűség szerint éppen itt kell leghamarabb végrehajtani azokat a neveléstani és értékválogatási műveleteket, amelyek nélkül a nélkülözhetetlen közvetítő és irányító gárda megtisztulását és történelmi megizmosodását el sem lehet képzelni. Egyelőre — minden más feladat elvégzésének műsorra tűzése előtt, főként a hibákat kell helyes értelmezéssel meglátnunk, hogy megvilágosodjék, mi mindent nem szabad folytatnunk a magyarabb jövőndő kimunkálása érdekében.

Makacs kíváncsisággal és nem kisebb szorgalommal forogtam visszafelé a politikai irodalom lapjait, hogy megvizsgáljam az utóbbi évtizedek alatt lepergett események szellemi ingózatát. Eddigi ismerőseim és barátaim gondolatközvetítően kívül rendelkezésemre állott még sokféle más tapasztalat is, amelyek kivétel nélkül a látott és hallott, vagy éppen olvasott dolgok közötti összehasonlítások számtalan lehetőségével gazdagították képzeletvilágomat. Főleg utazásaim élményanyagát kell megemlítenem. Európa nyugati tengerpartjaitól a szabolcsi homokig terjedő utazgatásaim felejthetetlen tanulságokat termettek.

Kezdetben gyakran irigység fogott el a szerencsésebb körülmények között fejlődő nagyobb és egyetlen közös nyelvet beszélő nemzetekkel szemben, később azonban már csak a tanulságok voltak fontosak. E tanulságok mindinkább rányitották szememet arra a felismerésre, hogy tanulmányoznom kell a magyar földön hódító idegenszerűség belopakodásának módszereit és titkait. Ilyenféle címet is adhattam volna ennek a bűvárkodó munkámnak: az idegenszerűségek túlszaporodása Magyarországon vagy szólhattam volna így is: miért volt előnyös a magyarsággal szemben mindig idegenül álló "labanckodóknak" és házi magyartalan tanácsadóiknak, hogy velünk elhitessék állítólagos ősi jellemvonásainkat, a jövőbeniek elé siető bárgyú lovagiasságot és a "turáni átokból" kipattanó marakodási hajlamainkat. S amíg e bemagyarázott jellemvonások valóban belecsontosodtak honi közvéleményünkbe, addig is társadalmunk szerves képződményét sérényen és háborítatlanul rágcsálhatták mindazok a befurakodó elemek, akiknek egyik legfontosabb érdekük éppen az ő lovagias elfogadtatásukhoz, majd pedig a magyarság figyelmének olyan lekötéséhez fűződött, hogy a "gazdanép" a "turáni átok" folytán csak önmaga körében ismerjen féltékenykedéseket és bizalmatlansági okokat.

Főtörekvésem az volt, hogy a kormásító nagy események szellemi indítékait lehetőleg egyszerű tételekben foglaljam össze. Most is a végső megállapításokig leegyszerűsítve mondom el következtetéseim eredményeit.

Magyar ösztöneim állandóan tiltakoztak azzal a magyarázattal szemben, amely a felvilágosodás jelszavával rohanta le a középkorból örökölt, szigorúan beszabályozott erkölcsi tantételeket tartalmazó közösségi világnézetet. Az előttem álló példából olvashattam, hogy a közösségi élet régi színeinek megfakulásában végeredményben a népi műveltség örökség megnyilatkozásai mentek veszendőbe, s ami nyomukban újszerű alkotásként megszületett, az a mondanivaló az "általános emberit" szerette volna megmintázni és ugyanakkor túlságosan silány volt a fejlődőképes nemzeti közösségek alkotó erejének tökéletes lekötésére.

Egyébként sem volt kedvező a Habsburg Birodalom keretébe zárt magyarság szempontjából az európai államok mozaikképének gyakori megváltozása. A magyar nemzet a kereszténység felvételén kívül semmit sem kapott Európától, amit maradéktalanul saját hasznára tudott volna fordítani. A bennünket megtámadó Ázsia pedig kifejezetten gyilkos háborúk tűzveszedelmével borította lángba a Kárpát-medencében ellenálló magyarság falvait és városait. E két véglet között a történelmi közvetítés nehéz és véráldozatokkal teljes osztályrésze jutott nemzetünknek, míg az elkövetkező békeidőszakok esztendeiben a tatár és török háborúktól megkímélt európai országok igyekeztek fölösleges, illetőleg gyakran még önmaguk számára sem kívánatos népanyagukat a megritkult lakosságú magyar tájakra betelepíteni.

Így ment ez évszázadokon keresztül.

Amikor a francia forradalom világnézeti tanítása azután szerte az egész földrészen feloldotta a lelkek korábbi erkölcsi megkötöttségének szabályait, akkor ez a változás nálunk tulaj-

donkeppen a népesség egészen tarka együttesét, tehát magukat a nemzetiségeket oldozta fel az alól a kötelességteher alól, hogy az egyetemesebb és zártabb értelmezésű magyar nemzeti érdekek szolgálatát továbbra is vállalják. Fokozatosan szinte a korlátlanságig bővült az egyéni érvényesüléseknek elsőbbségi joga minden más eszmei szolgálattal szemben, nemcsak a politikában, de a gazdasági eszközök egy-egy személy, vagy részvenytársaság tulajdonában való felhalmozása tekintetében is. Az egységesebb népanyagú államoknál lényegesen kisebb veszedelmet jelentett ez az elváltozott világszemlélet, sőt nagy mértékben elősegítette a városi polgári rétegek megerősödését. Nálunk azonban a szolgálat gondolatán alapuló szentistváni birodalmi eszményt kezdte ki a lelki szabadosság folyamatának ez az erjedése — úgyannyira, hogy a régi értelmezésű birodalmi gondolatnak bármikor beindítandó felújítása szinte már eleve kilátástalannak volt tekinthető. Másként — újonnan felállított jogszabályok védelmébe ágyazva — kell majd egykor a magyar birodalmi gondolat jövő tantételeit megállapítani, hogy helyreálljon a nemzet egyensúlya a Kárpát-medencében a magyarsághoz való tartozás friss és lebírhatalanná váló vonzásában.

Számtalan esemény bizonyítja, hogy magyar földön nem volt kedvező az "általános egyenlőség" törvénybe iktatása. A kései jövevények mindenféle egyéni érvényesülési vágyukhoz, az olcsón megszerezhető állampolgári egyenlőségben, olyan kezdőbességet nyertek, hogy már szinte értelmetlen lett volna részükre az a vágyakozás, hogy elválaszthatatlanabbul simuljanak bele a magyar népi érdekek önfeláldozó szolgálatába.

Az általános egyenlőségben maga a magyarság saját hazájában így vesztette el elsőbbségi értékét, mert mindazt a jogelőnyt, amelyet őseink a honfoglaláskor, majd pedig a honvédelmezések és megtartások becsületes küzdelmek árán

megszerezték, jóformán ellenszolgáltatások nélkül szétosztották boldog-boldogtalannak, aki megtelepedni kívánt e pompás gazdasági és politikai érvényesüléseket ígérgető, kiegyezéskori Magyarországon.

A honfoglaló és honvédelmező ősök szerzett jogaival az utókor nem sáfárkodhatik olyan könnyelmű kézzel, hogy az állam a nemzetfenntartó magyarság rovására minden kései jövővényt és idegent a politikai és a polgári jogok teljes egyenlőségében részesítsen. Más szavakkal: a magyarság saját hazájában nem forgathatja ki önmagát a vér- és munkaáldozatokkal szerzett történelmi örökségének birtoklásából. Ehhez a történelmi örökséghez csak azok közeledhetnek, akik már előzetesen átmentek a "magyar nemzet boldogulását szolgáló áldozatoknak kapuján". Tökéletlen és éppen ezért gyámoltalan volt minden kísérlet, amelyet a szabadelvű világnézet díszes csomagolópapírjába burkoltan ajánlgattak a maguk magyar kötelességeiről megfélelmező "humanista" társadalompolitikáink. Velük szemben sokkal merészebb és céltudatosabb követelésekkel telítődtek a nemzetközi szintben szervezkedő idegenek, és megvesztegetett csatlósai.

Az ő politikai törekvéseiknek legünnepelebb jelszavai a szabadkőművességtől kölcsönzött "egyenlőség, testvériség és szabadság" voltak. Ez az együttes pompásan beleillett a "választott nép" világfelforgató vágyálmainak műsorába. A politika színpadán előbb csupán egyenlőséget követeltek, majd pedig azt is, hogy a testvériség nevében beleolthassák vérüket a leterítésre kiszemelt gazdanép testébe és mindazok mellé még teljes szabadságjogokat hízelegtek ki a pénzzel jóllakatott, eltompult agyvelejű névleges országvezetőkől. Amikor már idáig eljutottak, meghírdették a világtörténelem leggyilkosabb politikai merényletének ügyesen megfogalmazott "kommunista" tanítását, csakhogy minél kevesebb reményük maradjon az "elproletáriasított" népmillióknak ahhoz, hogy még egyszer

Előreláthatóan valamilyen nemzeti társadalom olyan újjászervezésében, amelyben számukra is jut egy-egy darab magántulajdon a kertes családi házakból és egyéb irigyelt holmikból. Ez az eddig sohasem hallott politikai merénylet a világforradalmat és osztályharcot hirdető bolsevizmusban érte el rövid európai beteljesülését az első világháború vesztes államaiban. De a hamu alatt megmaradt a tűzvész későbbi fellobbantásához a szunnyadó parázs azoknak lelkében, akiket a mindennapos sikertelen létküzdelem csalódása meghasonlások felé taszított. Noha a nemzeti szellemű felkelések gyors rajtaütéssel mindenütt megtapodták a bolsevista felforgatás futótüzeit, mégis a válságba jutott európai társadalmak számtalan betegségei továbbcsúszják a pusztítások és rombolások ösztöneinek zsarátnokait. Felháborító vakmerőség kellett ahhoz, hogy a pénztőke nagyüzemi gazdálkodási rendszerének tulajdonjogi losztogatásai idején azzal kábítsák el a kisemmizett dolgozókat, hogy a bajok egyedüli orvoslása abban rejlik, ha a magántulajdon elleni irtóháborút a végtelenségig folytatják. Ne legyen senkinek sem semmije, hanem minden legyen közös vagyon... Évtizedeken át lekötötték a dolgozók érdeklődését ezzel a hazugsággal, miközben az uszítók sátáni szövetsége — mohó aranyimádatának hódolva — szemérmetlen üzérkedéssel szállította a megtorlás és a lázítás fegyvereit egyrészt a magántulajdont védő államhatalomnak, másrészt pedig a felbőszített "proletárság" tüntetésekre felvonuló seregeinek. Zsíros-kövérré hizott "hadseregszállítók" uralkodtak a pénzügyi zavarokba kergetett államkincstárak mögött, megfertőzve az egész közeletet egészen a végrehajtó hatalom külső gyűrűzéséig. A dolgozók szellemtelenné alacsonyított "tömegeit" — a pokoli játék színszerűbb megrendezése végett — időközönként a bérharcok munkát-megtagadó örületébe kergették, s Európa bármelyik nemzeti államában magyar, német, olasz, francia tüntető munkásokkal szemben

ugyancsak a magyar, német, olasz és francia nép gyermekei álltak szemben karhatalmi alakulatként, s ha kellett, sortüzet adtak le válaszképpen az ő valóságos édestestvéreik kétségbeesett jajongásaira. Ezekre a szenvedélyeket felkorbácsoló tüntetésekre és sortüzekre elengedhetetlenül szükségük volt a hatalom személytelenségébe burkolózó kiváltságosainak, nehogy a kisemmizett népmilliók néhány becsületes vezére rádöbbenhessen a társadalmi bajok valóságos rendezésének lehetőségeire.

Íróasztal mellett tapogattam végig a közelmúlt hitelesnek nevezhető tudósításait és mindvégig az „igényes társadalom” eszményképe lebegett szemem előtt, mint a jövődő előkészíthető boldogabb beteljesülése. Úgy hittem kezdettől fogva, hogy az „igényes társadalom” tervének megvalósulása elválaszthatatlan a társadalmi munkát szabályozó tulajdonjogi viszonyok újabb rendezésétől, — azaz: pontosan ellenkező valamire gondoltam, mint amit a magántulajdon elvének tagadásával a bolsevizmus a maga sarlókalapácsos zászlajára tűzött. Egyrészt meg kell szüntetni azt az állapotot idehaza, hogy a termelőeszközöket és a munka termékeit a magyar életközösségbe be nem illeszthető, elkülönülő idegenek tulajdonjogilag birtokolják; másrészt pedig újra kell rendezni a társadalom munkaszervezetét, hogy a dolgozók a munka kötelező megajánlásának jutalmaképpen arányos részt kaphassanak a termelőeszközök és a munka termékei fölött való rendelkezési, illetőleg birtoklási jogokból.

Az első pillanattól fogva hittem abban, hogy meg tudjuk találni a lehetőséget egy ilyenféle társadalomszervezet tervének kidolgozására. Egy újszerű fogalmazású szövetkezeti gazdálkodás bevezetésére gondoltam, amely egységbe tudja fogni a termelés és fogyasztás erőit.

S ugyanekkor a tervezési munka elvégzésére még egy tételt állítottam fel. Mielőtt még a társadalmi szervezet módosí-

Lehet bármiféle hatalom elkezdene, előbb rakja le annak az új közjogi rendszernek alapjait, amely a nemzetfenntartó magyarság kizárólagos elsőbbségét nemcsak elismeri, de minden belső bontó szándékkal szemben meg tudja védelmezni. Azokat a hazaárulókat pedig, akik az "egyenlőség" jelszavával ajkukon, továbbra is az ebek harmincadjára akarják dobni a legrosszabb magyar alkotmányos jogokat, mint kártékony bűnözőket, örökre el kell némitani.

Legyen végre rend idehaza, és a rend fölött osztatlan hatalommal valóban a magyar népnemzet uralkodjék.

Mihelyt politikai célkitűzéseim regrajzolásában idáig eljutottam, mindjárt kísérletet is tettem, hogy áttekinthető formában összegyűjtssem egy alaprendelkezés gondolatait. A leírt mondatokon hónapokon át szüntelenül faragtam valamit, mert olyan szöveget akartam összeállítani, amely a cél megnevezésében és iránymegjelölésében alkalmas kiindulást képezhet az egész magyar államszervezet és társadalom korszerűbb átépítéséhez, illetőleg egyelőre még csupán az „építkezési tervek” részleteinek kidolgozásához. Magasabbrendű értéket akartam adni a magyar életközösséghez való tartozás tudatának, hogy az ország lakóiban a nagyobb kötelességekkel és súlyosabb szolgáltatásokkal szemben is kifejlődhessék az a vonzódás, amely nélkül nincs áldozatos szellemű előrehaladás. A honszerzésből és honvédelmezésből származó honpolgári jogok elsőbbségének elévülhetetlenségét kívántam jogszabályba önteni, meghazudtolván minden más okoskodást, amely az ilyen különbségtétellel ellentétben a „mindenki egyenlősítését” tartja embersegesnek és a korszerű államéletet szabályozó törvények alapvének.

Felsorolom tehát az éveken át csiszogatott tételeimet és mindjárt megadom a megokolásukat is.

1.— Az ország lakói jogaikat arányosan gyakorolják és a közterheket arányosan viselik.

A magyar állam területén tehát nincs általános jog-egyenlőség. Az ország lakói ugyanis a nemzetfenntartó magyarság szempontjából nem egyenlően értékesek, hiszen nem egyenlőek sem származásukban, sem életmódjukban és szokásaikban, sem munkájuk hasznosságában. Azonban fel lehet állítani a joggyakorlás és a közteherviselés szempontjából bizonyos elhatároló csoportokat, melyeken belül az egyének értékei többé-kevésbé arányban állnak egymással. Jogegyenlőség csak az így felállított csoportokon belül lehet mindaddig, amíg történelmi örökségünket: országunkat, szellemi és anyagi műveltségünket, úgyszintén gazdasági javainkat vissza nem adjuk teljes egészében a vérében és szellemében megtisztított magyarságnak. Akkor pedig már csak teljes jogú magyar honpolgárok lakják az országot, s a többi csoport csupán a joggyakorlás megszerzésének, illetőleg elvesztésének, egy-egy személyre vonatkoztatott átmeneti formáit jelöli majd.

2.— Politikai jogokat csak a magyar nemzeti közösség tagjai gyakorolhatnak.

Az ország lakói közül azok, akik a közösség számára értékesek, egyben a szorosabban vett nemzeti közösség kötelékébe tartoznak. Egy-egy nemzeti közösség számára csak azok az értékes tagok, akiket érdemes megtartani, sőt szaporodásuk növelésének előmozdítása egyenesen kívánatos. Nem lehet értékes az az egyén, vagy az a fajta, amelyik vérében és műveltségében fajidegen a nemzetfenntartó népelem szempontjából. Ezeket az értékteleneket elsőfokon a nemzet politikai közösségéből kell kirekeszteni a jogok megtagadása révén, másodsorban pedig a nemzet életteréből is el kell távolítani oly módon, hogy az egyéb, számukra átmenetileg még engedélyezett jogok arányát az államhatalom a legszűkebbre korlátozza.

3. - A honszerzésből és a honépítésből származó teljes jogokat az állam csak a magyar nemzeti közösség legértékesebb

tagjainak biztosítja. A jogkorlátozásnak ellentéte a jogkiterjesztés. Mindkét végtet az ország lakóinak értékkülönbségéből adódik. Teljes értékű jogokat csak azok gyakorolhatnak, akik a magyar nemzet fennmaradása érdekében — egyrészt öseik, másrészt önmaguk munkája révén magasabbrendű kötelességeket teljesítettek. Ők a nemzeti közösség legértékesebb tagjai, ezért az igazság úgy kívánja, hogy ők az ország más állandó lakóival szemben előnyösebb és megkülönböztető jellegű helyzetet foglalhassanak el. A magasabbrendű kötelességek teljesítésén keresztül egyébként egyénileg is szorosabban fonódnak a nemzet egyéniségét meghatározó közösségi törzshöz. Hiszen, akik öseik után a honszerzés érdeméből folyó előnyösebb helyzetet élvezhetik, azok csak magyarok lehetnek; akik pedig a honépítés örökké érvényes feladatait saját munkájukkal úgy oldják meg, hogy értékesen működnek közre a nemzeti közösség erőinek növelésén és megmaradásának biztosításán, azok a maguk munkaáldozataival kétségbevonhatatlan bizonyítékát szolgáltatják annak az akaratuknak, amely a magyar nemzet-hez való ragaszkodásuk és a magyar nemzethez való tartozandóságuk megvallására irányul.

Az ilyeneket — még ha nem is tisztán magyar származásúak, de nincs bennük fajrontó vér, közelebb kell engedni a magyar nemzet közösségéhez és meg kell nyitni számukra az érvényesülés útját olyan értelemben is, hogy ők és utódaik a nemzeti közösség legértékesebb tagjai közé befogadtassanak. Így módon törvényes módszerekkel és emellett fejlődőképesen lehet és kell biztosítani, hogy a magyar nemzet politikai közösségébe csak azok tartozzanak, akik valóban kifejezői és védelmezői tudnak lenni az ősi magyar népi egyéniségnek és a magyar nemzet örök történelmi hivatásának.

Természetesen a nemzet egyéniségét védelmező öntudatosság már történeti, azaz szerzett tulajdonság. Aki idegenből és véletlenül vetődik magyar égbolt alá, abban még alig ala-

kulhat ki valami ebből az öntudatból. Ellenben más elbírálás alá kell esniük azoknak a későbbi nemzedékeknek, akik bevándorolt szülőktől, de már magyar földön születvén bizonyosságot tudnak tenni, hogy már beleszineződtek a magyar élet természeti és egyéb tövényszerűségeibe.

Szegényeink

Nem véletlenül érkeztem meg a politikával való foglalkozás nyiltszíni gyakorlásához. Részletesebben számolok be arról az eseményről, amely a tervezetések békésebb hangulatából, szinte váratlan gyorsasággal, rávezetett arra az elhatározásra, hogy beleavatkozzam a pártok birkózásaiba.

Az indító esemény — amint már említettem — az 1936. év őszén következett be, amikor a szociáldemokratizmus újabb kísérletezéseibe kezdett a földmunkás rétegek, a napszámosok “osztályöntudatos megszervezésére”. Ekkoriban szüleimnél tartózkodtam — a Kiskunság egyik falujában, Izsákon. Hamarosan értesültem a futótűzként terjedő izgatásokról, amelyeknek elfojtásához — sajnos — a rendészeti hatóságoknak nem volt sem elegendő hatalmuk, sem szembeszálló bátorságuk.

A nyugtalanság a falu külső peremére tapadó sárkunyhóknál osont be észrevétlenül, egészen a piactérig, ahol a vásárlók mellett a ráérő emberek hetenként egyszer találkoztak szoktak adni egymásnak. Eleinte csak röpcédulák vitték a nyugtalanság leheletét, kézről-kézre járván, míg végül egy-két példány belőlük a községháza tanácstermének asztalára került. A községi elöljáróság gazdákból és iparosokból került ki. Természetesen ellenséges volt számukra a politikai követelözéseknek az a hangja, amely az “elvtárs” megszólítás mögül csendült ki. Felháborodásuk őszinteségében nem lehetett kételkedni, hiszen a mindennapi létük elevenjébe mart már egyszer ez a politikai irányzat, amikor az összeomlás szörnyűséges napjaiban megin-

adotta a hajszát a kismagántulajdonok ellen. Márpedig a falvak társadalmát tekintve, a gazdálkodóknak és az iparosoknak van a legtöbb veszténivalójuk, ha a politikai erők kimozgatnák egyszer a magántulajdon alapjait.

De ez még csak a kezdet volt. A folytatást már a gyűlések eltemek jelölték. A községi előjáróság tiltakozása ellenére a megalakulást szorgalmazó "baloldali" ellenpárt gyűlését a megyei vagy a belügyi hatóságok mégis engedélyezték.

Vasárnap délután volt. Édesapámmal az izsáki községházán vártuk a járási főszolgabíró érkezését, aki szintén jelen akart lenni e szokatlan összejövetelen. Az épületben rajtunk kívül egy lélek sem tartózkodott. Telve voltam tépelődő gondolatokkal. Ezekben a hetekben és hónapokban ismét "felfedezik" a magyar falvak elhanyagolt sorsú szegényeit, felkeltik politikai érdeklődésüket, sőt talán meg is mozdítják majd őket valamilyen irányban ... Ámde a nemzet szempontjából nem lehet közömbös, hogy kik szánják rá magukat erre a felfedező útra? S hol késnek a jószándékú magyar népvezetők?

Odakint a községháza előtti téren társzekerek állodáltak. Az innen-onnan összeverődő piaci árusok bontogatták sátraikat és gondosan összecsomagolták megmaradt árujukat. Dél előtt még a tér feketéllett az emberek sokaságától. A hűvös eső ellenére sokan jöttek be a hetipiacra, s mint a csendörök jelentése állította: az elszegődés ürügyével az egész környék földmunkássága betódult erre az alkalomra. Állítólag a külső lakótelepek is várják, hogy náluk is rendezzen a "szegényeket gyámolító" párt minél előbb alakuló összejövetelt.

Hetekkel ezelőtt kelt szárnyra a hírverés. Nem volt nehéz eredményt elérni egyrészt azért, mert a politikai változások szele a levegőben lógott, másrészt pedig azért, mert a szegény-negyedek lakói szervezetileg tulajdonképpen sehová sem tartoznak. Olyanok, mint a szétszéledő nyáj: dús legelő és gondviselő pásztor után sóvárognak. Márpedig az ember egyik leg-

ősibb ösztöne parancsolja még a magányt kedvelőnek is, hogy tartozzék valahová és valakihez. — Vannak minden emberi életben olyan fordulatok, amikor társ nélkül, helyesebben sok-sok egymásba fonódó segítő kéz nélkül csak elesni tudna és erőtllenül roskadna össze a reá nehezedő terhek alatt. Az államhatalom jogrendszerének kell azt megvalósítania, hogy a nemzethez tartozó értékes országlakók sohasem érezzék a társtalanság és elhagyatottság közösségbontó fájdalmait. Vétke az a társadalmi rend, amely csak a kiváltságosakat öleli magához, míg a többitől csupán kötelességteljesítést és szolgálatot követel. S vétkeztünk mindannyian — főleg a trianoni országcsönkítást követő nagy magunkra hagyatás után, amikor a szegény-szagtól való iszonyódásunk miatt nem vittük el minden küszöbhez a magyar faji öntudatnak világosságot gyújtogató tűzét, hogy hirdesse a mindennapos létküzdelmek nagy próbatételei közben a testvéri összetartozás soha el nem szunnyadható érzését...

Vajon kit kellene utólag felelősségre vonni azért, mert sokminden másként történt, mint ahogyan a természeti törvényekben a Teremtő kötelességünké tette? Hiszen a veszedelem ismét irgalmatlanul megközelített bennünket. Kicsiny dolognak tűnik, holott valójában egy nemzeti társadalom szomorú színjátékának bevezető jelenetét is beillett volna a gyűlésrendezésnek ez a napja.

Nem egyedülálló jelenség az, aminek elkövetkezésére várakoztunk. Alföldünk valamennyi faluját és mezővárosát körülfogják a földnélküliek siralmas lakótelepei. S az sem lehet vitás, hogy ezekben a düledező viskókban majdnem kizárólagosan magyarok sínylődnek, még ottan is, ahol pedig a falvak vagy városkák belsejét más anyanyelvűek lakják ...

Egyszerű és mégis visszataszítóan álnok jelszavakkal dolgozott a szociáldemokrata pártpolitika hírverése. A magyar vért beszennyező fajidegenség gyalázatairól alattomosan hall-

patott, ellenben annál lármásabban rohant neki a "kevés kenyérből" kicsurranó társadalmi elégedetlenségnek, hogy egymás ellen taszíthassa a különféle hivatáságzatokban elhelyezkedő és sajnos valóban nagy életszínvonalbeli különbségekkel veszködő embereket.

Falunkban ennek a "politikai bitangolásnak" készséges menedéket egy elvált zsidóasszony adott. A párt ügynöke, megfelelő pecsétes engedélyiratokkal a zsebében, motorkerékpáron járta a környék falvait és tanyacsoportjait, mindenféle hivogatván mindazokat a szervezetbe; akik a Gömbös-féle "nemzeti egységből" kiszorultak. Gömbös Gyula már nem volt az élők sorában. Alig hunyta le a szemét, a bolsevista nemzetköziség forradalmának bűnétől szennyezett politikai mozgalom azonnal újból szerencsepróbáló útra indult, — ámde most már nem kerülte el a városok és ipartelepek között meghúzódó magyar falvakat sem. Sőt céljául éppen a "földműves proletárság" megnyerését tűzte ki. Hasztalan kerestem, nem tudtam elfogadható okát adni annak, vajon miért engedte meg a Darányi-kormány az izgatásnak ezt a veszedelmes újjáélését közvetlenül elődének sírbatétele után?

Érthetetlen volt ez az engedékenysége, mert még külpolitikai kényszerrel sem lehetett mentegetni, hiszen Európában éppen azok a nemzetek, amelyekre veszély esetén mint szövetségesekre is számíthatunk, már évekkel ezelőtt könyörtelenül leszámoltak a nemzetköziség mindenféle tévelygésével. Egyébként is túlságosan gyenge és ingadozó lábakon jár nálunk a politikai közvélemény.

Komoly világnézeti nevelésben még a vezető értelmiség sem részesül és hiányzik a félreérthetetlen, minden sorskérdésre válasszal szolgáló felsőbb tájékoztatás.

Ilyen viszonyok mellett tehát végzetes lehet minden olyan bontó szándékú pártpolitikai beavatkozás, amely a véleményalakulások hullámverését még jobban felkavarja.

Töprengéseimből az ajtó nyikordulása zökkentett ki. Megérkezett a főszolgabíró és mindjárt felszólított, hogy a mára engedélyezett szociáldemokrata gyűlést lehetőleg ügyes közbeszólásokkal zavarjam meg. Így kell megakadályozni a párt megalakulását.

Nem akartam a szót fölöslegesen szaporítani, mert úgysem változtathattam volna a helyzeten. Csupán megjegyeztem, hogy a módszer végtelenül suta és egészen biztosan jóra nem vezet. A politikai meggyőzés e kísérletéhez társadalmunk legkevésbé pallérozott rétegét taszítjuk oda, s meg sem vizsgáljuk a következményeket, Tömérek magyarázkodásra lenne szükség, amíg a bennük fel-felködlő kételyekből és nem éppen alaptalan bizalmatlansági érzetekből egyenesbe forduló politikai meggyőződést formázhatunk. Lesz-e majd az országban egy másfajta szervezet, amely hivatásszerűen vállalja a feladatot, hogy a szociáldemokrata izgatás nyomában haladva mindig felépíti mindazt, amit a másik lerombol? — Ez a módszer legalább annyira lelkiismeretlen, mint amilyen lelkiismeretlenség lenne pusztító járványos megbetegedések mesterséges terjesztése — csupán azért, hogy a gyógyszerészeti gyárak készítményeiket könnyebben eladhassák és az orvosok többet kereshessenek.

Az események meglódulása mögött azonban az érdekek szövevénye sokáig láthatatlan maradt a magyar társadalom előtt. Társadalmunk minél hajmeresztőbb széttördelése egymásnak ellentmondó pártokba és egyesületekbe csak arra volt jó, hogy az öntudatát bontogató magyarság minél később találjon önmagára saját hazájában. Időközben természetesen a beékelődött idegen erők biztosított menetben végrehajthatták felvonulásukat a négy folyó völgyében — éppen akkor, amikor egész Európa egy újabb fegyveres mérkőzésre készítette elő a maga gazdasági és szellemi hadrendjeit. Hallgatagon indultunk el a gyűlés színhelye felé. Ebben a koradélutáni órában járóke-

lökkel alig találkoztunk. Izsák főutcája észak-déli irányban húzódott, mintegy négy kilométer hosszúságban. A falu déli szélén, egy elhanyagolt kanyargós mellékutcában volt az a kocsmahelyiség, ahol most a "lázkodó szegénység" gyülekezett. Másutt nem fogadták be őket. Minden más, központosabb fekvésű nyilvános helyiséget lefoglaltak már maguknak a faluban a jobbmódúakat vonzó pártok és egyesületek. A sorsával elégedetlenkedő szegénységnek ki kellett szorulnia a falu szélére, amerre viszont a többiek nem szoktak még látogatóba sem járni.

A kocsmának két szobája volt, az elsőben állt az italmérés asztala és a poharas állvány, a belső szobában pedig rendes körülmények között a hetipiacról hazatérő kocsisok kártyáztattak, homoki bor mellett, vasárnaponként. Most azonban, a gyűlés előtt, az italmérés szünetelt. Mindkét szobában szétszóródva ácsorogtak az emberek. Asszonyok nem voltak sehol. A csendőrök a kocsmáros és a kiküldött párttitkár közelében támasztották hátukkal a piszkosszürkére meszelt falat. A kályhában tűz pattogott, s néhányan a kályha mellett szárítgatták átázott, erősen foltozott ruháikat. A padlón sárfoltok éktelenkedtek, de legalább elfedték a pipázó férfiak köpködéseit. A levegőt súlyosan megtöltötte az olcsó dohány füstje és az ázott ruhákból kipárolgó savanyú verejtékszag. Ennél több nyomorúságot, némaságában is kiáltó emberi szenvedést már aligha lehetett volna összezsúfolni erre a szűk helyre.

Belépésünkkor meggyüzsdült a várakozók csoportja. A lármás beszélgetők megcsendesültek, a vita hevében hadonászó karok lehanyatlottak és köszönésféle halk morajlás hullámozott végig. Alig ismertem közöttük valakit, s így nem is tudtam kiszámítani, ki merről, milyen fáradságos és kopár útról tévedt be ide: a lelkek mai vásárára.

Számunkra a belső szobában elhelyezett egyetlen asztal mellé három széket hoztak. A csendőrök összébbterelték az

embereket, hogy lehetőleg a belső szobában elférjenek, majd pedig elállták a kijáratot.

Kezdődhetett a gyűlés.

Az asztal mögé, velünk szemben, bepréselte magát a kövér párttitkár és pártja megszólításával: "elvtársak", köszöntötte az összegyűlt férfiakat. A párttitkárt az újpesti szervezet küldte ki erre az alkalomra. Hájbeteg arcán a petyhüdt kövérség ráncai sötét keretet vontak fejlett orra köré, amely első pillanatra elárulta faji hovatarozandóságát.

Szánalmas volt a kép, s azóta is gyakran megborzadtam, valahányszor arra gondoltam: vajon hányszor kellett, az ország legkülönbözőbb részein a magyar közigazgatási hatóságnak csendőrt és más hivatalos személyeket kirendelni, hogy szem- és fültanúk legyenek ennek a személynek és társainak nemzeti önérzetet sértő szereplésénél.

A hallgatóság a szűk helyiségben szorosan fogta körül az asztalt és bennünket. Félénkségük hamarosan felengedett. — Szerettem volna megértéssel fogadni viselkedésüket és minden mozdulatukat. Valóban mereven elkülönülő alakjai ők a magyar társadalomnak.

Ösztöneik mélységeiben egyformák, akár az Alföld északi vagy déli, akár pedig a középső tájak településeinek nyomortanyái körül botladoznak. Sokféle nélkülözésük és szüntelen életbizonytalanságuk hajlamossá tette őket arra, hogy az őket környező világot érzelmi alapon igyekezzenek megérteni. Éntudatuk bizonyára csak a "fáj" és a "nem fáj" végleteivel tudja legmegragadóbban eléjük vetíteni a bánat és az öröm értelmét. Márpedig érzelmi alapon a dolgokat vagy szeretni, vagy pedig gyűlölni lehet. Állandóan egy kicsit gyűlölnék mindent, ami nem olyan rongyos-foltos, mint ők, illetőleg ami általában nem hasonlít hozzájuk.

E gyülekezetben azonban egyikünk sem hasonlított külsőleg hozzájuk, legkevésbé a szónoklás agymunkájától izzadó

párttitkár. Mégis ő akart most szétválasztó hatalomként beállni, amint azt pártja többiben megkísérelte, elkülönítve egymástól a kommunista szóalkotás fogalomképeivel az „elnyomott” és az „elnyomó”, vagy „kizsákmányoló” társadalmi rétegeket.

Ilyen szellemben rekedt, elnyújtott hanghordozással fogott a Szociáldemokrata Párt programjának ismertetésébe.

Részletesebben mondom el e kis létszámú „népgyűlés” történetét, mert a hangulatok hullámlásának vázolásával tulajdonképpen jellemrajzot festhetek társadalmunknak arról a rétegről, amely szeretne ugyan a maga sorsán változtatni, de már az örökös létküzdelmekben annyira összetörődött, hogy hite sem maradt a harcok állandósultabb viselésére. Így azután, minden fellobbanó kísérletezésükkel végül is önmagukat dobják prédául azok elé, akik nem válogatván az eszközök között, csupán a maguk önző céljai számára keresnek érvényesülést nyújtó terepet.

Egy ilyen szomorú színjáték részleteit a következő mondatokban elevenítem fel.

A párttitkár, a program egyes fejezeteinek ismertetése közben, amikor ravaszkodó bőbeszédűséggel a falu és a tanyavilág hétköznapijait emlegette, igyekezett közelfekvő példák felsorakoztatásával bizonyítási anyagot összehordani „politikai nélkülözhetetlenségük” igazolására. Fokozatosan ömlött széjjel az elégedetlenkedő hangulatok forrósága. Arra a kérdésre pedig, hogy az elmúlt másfél évtized alatt érezték-e valaha is, hogy a kormányhatalom, vagy annak helyi képviselői mindinkább több gondoskodással kívánnak segíteni a „földműves proletárság” életterhein, mindenfelől zajos tiltakozások zúgtak fel válaszképpen. Kicsordult a keserűség és elárasztották a szobát az egyéni panaszok hullámai. Voltak, akik az asztalhoz közelebb furakodtak, s nem is a párttitkárnak, hanem egyenesen a közigazgatási hatóság megjelent helyi vezetőségének zúditották

keserveik áradatát. Felbomlott a rend. A fuldoklók lázas siet-ségével tépték fel a türelem zsilipjeit. S mégsem emelték öklüket senki felé sem ütésre, talán még a fenyegetés szándéka sem simította meg szívüket, csupán a szavuk lett hangosabb, — úgy repdesett a négy fal között, mint hosszantartó jajkiáltás.

Ámulva néztem ezt a váratlan nekihevülést és sajnálkoztam felettük. Nem égett bennük annyi hit, hogy nyomban meg merték volna kockáztatni a zendülés fellobbantását. Erre sem ők, sem az országban szerteszórt sorstársaik, sohasem tudnának vállalkozni.

Megszakadt már bennük a küzdő lélek húrja. De megszakadt bennük az az emberi szeméremérzet is, amely az egyéni élet sebeit mindig eltakargatja a kíváncsiskodó szemek elől. Nyersen, minden tartózkodás nélkül feltárták szenvedéseik meztelenségét.

Eljöhetett volna velünk az egész pesti országgyűlés, bizonyára egyetlen olyan ékesszóló szónok sem akadt volna közöttük, aki bebizonyíthatta volna, hogy ezek a saját fájdalmaikat felszaggató, szerencsétlen katonaviselt emberek hazudnak. Igaz volt az alacsony napszámbér, a sok gyermek, az istenítéletekre emlékeztető ragályok pusztítása, a hónapokig tartó koplalás, a testet elcsigázó munka, a koraszülés, a ruhátlanság és a tetű, — s igaz volt az is, hogy a gyerekeket azért nem tudják rendesen iskolába járatni, mert nincs cipő, nincs elegendő rongydarab a házban, hogy télen abba csavarják a testüket. Nincs fűtőanyag sem, mert az erdőket szétparcellázták valamilyen csalafintasággal és most már gallyazást sem tudnak vállalni. A téli nádvágástál pedig már régen elestek, amióta a Kolontó vizét a szántóföldekre viszik a takarékoságból keskenyre ásott csatornák.

A csendörök beavatkozása mentette meg a helyzetet. A hangos kifakadásoknak ez a rohama éppen olyan gyorsan mú-

lott el, mint amilyen váratlanul jött. Még egy kicsit lökdösődtek, dűnnyögtek egymás között az emberek, köhécseltek is egy sort hozzá, de azután csend lett. Mintha a hallgatóság beletörődött volna a változtathatatlanba, hiszen ennyit talán egész eddigi életük alatt sem beszélhettek hivatalos személyiségek előtt, mint amennyit most — nem is túlságosan válogatott szavakban.

A párttitkár is elégedettnek látszott. A nagy vihar alatt a kiosztásra szánt röpcédulákat rendezgette és átnyújtott egy-egy példányt nekünk is. Felhívás volt rajtuk az “ifjómunkásokhoz”, jöjjenek elsőnek az érdekeiket egyedül védelő Szociáldemokrata Pártba: így szolgáltatassanak példát az idősebbeknek is. Majd, amikor a nagy zsibongás megszűnt, alázatosságot színlelő mosolygással meghajolt felénk, mintegy engedélyt kérve — merő udvariasságból! előadása folytatására. S most következett a vérforraló fordulat: a párttitkár csitítani kezdte az “elvtársakat”. Ezekben a mondataiban ő is a megjelent és távolabbról mégis láthatatlan országoló hatalom megszemélyesítőihez beszélt.

Kihangsúlyozta, hogy a párt ismeri az ország szegényeinek valamennyi jogos panaszát. Nincs még egy szervezet az országban, amely a “proletárság” politikai érdekképviselésén kívül azoknak még anyagi támogatást, hathatós munkanélküli segélyezést és hasonló anyagi természetű gondozást is tudna nyújtani. A szociáldemokratizmus, mint világszervezet, tudja csak ezt megvalósítani mindenütt, az egész világon, ahol gyármunkások füstölögnek és kubikosok görnyednek a súlyos földmunkák terhe alatt... Nagy a kizsákmányolás mindenfelé és az “emberi igazságosság” meghomályosult. A kizsákmányoló kapitalizmus rendszerével szemben az alacsonyabb életszínvonalra kényszerített “társadalmi osztályok” csak akkor vehetik fel eredményesen a harcot, ha fejlett “osztályöntudattal” rendelkeznek és beállnak abba az egyedülálló szervezetbe, amely

ennek az “osztályöntudatnak” győzelméért nyitotta meg a küzdelmet magyar földön ezelőtt több, mint négy évtizeddel. Így alakult meg — rövid virágzásra — a Szociáldemokrata Párt helyi szervezete Izsák egyik rossz hírű kocsmájában. Egy törpebirtokos lett a helyi szervezési megbízott. Az újpesti párttitkár ezzel átadta neki a röpcédulákat és meghajlással jelezte, hogy előadását befejezte.

Tompa éljenzés következett, korántsem olyan szenvedélyes hangon, mint ahogyan az előbbi panaszok felfakadtak. Mohó kíváncsisággal estek neki a röpcéduláknak. Karok nyúltak ki mindenfelől, senki sem akart az osztogatásból kimaradni. Mintha azok a papírdarabok máris a nagyobb darab kenyér zálogai lettek volna... Kenyér, amiből számukra sohasem jutott elegendő.

Engedélyt kértem a felszólalásra. Eddig csak ritkán zavartam kérdéseimmal a gyűlés menetét, de kérdéseimre alig-alig kaptam választ az előadótól. Most meg akartam toldani valamennyit az adott viszonyok egyéb, megfontolásra készítő képeivel.

Hangsúlyoztam, hogy nem akarok ünneprontó lenni. Véndég vagyok, nemcsak itt az alakuló gyűlésen, de bizonyos mértékig a faluban is. Hivatásom pillanatnyilag sokkal inkább a városba szólít. Elégge messziről tudom szemlélni a dolgokat, s így talán jobban meglátom a fényt és az árnyékot egyaránt. — Amint beszéltem, észre kellettennem a figyelmes tekinteteket, de a tekintetek tűzében határozott ellenségeskedés izzott. Sőt többfelől dacos kijelentések is röppentek felém. Ők már határoztak, elkéstem. Miért nem jöttem korábban? Jó lesz nekik ez a párt, mert ez a szegényeket védi és nem az “urakat” ...

Ezekre a közbeszólásokra nem is válaszoltam. Ellenben beszéltem az elmúlt világháború borzalmas összeomlásáról, amit szintén a Szociáldemokrata Párt készített elő. A példa mindannyiunk előtt ismeretes, hiszen a Tanácsköztársaság vé-

tevézsései ezt a vidéket sem kímélték meg. Emlékeztettem a kalocsai és a dunavecsei kivégzésekre. A felakasztott csizmás emberek között véletlenül sem akadt zsidó.

Erre a kijelentésemre a párttitkár tiltakozólag vetette közbe, hogy felekezeti kérdéseket ne zavarjak a politikába. Csupán erre a megjegyzésre vártam. Mindjárt én is egy kérdéssel válaszoltam: vajon minek tulajdonítsam azt a "feledékenységét", hogy egyetlen egyszer sem tett említést, miszerint hallgatósága nem csupán a "földmunkás osztálynak tagja, hanem a magyarságé is". Nemcsak a mindennapos foglalkozás tölti meg életüket tartalommal. Bennük is meg kell rezdülnie a tulajdonképpeni emberi életérzésnek, a valahová tartozandóság húsból és vérből fakadó tudatának, hiszen ők is valamennyien részesei, hordozói és továbbplántálói annak a vér- és történelmi közösségnek, amely nemzetünket magyarrá teszi, összetartja és megkülönbözteti a világ minden más népétől, főként pedig a zsidóságtól. Még akkor is meg kell lenni bennük ennek az életérzésnek, ha ma még nem is tudnak annak kifejezést adni.

Nem lehet a vért megtagadni, mint amiképpen sem az apa, sem az anya nem tudja saját gyermekét megtagadni. Ez a természet rendelése, s így van ez jól. Csődöt mond ezzel szemben minden nemzetközi bajkeverés. Majd rátértem a helyi viszonyok felemlítésére. Immár évek óta kétségtelenül alacsonyak voltak a napszámbérek, de újabban van törvényes lehetőség, hogy ezen változtathasson a helyi közigazgatás a hatósági bér-megállapításokkal. S még a téli inségmunkák sem kezdődtek el. Vigyázzon a Szociáldemokrata Párt, nehogy olyan utakra csalogassa a magyar vidék szegénysorsú embereit, hogy az inségmunkákra való besorolás helyett nekik a törvényellenességbe fajuló izgatások miatt bírói eljárások kellemetlenségei juszanak "osztályrészül". De megemlítettem még olyan bajokat is Izsák vidékéről, amelyekről a messziről jött és sietve távozó

békétlenségcsinálóknak sejtelmük sem lehet. Példaképpen elsősorban azt vázoltam, mi gondot hozott az őszt?

Az idei rendellenes időjárás, a sok esőzés a földeket mindenfelé magas talajvízállással telítette. A falu házsoraival párhuzamosan húzódik a nyugati oldalon a rosszul lecsapolt Kolontó. Megáradtak a vadvizek és elérték már a falu szegélyét, éppen ott, ahol a szegénytelep kezdődik.— Felteszem a kérdést, — ha netalán egy ház is összedől a természet e kegyetlensége miatt, vajon lejön-e a Szociáldemokrata Párt másikat építeni? Inkább azt hiszem el a pártról, hogy hangos szónoklatokban fog felelősségrevonást kiáltozni országszerte. De ebből még nem lesz új ház, ettől a hangzavartól a hajléktalanná vált család még a szabad ég alatt didereghet, mert ebből a kiáltozásból legfeljebb hasznos propaganda születik a párt javára. Míg a beomlott ház felépítéséről ugyanannak a magyar társadalomnak, illetőleg államhatalomnak kell majd gondoskodni, amelyiknek sírját egyszer már olyan kaján örömmel ásta meg a párt bolsevistává vedlett 1918-as zsidó vezérkara, s amely sírásás folytatásától bizonyára a jövőben sem riadna vissza, ha alkalom kínálkoznék.

Befejeztem felszólalásomat. Nem tartott sokáig de időközben mégis megcserélődtek az indulatok. Néhány pillanatra döbbenetes csend borult a szobára. Mintha valaki óvatosan a falakra szegezte volna és máris látszanának a félhomályban a jövő sötét képei: az ínségmunkára kijelölt útszakasz, rajta más falvakból jött munkáshad talicskázza a töltés agyagját. A Kolontó áradása, amint egymás után roskadnak térdre előtte a nyomorúság koldustanyái. Távolabb rémült meztelen gyereksereg futkossa körbe a szigetfoltokat hagyó, iszapos áradás partját és sehol egy mentésre igyekvő dereglye... Másutt csecsemőt tartó anyák sikoltják átkukat a bosszúálló felhők gomolygása felé... Fagyos, dühöngő szél szántja a határt és vadul

szétszórja a házromokból felkapdosott rongyokat és ruhafoszlányokat ... Az ősz itélekezik. Az ellenséggé bősített falu belsőjében pedig nem marad irgalom.

Láttam a nyugtalanul felém csapdosó tekintetekből, hogy még várnak tőlem valamit. Talán csak egyetlen mondatot, amelyben kijelenteném, hogy ne féljenek, hiszen ijesztgetés volt az egész.— Különös lelkiismeretfurdalást éreztem: most először lobbant lángra bennem, hogy ezután soha többé ki ne aludjon, a közösségi felelősség tudata. Valamit kell csinálni ezekkel az emberekkel nem is azért, mert tengernyi a szenvedésük és minden mozdulatuk olyan, mintha szüntelenül a halállal tusakodnának, a házuk küszöbe előtt éppen úgy, mint munkába indulásukkor. Azért kell megfogni jószándékkal a kezüket, mert magyarok.

Egy kis csoport a pusztuló magyarság ezreiből...

Kínossá vált a csend, s ezt a gyűlést már folytatni sem lehetett. Hiába teregetett volna ki az asztalra a párttitkár újabb megejtő ígéreteket, a Kolontó áradásának veszélye túlságosan megközelítette ezt a helyiséget és lesodort volna minden szóvirágot, pártprogramot és szervezési szabályzatot asztalról és padlóról. Mintha a föld ingott volna meg és a holnapok gondjai most szédülésbe hintáztatták az amúgyis fáradt, törődött embereket.

A főszolgabíró az órájára pillantott, majd felállt és akadozó hangon kinyilatkoztatta, hogy a gyűlés végetért. A párttitkárnak is indulnia kellett. Kesernyés mosoly reszketett húsos szája szögletében. Magára cibálta kabátját, vette a röpcédulák leadásával megsoványodott irattáskáját, kelletlenül kezét fogott egyikkel-másikkal, majd elment. Senki sem kísérhette ki, mert még hátra volt a csendörök szereplése.

Édesapám is elment a főszolgabírával, én ellenben a szobában maradtam. Engem is magával ragadott az a szorongó érzés, amely most kimondatlanul is mindnyájunk szívverését egy ki-

csit meggyorsította. Bizonyára mindannyian azzal a gondolat-
tal hadakoztunk, vajon jól csináltuk-e, amit ma délután jelen-
létünkkel és hangos szavunkkal kinyilvánítottunk? Egyszeri-
ben fojtó lett a szoba levegője és a tompa félhomály is nagyon
megsűrűsödött. Valaki kitárta a szoba egyetlen ablakát és most
szinte mindenki a betóduló levegő felé furakodott.

A csendőrök beálltak a külső szoba nagyobb világosságá-
ba, ceruzát és papírt vettek elő, hogy megrendezzék a gyűlés
legkényelmertlenebb zárójelenetét: az igazoltatást. Szertartáso-
san folyt a vallatás: mi a neve, hol lakik, mióta tagja a pártnak,
vállalt-e valami tisztséget? ... Senki sem ismerte el a párt-
tagságot, legkevésbé pedig a tisztségviselést. De azért a ceruza
szorgalmasan rótt a papírlapot, feljegyzett minden apróságot,
aminek fontosságát csak azok tudhatják, akik a közrendre ör-
kődnek. Feltelepedtem az asztal tetejére. Még egy gondo-
latot szerettem volna megértetni a közelállókcal. Csak a pusztul-
ás felé sodorhat az az izgatás, amely a társadalom alkotóele-
meinek: az egyes munkafeladatok vállalóinak "osztályharcos"
szembeállításával akar magának követőket toborozni, hogy a
másik tábornok a gyűlölet szenvedélyével megrohamozhassa és
maga alá gyűrhesse.

Nem így kell változtatni a jelen sanyarúságán. A bajoknak
mélyebb gyökerei vannak: de ezeket a gyökereket éppen úgy
elrejtették az álmélkodó tekintetek elől, mint ahogyan a növé-
nyek is elrejtik a maguk gyökérzetét.

Baj van a magyar népi öntudatunkkal, tartalmában alig
igyekszünk gyarapítani és jövőre vonatkoztatott céljait na-
gyobbrészt meg sem nevezzük. S ugyanekkor baj van ott is,
ahonnan a megélhetés, a mindennapos kenyér biztosíthatóságát
remélhetnők: rendezetlenek és korszerűtlenek a munkával
kapcsolatos tulajdonjogi viszonyaink szabályai.

Látszólag figyelmesen hallgatták fejtegetéseimet, való-
jában azonban már nem volt bennük kíváncsiság semmiféle

elmélet iránt. Őket elsősorban az érdekelte: jut-e kenyér holnap az asztalukra? Az egész gyűlést, pártitkárostól és röpcédulástól szívesen felejtették volna már. Visszabillent bennük a családféltés aggodalma. Türelmetlenkedő kérdések egész tömegével ostromoltak. Legtöbben a megnyitható munkaalkalmak felől érdeklődtek és azt tudakolták, mikor számíthatnak az inségmunka megkezdésére?

Ez volt a legfájdalmasabb aggodalmuk, mert ettől reméltek tartósabb segítséget, s elvesztése számukra majdnem az éhhalállal lett volna egyenlő.

Így tartott ez félórán keresztül. Közben megállapodtam a párt helyi megbízottjával, hogy az elkövetkező vasánapra hívja össze megint az embereket — ide a kocsmába, majd akkorra talán többet mondhatunk egymásnak.

Amikor kiléptem a kocsmaján, már odakint is megfakult a világosság. Hideg esőcseppek verdesték az arcomat. Mélyen, felszabadultan lélegeztem a friss levegőn és sietős léptekkel iparkodtam hazafelé. — Mit várhatunk a holnapoktól? A gomomba ősz csak növeli a szegénység gondjait.

Az idő mintha szárnyakat növesztett volna, valósággal repült az egyik hét a másik után. Nem tudtam elszakadni a falutól, pedig az egyetemen is lett volna éppen elég teendőm és tanulnivalóm. Küszködtem a nem várt feladattal, s megvallom: elég gyakran dörömbölt a félelem a homlokomon. Nem láttam az út egyenes folytatását. Mintha túl korán indultunk volna és lépten-nyomon torlaszok zárják tilosra az áthaladást.

Az utóbbi két esztendőt csendes szemlélődések és tanulmányok közben töltöttem. Még csak szándékomban sem volt a nyilvános szereplés. Még az időközben megrendezett országos képviselőválasztás sem tudott kizökkenteni a tanulmányok békés világából. Amióta a meghirdetett Gömbös-féle "kilencvenöt pont" megvalósítása megrekedt a belpolitikai helyesbítések kátyús útvesztőjében, semmiféle biztató lendületet

nem vártam az összekuszálódott belügyek rendbehozatalában. Mégis Gömbös Gyula politikai fellépése nyomán derült ki, hogy milyen félelmes hiány van immár évtizedek óta a vezetőképes emberekben, akiknek nem is az első vonalba, de sokkal mélyebbre kellett volna beállniok, ahol végeredményben a törvények állóképességét kell szívós akarattal a mindennapos életbe beágyazni. A nagy képzelőtehetséggel megáldott miniszterelnököt, egy-két tehetséges minisztertársán kívül az állami közigazgatás kiöregedő hivatalnokai alig tudták követni a jövőre készített számvetéseiben. Sokféle hasznos igyekezetét, a végrehajtás bonyolult tekervényeiben elgáncsolták a második és alárendeltebb vonalakban acsarkodó és kicsinyeskedő munkatársai.

Nem csoda tehát, ha a párt és a kormányhatalom fokozatosan kezdett szétválni egymástól. Az 1935-ös választás után szinte már csak a miniszterelnök személye tartatta őket egymás mellett. Noha Gömbös kormányának tagjai valamennyien "új emberek" voltak a politika parancsnoki állásaiban, mégis ennek különös ellentétéppen az derült ki a képviselőjelölésekben, amelyet a pártvezetőség fogalmazott, hogy túlságosan sokan maradtak meg a hivatalos jelöltek soraiban a múlt irányzatainak szerencselovagjai közül. Mennyi keserűség és méltatlan sérelem származott ebből a pártszervezésből országszerte, azt nehéz lenne egyetlen könyvben leírni.

A későbbi káros következmények már ekkor előrevetítettek árnyékukat. Már a választási portyázás okozta nyugtalan-ságból látni lehetett, hogy a hatalom ellenőrzésének legkisebb lazulásakor szélsőséges irányzatok robbannak majd ki országszerte. A múlt őszirózsás forradalmának emlékeit sohasem tiporták el teljesen; viszont az új világszemlélet államrendszerbe öntésével birkózó Közép-Európa mindinkább megközelítette az előző háborúban megkárosodott fiatalabb nemzedékek eszmévilágát.

Mérhetetlen kár háramlott abból az egész magyar jövőre, hogy a közbizalom teljességével érkező, fajvédő Gömbös Gyula, mint pártvezér, a nemzet közvéleményének megkérdésére későn határozta el magát. Nem maradt ideje, sem ereje a nagy és mindinkább nélkülözhetetlenné váló közéleti tisztogatásra, amelyet őutána mindaddig, amíg a párt verseny nélkül uralhatta az egész magyar politikai arénát, senki sem végezhetett el. Gömbös korai és váratlan halála azonban még az irigyeit is meglepte. Egyelőre megelégedtek azzal, hogy a halottól elalkudják a gyászmenet ágyútalpát, amelyet azonban a müncheni szertartásnál még az idegen államhatalom is megadott neki. A váratlan örökség új tulajdonosai észre sem vették, vagy talán hatásában alábecsülték, — hogy a főváros utcáin átvonuló komor gyászmenet nyomában már a béklyójától szabadult politikai békétlenség szele söpört végig, s ott is maradt, nyugtalan zizegéssel zörgetve az ablakokat — az országgyűlés palotájától a külvárosi tömegszállásokig.

A nyugtalanságnak ez az áradata az elmúlt hónapokban csak növekedett. Felabajgatta a Tiszántúl "viharsarkában" terjedő szegénységet, a városok robotoló kisembereit és szerte az országban a közeli változás elkerülhetetlenségéről szóno-kolt.

Természetesen ezek a hírek nem maradtak véka alatt, — egy szép napon eljutottak egészen az izsáki szegénynegyedig is. Megnehezült a feladatom. Mindenegybes találkozáskor többet kellett cáfolnom, mint amennyit állító, kijelentő mondatban előadhattam. Hétről-hétre többen jöttek el e "tiltott gyűlésekre". Szemmel láthatólag jól érezték magukat együtt és lassan lehullt a tartózkodás valamennyi korlátja. Egyszerű szavakkal és közvetlen közlékenységgel beszélgettünk. Az inségmunkával az előljáróság elhárította a Kolontó áradásának fenyegető veszélyét, s így gondjaikból a legsúlyosabbat elfeledehtették. Már a Szociáldemokrata Pártot sem emlegették, elfelej-

tették, mint valami lidérces álmot, hiszen számukra — e tévedésük után — mégis csak megszületett a szervezetbe tömörülés egy bizonyos formája. Így már nem érezték önmagukat sem kiszolgáltatottnak, sem magárahagyatottnak. Saját elhatározásukból választottak maguk fölé vezetőséget és szívesen fogadtak engedelmességet.

Két dolgot sikerült átmenetileg elintéznem. Szereztem munkaalkalmakat. Aki akart és tudott, az dolgozhatott, ráadásul a napszámbéreket is többé-kevésbé igazságos színvonalon tartottuk. Ezzel általánosságban megnyertem a bizalmukat.

Ámde végtelenségig nem folytathattuk ezt a semmiféle törvényes rendelkezéssel meg nem támogatható “érdek-képviselési játékot”. Megkísértem valamiféle “munkásotthon” elnevezéssel törvényesíteni e kezdeményezésemet úgy, hogy a gazdakörökhöz hasonló alapszabállyal működő egyesülés legyen, és mint jogi személy, gazdasági vállalkozásokba is belebocsátkozhassék. Ábrándozásnak szép volt, ellenben a pesti vármegyeházán, a főispáni hivatalban, elvették a kedvet a további kísérletezéstől. Sőt a figyelmeztetésben több volt a fenyegetés, mint az útmutatás arra nézve, hogy mit csináljak azzal a többszáz emberrel, akik heteken és hónapokon át elhitték szavaimat s nem akarnak egyebet, mint egy megjelölt útvonalon haladni az elviselhetőbb és magyarabb jövő felé. Erről a jövőről harsonáztak a kormánypárt hivatalos szónokai is. Vajon hol és ki szövegezte azt az ítéletet, hogy ezt a jövőt csak bizonyos foglalkozású és bizonyos csillagzatú emberek remélhetik, a többiek még csak arccal sem fordulhatnak feléje.

Egyesületalapítási kérelmemmel így utasítottak el, összedöntvén bennem a tervezgetésnek egész világát. Hazajöttem ismét a faluba, hogy valamiképpen mégis megfaragjam a dolgok végét. Árulni kezdtem első “híveimet” más egyesületek-

nek, mert nem akartam őket gazdátlanul szétbocsátani, mint ahogyan néhányan a helyi “politikus széplelkek” közül tanácsolták. Azzal igyekeztek megnyugtatni, hogy nemsokára úgys beköszönt a tavasz és a megsokasodó munkaalkalmak majd elsimítják a kenyérkereseti nehézségeket.

A tavasz valóban mérföldes léptekkel közeledett. A zsendülő vetések szemlátomást szökkentek növekedésbe. Ilyenkor faluhelyen még a lélek is fogékonyabb arra, hogy másoknak örömet szerezzen. Az örömszerzés szándéka azonban most mégis megbotlott azoknak más irányú érdekeiben, akiknél ilyen várakozással kopogtattam.

Első szerencsepróbáló utam a Gazdakörbe vezetett. A gazdák gondjaira szerettem volna bízni az engedély nélkül működő “munkás-egyesület”. Mint egy szakosztály, szépen megférhetett volna székházuk valamelyik kisebb szobájában, s ráadásul mindig kéznél és főleg szem előtt lettek volna.

A Gazdakör a falu középpontjában választott magának ott-hont. A helyiség a főutcára nézett ajtajával és ablakaival. A hosszúkás nagyteremben már együttzsongtak az istentiszteletekről betérő, pipázó férfiak. Valamennyien sötét ünneplőbe öltöztek, lévén vasárnap délelőtt. Ismertem már szavukat. Így ünnepnap délelőttjén egymás mellé telepednek, elsorolják a terményárakat, a tanyavilág eseményeit és nagy kerülővel beletorkollik a gondolatuk az ország egyéb ügyeinek megvitatásába. — Az izsáki Gazdakörben, régi szokás szerint, csak a fiatalabbak, a “tényleges gazdálkodók” gyülekeznek, míg az öregebbje, a “pihenésbe hajlott korúak”, az egyes felekezetek olvasóköreiben váltogatják a szót egymással.

Közel az ajtóhoz rátaláltam a községi pénztárosra. Mint legtöbb népesebb és jobbmódú alföldi falunak, így nálunk ő volt a “parasztság országgyűlési képviselőjelöltje”. Egyszer már majdnem a vagyonát úsztatta el a választási küzdelemben.

Azóta is az emberek vakságát okoló magábafordulással készülgetett az újabb összezsapásra. Ő volt a megszemélyesítője annak a gondolatnak, hogy a falu állítsa ki önmagából a maga vezetését, ne szoruljon kívülről jövőkre. S ebben tökéletesen igaza volt. Csak a módszerek megválogatásában nem árult el jártasságot, amin nem is lehetett csodálkozni, hiszen nagyfokú szándékosság rejlett abban, hogy a szélesebb néprétegek politikai iskoláztatását lehetőleg elmulasszák azok, akiknek pedig hivatásuk lett volna a nemzetnevelés e tájékoztató munkájának elvégzése. Már ebből a tényből is kivilágosodott, hogy valahol feljebb, a magasabb ügynevezett "középosztályos" örhelyeken, a nemzet vér- és hagyomány-anyagától sokban elütő és éppen ezért a közösségi lélek támasztó pillérei nélkül lebegő társaság félt a más hivatáságazatokból feltörekvő "térhódítóktól". Ez a félelem választóvonalat húzott falvak és városok, iskolázott és kevésbé iskolázott emberek közé. A be nem vallott ellenállásnak ez a rettegésből született változata azután tovaterjedt, mint a gabonában az üszök, s megmetyelyezte azokat is, akik pedig egészségesebb légkörben nevelkedvén, a magyar öntudatuknak vonzóbb, mindenkit egyesítő értelmezést is adhattak volna. Ha volt a falunak egyetemet vagy főiskolát végzett néhány "úriembere", ezek már szívesen elzárkóztak az alacsonyabb fokú iskolai végzettséggel rendelkező emberek elől, s így ment ez tovább. Aki a sorban utolsónak maradt, azzal már csak parancsolómódban szerettek beszélni.

Ennek a káros magatartásnak kialakulásához járult azután még az egyéni élet sok-sok emlékezőrsége. Az alacsonyabb életszínvonalról megborxad mindenki, akár át kellett vészelnie előzőleg annak mélységeit, akár csak példák szolgáltatták a szemlélődés képeit. Az is a nevelési iskolatervek fogyatékoságának egyik folyamánya, hogy ezeken a lelki és erkölcsi tulajdonságokon a felnövekedett nemzedékek magatartásán már bajosan lehetne változtatni.

Nyilvánvalóan a falu "bennszülött" társadalmá sem mentes e hibáktól, — mondom ezt annak ellenére, hogy a rosszul tájékozódó "parasztimádók" elfogultsága hajlandó a falusiak minden mozdulásában erényes cselekedetek felfedezésére. Noha egész gyermekkorom faluban, illetőleg a falvak tanyavilágában zajlott le, s azóta nem vesztettem el soha a kapcsolatot vele, mégis csak így megkésve, e szerencsepróbáló utaim alkalmával, ismertem meg a magyar vidék társadalmát átszeldeső szerkezeti hibákat.

(Mindig tanulságos maradt számomra ennek az ismerkedésnek a története.)

Első "nyomravezetőm" éppen községünk pénztárosa volt. Most, amikor a Gazdakörbe beléptem, mindjárt magához intett, mert feddő szavakat tartogatott számomra. Számonkérő haraggal dobantott rám. Szerinte már megeléghetném a "kommunistákkal való barátkozást". Még a végén vérszemet kapnak, aztán ki bír majd velük?

Egyszeriben egész támadó gyűrű fogott körül. Mások is csatlakoztak a pénztáros véleményéhez. Kifogásolták a szervezkedést. Minek a szegénységet összegyűjteni? Hiszen ha együtt van, mindjárt nagyobbbnak látszik. S minek velük politikáról beszélni? A tanyasi béresek és kocsislegények már földosztásról sutorognak. Mit tudják azok, hogy merre kell az országban földet osztani. Ők csak az itteni gazdák földjeit látják, amelyen dolgoznak, s abból szeretnék kihalászni a javát.

Soha ilyen békétlenség nem volt még a faluban.

Hiába volt minden erőfeszitésem, nem tudtam őket meggyőzni afelől, hogy az elesett sorsú magyar családokkal szemben messzebbmenő kötelezettségeik is vannak, mint a munkaadás. Vezetni kell őket kéznél fogva, hogy beleszokjanak az igazi helyes útvonalakon való közlekedésbe. Sokféle szempont szól amellet, hogy a helybeli gazdatársadalom nemzetnevelő kötelességei közé tartozik ez a feladat. Összetartani a velük

együttműködő földnélkülieket, nehogy más, alattomosan közeli ellenség megtévessze őket, és visszavonásba ingerelje a szegénységet. Ráadásul sokan vannak közöttük, akik közvetlen rokonságban állanak a gazdák nem egy tagjával.

Ezeket az elszegényedett embereket családjuk szégyének bélyegezték, mondván, hogy valamikor nekik is volt vagyonuk, miért engedték szétolvadni. Az az ember, aki lefelé zuhan, nehezen állapodik meg zuhanásában. Békén kell hagyni a természetet a maga törvényeivel, amely kifűjja viharaival a gyengébbet az erősebbek sorából.

Kérésemre nyomban összeült a választmány tanácskozásra. Hamarosan döntöttek: nem fogadják be a törvényesen meg sem alakult egyesületet. Szívesen leülnek étkezni egy asztal mellé béreseikkel és időszakai munkásaikkal, de egy szobában mégsem kívánnak velük lakni. A Gazdakörben pedig gyakran kell tárgyalni olyan ügyekről is, amelyekhez sem az "alkalmazottaknak" sem másoknak semmi közük sem lehet.

Védje mindenki a maga várát. Akik pedig várát sem tudnak építeni önmaguknak, azok ne akarjanak másutt szép kényelmesen a készbe beköltözni.

Így hangzott a visszavonhatatlan ítélet. Töprengve ballagtam tovább: vajon ki tanította meg a gazdákat ilyen mérhetetlen "osztályöntudatra", amely meredek falat emeltet velük saját külön világuk köré, hogy senki meg ne közelíthesse őket, aki nem a vendégjog alapján kopogtat ajtajukon...

Magyar népi öntudatuk kialakulásában bizonyára közrejátszott az a körülmény is, hogy a falu határain belül ők érezték legjobban egyéni életük függetlenségét. Ezért tudnak egy kicsit gögösen elzárkózni minden kívülről jövő elől, s ezért alakult úgy életszemléletük is, hogy legtöbbször a távolról közelgő, tehát nem közvetlen veszedelmekre alig figyelmeznak. Kissé ráérősek és nehéz mozgásúak. S megvan az okuk is erre: munkájuk az övék, munkaeszközeiket maguk

birtokolják, ingó és ingatlan vagyonuknak ők az egyedüli tulajdonosai, végül pedig munkájuk gyümölcsét is maguk bocsátják áruba annak, akivel ők "bocsátkoznak vásárba". Amennyire megköti őket a földtulajdon, legalább annyira megkötik ők is a falvak társadalmának állandóbb körvonalait. Az ő szemükben mindenki kevesebb, akik egyrészt életmódjuk függetlenségét nem tudták hozzájuk hasonlóan kiverekedni, másrészt pedig a falvakon belül csak átvonuló és nem "bennszülött" réteget képviselnek.

Megkötni a magyarságot a haza földjéhez ... ez volt egyik állandóan visszatérő gondolatom, valahányszor az országban a kenyértelenség rémétől hajszolt, újkori "mezőgazdasági és ipari nomádság" megszüntetésének lehetőségeit boncolgattam. Valami hasonlót akartam elérni az ideiglenesen megalakított "munkás-szervezetemmel" is, amikor kísérletet tettem, hogy befogadtatván őket a Gazdakörbe, az övékénél magasabb fokú társadalmi életszínvonal példát szolgáltató közelségében egy olyan gazdasági vállalkozásba kezdhessenek, amely az erők szövetkezése folytán még számukra is megvalósítható cél lehet. Az életindulás kedvezőbb feltételeit szerettem volna számukra biztosítani és az volt a tervem, hogy a falutól délre, körülbelül tíz kilométernyi távolságban fekvő "tolvajosi" homokon kisbérlet-szövetkezetet létesítünk — elsősorban a szegedi és a kalocsavidéki paprikatermesztés mintájára.

A Tolvajosban elég gyakran vadásztam, ismertem az egész határt, úgyszintén kevés telepését is, akik végeszakadatlanul szinte emberfeletti küzdelmet folytattak a homokbuckák elsimításáért és termőerejének kibányászásáért. A húszas évek elején errefelé már osztottak földet. A szerszámmal és igavonóval nem rendelkező, a kötetlen talajhoz és az önálló gazdasorshoz hozzá nem szokott új telepések tehát minden szükséges segítség és jótanács nélkül, egyedül kínlódtak homokkal, széllel, viharral és szárazsággal, miközben vagyonkájuk utolsó darab-

jait is belefojtották a megkapaszkodni sem tudó ültetvényeikbe.

Pedig szinte csodákat lehetett művelni ezen a borókabokrokkal és királydinnyével gyéren tarkított homoksivatagon. A két szomszédos falu felől évről-évre tágult a határ, amelyen belül már — a termővé szelídített futóhomokon szép szőlőpászták és gyümölcsösök lombosodtak. Tulajdonosaiknak volt anyagi erejük és hozzáértésük a szívós munka elvégzéséhez. De még mindig messze voltak attól a területtől, ahol a beugrató szándékú földosztás “száműzött szerencsétlenjei” tengették életüket.

Itt a Tolvajosban volt a legolcsóbb a föld, s ezért választottam ezt a vadvidéket a környék legszegényebb és sokféle nélkülözésben megedzett földmunkásainak telephelyéül. Az anyagi felemelkedés útjának valahol el kell kezdődnie, ha nagyon akarjuk... Csak ők tudtak volna itt — a szövetkezeti közösségben végzett munka céltudatos beosztása mellett, lelkesítőbb eredményeket elérni, — ők, akik megszokták, hogy mielőtt a földet magvetésre előkészítenék, gyakran mérhetetlen mennyiségű földréteg elmozdítását és áthordását kell elrendezniök. De gondoltam a szárazság leküzdésére is: néha már szinte eleven képekben láttam azokat a szélkerekekkel hajtott öntöző kutakat, amelyek már-már nem is kizárólag a vizet, hanem egyidejűleg a diadalmas emberi munka örömét is behintették volna a szomszagos föld öntöző árkaiba.

A kisbérleti szövetkezést azonban mégis csak átmeneti tervnek tekintettem: a végleges letelepítés egyik előkészítő fejezetének. Noha végtelenül szerettem a bennem megbízó embereket, mégsem voltam velük szemben elfogult. A kisbérleti szövetkezésen keresztül akartam őket rávezetni, miként állhatnak meg majd egykor ők és utódaik a saját lábukon, mint olyanok, akik többé már nem bolyongó “proletárjai”, hanem magántulajdonnal rendelkező, megtelepült adófizető alanyai az

államhatalomnak. Ámde ezt a fokozatot gazdasági iskoláztatás nélkül — pusztán egyéni erejükből — alig érhetnék el, hacsak a becsületes szövetkezés nem segíti őket.

Mindez azonban csak terv maradt, mert egyrészt hiányzott a kezdeményezés jogi formája, másrészt pedig bátorságunk sem volt ahhoz, hogy belevágjunk egy ilyen vállalkozásba. Pedig előzőleg többször is tárgyaltam ilyen értelemben a Hanga-szövetkezet országos központjában, útbaigazítást akartam kérni. Legfőbb eredmény az volt, hogy a szövetkezés és gazdasági társulás kérdéseivel behatóbban kezdtem foglalkozni.

Alig záródott be mögöttem az izsáki Gazdakör ajtaja, még e délelőttön másik kísérletet is tettem. Egy idősebb gazdát kerestem fel otthonában. A Gazdakörbe csak ritkán szokott betévedni, saját vonzási körét egyrészt a Katolikus Olvasóköriben, másrészt pedig a helyi Kisgazda Párt szerveztében ápolta. Szépitgetés nélkül feltártam előtte mai tapasztalataimat Megfontolt lassúsággal szakadtak föl “paraszt-lelkéből” a gondolatok. Mondatain megérződött, hogy a föld és népének kérdéséről sokat olvasott. Mégis inkább érzelmi alapon igyekezett magyarázatot adni arra a kérdésre, miért zárkóznak el a gazdák a szegényebb sorsú testvéreiktől.

Nem szabad megütközi a magyar gazdák magukba vonulásán. Az egykori jobbágyösök tengernyi megaláztatásának és fájdalmas kiszolgáltatottságának a következménye ez: eleven tiltakozás a múlttal szemben. A nagyapák még kezükben levett kalappal ácsorogtak munkaparancsra várva goromba urasági munkavezetők előtt, az unokák azonban már minden mozdulásukkal a maguk függetlenségét és jobblétét kívánják átélni. Ez is az emberi boldogságnak egyik változata: felfemelkedni valahonnan nagyon mélyről és valahol magasabban tartósan gyökeret eresztetni. Elzárkózottságukban is az a bizalmatlanság nyilatkozik meg, amely a múlt öröksége. Bizalmatlanok azzal szemben, akik “alulról” közelítenek feléjük, de

ugyanekkor a “felülről” közeledőket is távoltartják, ha bármiféle olyan változásról regélnek előttük, amelynek hatásait nem tudják betekinteni. Kormánypárti helyezkedésüket is ez a lelki beállítottságuk magyarázza. A kormány ugyanis többnyire az adott dolgok megtartását ígéri és nem szívesen nyúl a változtatások kockázatosabb módszereihez.

Hasonló léleknyugalommal felelt meg arra is, miért szegődött ő a Kisgazda Párt oldalára, s miért nem tart a Gazdakörrel, noha Izsák egyik legvagyonosabb gazdálkodója. Ő is “alulról” jött. Gyermekkorában még béreslegény volt. A gazdacsaládba születettek őt sem fogadnák úgy, mint “hasonszőrűt” illenék. De a gyermekei számára már megnyílik az ajtó. Ez az élet íratlan törvénye: azok álljanak egymás mellé, akik a “boldogulás lépcsőzetén” hasonló magasságot értek el. Egészen jól megfelel számára a Kisgazda Párt és vele tartanak elsősorban azok a gazdatársai, akik szintén cselédsorsból küzdötték fel magukat. Ha valaki az “emberi boldogulás lépcsőzetén” felérkezik hozzájuk – saját erejéből, azt szívesen fogadják. Mindenki használhatja a maga erejét – jóra is, rosszra is.

Ebből az utolsó mondatából már elutasítás csendült ki. Ők sem fogadták be a szociáldemokrata hírveréstől elhódított napszámosokat. Kifejezetten nem beszélt róla, de utalt rá, hogy egy kicsit a megfertőztetés veszedelmétől kívánt óvakodni. Nincs olyan ember a földön, aki a ragályos betegnek szívesen adna menedéket saját otthonában.

Egyelőre minden maradt a régiben.

Később megtudtam, hogy a helyi kormánypárt a Gazdakör és az Ipartestület bevonásával “erélyesen” tiltakozni akar a járási közigazgatás előtt a lábrakapott “tiltott szervezkedések” miatt. Nyíltan ugyan még nem üzenték meg a háborút, de már úton-útfélen azt hangoztatták, hogy a lakosság békéjét

veszélyeztető "földalatti szervezkedés" láza átragadhat a szomszédos falvakra is és maholnap zendüléssé növekedik.

Ekkor határoztam el, hogy meglátogatom a kormánypárt helyi vezetőségét. Nem sikerült megállapodásra jutnom engedéllyel működő társadalmi egyesülettel, a felekezetek olvasóköreivel pedig nem is kísérleteztem, mert irtóztam a magyar társadalomnak minden ilyen, templomon kívüli felekezeti szétbontásától. Nem maradt más hátra, mint nemzeti színezetű politikai mozgalomhoz folyamodnom. Ámde még így sem gondolhattam kifogástalan megoldásra, mert a legnagyobb ilyenféle egyesülés, a kormánypárt is súlyos szépséghiba terhével lépett a helyi nyilvánosság elé. Erősen felekezeti alapon állította össze a maga vezetőségét. Míg a Kisgazda Párt táborának főerősségét a Katolikus Olvasóköriben nyerte meg, ugyanekkor a "nemzeti egység" jelszavával a protestáns tantestület és rokonsága bontogatta a maga politikai törekvéseit. Így bonyolódtak szinte végeláthatatlan gomolyaggá a helyi "hatalomféltésnek" azok az érdekszálai, amelyek nyomán a falu életében minden elképzelhető választás, előljárósági tisztújítás és egyéb mozgalmasabb alkalmakkor a küzdelem egészen a szenvedélyességig elrugaszkodott.

Kétségtelenül a kormánypárt jelentette a legnagyobb súlyt valamennyi helyi csoportosulás között. Elnöke az állatorvos volt, aki azonban tisztikarával szemben képtelennek bizonyult a legcsekélyebb önálló cselekedetre. A protestáns pap ugyan nem vállalt semmiféle megnevezhető feladatot a párton belül, mégis a lelkészi hivatal lett a mindenkori megbeszélések központja. Mégis, bármennyire is furcsán hangzik, meg kell vallanom, hogy ez a társaság sok-sok emberi gyarlósága ellenére is egyetlen erényben kimagaslott a többi közül: törekvéseiben meg-megcsillant a magyar faji öntudat egy-egy szikrája. Ez a kis világosság is útmutató fény volt, amely messziről, az ellenforradalom lelkesültségéből pattant elő egykoron. Ámde vég-

telenül kár volt, hogy ebbe a megelevenülő faji öntudatba mindannyiszor belevegyült valamiféle felekezeti érdekhajhás és a társadalmi jobblét gögjének egy bizonyos egészségtelen megnyilvánulása, valahányszor a kezdeményezés nem kifejezetten az ő oldalukról indult ki. Ezek a hibák szomorúan bizonyították, hogy e csoportosulás múltja és jelene miatt önmagában nemcsak elégtelen, de alkalmatlan is a "nemzeti egység" gondolatának politikai és társadalmi élménnyé való kiteljesítése.

Miután már bejelentettem jöveteletem és szándékomat, egyik este betértem a lelkészi hivatalba. Együtt volt a szűkebb pártvezetőség, csendesen iddógáltak és sűrű dohányfüst simogatta a lámpaernyőt. Csak a párttitkár hiányzott, aki személyi okokból maradt távol. Röviden végeztünk a tárgyalással. A földmunkásság nyugtalanságának levezetését rendészeti kérdésnek minősítették. Majd a hatóságok rendbehozzák, ami most rendtelenségnek tűnik. A falu gazdatársadalma nem óhajt velük "egy tálból cseresznyézni", márpedig ők alkotják a kormánypárt szervezetének gerincét. Politikailag úgysem képvisel a szegénynegyed semmiféle fontosságot. Egyrészüket büntetett előéletű, másrészüket hiányos iskolai végzettséggel rendelkezik, a harmadik rész csak átvonuló népességet jelent. Csak nagyon kevésnek van választói joga. Politikai párt részére nyűg lenne a kedvükbejárás, mert örökké elégedetlenkednének. Előbb társadalmilag kellene nevelésükkel foglalkozni. Majd a jövő ennek is meghozza a módját. A jövőt emlegették és nagy kérdőjel bukott ki e bizonytalankodó szavakból.

Kékes ködként terjengett a dohányfüst a lámpafényben. A megtagadás elbizakodott szelleme a félig töltött borospoharak között kószált. A választói jog hiánya kidönthetetlen tilalomfa volt a visszautasítás indokolásában...

Emlékeztem Gömbös Gyula bemutatkozó rádióbeszédére. Azóta több mint négy esztendő suhogott el fejük fölött. Meg-

vastagodtak a Nemzeti Egység Pártjának nyilvántartási jegyzékei. Bennük bevehetetlen erőrendszerré sűrűsödtek az ország "elsőosztályú állampolgárainak" névsorai. Ők voltak a jogok irigylet birtokosai, míg a többiek, a "másodosztályúak" és "alacsonyabbrendűek", mint megbízhatatlanok és értéktelenek, sáncokon kívül rekedtek.

Megbukott az egység összefogó gondolata azokon, akik a hatalomban való személyes érvényesülést választották szívük titkos rejtekében az egymásbafogódzás céljául. Eltévedt és elkallódott az egykori rádióbeszéd bizalomgerjesztő igézete, s akiket az álnok megmásító gondolatközvetítés csupán megérintett, de sürgősen el is taszított magától, mint elhasználódott és kicsorbult emberi erőlködések tehetetlenjeit, ők továbbra is gazdátlanul csatangolhattak a reménytelenség ingoványain.

A kormánypárt, újjászervezőjének halála után, haladéktalanul megkezdte a külön személyi célok szolgálatába révedő és a nemzet egyetemességétől elszakadó életét. Ezzel olyan ösvényre tévedt, amelyen hamarosan feltűnedeztek a minden oldalról fenyegető meghasonlások és pártoskodások szakadékai.

Ha ezekről a megbeszéléseimről beszámoltam volna a "tiltott összejövetelekre" még mindig szorgalmasan eljárógató "híveimnek", bizonyára valóban fellángolt volna a békétlenség tüze a falu peremvidékének irányából. Ehelyett azonban következetes adagolásban az új eszmeáramlatokról tartottam egyszerű ismertetéseket, s magam is az elkövetkező változások elkerülhetetlenségéről és sürgősségéről mondtam biztató meséket. Utolsó összejövetelünkön azután felhívtam a figyelmüket a "nyilaskeresztes mozgalomra". Bevallottam, hogy megakadályozták egyesületalapítási törekvéseinket, de emiatt nem szabad személy szerint senkit sem okolnunk. Egyedül a fennálló rendszer hibáztatható... Nyitva maradt azonban a lehetőség a megszületett kis tábor összetartására; sorakozzanak be a he-

lyi nyilas mozgalom szervezetébe. Ekkor már megegyeztem a nyilasok helybeli szervezőjével: egy gazdafiúból lett ügyvédjelölttel. Édesapja hosszú ideig volt orosz hadifogságban, s a hadifogságból hazatértek és az egykori arcovonalkatonák valamiképpen szintén külön csoportot alkottak. Hasonlóképpen a falu néhány kereskedője, a zsidókat leszámítva, szintén külön keresett magának összejöveteli alkalmakat a helyi sportegyesület keretében. Bizonyára a kereskedői foglalkozás termelte ki magatartásukat, hogy általában minden zajosabb megmozdulástól visszavonultak és tulajdonképpen egyetlen politikai párthoz sem tűzték le botjukat. Ellenben az egykori arcvonalbeli katonák annál szívesebben hallgatták a világ átalakulásáról szóló híradásokat. Így kapott hajlékot az újkeletű nyilas mozgalom is az egyik idősebb gazda házában. Ezzel az elhatározásával nem kívánta sérteni, de támogatni sem kiterjedt falusi rokonságát, noha azok a községi előljáróságban erősen megszállták a vezető tisztségeket. Neki és katonaviselt társainak örökké külön világ maradt a háború, a hadifogság és mindazok a tiszteletreméltó álmódosások, amelyek a világotjárt emberek nagyobbbratöréséből származtak.

A helyi nyilas mozgalom is hadilábon állt a régebbi alapítású egyesületekkel és pártokkal. Tagjai legnagyobbrészt az iparos és a kereskedő inasokból, illetőleg alkalmazottakból kerültek ki, de akadtak már gazdaifjak is, akik az új zászló alá gyülekeztek. Az idősebb korosztályokat most én küldöztem feléjük. Egyetlen vigasztaló gondolatom az volt, hogy legalább egy közös keretben találkoznak egymással mindazok, akik egy faluban élnek, de munkájukkal eddig még nem küzdhették ki maguknak az önállósulást. Tulajdonjogilag alapjában véve semmiféle vagyontárgyat nem birtokoltak... tehát a tulajdonjogilag kézbentartott vagyonok nagysága vagy kicsinysége nem színezhette öntudatukat az osztályelkülönülésre való törekvések egymástól eltávolodni szándékozó akaratával.

A gondot ezzel forma szerint levetettem, ellenben a magyar társadalom széthasogatása miatt támadt szorongató nyugtalanságomtól nem tudtam többé szabadulni. Ez a rövid félesztendő rádöbbenett a tetszetőssé festett külszínnek alatt lappangó társadalomszerkezeti ellentétekre. Hiszen még a mi falunk szűk közösségén belül is észre lehetett venni az erők osztódásának, vagy mondhatnánk így is: az erők elkülönülésének további folyamatait. Nyilvánvalóan a társadalom részeire válasának ez a mérgező betegsége a helytelenné torzult családi hagyományokban kezdődik el, de első szentesítését a gyermekek életében az iskola adja meg, amikor az ültetési rendben a tanító a szülők kívánságait teljesítvén, nem a tehetség és nevelési követelmények alapján jelöli ki a növendékek helyét, hanem úgy, amint a szülők helytelenül értelmezett társadalmi befolyása és súlya azt látszólag előírja. Már ezekben az években sokféle felszólalás elhangzott, hogy le kell bontani a társadalmi válaszfalakat, mert azok a belső arcvonal egységének kialakulását akadályozzák. E tetszetős kijelentések mögött azonban tömérdek alattomos veszedelem talált jölleplezhető búvóhelyre, hiszen a társadalmi válaszfalak lebontásának jelmondatába gyönyörűen bele lehet csomagolni annak a fiatalabb keletű kívánságnak cáfolatát is, hogy szüntesse meg a törvényhozás az országlakók általános egyenlőségét. Mert ha nincsenek társadalmi választóvonalak, el sem lehet képzelni, hogy az így összeeresztett népesség egyénenként ne egyenlő jogú és kötelességű emberekből álljon...

Megszámlálhatatlan kortörténeti és bölcseleti hozzászólás tapogatta körül a közösségi élet e kérdésének mindenféle változatát. A gondolatok elködösítésének "nagymesterei" ördögi furfangossággal iparkodtak megzavarni a tisztánlátás feltételeit.

Főleg azt szerették volna pártmegmozdulásokkal, bérharc kezdeményezésekkel és társadalmi jótékonykodással

elkendőzni, hogy ma már nem is annyira azon múlik a magyar jövő kimenetele, vajon az egyes úgynevezett "társadalmi osztályok" követelései jogosak vagy jogtalanok, hanem jövő fennmaradásunk kizárólagosan attól függ, milyen mértékben sikerül a köz- és magánjogi, úgyszintén a vagyoni jogi erőviszonyok arányát feljavítani a nemzetfenntartó magyarság javára, hogy ezáltal végre ismét független és magabiztos magyar nemzetről lehessen beszélni. Ne a kései és idegenből bevándorolt "új honfoglalóké" legyen az ország, hanem a nemzeti erők friss megmozdulásából szülessék meg végre az a dicsőségesebb uralom, amely kitakarítja az állam területét minden idegenszerűség szennyétől, hogy a magyarság végre már tisztán, önmaga természeti törvényei alapján élhessen örök történelmi hivatásának.

Sohasem kételkedtem abban, hogy ehhez a célhoz szintén vezetnek járható útvonalak, csupán meg kell találni azokat. Az izsáki "szegényeimmel" való törődés még csupán a kezdetet képviseli a célravezető útvonalak felkutatásáért folytatott küzdelmeimben. El kellett mennem a keleti határszélen élő magyarok közé is, hogy a tapasztalatok gyűjtésében és a tervek megfogalmazásában egy jelentős lépéssel továbbjussak.

Itt – a leggazdátlanabb emberi nyomorúságok árnyékában – sok kis magyar bölcső és serdülő gyermek fogadott, pusztai jelenlétükkel is élesztgetvén bennem a felelősségérzetet: bűnös, aki a fajtáját gyámolító cselekvésekben késlekedik.

Végvári magyarjaink között

A lázadás, mégpedig a jogos lázadás társadalmi okait kell előbb szerte a világon megszüntetni, hogy ne kelljen egyetlen nemzetnek sem a belső társadalmi feszültség levezetése végett

háborút kezdeményezni, sem pedig mások háborús vitájába beleavatkozni.

Új politikai tanításra van szükség, mert a meglevőket egytől-egyig megcáfolta a második világháború kirobbanása. S ennek a tanításnak nem a háborútól való félelemben kell megszületnie, hanem központos gondolata éppen a béke legyen, ami a dolgozó nemzeti társadalmak belső megbékélésének és kiegyenlítődéseként értelmével egyenlő. Ha csupa kiegyensúlyozott nemzeti társadalom dolgoznék egymás mellett egyrészt Európában, másrészt az egész világon, akkor bizonyára több reményünk lehetne arra, hogy a társadalmak egyedei nem terelhetők össze egykönnyen egymás elleni támadó háborús felvonulásra.

Úgy hiszem, ma mindannyian, akik megjárták az első világháborút, vagy a gyors hadtesttel a másodiknak valamelyik arcvonalát, hasonló véleményen vannak. Hidat kell építenünk a háborútól a békéig, s ehhez az építő munkához elsősorban jó tervre, másodsorban hozzáértő dolgos kezekre van szükség. A megmaradt hadseregek szuronyai legfeljebb csak segélyszolgálatot teljesíthetnek a munka védelmében, amíg a hid elkészül. A dolgozó társadalom belső rendjét jelképező hid teherbírásától függ, hogy meddig tart a béke korszaka és mikor szabadulhatnak el újból a lázadás és rombolás ösztönei.

A honszerzésből és honépítésből származó polgári jogokat – minden egyéb joggyakorlással szemben – olyan magasságba kell emelnünk, hogy nemcsak az ország lakóiban, de kivándorolt tisztavérű testvéreinkben is, a nemzetfenntartó magyarsághoz való tartozás érzése lobbanjon lángra. Ha sikerül közjogi rendszerünkben a tisztán magyar szolgálatok megjutalmazásának ilyenféle „magasságokat” biztosítani, akkor ezeknek a „magasságoknak” vonzása valóban megteremti a nemzet egységét és hatástalanítja a tévesztett múlt „osztály-elkülönülést” ajánlgató világszemléletének káros tanításait.

Amíg egyetlen magyar ember éhezik ebben az országban, addig egyetlen idegen sem lakhasson jól magyar kenyérből... S amíg egyetlen magyar ember rongyokba kénytelen öltözködni, addig egyetlen idegennek maradt bevándoroltnak sem jusson a rongynál több a magyar munka eredményeiből...

Amelyik társadalom a közösségi gondoskodás és egymásrautaltság szükségszerűségének fel nem ismerése folytán eltűri a belső ellentéteknek végleteit és a fel-feljajduló sérelmek tüneti gyógykezelésén túlmenőleg nem hajlandó áldozatos munkába bocsátkozni, az sohasem érezheti magát biztonságban. Csak egyetlen esetben lehetne e mulasztásra elfogadható mentést találni, ha a gyötrelmek mélységeiben fuldokló társadalmi rétegek valóban selejtes emberanyagot képviselnének, s így még a nemzet szempontjából is csak hasznos lenne, ha pusztulásukat, helyesebben mondva az eltávozásukat mesterségesen is siettetjük, mert legalább megszabadulunk a személyükben rejtőző nemkívánatos terhektől.

Már a nyár felé hajlott az idő, amikor 2-3 heti falusi tartózkodás után 1937-ben visszatértem a fővárosba és az új hangokat megpendítő, fiatal alapítású "Virradat" szerkesztőségében elfogadták ajánlkozásomat.

Bartha Miklós írásaiból és Istóczy Győző egykori parlamenti tiltakozásaiból megismertem a Kelet-Magyarországot fenyegető 19. századi galíciai bevándorlás szennyos áradását, amellyel egyidőben azután elkezdődött országunk népességének szomorú-émlékű vérlecsapolása: magyar százezrek kivándorlása szerteszét a nagyvilágba. Akadtak közöttük törpebirtokosok, kisiparosok, egynéhány kiskereskedő is, de a kivándorlás zöme a földmunkásság köreiből került ki. Az elnéptelenedett és így természetesen népi ellenállásban legyengült falvakat ellepték Galícia kizavart kaftánosai.

Végtelenül érdekelt, vajon mi történt ezen a vidéken azóta?

Az újságírói vasúti kedvezmény lehetővé tette a gyakori utazásokat. Rövid két hónap alatt bejártam a felső Tiszahát vidékét egészen a trianoni határig, Szabolcs vármegye homokját, a Bodrogtózt és innen visszafelé jövet a Hajdúságot, északabbra pedig Borsod vármegye néhány nagyobb helységét. A vasúti töltés két oldalán, főleg Szolnoktól kelet felé, hatalmas vetési táblák, másutt kiterjedt legelők hirdették, hogy a föld errefelé még nagyjából osztatlan, nem kiscgazda-tulajdonosok ezrei uralkodnak fölötte, hanem még mindig a régi megkorhadott földesúri rendszer "nagyfőkés" utódai birtokolják a barázdákat. Az első kínálkozó alkalommal beletekintettem a birtokosok névjegyzékébe. Amit e hivatalos kiadványban olvasnom kellett, az már az előző évtizedek leplezetlenül végrehajtott házarulásának szinte hivalkodó bevallása volt. Minden ténymegállapítás, amelyet néhány közgazdasági szakírónk a közelmúltban megjelent könyveiben elrettentő példaként elénk tárt, csak enyhe dadogás volt azzal az égbekiáltó szörnyűséggel szemben, amely most — tekintetem előtt — számokból és vérlázító látványosságokból folyt össze ijesztő bizonyosságként. Tiszántúl legmagyarabb vármegyéinek nagybirtokosai között sokkal nagyobb vagyont uzsoráskodott össze magának az „emancipáltak” külföldi segélyekkel felvértezett társasága, mint bárhol másutt az országban.

Régi szólásmondás az, hogy "az Isten törvényei ellen vét, aki vérét megtagadja"... De ki tudná felmérni azok bűneit, akik közjogi rendszerünk szabadelvű szabályozásával olyan "alkotmányos rendet" varázsoltak elő, hogy a magyar vér ellen való vétkezésnek büntetés alá nem eső lehetőségeit is belebújtatták a törvény tekervényeibe? Magyar lelkiismeretem előtt bűnnek tekintetem még azt a magatartást is, amely a gazdag zsidó, vagy a nálunk nyaraló külföldi felé hajlongva kalapot emel, míg a szegény magyar kubikus munkás köszönését csak félvállról fogadja. Pedig ez a kalaplengetés még csak

az ártatlanabb bűnök közé tartozik, hol van ez az "emancipáció" és a recepció törvényének nemzetgyengítő társadalmi betegségeitől.

Közbevetőleg és utólag emlitem, hogy a harmincas évek második felétől kezdődőleg egészen a katonai bevonulásomig elég sokat utaztam. Bármerre jártam országunkban, a zsidókérdés valamelyik változatával mindenütt találkoztam. A háború kitörése után a zsidóság létszáma mindenfelé fokozatosan növekedett. Hazánk átmeneti menedékhelynek minősült, jóllehet a zsidóság körében ismert volt a vélemény, hogy „veszélyzónában vagyunk”, s a veszély szerintük a magyar lakosságra is vonatkozott. Szórványosan hallani lehetett olyan híreket, vagy inkább „rémhíreket”, hogy a lengyelországi zsidóság megpróbáltatása véget ért. Aki tudott, a német villámháború bombázapora elől keletre, az orosz bolsevisták felé menekült. Kivéve a varsói gettót. De a bolsevisták hamarosan eltávolították a menekülők áradatát a harcászati területükről, tehervagonokba zsúfolták őket, és a szállítmányokat Szibériába irányították. Mire az emberek megérkeztek télidőben az Ural mögé, a vagonokból úgy dobálták ki a megfagyottakat, mint a hasábfát szokás. Nem lenne szokatlan az ilyenféle moszkvai intézkedés, hiszen a háborús veszteséglistákon a lengyelországi zsidóság különböző pontatlan számokkal szerepel. A Nemzetközi Vöröskereszt végleges jelentését pedig nem ismerem.

Inkább visszatérek a régi hazai, illetőleg az akkori beszélgetéseim egy-két megmaradt emlékezéséhez. Meglepő volt számomra, hogy akikkel a véletlen összehozott, többnyire korábbi egyetemista társaim rokonsága, legtöbbször középosztálybeli munkakörben, szinte kivétel nélkül széles körű műveltséggel rendelkezett. De már bennük élt a félelem a jövőt illetően. Talán éppen ezzel a félelemérzéssel lehet megmagyarázni, hogy öntudatosabban voltak zsidók, mint korábban.

A múltat említve, számításba kell venni, hogy a liberális ál-lamban mindent megkaptak, ami közjogi vonalon számukra érvényesülést jelentett. Érdemes lehet végigböngészni a parlamenti

képviselők és a felsőházi tagok névsorát. Az úgynevezett emancipációval közel kerülhettek a törvényhozáshoz, s a recepció révén kinyílt számunkra az ajtó, hogy a főrendek zártabb világába is bejárásuk, sőt szilárd kapcsolatuk legyen. A közjogi előnyösebb helyzet biztosítása még kevés lett volna kormányalakításra, azt a mértéktartóbbak nem is akarták, de arra jó volt, hogy a törvényhozásba képviseletet létesítsenek a saját érdekeik javára. S ide kívánczik az a megjegyzés, amely ugyancsak tőlük származik, hogy — ha egy befogadó ország sorompókat akar állítani velük szemben, helytelen lenne erőszakot kezdeni, — a sorompók csak akkor változtatnának a helyzeten, ha a gazdanép elsőbbségi jogának védelmét szolgálják, s ellenőrzik, sőt elöntelenné teszik az idegenek bevándorlását. Természetesen a régi kivándorolt Kárpát-medenceiek hazatelepülő családjairól külön törvénynek kell majd rendelkeznie.

A zsidók a recepció révén megkapták az engedélyt a vegyes házasságokra. Itt megint a mérsékeltabb szervezeteiket kell tanúként meghívunk, mert sohasem vált nagyon népszerűvé köreikben a vegyes házasság. Simább kifejezést használva, vérhigításnak nevezték. S ha magyar részről fajrontást emlegettek, ugyanezt tették maguk a zsidók is. A zsidóság nem tudta helyeselni, ha a maga hite szerint a „választott nép” zárt összetartozását átmeneti előnyök megszerzéséért itt-ott meglazítják, réseket vágnak rajta.

Ilyenféle megfontolások utalnak arra a könnyen felismerhető magatartásra, hogy a zsidóság nem tud, de nem is akar asszimilálódni. Sok évezredes, egységessé kovácsolódott népről van szó, amely legalább hétszer vagy nyolcszor a rabszolgasorsot is megszenvedte ezer évekkel ezelőtt, majd sokan közülük szétszóródásba kényszerültek, de mégsem olvadtak be a befogadó gazdanépbe. Ellenben eljutottak odáig, hogy ma a zsidóság csoportokra vagy egyénekre bontva, a világ valamennyi fontosabb nyelvét anyanyelvi szinten beszéli. S ez valóban nagy erő. Ennek ellenére világszerte népszerűtlenek.

De folytassuk azt a gondolatsort, amely a háború első felében, 1941-ben uralkodó vélemény volt.

A zsidókérdésnek az első világháború bolsevista forradalmi kísérletei óta világszerte széles irodalma támadt. Még Amerika is véleményt mondott e kérdésben, noha a zsidóság ott — leggazdagabb képviselői révén — valóban bejáratos volt a köztársasági kormány legfelsőbb tanácsstermeibe is. A “nagy vagyonok ura”, Ford Henrik állt ki legbátrabban, hogy leleplezve a “nemzetközi zsidóság” felforgató világtörekvéseit, a nemzetek kölcsönös ellenállását és tisztultabb öntudatát hívja ki küzdelemre a fokozatosan elhatalmasodó zsidó méreg ellen. Ez a könyv megjelent magyar nyelven is, de olyan tűneményes gyorsan eltűnt a piacról, hogy mire olvasó közönségünk felfigyelhetett volna rá, már nem lehetett kapni. A másik, sokkal nagyobb olvasótábor kezén forgó külföldi eredetű könyv a német nép vezérének: Hitler Adolfnak könyve volt, amely már egyben útmutatást is adott arra nézve, miként emelkedhetik fel egy nép az idegenek árulásával reázüdített vereségből.

E két könyv mellett még több olyan irodalmi mű hatolt be külföldről, amelyek a társadalmi válságok károkozóival foglalkoztak. Ugyanekkor nálunk is a fiatalabb társadalompolitikusok mind gyakrabban és mindinkább fokozódó türelmetlenséggel kezdték követelni, hogy a kormányhatalom iktassa a maga hivatalos programjába a fajvédelemnek azt a gyakorlatát, amely a zsidóság térhódításai ellen legyen hivatott gátakat emelni. Bosnyák Zoltán tárgyilagos és mégis sokhelyütt szenvedélyességre csapó írásait már a középiskolások is forgatták, sőt több alkalommal magam is meggyőződhettem, hogy ilyenféle érdeklődésükkel jótékonyan bővítették szellemi tornáiknak színhelyét: a diákönképzőkörök vitaanyagát. Az egyetemi ifjúság körében pedig valóságos mozgalom támadt Méhely Lajos egyetemi tanár fajvédő tanításának népszerűsítésére. De a hasznos, nemzeti szellemű hírverés még e kérdéssel összefüggő egyéb részletekre is felhívta a közfigyelmet. Az emberbaráti külszínbe bújtatott titkos társaságok politikai aknamunkáját

Palatinus József leplezte le *A szabadkőművesség bűnei* című könyvében. Eredeti okmányokra hivatkozva, oly meggyőző erővel tudta elénk tárni az „üldözött faj” alattomos gazságait, hogy a megcáfolhatatlan és immár nyilvánosságra került érvek hatására még belügyi kormányzatunknak is elhatározó lépéseket kellett tennie. Pedig még szemfényvesztő túlzással sem állíthatnók, hogy a „kötőjeles magyarságig” eljutott Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter túlságosan fájlalta volna a magyar népréteg fokozatos elszegényedését, mellette pedig minden jött-ment idegen fattyúnak, zsidónak és birodalom-ellenes kisebbségi élharcosnak törtető gazdagodását.

E jelekből tehát kétségtelenül kitűnt, hogy társadalmunk becsületesen gondolkozó tagjai körében országszerte megdobbant a magyar fajta féltését jelképező gondolat. Nem volt hiábavaló az a magvetés, amelyet a húszas évek elején az Ébredő Magyarok Egyesülete, majd pedig a Magyar Országos Véderő Egylet kezdeményezett, amikor nem annyira tudományos ízű és igényű, hanem inkább csak a lelkiismeretünket keltegető röpiratait és falragaszait szétbocsátotta.

Még ma is szemem előtt áll a kép, amelyen a “vörös-kalapácsos ember” bosszúálló óriássá felgörmnyedő alakja falusi templomtornyokat döntöget, mintha bizony bevallatlanul csak az az egyetlen hatalom állott volna a proletárdiktatúra útjába a százharminchárom-napos rémuralma idején, hogy a pusztítás sátáni hatalmait fékevesztetten rászabadíthassa a vörös forradalom a magyar országépítés minden értékörökségének letarolására. Amíg a felső Tiszahát zsidó gyarmatosításhoz hasonló falvait jártam, gyakran kalandoztak el a gondolataim a közelmúlt még szomorúbb napjai felé. Akkoriban a “vörös-kalapácsos rém” városi alakja mellett nem jelent meg a “vörössarlós” falusi társa, mert a földműves szegénység, kimerülve a négyesztendő háború irtóhatalmú vérhullajtásában, visszahurcolta a maga csalódottságát a nádfeleles sárkunyhók

roskatag csendjébe. Így néztem a közelmúlt tanulságai felé és ezért mertem hinni, hogy a frissen felburjánzott szociáldemokrata izgatásnak most sem lesz majd tartós sikere a földmunkások körében. A harmincas évek második felében fokozatosan tetszetősekké váltak azok a jelszavak, amelyekkel az úgynevezett „nemzeti szocializmus” különféle honi változatai üzengettek az emberibb sorsra vágyakozók népes tábora felé;

Új világnézeti mérkőzés csatárláncai kezdték meg felvonulásukat és a kifejlődő küzdelem évekbe nyúló méretei vetítették előre szellemárnyaikat.

Magam is szorgalmasan átbetűzgettem a közkézre adott nyílt politikai iratokat. Önálló magyar mondanivaló kevés volt bennük. Értéküket csupán olyan mértékben lehetett meghatározni, amilyen mértékben jószándékkal szóltak az európai haladással való lépéstartás követelményéről. Még régebből ismertem Meskó Zoltán programadását, úgyszintén Szász Béla pártalapítási kísérletét. Mostanában Festetich Sándor gróf pártjának kiadványait olvastam, mert éppen Szabolcs vármegye területén az ő mozgalmának terjedésével kellett találkoznom.

Erre az időre esnek a „zöldingesekkel” való első ismerkedéseim is. Egészen különleges hittel tudtak szólni törekvéseikről és őszintén megvallom, ez az elszántságuk kellemesen lepett meg. Mint újságíró-növendék, politikai fegyverbarátságot kötöttem velük — anélkül azonban, hogy meg tudtak volna győzni kellő tudásbeli felkészültségükről és módszereik helyességéről. Nem tartottam elégségesnek, amit kiadványaikban a magyar fajvédelemről politikai célként megjelöltek, s főként arról nem tudtak ezek a kezdeti törekvések meggyőzni, hogy valóban a magyar politikai élet egy új, időtálló tanításának kisarjadását, vagy legalább is annak ígérését hordozzák időszerűnek beállított követeléseik magjaként.

Mégsem támadtam ellenük a bírálat fegyvereivel. Igaz, ezt a "Virradat" hasábjain ebben az időben meg sem tehettem volna. Azt vallottam, hogy a nagy magyar szérűskertben rájuk is vár bizonyos hivatás: szerte az országban nekik kell elvégezni a lehanyatló szabadelvű irányzat természetlensége miatt megcserepesedett talaj feltörését, másutt viszont a felbokrosodott gaz kigyomlálását is meg kell kezdeniök, hogy mihamarabb új életet vethessünk mindenfelé, amerre a magyarság megszerzett és még megszerezhető történelmi jogai kiterjednek.

A kezdeti nyilas mozgalmak fajvédelmi tanításánál sokkal mélyebb volt az a másik álláspont, amelyet két érdekes alapítású társadalmi egyesület írt a zászlájára. Fordított sorrendben szólok róluk: az egyiket a magyar katolicizmus hívta életre, és azt vallotta feladatának, hogy Székesfehérvár szent püspökének, a fiatalon elhunyt Prohászka Ottokárnak szellemében igyekezzék minél szélesebb arányokban közkinccsé tenni a tiszta magyar műveltség eredményeit. — A másik, a régibb alapítású pedig a Honszeretet egyesület, már erősen faji alapon kezdte meg a magyar társadalmi erők összegyűjtését. Mindkettő felé elvezettek volna ismeretségeim száalai, hiszen a „prohászkaók” között éppen Gerencsér István, egykori iskolatársam, végezte a fővárosi egyetemi ifjúság megszervezését, míg a másikhöz magyar öntudatom szerint is közelednem kellett volna. Mégsem tettem egyiket sem, mert pillanatnyilag a társadalmi szervezkedéseknél sokkal nyugtalanabb és sürgetőbb ütemezésű politikai küzdelem varázsa kötött le.

Újságírói tollamat tehát átmenetileg oda kellett ajándékoynom olyan érdekek szolgálatának, amelyek elsősorban időhöz és politikai véleményekhez csatlakozva jelentek meg a közéleti versenyfutás színterében. Rövid közleményekben úgysem mondhattam volna többet, mint amennyit közismert társadalompolitikusaink elvi vonatkozásban már úgyis kinyilatkoztattak. Arra törekedtem, hogy szembetűnő színekkel fessek képet

az "idegen megszállás" nyüge alá kényszerülő magyarság végvidéki helyzetéről. Éppen a pillanatnyi helyzetekhez és eleven eseményekhez fűződő tudósítások hatására, közleményeimnek többnyire jelentős visszhangja támadt a környék lakossága körében. A megütött hang óvatosan lázító csendülése alkalmasnak bizonyult újszerű védekező társadalmi mozgalom táplálására, amire pedig kimondhatatlanul nagy szükség volt éppen a trianoni határok mentén élő magyarjaink öntudatának és önbizalmának megerősítése érdekében.

Meg kellett érezniök a leírt sorok mögött, hogy nem maradhatnak egyedül mindennapos létküzdelmeikben, mert harcuk felé — ha lényegileg kis kezdeményezés folytán is, mégis azonban mihamarább országos közvélemény odafordulását remélhetik.

Valahányszor friss híryanagy megszerzésére indultam, kezdetben mindig az a megfontolás vezetett, hogy lehetőleg a helyi hatóságok munkája javára is dolgozzam, felkínálván számukra bizonyos "reformok" keresztülviteléhez a hírközlés betűfegyvereit. Ámde — sajnos — hamarosan rá kellett jönnöm arra, hogy ezt a célt nem mindig tudtam elérni, mert többnyire senki sem akart semmit sem "reformálni". Főleg Nyíregyházán és szétszórta egy-két Szabolcs-megyei közhivatalban a hivatalos vezetőség egyáltalában nem fogadta szívesen, hogy a "Virradat" beleártja magát az ő hatáskörüket érintő olyan ügyek bogozgatásába, amelyek bizonyítható módon éppen a hatósági gépezet kihagyásai és mulasztásai miatt váltak sérelmesekké. Mindezt leírtam, s híradásaimat a "Virradat" szerkesztősége le merte közölni, de az érdekeltek egyetlen alkalommal sem indítottak ellenem sajtópert. Csak a betűharc hangja lett mindinkább élesebb, aminek elsősorban a helyi nyilas szervezetek örültek legjobban.

Ezekkel az újságközleményeimmel azonban mégsem a helyi kívánságokat, hanem sokkal inkább egyetemes magyar ér-

dekeket kívántam szolgálni. Azért választottam a kelet-magyarországi trianoni országhatár falvait és városait, mert itt valóban tisztán magyar lakosság küzdött a sokhelyütt már-már többségbe kerülő kaftánosokkal szemben.

Még kedvezőtlenebb volt a helyzet ott, ahol a magyar őslakosság a későbbi településű nemzetiségek térhódításaival birkózott. E területeken, — először is a Dunántúlt kell megemlítenem — a helyi hatóságok többnyire érzéketlenül siklottak el az események fölött, s egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy a nemzetiség folyamatos növekedésének veszélyéből valamit is komolyan vegyenek, pedig már voltak akkor is, akik felhánytorgatták a nagynémet politika hivatásosan utaztatott „vándorturistáinak” magyarországi kirándulásait.

Hírszerző újságírói vállalkozásaim nyomán csakhamar úgy határozott a „Virradat” szerkesztősége, hogy előszóval is megközelíti vidéki olvasóink táborát. Előadásokat rendeztünk Nyíregyházán, Debrecenben, Miskolcon és Keszthelyen. Az előadások megrendezésével kapcsolatos teendőket magam végeztem el. Mint érdekességet megemlítem, hogy e négy városban különböző társadalmi egyesülések segítették elő sajtóestjeink sikerét. Nyíregyháza polgári lakossága elég közömbösen fogadta a szerkesztőség látogatásának hírért, ellenben a város szegényebb rétege, a környék ugyancsak sokféle megélhetési gonddal viaskodó lakossága annál inkább a maga ünnepének tekintette az Iparos-székház nagytermében megtartott gyűlésünket.

Ezt megelőzően még sohasem láttam együtt annyi nyilas-keresztes jelvényt viselő embert, mint éppen ez alkalommal. A szerkesztőségi tagokon kívül más fővárosi vendégelőadó nem szerepelt, viszont a helyiek közül főleg Búzás Márton gazdálkodó felszólalása ragadta meg a hallgatóságot. Neki, mint „paraszt-szónoknak” egészen különleges hatása volt az egyébként is szívesen zajongó „zöldingesekre”. A megbolyga-

tott szenvedélyeknek olyan zengő megnyilatkozásával zárult az este, amilyent még politikai népgyűléseken sem hallottam mindeddig. Debrecen már sokkal mérsékeltebben lelkesedett. A „Magyar Jövő Szövetség” toborozta össze hallgatóságunkat. Itt már valóban a város középvezető társadalmi rétege hallgatott meg minket. Körülbelül ugyanazokat mondták el előadónk, amiket Nyíregyházán. A beszámolók után együttes vacsora következett, amikor — régi vendéglátó szokás szerint — pohárköszöntőket mondtak sűrű egymásutánban. Ekkor derült ki, hogy a debrecenieknek kevés volt az a programadás, amelyet szerkesztőségünk a magyar fajvédelmi mozgalom támogatásaképpen megjelölt. A várospolitikai helyzetkép ismeretével kapcsolatban felsorolták a maguk belső bajait és célkitűzéseit, de már ők maguk meg merték mondani, hogy a közismert bajok és hibák hangsúlyozásán túlmenőleg beszélgetnünk kell felkészültséget árasztó megfontoltsággal a magyar népréteg politikai és gazdasági megsegítéséről is.

E követelésük megnevezésével határozottan a közösségi szellem magasabbrendű jelenlétéről tettek tanúbizonyságot. Nem túlozok, ha azt állítom, hogy ismert nevű politikusaink és hírlapíróink közül többen eljöhettek volna tanulni a debreceni „Magyar Jövő Szövetsége” tagjaitól. Azok a beszélgetések, amelyeket a debreceniekkel folytattam, mélységesen hozzájárultak eredeti meggyőződésem megszilárdulásához. Nem fontos, hogy most mindjárt harcot indítsunk valamennyi ellenségünkkel szemben, ellenben feltétlenül fontos, hogy közjogi védelmet hozzunk létre azok távoltartására, akiknek beolvadására egyrészt nincs szükség, mert romlást idéznének elő, másrészt ők maguk sem akarnak műveltségükkel és lelki áthangolódásukkal a nemzetfenntartó magyarsághoz közel menni. Akár bevallottan, akár csak hallgatólagosan nem kell nekik az asszimiláció. Tekintettel arra, hogy a Kárpát-medencének határvonalát vettem olyan földrajzi egységnek, amelyen belül az

országlakók jogainak szabályozásáról kell az állam alkotmányos erőtenyezőinek gondoskodnia, ezért a politikai és polgári jogok elnyerésére általános érvényű szabályt igyekeztem fogalmazni. Az általános érvényességet pedig úgy értelmeztem, hogy a Kárpát-medencei népközösség minden egyes népi tagjára külön-külön, tehát a született magyarságra is, egyetemlegesen lehessen alkalmazni. Így választottam azután a "szolgálat gondolatát", mint központos és értékmeghatározó gondolatot, amellyel a jogok birtokába való jutásnak rendjét, valamint a joggyakorlás egyes fokozataiban való előmenetelt is rögzíteni tudtam. Egy újszerű és magasabbrendű erkölcsi eszmény lebegett a szemem előtt: értelmet és értéket adni a magyarsághoz való tartozás tudatának. Ne legyen az senki számára sem kényszer, ellenben mindenki biztosan láthassa meg, hogy a magyar életközösségért hozott áldozatok arányában a közmegebecsülés és megbecsültetés, úgyszintén a magasabb megélhetési színvonal jutalmát remélheti.

Milyen nehéz lenne most elmondanom azt az örömet, amikor végre ennek az eszménynek szavakba önthető értelmét felvázolhattam. „Út a magyar felemelkedés és a harmadik honfoglalás felé”, ez volt az egyetlen mondatom, amelyet a szöveghez oldaljegyzetként most is odaírhatnék. Álmos és Árpád fejedelem nemzedéke vért áldozott, hogy hazát szerezzen nemzetének; a tatárjárás utáni országépítéskor Béla király nemzedéke védelmet szerzett az ellenséges erők külső betörései ellen; a mi nemzedékünk pedig egészítse ki e honfoglalási erőfeszítések munkáját azzal, hogy a belső népellenes befolyások elé a magyar népi erők szabadabb felemelkedése érdekében korszerű és minden ízében magyar hatalmi szervezetet épít, s ennek segítségével visszafoglalja a Kárpát-medence birtoklását vér- és lélek szerinti testvéreink javára. Mert aki ebben az áldozatokkal járó erőfeszítésben velünk együtt emelkednék, az már nem teheti ezt a magyarság rovására, vagy éppen csalárdul

elleplezett idegen faji érdekek szolgálatában. Közjogi életünk politikai gyakorlata épüljön végre nyílt és tisztességes színváltásra...

4. — A teljes politikai és polgári jogok megszerzése a magyar nemzeti közösségért hozott áldozatok és szolgálatok érdeméhez kapcsolódik. A magyar nemzet politikai közösségébe nem lehet pusztán beleszületni, mert a születés, illetőleg a magyar származás folytán az egyén még csupán azt az előnyösebb helyzetet nyeri el önmaga javára, ahonnan kedvezőbb feltételek mellett vezet az út a teljes jogok megszerzéséhez. A teljes jogokat mindenkinek önmagának kell kiérdemelnie, ha egyébként a szükséges természeti és társadalomerkölcsi előfeltételek birtokában van. Ámde minden fiatal és egészséges nemzet esetében, s így a magyarság esetében is, természetsszerűleg előfordulnak majd olyan rendkívüli egyéni teljesítmények, amelyek meghaladják már a kötelességteljesítés megszokott mértékét.

Ezek a rendkívüli teljesítmények lehetnek: honvédelmi (államvédelmi), nemzetvédelmi, vagy munkavédelmi, illetőleg társadalmi jelentőségűek és igazságos megítélés szerint csak egyéni, azaz, nem örökölhető többletjogokat biztosítanak. Általában minden joggyakorlást, így tehát a magasabbrendű többletjogok elnyerését is, mindenkinek önmagának kell kiérdemelnie azáltal, hogy a kötelességét teljesítő egyén átmegy a „magyar nemzet boldogulását szolgáló áldozatoknak kapuján”. Éppen ezért kell, hogy az államhatalom rendelkezék azokkal az eszközökkel is, amelyekkel a polgári kötelességek teljesítésén túl hozott közcélú áldozatokat megfelelő mértékben jutalmazhassa és a nemzeti társadalom erkölcsi ranglétráján a közcélú áldozatok szolgáltatóját megkülönböztető módon felemelhesse.

A közösségi életet szabályozó jogrendszernek tehát azt a célt kell megvalósítania, hogy a magyar nemzet politikai kö-

zösségébe való tartozás az ország minden értékes lakója számára kívánatos legyen, sőt a nemzet vonzó ereje még az országtól távolabb élő néptestvéreink felé is lebirhatatlanul és elhomályosíthatatlanul érvényesüljön, hiszen előttünk áll majd a példa: a magyar föld lakóinak mennyi politikai előnyt és milyen jólétet kölcsönöz, ha valóban ízig-vérig magyar élettörvények szerint illeszkednek be a nemzeti társadalomba.

Ezért kell megvédelmezni és hangsúlyozni a magyar faji és nemzeti öntudat megvallásának ősi közjogi értékét.

5. — Az érdemszerzéshez az állam, a polgári kötelességek megállapításával arányosan, mindenkinek biztosítja az életindulás szükséges feltételeit.

Az államhatalom az ország lakóit — azok közösségi értéke és a joggyakorlás szempontjából — elhatároló csoportokba sorozza és az egyes csoportokon belül egyenlően állapítja meg az életindulás szükséges feltételeit. Egy-egy ilyen csoportból a magasabb politikai és polgári joggyakorlás elnyerése felé mindenkinek igazságosan mért és egyenlő lehetőségek állnak nyitva. A polgári kötelességek terhei azonban a politikai jogok gyakorlásával fordított arányban vannak; annak a csoportnak tagjaira hárulnak a legnagyobb arányú közterhek, akik — nem tartozván a nemzet törzsi és politikai közösségéhez — politikai jogokkal nem rendelkeznek. Ezáltal is az államhatalom azt a célt kívánja szolgálni, hogy a nemzet politikai közösségéhez oda nem fűzhető, fajrontó és káros egyéneket minél előbb az ország elhagyására kényszerítse. Mivel ennek a társadalmi rétegnek politikai jogai nincsenek, a magas terheket jelentő társadalmi kötelességeinek teljesítésével még semmiféle érdemet vagy jogcímet nem biztosíthat magának az ország területén való állandó megtelepedésre.

Természetesen azonban az államhatalom az ország minden lakójának megadja a törvényesen szabályozott személyes sza-

badtság védelmét, de a védelem arányát az egyén politikai helyzetének megfelelően állapítja meg. Teljes értékű szabadságjogokat csak a politikai közösség tagjai élvezhetnek, míg a többiek e tekintetben is hátrányban vannak.

Közérdekű esetekben még szembetűnőbbnek kell lennie az előnyösebb és hátrányosabb helyzetűek közötti különbségnek, ha az államhatalomnak a honpolgárság érvényesülési szabadságának védelmét kell külön ítéletekben biztosítani, a honpolgárságnál alacsonyabb értékű egyének türelmetlenségével szemben.

Így tehát minden jogszabályozás kizárólag a magyar nemzet belső faji, szellemi és erkölcsi erőinek minél védettebb és minél tökéletesebb fejlődését szolgálja, s ilyen irányú célkitűzések törvényesített rendszerére épül fel az állam, mint a magyar nemzet hatalmi képviselete és történelmi akaratának megvalósítója.

Találkozásom az újságolvasókkal

Amint most tervezgetéseim napvilágra hozatalával kapcsolatban körülsergelenek az emlékek és mondanivalójukon keresztül ösztönző buzgalommal húzzák-cibálják író tollamat, szinte nehéz magamra öltönnöm a fegyelmezettség nyugalmát, hogy ne szóljak minden apróságról, amely valaha is a szomorúság és vígság között hullámozó emberi életet jelentette számomra, s még ma is — a visszapillantás távolságaiból — az öröm kedves melegét, vagy éppen a csalódás fagyos hidegségét hinti felém. Szigorú kézzel igyekszem válogatni az emlékek között és éppen ezért inkább csak azokról az eseményekről szólok, amelyeket sohasem tekinthettem teljes egészükben magántulajdonomnak. Néhány lelkiismeretvizsgáló kérdés kopogtatja most végig leírt betűsoraimat.

Vajon az „erkölcsi hitel” lejáratásának túlságosan nagy kockázata nélkül meg lehetett volna-e indítani már ekkor egy olyanféle magyar politikai tanítás sikeréért a küzdelmet, amelynek alapgondolatairól már szólottam? Sajnos, e kérdésre a válasz kedvezőtlenül hangzik. Többféle párt volt az országban, de a reformok terhet vállalni tudó alkalmas párteretet erre a célra nem is találhattunk volna. És vajon akadt volna-e valaki — szeplőtelen hírnevű politikus egyéniség, aki valóban tudományos színvonalon tartván az eljövendő magyar történelmet kimunkáló eszméket, ügyesen megválasztott munkatársai-val nekivágatott volna az „új magyar honfoglalás” feladatának? ...

Ezekre a kérdésekre feleljen helyettem az a történet, amely fővárosunkban indult el és onnan költözött ki éppen a trianoni keleti határszél falvaiba. Kezdetben csupán szemlélője voltam ennek az eseménysorozatnak, később azonban magam is belesodródtam, mint aki nem tudtam megmaradni a semleges, vagy inkább tétlen szemlélődések kényelmes álláspontja mellett.

A „Virradat” vidéki sajtónapokat rendező kezdeményezésével egyidejűleg hirdette meg vitéz Csik László dr. és a melléje tömörült „kereszténypártiak” tábora az „új magyar összefogás” gondolatát egy nyilvános fővárosi népgyűlés keretében. Az ő hangjuk feltétlenül mérsékeltebb volt, mint a már-már fellángolt nyilas mozgalmak szervezőié, de azt is kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy komoly „keresztényi lelkiismeretességgel” és nagyobb felkészültséggel léptek fel a népgyűlési emelvényre, mint bármelyik kortársuk azok közül, akik akár jobboldali, akár baloldali pártpolitikai elkötelezéssel, de mindenképpen az „általános európai haladás” nevében ostromozták „közéletünk tűrhetetlen elmaradottságát”.

Az egész trianoni korszak alatt Csik Lászlók vállalkoztak a legháládatlanabb és részben ezért nagy hősi önfeláldozást

követelő politikai szerepre: akkor hallatták szavukat a magyar nép méltóbb társadalmi és gazdaságpolitikai felemelése érdekében, amikor a kormányhatalom — elvesztvén a biztonságos talajt a maga lába alól — legnagyobb merevséggel és bizalmatlansággal zárkózott el az “ellenzéki oldalakról” érkező minden követeléssel szemben. Igaz, erre a bizalmatlanságra az ellenzékiek nagymértékben valóban rászolgáltak. A baloldali szocialisták után már a „zöldingesek” is mindinkább feladták azt az álláspontot, hogy a személyes bosszúálló szenvedélyek kikapcsolásával kizárólag csak eszmei harcot folytassanak a hatalom gondosan lelakatolt bástyakapui ellen. Így azután vitéz Csik László és környezete a kormányhatalom szemében azonos elbírálás alá esett, mint az ellenzék úgynevezett nemzetiszocialista szárnya. Viszont éppen ez a szárny a Wolf Károly-féle kormánytámogató „kereszténypártiak” lovagiasan mérsékelt kiállása mögött a beugratás szándékát vélte felfedezni, s ezért borzolta fel indulatait az összefogást sürgető jelszavak ellen.

Az 1937. év nyarán még elképzelni is nehéz lett volna, hogy a honi nemzetiszocialista mozgalmakat egyetlen táborba tereljük, — főleg azért, mert ezek a mozgalmak az ország különféle tájain, egymástól jobbra elszigetelten robbantak ki és az élükre lépő “pártvezérek” egészen a komolytalanságig féltékenyek voltak egymásra. E magatartásuknak azután az volt az egyik következménye, hogy állandó rágalmazó torzsalkodásokat szítottak táboraik között. Ellenzéki támadó lendületüket legnagyobbbrészt egymás letörésére irányuló törekvéseikben futtatták ki. — A másik súlyos következmény pedig az volt, hogy a vezéresdit játszó pártvezetők sokkal több gondot fordítottak saját híveik alacsonyabbrendű ösztöneinek és “leszámolást követelő” szenvedélyeinek táplálására, mint tudományosan megalapozott államépítő magyar életterv megalkotására. E mozgalmak legnagyobb részét valóban az általános európai koreszme beáramló hatásainak megnövekedése

tartotta hullámvásban, mert a csírázásuk élettani feltételeit szolgáltató társadalomszerkezeti bajok éppen úgy más irányba is belendíthették volna az elégedetlenkedők politikai érdeklődését, ha történetesen az első világháborúnak szellemtörténeti folytatásaképpen Európában a demokratikus szabadelvűség eszméi jelentkeztek volna az emberibb jövőendő ígéreteivel.

Már ekkor nagyon sokan tudtuk, akik közvéleményünk hangulatának szeszélyes ingadozásait figyeltük, hogy a fiatalabb nemzedékeinket vonzó és haladást követelő ellenzéki-ségünk hamarosan kátyúba jut, hacsak nem sikerül elsőfokon a személyes kérdések zavargásaiban nyugvópontot létesítenünk, mindjárt utána a politikai programadás körül is olyan értelemben rendet teremtenünk, hogy az újonnan kinyilatkoztatott program valóban a magyarság jövőendőjét előkészítő politikai tanítás legyen.

Ezért örültem annyira annak a váratlan fordulatnak, hogy vitéz Csik László valóban közeledést kezdett mutatni a nyilas pártalakulások felé. Az ő személyének bekapcsolódásától — többek között — azt vártam, hogy hathatósan meggyorsítja az “egységes nyilas arcvonal” kialakulását, s annak folytatásaként a „keresztény-pártiak” reformtörekvéseinek kiszélesítését. Már-már láttam, miként mozdulnak meg az egyes munkahívások középvezetőinek legjobbjai, hogy a maguk szaktudásával belemarkoljanak a megoldatlan feladatok rendetlenségébe, — megfékezvén a társadalombomlasztás erőit és meglóditván az országépítés rendszerező munkafolyamatait. Derülátó módon így lestem az eljövendő események felé: felkészült, vezetőképes egyéniségű férfiak szövetkeznek majd egymással. Sőt az ő irányításuk mellett megépülő “nemzeti tábor” magyar színeződését is komolyabb eszközök felhasználásával tudja majd megfesteni az a fiatal nemzedék, amelynek tagjait a sorsukkal szemben érzett elégedetlenség dobott a politikai küzdőterekre Ilyen elképzelésekről írtam naplószerű feljegyzéseket, ekkor

még nem sejtven azt, hogy túlságosan koraiak ezek a fiatalos alkotókedvre jellemző reménységek.

A "Virradat" szerkesztőségének miskolci és keszthelyi előadásai már tulajdonképpen a napi politikához való közeledés jegyében zajlottak le, s ide már vitéz Csik László dr. is elkísért minket. E két későbbi előadásunk közönsége is különbözött mind a nyíregyházi és a debreceni gyűléseinktől, mind pedig a megszokott fővárosi népgyűlési látogatók nyugtalanul zajongó összetételétől. Miskolcon a főiskolai hallgatók "Turul Bajtársi Szövetsége", Keszthelyen viszont a kereszténypártiak szervezete rendezte meg sajtóestünket.

Ha ezeknek az előadásainknak sorozatát továbbfolytathatuk volna, bizonyára a felhasználható példák nagyobb választéka alapján most könnyebben igazolhatnám azt a megfigyelésemet, hogy az ország különböző helyein — akár közel, akár távol egymástól — az ott élő társadalom egészen különböző rétegei árultak el fogékonyságot az újszinezésű politikai világszemlélet iránt. S ez nem véletlenül volt így... De ennek a megállapításnak a fordítottját is vehetjük. A régi rendszer fenntartásához szintén vidékenként változó összetételű társadalmi réteg ragaszkodott. Kíséreljük meg tehát a népesség összetétele alapján megmagyarázni, vajon miért volt és van ez így?

A nyírségi homokon a nyilas mozgalom ígéreteiben megkapaszkodó magyar tízezrek, valamennyien napszámosok soruk fordulásának új reménysugarát vélték megcsillanni a "magyar munkaállam" nemzetinek és szociálisnak nevezett programjában. Velük szemben általában mindenki mást meg lehetne nevezni, aki nem osztozkodott velük a nyilas reménységekben, mert kenyéradóik ellenséget láttak a zöldingesekben.— Debrecenben már meg tudott mozdulni a középvezető réteg is, mert talán sehol az országban nem őrizte meg annyira a maga tiszta fajiságát a "vezetőképes magyar társadalmi ré-

reg”, mint éppen itt, ebben a hajdúsági parasztvárosban, ahol a délibábos nagy magyar pusztá vont természetes körvédelinet a belső település köré. Velük szemben nem vonulhatott fel semmiféle “társadalmi osztály”, — itt magyarok éltek és egészen természetesen a “turáni átoknak” csupán azt a halvány kivetítődését lehetett néha-néha villanásszerűen felismerni, amelyet szembetűnően csak a hivatlanul betelepedők és azok lekenyerezett “városházi csatlósai” szerettek volna bomlasztásként széthinteni.

Függetlenül a mi kezdeményezésünkől, művelt magyarok jelentkeztek, hogy a magyar történelmi haladás jelszavával elöljárjanak.— Miskolcon északkeleti trianoni határvidékünk e legelzsidósodottabb városában, egészen természetesen a legfiatalabb nemzedéknek kellett mellénk állnia. Itt a fiatalság tőlünk várta, hogy az országos közvéleményre gyakorolt hatásunk nyomán előbb-utóbb kicsikarjuk a kedvezőbb változásokat. Velük együtt eljöttek még a város szegényebb lakóiból toborozott nyilas párt tagjai is, de az idősebb korosztályok és a hatóságok tisztviselői szinte tüntetőleg távolmaradtak.

Miközben ennek a sajtóestünknek előkészítő munkájával foglalatostkodtam, természetesen sokféle rendű és rangú emberrel kellett érintkeznem. Itt tapasztaltam először kiáltó példák nyomán, hogy a tévesztett múlt keserves öröksége és az ifjúság jobb jövőért dobbanó törekvése. maga az új és még kiforratlan világszemlélet, nagymértékben az élő nemzedékek szembefordulásának előidézője is lehet. Miskolc társadalma — a mindenkit terhelő közösségi felelősség egymásra történő áttologatása miatt — megosztottan és harcképtelen tehetlenséggel hevert az ördögi következetességgel és minden jogszertési lehetőség számító kihasználásával előrenyomuló, felkapaszkodott vagyonosok “aranyborjúi” előtt.

Ez az ellenség viszont a pénz hatalmával és a befogadó gazdanép eszményeinek elködösítésével mindent elkövet, hogy

az eléje torlódó ellenállás sorait megzavarja. A városi és a megyei tanácsban vérlázító hangoskodással terpeszkedtek a "legnagyobb adófizetés jogán" bekerült zsidók, akik mellé szorosan felzárkóztak a szociáldemokraták és a szabadelvűség romlott öntudatú, megvásárolt nemzetárulói.

E három város után keszthelyi szereplésünk is érdekes tanulságokat hozott. Tudvalevőleg a trianoni megcsonkított országban Dunántúlon élt a legtöbb németajkú állampolgárunk. Ők a német Harmadik Birodalom megszületése óta növekvő merészséggel és türelmetlenséggel kezdtek követelni önmaguk számára olyan közjogi megkülönböztetéseket, amelyek nemcsak az elmúlt évszázadok királyi adományozású, szász és egyéb betelepülőkől mesterségesen felduzzasztott városok kiváltságjogait múlták volna felül, hanem egyszersmind a magyarság általános jogait is messze túlszárnyalták volna.

A "népcsoportokká" előléptetett nemzetiségek önkormányzati követelésének teljesítése végeredményben egyet jelentett volna azzal az állapottal, hogy a magyarság saját országa területén lemond bizonyos jogokról és ellenszolgáltatás nélkül átadja az ő gyengítésére szervezkedő idegen betelepülteknek. Ha valamelyik népcsoportnak területi önkormányzatot adományoz, akkor ezzel tulajdonképpen kirekeszti arról a területről a magyar nép gyermekeit és megtiltja nekik, hogy ott bármilyen társadalmi vagy politikai megmozdulásba tevékenyen avatkozzanak bele. De nem jobb a helyzet akkor sem, ha csupán az úgynevezett "kultúraautonómiával" ajándékozza meg az államhatalom valamelyik népcsoportjának tagjait, akik történetesen idegenkednek a magyarság közösségi életéhez közel menni és bizalmatlanságuk, valamint faji elzárkózásuk megoldalmazása érdekében közjogi védelmet kívánnak kicsikarni a gazdanéptől. A "kultúraautonómia" gyakorlatilag korántsem jelenti a helyesen értelmezett „szentistváni birodalmi egység” békés fenntartására való törekvést. Ismerjük már a múltból a

nemzetiségek "kultúrnacionalista törekvéseinek" következményeit. Az ország jóvátehetetlen feldarabolásához vezetne a jövőben is minden olyan játszadozás a tűzzel, amely a "politikai szép lelkek lovagiaskodásra csábító erélytelensége kedvéért" mindig csak megegyezni akarna azokkal, akik pedig támadó hagyománnyá növelték a lázongás követelményét a "birkatürelmű és befolyásolható magyarsággal" szemben.

Kiséreljük meg tehát felvázolni a fejleményeket, hová vezethet egy kis lázadó népcsoportot a "kultúraautonómia" közjogi előnyeinek megkaparintása. Elsősorban is azt kell megállapítanunk, hogy az államhatalom ilyen jótékonykodása révén pompás indulási feltételeket kapnának azok a magyarellenes erők, amelyek csak az alkalomra lesnek, hogy önző elképzeléseik szerint bosszúra szervezkedhessenek és szétzüllesszék az állam egységét képező összetartó közintézményeket. Az önmagát igazgató, de ugyanekkor gazdasági elégtelensége folytán az egész nemzeti közösség pénzügyi erejére támaszkodó népi csoport mindig arra törekszik, hogy önmagából nevelje ki a maga vezető rétegét, s ugyanekkor meg akarja tiltani az őt gazdaságilag eltartó népnek, hogy ebbe a vezető rétegbe máshonnan is képviselőket vezényelhessen. Sőt, a "felszabadított" népcsoport elvárja, hogy a körükből leváló — egyrészt túlszaporítás miatt fölösleges, másrészt pedig esetleg selejtes emberanyagot a gazdanép válogatás nélkül befogadja, vagy amint ők mondják, "asszimilálja".

Az "asszimilálásnak" ez a módja nemcsak tudománytalan, de egyben erkölcstelen is. Sohasem nevezhetnők becsületesnek az egyoldalúan elképzelt asszimilálódásnak ezt a módját, mert a becsapás szándékait hordozza magában. Márpedig e kérdésről honi svábjaink politikai türelmetlenkedői úgy vélekednek, hogy csak azok közeledjenek a magyarsághoz, akik már nem tudnak használni a németiségnek. Részben a svábok e magatartásának következményét ismerhetjük föl abban a jelenségben,

hogy a nemzetiszocialista mozgalmak a Dunántúlon sohasem tudtak mentesülni bizonyos nemzetiségi színeződéstől. Dunántúli svábaink a nyilas mozgalmakban közeledést láttak a birodalmi németiség felé, s ugyanekkor nem törődtek azzal, hogy legalább ugyanannyit távolodnak lélekben, cselekvésben és magatartásban a nemzetfenntartó magyarságtól, úgyszintén az együttélés rendjét elképzelő egészséges látásmódtól. Egy pillanatilig sem lehet kétséges, hogy Ausztria birodalmi bekebelezését követő hónapokban lényegesen több sváb tagjuk volt a különféle nyilas pártoknak, mint amennyivel hivatalos társadalmi szervük a "Volksbund" eldicsekedhetett.

Dunántúlon a magyar lakosság sokáig távoltartotta magát a nyilas kísérletektől. Viszont ott, ahol a lakosság vegyes eredetű volt, vagy faji öntudata már-már inkább áthasonult a szabadelvű "politikai nemzet" sem nem magyar, sem nem magyarellenés valamiféle változatába, ilyen helyeken az új fajvédelmi eszmékkel kevésbé rokonszenvező semleges keresztény polgári pártok hódítottak. Ez volt a helyzet Keszthelyen is, ahol sajtóestünk közönségét kifejezetten a "kereszténypárti" vitéz Csík László vonzotta. Pedig ekkor már Csík László mély átéléssel fogadta magába azt a gondolatot, hogy korszerűbb és mégis örökké magyar irányt kell adni egész politikai vonalvezetésünknek.

Végezetül — önmagamról szólván — még azt is megmondom, hogy vitéz Csík László volt egyik politikai tanítómesterem, aki a közösségi élet olyan területeire is elvezette a tekintetemet, amerre eddig kevés tájékozottsággal bolyongtam. Eddig jobbra csak a nemzetnevelés feladatai tükrében vizsgáltam népünk jövődjét, viszont az ő magyarázatai alapján közelebb férkőztem a népegészségügy és ezzel általában egy nép élettani sorskérdéseinek vizsgálatához. Csík László orvos lévén, egészen természetesen más nézőpont alapján szemlélte a jelen adottságait, mint az az ember, aki csupán hivatali iratok-

hól, vagy legjobb esetben statisztikai adatokból kísérli meg összerakni millió és millió emberi sors egészséges vagy beteges életjelenségeinek tanulságait. Az élettani törvényszerűségek társadalmi, azaz a közösségen belül ható következményeiről azonban nem a "Virradat" vidéki előadásai alkalmával beszélgettünk. E beszélgetések új alkalmait a Szabolcs-megyei kemecsei időközi képviselőválasztás szolgáltatta.

A kemecsei kerületben három párt jelöltje indult, sorrendben: a kormánypárt, a Festetich-féle nyilas párt és a Kisgazda Párt jelöltje. Vitéz Csik László a nyilasok programjával lépett fel. Noha kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy ebbe a választásba a kormányhatalom beleadja teljes erejét, mégsem lépett vissza egyik jelölt sem a választási harc alatt.

E hetek túlfűtött hangulatáról, valamint a küzdelem részleteiről a Kisgazda Párt jelöltje (aki egyébként újságíró volt) később könyvet is írt — megörökítván benne mindazt, amit ő önmaga mentségére a "közigazgatás hideg terrorjának" akart feltüntetni. Az új választójogi törvénynek ez volt az első nevezetesebb próbatétele, s valóban érdekes tanulságokat hozott.

Bármerre tartottunk gyűlést az eléggé nagy kiterjedésű kerületben, mindenütt a mi gyűléseink voltak a legnépesebbek és a mi szónokaink mondanivalóját kísérték legtöbb érdeklődéssel.

Hivogató és programismertető röpirataink nyomán valóban az egész környék lakossága megmozdult, s hosszú fáradságos útvonalakon jöttek be az egyes falvakban tartott gyűléseinkre a tanyasiak és a majorságok alkalmazottai egyaránt. A gyermekek pedig kifejezetten a mi eleven hírverőink közé szegődtek, — bárhol tűnt is fel nyilaskeresztes jelvényekkel tarkított gépkocsink, mindenütt sikító lelkesedéssel kiáltották felénk röpirataink jelszavait. A jelszavak mögött rejlő célkitűzések ismertetésére külön röpiratot bocsátottunk ki "fajvédelem" címmel. A nyilas mozgalom Szabolcsi-megyei

vezetőjével, Fedor Lászlóval közösen állítottuk össze röpirataink anyagát.

A terjesztés egyik legbuzgóbb megszervezője Gödény Zoltán joghallgató volt, aki „kerékpáros különítményeket” toborzott, hogy összesűrített választási programszövegünket szerte hordják mindenfelé, ahová gépkocsival be sem tudtunk volna jutni. A kemecsei kerületben kétségtelenül a mi röpcéduláinknak volt a legnagyobb keletjük. Így tartott a lelkesedés egészen a választás előtti napokig. Akkor jött a fordulat. A választás napján korán reggel Nyíregyházáról a kerület egyik falujába utaztam. Eredeti terv szerint minden egyes szavazóhelyiségbe elment közülnök valaki, hogy a szavazások lefolyását szemmel tartsa. Már az első órákban eldőlt a választás sorsa. Nem várt többséggel vonultak fel azok, akik kormánypárti állásfoglalásuk hangos megvallásával tüntettek a szavazóhelyiség körül. A környék zsidó birtokosai is elhozták szerencsétlen sorsú magyar munkásaikat e „nagy napra”. Az ünnepélyesebb meggyőzés kedvéért tehergépkocsikon utaztatták őket. A községháza előtt azután többnyire hangos üdvözlések vezették be a szertartásokat. A helyi hatóság néhány megfélemlített tisztviselője rázogatta a „nagylelkű vagyonosok” kezét, amiért „nem sajnálták a költségeket” és gondoskodtak a szavazók járművel történő beszállításáról.

A nap fontosságának „meggyőzőbb szemléltetése” érdekében az egész kerület csendőröseit megerősítették. A csendőrkörök kora reggeltől az alkony beálltaig szorgalmasan rótták a falvak főutcait, s bármerre is tűnt fel a régi pandúrvilágra emlékeztető kakastollas kalapjuk a feltüzött szuronyok kíséretében, ott mindenütt érezni lehetett a hatalom tekintélyének feltétlen rendet és fegyelmet parancsoló jelenlétét

A csendőrök felvonultatása volt kétségtelenül az egyetlen komoly sakkhúzása a kormánypártnak, minden más csupán tehetségtelen és átlátszó színjátás volt, hogy a „titkos válasz-

tó jog” szabad gyakorlása elé a megfélemlítés ködfüggönyét vonhassák meg.

Noha törvényes rendelkezések tiltották e napon a régi kortesfogások alkalmazását, mégis látnom kellett, hogy sok olyan szegényember szájában füstölgött a szivar, aki egyébként egyszerű pipából szokta szívni a ”finánc-nem-látta szüzdohány” törmelékét. A választási gépezet általában mindenfelé a kormánypárt számításai alapján működött, s tulajdonképpen örvendeznie kellett volna a lakosságnak, hogy a háromhetes politikai ütközet olyan pompás szabályossággal zárul, mint amilyen szabályosságról a falut lenyűgöző csend tanúskodott. Mégis azonban a lelkek hangulata egészen más érzésekről árulkodott.

A kiskapukban aggodalmas tekintetű nénikék álldogáltak. Szoknyájukhoz simulva lesekedett ki mögülük a némává félemledett gyerekhad. S ha történetesen mi, — a nyilas pártküzdelem idetévedt és más vidékről származó ”rendezői” — feléjük közelítettünk, még ezek a nénikék is szégyenkezve húzódtak be a deszkakerítések mögé. A szavazóhelyiségekből kitóduló férfiak nagyrésze pedig egyenesen elkerült minket az utcákon.

Ajkukról elhaltak a biztatás szavai, amelyekkel néhány nappal ezelőtt még bennünket nyugtattak magatartásuk felől. Egyszerű és látszólag lényegtelennek tűnő mozdulatokat is megfigyelhettem, amint némelyik mégis rászánta magát arra, hogy megosztozik velünk elhaladtában a keskeny járdaszegélyen és nem kerül ki messzebbre. Volt olyan, aki előzetesen porba dobta félig elszívott szivarját és ismét tiszta üresen maradt kezével köszönésképpen bökött egyet a kalapján.

Megvártam a választási szertartás lezárását és az eredmény kihirdetését. Alig jutott néhány szavazat a nyilas mozgalomra. Az esti órákban már senkit sem találtam a nyíregyházi szálláson. Szétszéledtünk, mint a megvert és szétzavart nyáj.

Nehéz szívvel ültem fel a vonatra, hogy visszautazzam a fővárosba. Amikor Csík Lászlóval Pestről útra keltünk, hálókocsiban jöttünk Nyíregyházaig és meghitt közlékenységgel beszélgettünk egy új magyar szellemű mozgalom óriási feladatairól. Azóta mintha orkán gázolt volna végig a szép tervek virágoskertjén. Most komoran indultam visszafelé, meghúzódván az egyik fülke ablaka mellett és a választással foglalkozó újságközlemények olvasásába temetkeztem. Emlékezetemben a választási eredményt váró órák vésztijszó emlékei kavargtak. Még hallottam néhány dadogó magyarázatot, amit az eredményhirdetés után az utcára tévedt ismerőseinkből kicsikartam. Adóemelések, tűzrendészeti mulasztások miatt jogosnak tűnő fenyegetések, elbocsátási figyelmeztetések és egyéb mentségek gomolyogtak valami ködös összevisszaságban. Hiszen mindez egy kicsit érthető is: a képviselő beül a szép, tornyos országgyűlési házba, de a közönség kinn marad a falvakban a maga külön bajaival, mindennapos életét számtalan érdekszállal átfonó kiszolgáltatottság keserűségével, kenyérért visongó gyermekeivel, asszonyával és jószágaival. Ki viseli azok gondját, ha még nehezebbre fordulna a helyzete? Mert a képviselő csak egy ember, nem érhet el mindenhová, ahol pedig szükség lenne valakire, — jóindulatú hatalom gyámolítására.

Robogott a vonat velem visszafelé a Tiszántúl learatott nagy gabonatóblái mellett. Egymás után maradoztak el a városok és a nyári tikkasztó melegben port füstölgő falvak. Karcag vidékén már a nagy fehérülő szikes foltok közeledtek, a terméketlenség kicserepesedett tájékjával szúrtak bele a szemembe. Mennyi haszontalanságban terjengő térség ebben a szűkké csonkított hazában is.

Hazaérkezvén a fővárosba, időbe került, amíg háborgó lelkiismeretemmel rendbejöttem. Régebbi feljegyzéseim elrendezésébe fogtam. Kezembe kerültek az íróasztalra dobott és nap-

világra áhítózó tiszaháti adatgyűjtéseim: apró hirtöredékek a "végváriak" életéből. Most minden gond sokszorozott heves-séggel ostromozott újra, hiszen a vereséget hozó események egy olyan útról vetettek vissza, amelyről már-már azt hittem, hogy a célhoz való közeledést jelképezi. S a gondok így zsúfolódtak össze diákos kis szobám négy fala között: a Kárpátaljáról legördülő zsidó bevándorlás még az első világháborút követő második évtizedben is háborítatlanul folytatódik.

A Nyírség és a Bodroghköz több falujában a zsidó bevándoroltak többségbe kerültek a magyar őslakossággal szemben. Ha pedig azt néznők, vajon a gyermekszaporulat milyen arányt mutat az iskolakötelesek összeírási ivein, vagy a vagyoni összeírás íveit vizsgálónk át Zemplén és Szabolcs vármegyékben, akkor még sokhelyütt azt is elárulnák ezek a számok, hogy nemcsak a nagyobb szaporodás, de még a nagyobb vagyonérték kézbentartásának előnyei is a zsidóság rohamos terjeszkedését segítik elő.

Sehol az országban nem találunk annyi ringó bölcsőt a magyarság körében, mint éppen a szabolcsi homokra települt falvakban és gazdaságokban. S mintha csak az ideköltözött zsidóság még e tekintetben is versenyezni akarna az őslakossággal: az ő természetes szaporodási átlaga még az itteni magyarságét is felülmúlja — itt érvén el a zsidó belterjes fajtenyésztés országos viszonylatban a legmagasabb arányszámot. Bizonyára kevés vidéke van az országnak, ahol a magyarság-mentő fajvédelemre akkora feladatok várnak, mint éppen a trianoni keleti határszélen E vidék őslakosságának társadalmi és élettani érdekei egyaránt azt követelnék, hogy a tisztán megmaradt magyar vért államhatalmi támogatásban részesítsük. A kormányhatalom azonban eddig is kevés fogékonysággal dicsekedhetik ilyenféle nemzetvédelem tekintetében, hiszen láthatná, hogy az állampolgársági jogok szabadelvű adományozása minden idegen betolakodónak fokozatosan elősegíti a "földönfutó ma-

gyarok” számának felszaporodását. Ezek az arányeltolódások a magyarországi társadalom zűrzavaros faji összetételében az igazi nemzetgyarapító megoldásokkal szemben mereven ellentétes irányt követnek, s mindezt a kormány többségi pártja bünsön könnyelműséggel eltűri.

Ezért szerettem volna segítséget vinni a nyírségi homok elhanyagolt sorsú magyarjainak, amikor egyrészt innen írtam segítségért kiáltó újságközleményeket, másrészt pedig a kemecsei kerület időközi választásába szívesen dobtam bele szervező képességemet, hogy az ellenzék ügyének sikerét egy kicsit előmozdithassam. Ráadásul Csík László személyében a kerület olyan orvos-képviselőt kapott volna, aki a maga orvostudományának politikai hasznosításával feltétlenül nagyobb előrelátással szolgálta volna a végvidéki magyarság élettanilag is megnevezhető jobbléti érdekeit.

Minden ilyen utólagos elmélkedés azonban a valósággal szemben semmit sem jelentett. Csík László a nyilas képviselőjelöltség elvállalásával hosszú időre bezárta maga mögött azokat az ajtókat, amelyeken az előző években — politikai pályafutásának előkészítésekor — áthaladt. Néhány héttel később pedig már Szálas Ferenc nyilaskeresztes pártjában: a Hungarista Mozgalom Andrássy úti székházában találkoztam vele. Tudtam jól róla, hogy a csalódottság vezette el idáig, s ha egyszer azt a pártot is — éppen magyar politikai világnézetének eszmei beállítottsága miatt — el kell hagynia, akkor nagyon sokáig távol kell tartania magát minden nyilvános szerepléstől.

A kemecsei választás az én életemben is jelentékeny változást hozott. Nemsokára megváltam a „Virradat” szerkesztőségétől.

Összeomlottak az “ellenzéki magyar összefogást” célzó fővárosi kezdeményezések és velük együtt csorbát szenvedett az “európai korszerűsödést” követelő nyilas mozgalom is. Legalább is az volt a pillanatnyi helyzet. De még egyéb kár is szár-

mazott a kemecsei eseményekből: megingatta átmenetileg a nyilas mozgalmak önbizalmát.

Régóta az volt a meggyőződésem, hogy nem jó a mentési munkálatokba kizárólagosan csak azokat belevonni, akik maguk is megmentésre szorulnak. Körülbelül ezt tapasztaltam izsáki politikai szárnypróbálgatásaim alkalmával is, amit most a kemecsei időközi választás a maga siralmas eredménytelenségével csak betetőzött.

Egy pillanatig sem fogadom el a szabadelvűségnek azt a tanítását, hogy a társadalmi érvényesülések versenyében mindenkor az értékesebb emberanyag boldogul. Ha ezt az állítást bárki közülünk elfogadná, akkor magyar népmillióink mai el-esettségéből arra következtethetne, hogy a jobban boldoguló idegenek "felsőbbrendűek" velünk szemben. Gróf Széchenyi István szavait idézhetném: "egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak". Ezzel valóban igazat mondott. Országunk határain belül azok az idegenek, akik a jogegyenlőség ajándékait élvezték, vagyonban és másfajta érvényesülésben magyar testvéreink milliói fölé telepedhettek, nagyjából azért sikerült ez nekik, mert nemzetközi támogatás biztosította számukra az indulás előnyösebb feltételeit. Ugyanakkor a magyar államhatalom elmulasztotta a hasonló kötelességek teljesítését a nemzetfenntartó népréteggel szemben. Egészen természetes tehát az a gondoskodás, ha a magyar fajvédelem a társadalmi és politikai érvényesüléshez szükséges előnyösebb indulás feltételeit a jövőben kizárólag a magyar nemzet értékes tagjai számára kívánja fenntartani, míg mindazoknak, akik idegen faji törvények alapján kívánnak berendezkedni népünk életterében, — azoknak az itthoni jogok szűkebb meghatározásával, valamint a kötelességek arányosan nagyobb terheivel árat szab az ittmaradás váltságdíjaképpen.

Végül még azt a megfontolást is meg kell említenem, hogy a magyar társadalmi különbségek szakadékaiban — amelyek

végzetes módon egyszersmind népi és települési választóvonalakat is jelölnek — fájdalmasan egyenlőtlen lenne az életindulás a nemzetfenntartó magyarság számára, ha a szabadelvű állam alkotmányos gépezetét foltozgatnók tovább. A magyar népi erők új, versenyképes állam fenntartására való megszervezéséhez az út merész törvényes változtatásokon át vezet. E változtatások közül a legmerészebb és egyben a legtermészetesebb éppen az, amelyik a magyar népi közösség számára előnyösebb menetfeltételeket tartalmaz. Ámde a magyarság javát szolgáló előnyösebb menetfeltételeket kimozdíthatatlan törvényes rendelkezéseknek kell védelmezniök. Máskülönben el sem lehet képzelni, hogy akár az “izsáki szegényeim”, akár a szabolcsi homokon vergődő magyarok úgy futhassák be életútjaikat, hogy az ő rovásukra pénzzel, vagyonnal és szellemi fondorlatossággal felvértezett idegenek és általában társadalmilag jól helyezkedett nemzetiségiék ne tudjanak lépést tartani.

Amíg ennek a politikai célkitűzésnek közjogilag megfogalmazható kereteit méregettem, ismét sokat töprengtem azon, vajon az “új magyar honfoglalásról” költött álmok más módzerekkel megvalósíthatók lennének-e? Ismét végigszaladtam gondolatban eddigi életem tapasztalatain: megvizsgáltam a közvéleményben több-kevesebb sikerrel megkapaszkodó pártok jelszavainak készletállományát és kíváncsian kutattam a célravezető cselekvések felismerése után. Egyetlen közismert szervezkedési szándék ragadta meg különösképpen a képzeletemet, amelyet néhány évvel előbb maga Gömbös Gyula igyekezett élesztő magként a maga pártjában elhelyezni: — az értékes és éppen ezért hasznos állampolgárok tömörítésének tervét. Sajnos azonban, ez a terv egészen torz változatokban testesült meg a Nemzeti Egység Pártjában, noha a tökéletlenül végrehajtott célkitűzés itt is kétségtelenül egy olyanféle értékelés bevezetése volt, mely szerint vannak a társadalomnak érdemes és kevésbé érdemes tagjai, s ennek a megkülönbözete-

tésnek tükröződnie kell a politikai befolyások érvényesülésében is.

Ha egy közhasznú gondolat tökéletlen formák között válik valósággá, az mindig sokszorozottan fájdalmasabb, mintha csupán valamilyen részletkérdés megoldásában bekövetkezett tévedést kellene hibáztatnunk. Ilyen értelemben kell megítelnünk a Nemzeti Egység Pártja eredeti alapgondolatának fél-szeg és többé már nem közhasznú kivitelezését is, amikor a párt számos kistehetségű törtetője a nyilvánosság előtt nyomban úgy kezdett viselkedni, mintha jogos lenne az igénye az "elsőosztályú állampolgárok" kiemelt csoportjába való tartozásra. Nyilvánvalóan sohasem hibáztattam volna azt a jogszemléletet, amely az "első- és mellette további alacsonyabb állampolgárságok" közjogi rögzítését tűzte volna ki a maga feladatául, ha e szemléletnek érvényesülésére valóban a magyarság életszükségletével igazolható értékelési rendszert dolgozott volna ki. Ámde éppen az értékelés rendszeressége hiányzott, s ezért kevés erkölcsi alapja volt annak a támadó magatartásnak, amellyel a kormánypárt a hozzá nem csatlakozók táborai ellen foglalt állást. A sokféle bírálat tagadó mondatai nyomán már meg tudtam szerkeszteni azokat a kijelentő mondatokat is, amelyekben az országalakók joggyakorlásának és közteherviselésének arányait sorakoztattam fel újszerű csoportosításban. Ha külön címet akartam volna adni e néhány fejezetből álló tervezetnek, akkor ezt írhattam volna kezdő sorai elé: javaslat az ország lakóinak értékelésére és a "polgári jogegyenlőtlenség" végrehajtására.

6. – A magyar nemzeti közösségnek tagjai:

- a. a honpolgárok, akik teljes jogokkal rendelkeznek, és
- b. az állampolgárok, akik korlátozott politikai jogokkal, de csorbítatlan polgári jogokkal rendelkeznek.

A honpolgárság képezi a magyar nemzet belső törzsi szervezetét. A magyar törzsi közösséghez való tartozandóság jelölői: a magyar, vagy nem fajidegen származás, a közös magyar kultúra és a keresztény erkölcsi hitélet. A Kárpát-völgyi népek általában nem számíthatnak fajidegeneknek a magyarság mellett. Ők is a keresztény erkölcsi hitélet törvényei szerint illeszkednek bele a magyar társadalomba, mégis az ilyen származású egyének csak akkor nyerhetik el a honpolgárságot, ha bizonyosságot tesznek a magyar kultúrközösségbe való szorosabb bekapcsolódásukról. Ennek a bekapcsolódásnak legelemibb feltétele: a magyar államnyelv elsajátítása, és nemzetünk történelmi hivatásából az egyénre háruló feladatok maradéktalan teljesítése. Természetesen a honpolgárok csak tisztavérűek lehetnek. A fajrontó vérrrel való kevertség legmagasabb megengedhető aránya: az egynyolcadrész arány. A honpolgárok politikai jogai két egységet képviselnek.

Az állampolgári réteg két, egymástól határozottan elkülönített csoportra tagozódik. Az egyikbe azok a tisztavérűek tartoznak, akik még nem illeszkedtek be teljesen a magyar kultúrközösségbe. Ilyenek a Kárpát-völgyi népek magyarul nem tudó leszármazottai és azok a magyar visszatelepülők, akik a honpolgárságot még nem szerezték meg. A másik csoportba a kevertfajúak tartoznak. Ők már fajrontó vért is tartalmaznak önmagukban, de a fajrontó vér beütése egynegyedrésznél több nem lehet. E két csoport a jogok és a kötelességek tekintetében egyenlő helyzetet élvez, mégis annyi különbséggel, hogy egymással csak bizonyos korlátozások mellett keveredhetnek. A korlátozásokat a magyar fajvédelem érdekei szabják meg.— Az állampolgárok politikai jogai egy egységet képviselnek.

7. – Az ország minden más olyan lakója, aki vagy hontalan, vagy természeti, szellemi és erkölcsi adottságai miatt nem lehet a magyar nemzeti közösség tagja, csak mint magyar állami illetőségű tartózkodhat az ország területén.

Az állami illetőségűek a magyar nemzet népközössége szempontjából általában értéktelenek. Éppen ezért az ország területén való állandó tartózkodásuk egyáltalában nem kívánatos — még akkor sem, ha mint hontalanok, tiszta vérből származnak is. Az állami illetőségűek képviselik az ország lakóinak gyökértelen, könnyen vándorló rétegét, s mint ilyenek, egyben ők képviselik a magyarsággal szemben a fajidegen réteget, mert származásuk és idegen eredetű műveltségük miatt, sőt többnyire valláserkölcsi világszemléletükben is annyira távol állnak a magyarság természeti világától, hogy erőltetett beolvasztásuk a tökéletes magyar lelki egység kialakítását és fenntartását végzetesen veszélyeztetné.

Megmozduló nemzetiségeink

Egy esztendővel később a nyugat-magyarországi végvidéket látogattam meg. A keleti országrész után nemcsak a földrajzi és a néprajzi kép más színezésű ezen a tájon, de még a történeti előzmények is merőben másfajta. Valamennyi égtáj közül egyedül nyugat felé tudtuk megtartani legalábbis olyan mértékben néprajzi határunkat, hogy az még ma is a történelmi országhatár közvetlen közelségében húzódik észak-dél irányban. Ez a tény is azt bizonyítja, hogy a magyar nemzet igazi nagy vezéreinek mindenkor gondjuk volt a nyugat felől kísérletező terjeszkedési vágy elé természetes védőgátakat emelni a nép föld-megtartó erejéből, — jóllehet e védekezéssel egyidejűleg vállalták a magasabb európai hivatás szolgálatát is a népvándorlás országútján befutó “keleti veszedelmekkel” szemben. A történelmi hivatás e múltbeli magyar értelmezéséről lehetne most utólagosan vitákat rendezni, vajon nem lett volna-e helyesebb a magunk szempontjából, ha a megegyezés politikáját nem az európai fajidegen Nyugat felé, hanem a faj-

rokon Kelet felé gyakoroltuk volna? E viták ma már a tényeken egyelőre mit sem változtatnának, legfeljebb a jövő magyar külpolitikájának nyújthatnának újszerűbb kísérleti anyagot.

A magyar történelmi hivatás jövő gyakorlatának megítéléséhez azonban még sokféle ismeret szükséges, amelyek mindegyikét először nemzetünk belső erőviszonyainak alaposabb felméréséből kell levezetnünk.

Összinte érdeklődéssel fordultam ezekben a napokban a nyugat-magyarországi településtörténet tanulmányozásához.

A történelem tanúsága szerint közel másfélezer éves földbirtoklási jog igazolja a magyarság igényét a trianoni békeparancssal elhasított 326 nyugat-magyarországi község területére. Az elszakítás tényén Ausztriának német bekebelezése semmit sem változtatott. Sőt a német népszavazás megtartása egyelőre levette a napirendről azt a kérdést, vajon nem kell-e a végvidéken határkiigazítást eszközölni?... A nyugati országgrész gazdacseréje azonban nem az első és minden bizonnyal nem is az utolsó döntő fordulata a határvidék történelmének.

A honfoglaló magyarokat megelőzően az avar volt az egyetlen népfaj, amely e területek felett tartósan tudott uralkodni. Külföldi eredetű krónikák igazolják, hogy állítólagos „kegyetlenségük” és vadságuk miatt a szomszédos bajorok rettegtek közelségüket, s éppen ezért messze Ausztria belsejébe húzódtak vissza előlük. A Dunától a Rába folyóig nyúló határvidékre, a ”bojok pusztájára” azután a honfoglalás a Vérbulcsú-nemzetségnek és a Lehel-törzsnek népét telepítette azzal az elkötelezéssel, hogy nyugatra elkalandozó harci vállalkozásaikkal továbbra is tartsák távol a ”gyepük övezetétől” az idegen germán hódítás telepes előőrseit. Vérbulcsú és Lehel törzseinek ivadékai voltak valóban az ország belsejében lakó magyarság nyugati hősi védelmezői.

Három évszázaddal később indult meg a hanyatlás a nyugati magyar ellenállás történetében. Babenbergi Frigyes kezdte

el a szüntelen írtóhadjáratot a határőrség népe ellen, majd "minden keresztényi lelkiismeretfurdalás nélkül" még a tatárjárás gyászos korszakában is folytatta. Dicstelen példáját követte Ottokár cseh király és Albert osztrák herceg is. A magyar határvédő népelem gyorsabb ütemű háttérbeszorulása azonban csak akkor kezdődött el, amikor a tizenötödik század közepén Sopron és Vas megye jelentős része Habsburg zálogbirtok lett. E zálogvételben végeredményben átereszítő kaput szerzett magának a szomszédos osztrák-németség, s főként a török ellen idevezényelt német birodalmi zsoldos-katonaság védelme alatt azután valóban ki is használta a lehetőséget, hogy az évszázados népemészítő harcokban meggyérülő magyar lakosság telep-
helyeire minél előbb beköltözködjék.

Ilyen történet szemlélettel érkeztem meg 1938 év őszén Nyugat-Magyarország legtöbbször emlegetett városába, Sopronba. Sopront, a "hűség városát" egyáltalában nem találtam olyan kiegyensúlyozottan biztonságosnak a maga hűségében, mint amilyennek a róla szóló "irredenta hősmondák" állították. Itt nem is annyira a közhangulatot izgató társadalmi bajokkal küszködtek azok az emberek, akik a nemzetiszocialista megmozdulásokban szerepet vállaltak. Az új mozgalmaktól nemzetpolitikai szemléletük átfogalmazására vártak jótanácsokat. Arra a kérdésre akartak feleletet kapni, vajon a magyar államhatalom szolgálatában vagy talán azon kívül van-e a helyük?

Az európai egyensúly változásainak, úgyszintén Ausztria német bekebelezésének hatását Sopronban ketté kell választanunk. Szóljunk először a magyar származásúakról, akik körében szomorú levertséget idézett elő az a felismerés, hogy a kőhajításnyira fekvő és a trianoni békeszerződés értelmében tőlünk elszakított magyar föld népe politikai fejlődés terén az anyaországot megelőzte. A frissen mozduló politikai ellenhatás ennek megfelelően mintha a szegyenkezéstől való menekülés

jegyében indult volna el, s ezért kanyarodott az ellenzéki törekvések felé. Ezen a tájon, ahol a magyarság szorongatottságát fergeteges gyorsasággal beteljesülő történelmi események a maguk közelségével csak fokozták, sokkal határozottabban zendült fel a közvéleményben a "szebb jövőnek" kívánsága, mint másutt, ahol nem kell megosztania sem a földet, sem a kenyeret a nemzetiségekkel. Mit tartalmazott ez a kívánság? — Rendelkezzék a magyar államhatalom mindenkor olyan kezdeményező erővel, amely miatt a magyarságnak ne kelljen szégyenkeznie, sőt büszkeség töltse el, hogy a maga példájával más népek fiait is ámulatba ejtheti.

Milyen messze állt ettől az „ábrándos elképzeléstől” a valóság?... ezt csak az tudja kellőképpen megérteni, aki statisztikát mert készíteni magának, hogy felmérje a magyar nemzet szétforgácsolt kezdeményező erejét más európai népnemzetekkel való összehasonlítás közben.

De nem szabad megfélemednünk a németajkúakról sem. Nem lehet letagadni, hogy mint olyanok, akiket már-már évszázadok óta "bennszülötteknek" kellett tekinteni, a helyi viszonyok alakításában jelentős befolyással rendelkeztek. Természetesen az ő hangulatuk egyáltalában nem árult el levertséget, sőt úgy beszéltek, mintha Hitler Adolfnak ausztriai elhatározása, (vagyis Ausztria villámgyors megszállása és a Harmadik Birodalomhoz történő csatolása) valóban kedvükre szolgáló cselekmény lett volna. S mégis nehezen tudták leplezni öntudatuk titkosabb mozgató rugóit, miszerint a határainkig kifutó események hullámverése kissé zavarba ejtette őket.

Vajon a jövőben merre fordul az ő és mindnyájunk sorsának útja itt Közép-Európában?... A legmegfelelőbb fordulat számukra az lett volna, ha egészen gyorsan, minden különösebb megrázkódtatás nélkül, hatalomképeessé válik a Hungarista Mozgalom, mert ezáltal világnézetileg közelebbre kerülhetnének a Harmadik Birodalomhoz anélkül, hogy kívánniok kel-

lene a közvetlenebb német csatlakozás formáját. E kérdés megítélésében azonban korántsem voltak véglegesen kialakult nézeteik.

Sopron társadalmában, az ausztriai események hatása alatt, határozottabb színeződéssel most kezdett egymástól elválni ez a kétféle embertípus, de még mindig az a szándék foglalkoztatta őket — minden ösztönös féltékenykedésük ellenére is, miként őrizhetik meg társadalmi összetartozásukat a jövőben is. Korántsem a hagyományos és az ország más területein fel-fellobbanó nemzetiségi türelmetlenség vont áttetsző üvegfalat az itteni magyarok és a bennszülött németek között, — itt egészen másfajta politikai lélek megelevenedését figyelhettem meg. Erre a különbözősége akartam fényt deríteni.

A nyugati határszéleken most jártam másodízben. Öt évvel ezelőtt látogattam meg Pozsony városát, ahol a tótok serény kulturális munkáját tanulmányozhattam. Csehszlovákiában az államhatalom mesterségesen táplálta a szlávok lényegében tartalmatlan felsőbbbségi tudatát, hogy a nekik jutott államvezetés jogában még csak kételkedni se tudjanak, ha más nemzetiségűekkel sodorja versenybe őket a sors. Ez a túlhajtott politikai öntudat volt Prága hozománya, amivel a tótokat is megajándékozta. A politikai éretlenségben megrekedt népek példájára a tótok is úgy értelmezték az ölükbe hullt kiváltságos helyzetüket, hogy azt nem is annyira a maguk javára gyümölcsoztassék, hanem mindenekelőtt mások — elsősorban a felvidéki magyarság megtámadására — használják fel. Goromba bizonyítékokat szolgáltatnak írásban, szóban és cselekedetekben arra, hogy a cseh és szlovák népközösségi szövetségbe fajilag be nem sorozható „kisebb cégeket” már eleve halálra ítélték olyan értelemben, hogy azok az Északi Kárpátok vonulása mentén soha többé ne várhassanak a végzettől sem egyenrangúságot az „államalapító” szlávok rovására, sem pedig menekvést a „kisebbségi sorsnak nevezett börtönükből”. A me-

nekvéshez vezető útvonalak eltorlaszolásával helyrehozhatatlan hibát követtek el a prágai és a pozsonyi politikusok. A csehszlovák utódállam éppen azt a cserét valósította meg, amely az egykori "elnyomó zsarnoki osztrák-magyar népréteget" a hatalom polcairól letaszította és a hajdani elnyomott, sőt — az ő szóhasználatuk szerint — "politikai rabláncon" tartott "csehszlovák népréteget" emelte helyére, illetőleg magasabbra.

Sopronba érkezésemkor ezek a pozsonyi emlékezések jutottak eszembe. A gondolattársítás alkalma önként kínálkozott. Pozsonynak, ennek a Duna mellé épült, szép múltú kereskedelmi városunknak „magyar végvár-szerepe” egyelőre megszakadt. Nyugaton a magyar történelem továbbélésének feladata elsősorban Sopronra hárult, amelynek lakossága éppen úgy tarka vegyülete volt az ott találkozó néprajzi határokkal egymástól szétváló népességnek, mint Pozsony. Sőt a soproni magyarok még bizonyos fokig előnyben is voltak a pozsonyi fiatal tót nemzedékkel szemben, hiszen a nyugati határszéli városka a megszakítás nélkül folytatódó magyar történelmi hagyományokra támaszkodhatott, míg a Duna bal partján rög-tönözni kellett varázslatszerűen szláv történelmi hagyományfeleléseket, hogy a mesterkélt szerkesztésű utódállam építményét némileg megtámogassák.

Mintha vakságba esett volna a hazai megosztott közvéleményünk, mert többségében mindannyiszor konokul szemet hunyt, valahányszor bepillantott volna a határainkon túl zajló események rejtelmeibe... Bezzeg másként vélekedtek az önvédelemre hangolt közvélemény kérdése tekintetében az utódállamok. Amit ennek az összehasonlításnak alapján kielemezhettem, az is azt bizonyította, hogy egészen oktalan és bűnös nemzetrontás minden olyanféle hivatalos politikai álláspont, amely beleveszekedett a szabadelvű állampolgári jogegyenlősítés erőltetésébe — ahelyett, hogy idehaza a nem-

zeifeintartó magyarságnak nyújtana természetes jogvédelmet a belülről és kívülről egyaránt feszítő idegen népi törekvések céltudatos térfoglalásával szemben.

Azért kell ezt a gondolatot többször is hangsúlyoznom, mert elsőfokon ez vezet a „soproni rejtély” megoldásához. Az általános polgári jogegyenlősítés nemcsak korlátozza a magyarság ön maga védelmére szolgáló intézkedéseinek megtételét, de a „kisebbségi érzés” önmarkosításának fájdalmait is rászabadítja főként azokon a végvidékeken, ahol a magyar nép réteg erősen megrikult. Nagymértékben vonatkozik ez a megállapítás a „középosztályos” magyar társadalmi rétegünkre. Városaink fejlődéstörténete sokhelyütt végzetesen egybeesett az idegen fajiságú és eredetileg is városi kultúrájú jövevény mesteremberek letelepítésével. Azokat az évszázadokon át kiújuló réseket, amelyeket „Nyugat védőbástyájaként” vívott harcainkban a pazarló vérveszteség ejtett magyar őslakosságunkon, mindig az egy-egy szálláskörletbe letelepített fajidegen jövevények töltötték fel. A 19. és 20. században pedig a kivándorlás okozta vérlecsapolást a zsidó tömeges beszívargás használta ki a maga előnyeire...

Valamikor látszólag nem játszott döntő szerepet a fajszemlélet, s éppen ez magyarázza azt a gyöngeséget, amellyel a magyarság vezetői beletörődtek az ország néprajzi viszonyainak veszélyes alakulásába. Pontosabban: a magyarság arányának elvékonyodásába. Az eredmény azonban majdnem végzetessé vált: ugyanis a középosztályos tanult társadalmi rétegünk kiképzésének útvonala elmagyartalanított városok nevelési útvesztőjén át vezetett és így az a lehetőség már régóta megbénult, hogy e kiképzési útvonal mellett a városi társadalom hamisítatlan magyar hagyományörökségeket osztogasson a felnövekvő nemzedékeknek.

Sopronban ezenkívül még arról is meggyőződhettem, hogy a bennszülött németiség máris bizonyos fajtájú szellemi fölé-

nyeskedéssel közelített a politikai tájékozódásra szomjazó magyarjaink felé. Megint csak azt mondhatom, hogy a Harmadik Birodalom növekedése adta meg ehhez a buzdító önbizalmat. Német származású férfiak kezdték vezetgetni a politikailag bizonytalankodó magyarokat, s e kísérletükhöz, amely tulajdonképpen felsőbbségük önkéntes elismertetésére irányult, éppen a Hungarista Mozgalom adta meg a belendítést a „népközségi nemzetről” vallott elméletével.

Alkalmat kerestem és találtam arra, hogy Sopron néhány politikus-hajlamú társadalmi vezető férfijával találkozhatnék. Októberi vasárnap este volt és az egyik jónevű helybeli orvos lakásán jöttünk össze. Voltak közöttünk „hungarista” párttagok, de többen voltak – elsősorban a magyar származásúak köréből, akik pártok kötelékébe nem tartoztak. A Hungarista Mozgalom hívei oldották meg a hívogatás feladatát. A délelőtti istentiszteletek után, a templomok előtt és a sétányokon szólították meg azokat, akik egy ilyen összejövetelen való részvételre szívesen hajoltak. A „játékrendezők” nagy körültekintéssel készítettek elő ezt a beszélgetésünket, noha alig volt okunk a túlzott elővigyázatra. Összejöveteli helyünk körül szerte az utcákon és a nagy téglalakú téren a Hungarista Mozgalom ifjúsági szervezetének „rendvédelmi gárdistái” örködtek és sűrűn váltogatták egymást, nehogy céltalan ácsorgásukkal feltűnést keltsenek. – Ezek a külsőségek hozzátartoztak ahhoz a romantikus összeesküvésű játékhoz, amely nagy általánosságban ártatlan volt ugyan, legtöbbször pedig teljesen fölösleges is, s mégis sokan komoly arccal végigjátszották, mert valamilyen be nem vallott hitük szerint így izletesebb volt a tanácskozások és tervezgetések hangulata.

Közbevetőleg mondom: én magam is igyekeztem elővigyázatos lenni — úgyannyira, hogy éjszaka gépkocsin érkeztem meg a városba, s napközben nem mozdultam ki vendéglátó házigazdám lakásából. A rendőrség — politikai szerepléseim mi-

att — ekkor már szinte mindenhová nyomon követett. Azzal a céllal jöttem le Sopronba, hogy útlevél nélkül átszökjem Németországba és ugyanígy vissza is térjek, mert körül akartam nézni a másodszer is idegen uralom alá került nyugati magyar határvidéken. Márpedig e kirándulásom sikere attól függött, vajon el tudok-e rejtőzni a hatóság figyelő tekintete elől...

(Hát ez az „elrejtőzés” nem sikerült. Egy hétvégi borongós napon, koradélután indultam el két soproni diák kíséretében a határ felé, hogy még alkonyat előtt Kismartonba érkezzünk. Társaim hónapokkal korábban többször végigjárták ezt az utat, jól ismerték a terepet, a kettős birtokosok ösvényeit. Most azonban szinte elébémentünk az egyik kukoricásból előlépő és vádásznak öltözött egyik német határőrnek. Autóval bevitt mindhármunkat Kismartonba a rendőrségre. Ott egész barátságosan intézték a kihallgatásunkat, de két éjszakát a rendőrség épületében kellett töltelnünk. Meg kellett várnunk a birodalmi párt egyik tisztségviselőjét, aki Bécsből érkezett, s valójában csak velem foglalkozott. Rengeteg kérdésre kellett válaszolnom, s közben állandóan a magával hozott iratokat forgatta.

Tulajdonképpen csak azért említem meg utólag ezt a félresikerült kirándulásomat, mert a német birodalmi párt bécsi tisztségviselőjének néhány kijelentését nem tudom elfelejteni. Többször is megismételte, hogy „elkéstem”. Azaz, nem is én késtem el, hanem a hivatalos Magyarország. Akkor kellett volna jönni, amikor a németek bevonultak Ausztriába. Velük egyidejűleg.

Tudott arról, hogy a pesti egyetemisták be akartak vonulni a határvidékre. A magyar kormány nem engedélyezte a különvonatok indítását. Szerinte a német birodalmi kormány megkérdezte Budapestet, küldenek-e a határvidékre megszálló katonai alakulatokat, átveszik-e a közigazgatást, vagy előbb népszavazást kívánnak rendezni?... Minden kérdésre a magyar kormánytól negatív válasz érkezett. Pedig a német birodalmi alakulatok öt napig várakozva álltak a régi magyar történelmi határnál. Csak öt nap után léptek a kiürített határvidék területére.

Nos, itt a magyarázat, miért hangsúlyozza, hogy most már késő van bármilyen magyar változtató kísérletre.

Kihallgatásom után rövidesen visszaszállítottak bennünket a soproni magyar határra.

Talán majd egyszer — ha feloldanak mindenféle hírzárlatot — a hivatásos történészek tisztázzák a kérdést, miért kellett Nyugat-Magyarországon a trianoni országcsonkításnak érvényben maradnia. — Most pedig térjünk vissza a soproni vendégeskedésemhez.)

A beszélgetés elég vontatottan indult, de számomra annál érdekesebb megfigyelésekkel végződött. Legjobban az érdekelt, vajon az egybegyűlteket hozzászólásaiból megtudhatok-e valamit, hogyan látják ők jövőendő feladataikat a fajilag kevert társadalmunk “középosztályában”?

Nagyon meglepett, hogy soproni ismerőseim körében, főleg a nemzetiségi származásúak alapos tájékozottságot árultak el a múlt eseményeinek ismeretével kapcsolatban. Őszintén mondhatom, hogy sokkal többet tudtak Nyugat-Magyarország településtörténetéből, mint amennyit a magyarabb vérűek. Sőt még azt a körülményt is kár lenne elhallgatni, hogy más vidékek szintiszta magyar társadalmával szemben is általánosságban alaposabb volt a tájtörténeti ismeretük.

Igen hasznos lenne, ha “népvezéri önjelölteink” e megállapítás nyomán felbuzdulva, sürgősen számbavennék táji és népességtörténeti ismereteiket, hogy a fogyatékokat pótolván, ne mondjanak annyi badarságot a jövő magyar politika tartalmának meghatározásáról...

Csupán példaképpen említem meg, hogy a magyar falvak “tanultabb vezetői”, akik a tervszerűtlen kinevezések hálójában ide-oda vándorolnak, legtöbbször semmi gondot sem fordítanak a vezetésük alá tartozó magyar nép helyi táj- és településtörténeti ismereteinek ápolására. Ezzel szemben a sop-

roni német származású ismerőseim pontosan fel tudták rajzolni azt a történelmi útvonalat, amelyen elődeik a magyar nyugati végvidékre megérkeztek, ott megállapodván, a szomszédos németiség kultúrhatásának határait is magukkal húzták — be egészen a dunántúli sváb településekig.

A múlt eredményeinek számontartása határozott öntudatot kölcsönöz mindenki számára, ha azokat az eredményeket eszményesíteni lehet és az egyén saját önérzete tartozékainak tekintheti. S annál erősebbé fokozódik ez az öntudat, minél inkább egyet jelentenek a múltból visszaálmódott emlékezések az egyén elődeinek küzdelmes vagy szerencsés pályafutásával. Azért van ez így, mert ebben az esetben a nemzeti lét szélesebb történelmi alapjára tudja ráhelyezni a család a maga hagyományának vagyonát. Bárcsak belátnák egyszer ifjúságnevelőink is, hogy az egyénekből kiteljesedő magyar faji öntudat megszilárdításának leghatásosabb módja az, ha a nemzet történetének oktatásával párhuzamosan ránevelik a növendéket a maga családjának és közvetlenebb környezetének történeti mélységű, megkapóbb megismerésére is. Legyen a diákok számára jutalmazással járó feladat, ha a családjuk történetével foglalkoznak.

Magam irányítottam beszélgetésünk csapongásait. Egy-egy szenvedélyesebben fogalmazott gondolat bejárta az egész kis gyülekezetet és kiegészítő hozzászólásokra készítette az ajkakat. Ösztönös dac dolgozott bennem: azt szerettem volna figyelmeztetésként kifejezni, hogy nem a magyarság mondott le bizonyos országrészek birtoklásáról, hanem a sors mostohasága ragadta el tőlünk azokat. A felsorakozó adatok fejtegetéseim nyomán egyetlen védekező gondolat köré csoportosultak: történelmi jog szerint a nyugati határvidék birtoklása változatlanul a magyarságot illeti.

Évszázadokon át egyedül a magyar nemzet hadereje állt helyt Európa e veszélyeztetett keleti kapujában, s most végre maga Európa törleszthetne a velünk szemben fennálló adóssá-

gából... Az osztrák-német telepések megjelenése és kései térfoglalása ezen a vidéken azokban az évszázadokban következett be, amikor évszázados háborúinkban népességünk megritkult, nem tudtuk megfékezni a „szövetséget színlelő szomszéd” határsértő beözönlését.

Ezen az estén semmiféle szándékom nem irányult arra, hogy „diplomatikus sima okfejtéssel” igyekezzem a vélemények kialakítására. Sokkal fontosabbnak tartottam azt a módszert, amellyel rábírhattam a jelenlévőket szenvedélyesebb megnyilatkozásokra. Eddigi nyilvános szerepléseim alatt most adódott először alkalom, hogy a magyar államhatalom politikai közösségébe tartozó olyan férfiakkal vitázhattam, akik magasabb műveltségi színvonalra emelkedtek, de ugyanakkor nem adták fel idegenes, vagy pontosabban: német faji öntudatukat. Kétségtelenül egészen másfajta német embertípust testesítettek meg ők honi németjeink körében, mint amilyenekkel már eddig is találkoztam. Hasonlattal úgy jellemezhetném őket, hogy egyfelől a falvakba települt svábságunk inkább bajos jellemvonásokat viselt magán, másfelől a soproniak és általában városlakó németjeink inkább poroszos magatartásúaknak tűntek.

Egy pillanatig sem gondolok ennek a hasonlatnak élettani igazolhatóságára. Csupán a falusi és a városi életmód különbségére szeretnék halványan utalni, amely egyszersmind meghatározza az emberek érdeklődésének irányát is. A falvakban élő svábságunk rendkívüli fogékonyságot árul el a gazdasági szövetkezések iránt, míg a fővárosi és általában a városi környezetből közpályákra kerülő németjeink gyakran a meggazdagodott zsidók érvényesülési módszereihez hasonlóan, a szervezés feladatait igyekeznek önmaguknak megkaparintani.

Egyikükben sincs elegendő mértéktartás a magyar gazdánép „elvárt lovagiasságának” igénybevételével szemben. Egy pillanatig sem lehet tehát csodálkozni azon, ha a zsidóellenes

és a németellenes hangulatok párhuzamos jelentkezésében társadalompolitikai okok jelenlétére tudunk rámutatni. A zsidóság éppen úgy, mint a városlakó németjeink csak bizonyos foglalkozási kereteket népesítenek be társadalmunk szélesebb közösségében. A zsidóság elhelyezkedési övezete nagy általánosságban a kereskedelem és a pénzforgalom útvonalain megy végbe, míg a városban lakó és a társadalmi középvezetés faji összetételét “kasztszerűen” megbontó németjeink közgazdaságunk, valamint államigazgatásunk szervezési örökhelyeire szeretnének maguknak kizárólagossági jogot szerezni.

Így azután szinte elkerülhetetlen a társadalmi elégedetlenség fellángolása, mert az egymástól fajilag különváló hivatáscsoportok foglalkoztatottjai kölcsönös veszedelmeket látnak a másik terjeszkedésében. Egymást ingerlő önérzetükkel pedig egyenesen lehetetlenné teszik a társadalmi béke helyreállítását. A német származásúak bizonyos szervezési feladatkörükre irányuló hadmozdulataik megindokolásában — burkoltan vagy nyíltan — már nem egyszer kétségbevonták a született magyarok szervezői képességeit, hogy önmaguk nélkülözhetetlenségével ejthessék bámulatba a “hiszékenyeket”.

Amíg a bizalmatlanságnak csupán társadalompolitikai okai vannak, addig tulajdonképpen belügyi rendezéssel a faji színeződésű elégedetlenségeket le lehet tompítani. De más a helyzet, ha már a bizalmatlanság külpolitikai természetű kezdeményezésekre való készülődésekben is kifejezésre juthat.

Sopronban láttam meg először azt, hogy az elkönnyelműsködött nemzetiségi politikának hullámai milyen veszedelmes gyűrűzéssel terjednek tova — túl az országhatárainkon.

Nyugodt lelkiismerettel mondom: távol áll tőlem minden rosszindulat vagy németellenes hangulatkeltés. Mert nagyon jól tudom, hogy a “lelkileg ferdén asszimilált” idegen származású “középosztálybeli” állampolgárainkért egyedül őket magukat nem hibáztathatjuk. Sőt még nemzetiségi politikánk bo-

zótosát sem egyedül ők tenyésztették ki, hiszen vízfejű és lovagiaszkodó honatyáink közül velük együtt „kertészkedtek” jónéhányan, akik nem a tehetségükkel verekedtek ki maguknak a törvényhozói hatalom gyakorlását, hanem születésükkor véletlenül a „gólya” ajándékozta meg őket a kiváltságos jogok várományosságával. Az ő elhomályosodott nemzeti öntudatuk fogyatékoságainak résein át találta meg a Habsburg-ház négy-száz esztendőn keresztül azoknak a módszereknek érvényesítését, amelyek segítségével szétforgácsolhatta a szabadsággharcos magyar megmozdulások faji mozgató erőit.

Ha tehát a nemzetiségi kérdés elfajulása miatt egyáltalában haragra lobbanhatunk, akkor a haragunkat fordítsuk mi magyarok önmagunk ellen, mert szomorú és igazságtalan lenne, ha belső közállapotaink romlásáért csak az “idegeneknek” minősítettek csoportját tennénk felelőssé... De még azt az ítéletet is kimondhatjuk, hogy a harmincas években még törvényünk sem volt, amelyik félreértést kizáró módon meghatározta volna, kiket tekinthetünk a magyar törzsi közösség tagjaiként, hol kezdődik és végződik a még megengedhető idegenség, s mikor válik az otthonunkba beköltöztetett idegen lelkiség honárulóvá? ...

De térjünk vissza a megkezdett elbeszéléshez. — Soproni házigazdám lakásán a késő éjszakai órákig együtt maradtunk. Majd amikor újra elkövetkeztek a műhelymunka csendesebb órái, napokig gyúrtam—faragtam az elhullajtott vitaanyag rendezésén.

Első megállapításom az volt, hogy az 1938-as esztendő váratlan fordulata éppen Nyugat-Magyarországon billentette ki legszembetűnőbben belpolitikai életünket a természetes fejlődés útvonaláról. Ahogyan a soproni német származású “középosztálybeliek” a maguk hungarista-párti ellenzékiességét megmagyarázták, az már több volt azoknál a jogköveteléseknél, amelyeket egy népcsoport — tehát már nem is nemzeti-

ség! — az államhatalom függetlenségének csorbitása nélkül elképzelhet. S mégis azt mondom, hogy mindezek ellenére sem vádolhattam volna őket a magyarsággal szemben tanúsított hűtlen magatartás bűnével, mert saját eszmei beállítottságuk szerint nem akartak többet, mint külpolitikailag közvetíteni egy honi politikai irányzat és a német Harmadik Birodalom között. Adva volt a német nemzetiszocialista forradalom, mint birodalomszervező beteljesülés, s emellett adva volt — rajtuk kívülálló okok folytán — az a Hungarista Mozgalom, amelyik példaképként éppen a német népi forradalom vívmányait tekintette.

Ha e kettő között ügyes közvetítés segítségével valóságosan is létrehoznak valamiféle kapcsolatot, akkor nyilvánvalóan e közvetítésük révén a soproniaknak nem kellett volna megtagadniok sem német származásukat, sem pedig a magyar nemzettel folytatott többévszázados együttélésük hagyományait. Sőt a két szomszédos nemzet között létesíthető együttműködéssel jelentős szolgálatot teljesíthettek volna.

S éppen ebben az elképzelésükben rejtőztek a legnagyobb veszedelmek. A “népek önrendelkezésének eszméje” korában minden ilyen példa ragadós betegségeket tenyésztetett volna. Faji alapon szervezkedő “népcsoportjaink” az Alföld peremén minden irányban mihamarább a külpolitikai közvetítés ütköző államocskáivá duzzasztották volna a maguk önkormányzatait, s az így nekiszabadított túltengő idegen népi öntudat nemcsak az egységes és központosan irányított magyar külpolitikát bomlasztotta volna széjjel, de egészen bizonyosan súlyos belpolitikai bonyodalmakat is kirobbantott volna.

A belpolitikai zavarokat éppen az a körülmény tette volna végzetessé, hogy népcsoportjaink valamennyien azonnal külhatalmi oltalom alá helyezhetik magukat, mihelyt politikai erőik összefogásához közjogi és területkormányzati kereteket adományozunk számukra és felhatalmazzuk őket, hogy külpo-

litikánk kialakítása érdekében kifelé közvetítsenek. Az “oszt meg és uralkodjál” elvének ez lenne a legostobább gyakorlata, hiszen a túlbuzgóságból egymást túllicitáló és politikailag egymással versengő népcsoportjaink a versenyben szenvedett esetleges vereségeikre a gyógyító segítséget nem Budapesttől kérnék, hanem egészen biztosan attól a külső hatalomtól, amelyhez faji érdekeik is hozzáfűzik őket.

Felmerül a kérdés, vajon nem választhattak volna a soproniak jövőt kutató képzelődéseikben más kibontakoztató megoldást? ... Hiszen ami Ausztriában, a mi határainkon kívül történt, az csupán az “érem egyik oldala”. De mi történt idehaza? Milyen ösztönzésekkel szolgáltak az egymással osztozkodó pártok és társadalmi megmozdulások?

Sopron kétségtelenül elsősorban korszerűsödni akart. Ez volt leguralkodóbb vágyakozása, mert el akarta kerülni a szégyenkezést. Nemcsak a magyarok szégyenkezhettek volna lemaradásunk miatt, de a németek is, akikről aligha lehetett volna lemosni — itt a Fertő-tó vidékén — az egykori népszavazással megszületett “hűséges” jelzőt. Csupán az volt a baj, hogy a nemzetiségileg szeszélyesen vegyített városkában a jelenben alig maradt fenn valami mindabból, amit az élő nemzedék a múltban, mint szép magyar eredményt megláthatott. A múlt viszont — minden szépsége és kiszínezett dicsősége ellenére is — elveszett kincs az élők számára, ha az egyszer már alámerült. Semmi sem történt ezekben az esztendőken idehaza, amelytől az alámerült magyar hőskorszak sikeres feltámasztását, s egyben más nemzetek felé versenyképes felfejlődésünket remélhattuk volna. Belpolitikánk megélénkülése sem volt több az egymásra ugró pártok harci zajánál.

A soproni németiség jelentős csoportja ellenzékbe ment át. De ha jól utánagondolunk, megállapíthatjuk még azt is, hogy főleg a Hungarista Mozgalom hatására mindenütt az országban a nemzetiségiek politikai ellenzékbe kezdtek tömörülni. Ez a

fordulat már a legveszélyesebb politikai válság viharfelhőit csalogatta a magyar égboltra azáltal, hogy a nemzetiségi ellenzéki hangulatát az ország központjából szították. Ilyesmivel már a pártvezérek nem kormányzati őrsváltást sürgetnek, sőt a hasznos rendszerváltozás lehetősége is szertefoszlik, mert az idegen faji türelmetlenségeknek ilyenféle szövetségekbe tömörülése feltétlenül az állam szétesésének veszedelmeit idézi fel. Megszűnik a központos államhatalom és a néprajzi határok mentén darabokra törik az ország.

A harmincas évek végén körülöttünk minden államalkotó nemzet a maga ősi történelmi erőtartálékának felszínre hozásával bajlódott és fajilag is egységesen körülhatárolható uralmat akart ellenállóképessé szervezni érdekerületének egész kiterjedésében. Ez történt Németországban a "germániség mítoszának" felelevenítésével, hasonlóképpen a fasiszta Olaszországban a "latin rómaiság" visszaálmódásával. Bennünket magyarokat még az a tény is érdekeltethetett volna, vajon az utódállamok miként képzeltek el a maguk államfenntartó népének uralmát és az uralom megszilárdítását?... Az utódállamokban is, más-más változatban, általánosságban azt az állapotot törvényesítette a jogszokás, hogy van az államnak "megbízható és éppen ezért értékes" népanyaga — övé legyen a hatalom, míg a "megbízhatatlanoknak" csupán az alárendeltségből fakadó hátrányosabb polgári sors jusson osztályrészül.

Már ekkor gondoltam arra, hogy az ország lakóinak az az értékelése, amely kifejezésre jut a honpolgárok és az állampolgárok csoportjainak megállapításában, csupán azt a közelséget és távolságot szemléltetik, vajon honfitársaink a magyar életközösségben vagy pedig azon kívül helyezkednek-e el. Ezzel azonban még nem lenne teljes az újmagyar jogrendszerünk. A magyar életközösséghez való közeledést vagy távolodást is ábrázolnunk kell valamiféle jogelmélettel, amelyben a jutalmazások különféle mértékét kell érvényesíteni.

Számolunk kell egy további lehetőséggel is, amikor valaki kívülről jön és önszántából kér felvételt a magyar életközösség tagjai sorába. Éppen ezért nem szabad elsiklani a hibásan asszimilációnak nevezett fajkeveredés kérdésének másik, a közeledést jelképező lehetősége felett sem. Egyfelől láttuk nemzetiségeink tiltakozását — főleg Trianon után — minden hajdani beolvasztó szándékkal szemben. Másfelől azonban éppen azt szeretném bizonyítani, hogy megjelölhetünk olyan új politikai alapelveket is államéletünk átrendezésére, amelyek kifejezetten vonzást gyakorolnak a velünk egyetlen történelmi sorsot élő “idegenekre” is. Vajon a felénk közeledőket — faji óvatosságból — valóban mindenképpen ki kell-e rekeszteniük, vagy befogadtatásukra bizonyos esetekben engedélyt adhat-e a szigorúan és becsületesen értelmezett fajvédő politika?

Itt a nagy kérdés csupán az, vajon miként lehet a faji közeledés törvényes szabályozásában olyan megoldást találni, amely sem a fajtudománnyal, sem pedig a magyar társadalom védelempolitikájával nem kerül összeütközésbe? ... Évek múltak el, amíg a megoldás tervezetét megszövegeztem.

Eleinte, amikor még nem tudtam lesöpörni magamról az előző politikai iskolák haszontalan porát, magam is féltém attól a lehetőségtől, hogy a faji kérdés teljes ismeretanyagának a tételes jogrendszerbe való beépítésével homlokegyenest ellenkező hatást váltunk ki kevert fajiságú társadalmunkban, mint amit a “vonzó magyar öntudat” kiművelésében célul tűztünk. Elsősorban egyéni sérelmekből fakadó társadalmpolitikai ellenállástól tartottam, ismervén társadalmunk bizonyos rétegeiben az “idegen vér” túlsúlyba való jutását. Idővel azonban sok más tapasztalatom és élményem arról győzött meg, hogy sohasem válik “taszító erővé” az a nemzetpolitikai álláspont, amely a magyarsághoz szellemileg és vérségileg közeledni kívánó egyéneket — felajánlott szolgálatuk arányában — valóságosan

is megjutalmazza a „honpolgárokat megillető alkotmányozó jogok” átadásával. Éppen azzal idéznénk elő a „taszító magyar öntudat” káros kihatásait, ha az idegenből származó jószándékúak kielégítésére nem építenénk meg a közeledés útját, sőt kifejezetten arra kényszerítenők őket, hogy örök elégedetlenkedő kisebbségként vergődjenek a számukra elérhetetlen magyar törzsi közösség várfalain kívül.

Ámde a nemzeti közösség szempontjából nem lehet közbös, vajon a faji és a szellemi ellentétek kiegyenlítődése milyen rendszer alapján történik. Ha az államhatalom előrelátó rendszerességgel és a tudományos fajkutatás, illetőleg az átörökléstan cáfolhatatlan vizsgálati eredményeinek hasznosításával avatkozik bele a fajkeveredés szabályozásába, akkor remélni lehet, hogy abból mihamarább a teljes faji megtisztulás születik majd meg, s nem duzzad végzetes veszedelemmé a város lakó társadalmi hivatáscsoportok egyébként is nyomasztó faji kevertségének zavara. — Ezt a rendszert kell úgy megtervezni, hogy az még átmenetileg sem kerüljön ellentétbe egyéb magyarságvédő és alkotmányfejlesztő rendelkezésekkel.

Ne legyünk tehát szégyenlősek vagy gyámoltalanul óvatoskodók az új magyar honfoglalás olyan meghirdetésében, amely éppen a magyar vér és a vérben öröklődő képességek új uralmi rendszerének biztosítását szolgálja a Kárpát-medencében. Ha azt nem tennők meg, előbb-utóbb leszorulnák Közép-Európa e földterületéről, mert körülöttünk a többi kisép immár évtizedek óta foglalkozik a maga fajtaanyagának magyarelles kiterjesztésével.

Közbevetőleg emlitem meg, hogy éppen 1938. augusztusában került napvilágra az oláh kormány rendeleti törvénye, amelyet a közvélemény „kisébségi statutum” néven ismert meg. Mennyi kenetteljes ámitást sürítettek ebbe a rendeletbe, arról elsősorban az erdélyi magyar üldözterések kárvallottjai tudnának mesélni. A „nagyromán politika” is megteremtette

iskolapéldáját annak, hogyan kell a felmagasztalt állampolgári jogegyenlőség elvét félredobni, s helyette a gyakorlatban irgalmatlan következetességgel keresztülvinni azt, hogy minden más adomány mellett még a levegőből is csak az államfenntartó, vagy amiképpen az oláh törvények nevezik: a “megbízható” népelemnek jusson elegendő mennyiség. A magyarság érdekeit szegélyező ellenséges indulatok gyors megszűlése után, forduljon most a tekintetünk befelé — a magunk sorsa felé. Mi itt a teendő? Keressük meg azt a célravezető tantételt, amellyel mégis-mégis idővel hidat építhetnénk a magyar lélek és a Kárpát-medencében lakó, velünk együtt ugyanazt a történelmi sorsot élő idegen lélek között. Meg kell látnunk, hogy a szolgálat eszménye a legmagasabb értékű közösségformáló erő, és ezt kell új jogszemléletünkbe iktatni, ha a Kárpát-medencét megtöltő magyar nemzeti hatalom egységét valóban őszintén és fenntartás nélkül akarjuk.

8.— A polgári jogállás a politikai jogok gyakorlásának csupán nélkülözhetetlen feltétele. A politikai jogokat mindenkinek, aki a magyar nemzeti közösség tagja, önmagának egyénileg kell megszereznie.

9.— Csak a polgári jogállás öröklődik. Politikai többletjogok várományossága egy nemzedéken túl nem öröklődik. Sem a honpolgári, sem az állampolgári jogállás nem jelenti egyben a politikai jogok gyakorlásának érvényét, hanem csupán azt az alkalmasságot, mely szerint az egyén a közösségi kötelességek teljesítése után a politikai jogok birtokába juthat. Azokat a magasabb értékű politikai jogokat, amelyek a honszerzés és a honépítés el nem múló érdeméből következnek, a honpolgárok gyakorolják. De a tisztavérű állampolgárok is — a honpolgárokkal teljesen egyenlően, a magyar nemzet boldogulásáért hozott értékes áldozataik és szolgálataik jutalmaként politikai

többségjogok birtokába juthatnak, s mint ilyenek, a nemzeti társadalomban megkülönböztető helyzetet élvezhetnek. A politikai többségjogok adományozása folytán az állampolgár honpolgárságot kap. — A politikai többségjogok tíz egységet képviselnek.

A középvezetés

Ezek a programkereső sorok már jóval a nyugat-magyarországi látogatásom után születtek, de az a felismerés már akkor bennem élt, hogy a nemzetiségi nyugtalanságok levezetésére nincs más mód, mint a szolgálat és az igazságosztó jutalom. Így módon a magyarság egyetemes sorsa felé lehet fordítani azok tekintetét, akiknek megtartása nem káros a nemzet vérségi és szellemi közösségére. Régi hitem az — és erről már többször beszéltem, hogy nem lehet vihart-álló mozgalmat indítani kellő számú vezetőképes és kipróbált munkatárs nélkül. S ha maga a nemzet egész egyetemessége kíván majd egyszer sikeres mozgalmat indítani a maga jobb és magyarabb jövője érdekében, akkor még inkább szüksége lesz a magyarságnak a vezetőképes, apostoli lelkületű harcosokra, akik már-már nem is egy kis elszigetelt csoportot vagy pártocskát képviselnek, hanem a társadalom egész újonnan kinevelt középvezető rétegét. Végig, társadalmunk egész rendszerén áthúzódva, ennek az újranevelésű középvezető rétegnek kell csatárláncot alkotnia, hogy a honfoglalás egész politikai, gazdasági és erkölcsi jelentőségű hadmozdulata valóban a legmélyebből kirobbanó és a legnagyobb hatásfokot elérő népi magyar megmozdulás legyen.

Sokszor hangoztattam azt is, hogy az igazi “társadalmi középvezető réteget” nem szabad összetéveszteni a szabadelvű állam hivatali szolgálóinak többségével agyonzsúfolt “középosztályával”, amelynek tulajdonképpen iskolai műveltségén

kivül semmiféle összetartó ereje nincsen, faji képlete sem tanúskodik kiegyensúlyozottságról, sőt irodalakó életmódjával minden tekintetben messzire költözködött a termelési munka természetes rendjétől.

Kizárólag e „középosztályon” belül keresni a nemzeti megújulás lehetőségeit,— ez az elképzelés nemcsak szerencsétlen, de ostoba is lenne. Hasonlóképpen az a vélemény sem vezetne célhoz, hogy a szabadelvű állam „osztályképződéseinek” jelentőségét túlzottan tagadjuk és ebben a tgdásban egyszersmind a társadalmi kiközösítés egyik divatjamúlt szándékát is érvényesítsük a bűnbakként kipellengérezett „középosztálybeliekkel” szemben. Az ilyenféle feltámasztott és beteges „proletárgög” tulajdonképpen azt a társadalmi színvonal-süllyedést eredményezné, hogy a „középosztály” műveltségi szellemvagyonát teljesen ki kell kapcsolnunk az eljövendő mozgalmakból. Az igazságot valamiképpen e két véglet között kell megkeresni – ott, ahol megtalálhatjuk az őstermelés, az ipar, a kereskedelem és minden más foglalkozási csoport dolgozóinak legjobbjait, azaz: magukat a vezetőképes egyéneket. E társadalompolitikai jelentőségű „emberválogatásra” is ki kell találni a legjobb módokat.

Bizonyára az értékválogatás irányelveként megnevezhető „szolgálat gondolata” a közösségi élet minden területén hasznos útmutatások kútforrása lehet. A legértékesebb szolgálatok jutalmazását az államhatalomnak egy olyan „újnemesi rendnek” felállításával kell majd egyszer intézményesíteni, amely kizárja az újnemesi jogok végtelen öröklésének engedélyezését, s ezáltal nemzedékről-nemzedékre kötelezővé teszi, hogy a társadalmi megkülönböztetést hozó nemzeti erények magasabbfokú gyakorlásával valóban mindig a legkiválóbbak nyerjenek maguk és családjuk számára kitüntetések.

A diadalmasabb magyarélet javára kell propagandát csinálni, ha nem akarjuk faji erőink elszunnyadását előidézni. A

jó példát nem elég csak tudomásul venni, azt minél gyakrabban meg is kell mutatni, hogy a hatása valóban mélyenszántó legyen. A magyar honfoglalás eszménye kiterjed a felnövekvő nemzedékek köteleességteljesítésének minden mozzanatára, hiszen politikai jogaik birtokbavételét az ifjúságnak önmagának kell kiérdemelnie. Adjuk oda tehát a kegyeletos emlékezés ünnepei közül a márciusi szabadságnapot egészen az ifjúságnak. S kapcsoljuk össze a nagy országépítő elhatározások és cselekvések meghirdetésével, amikor majd egyszer azért ünnepelhetünk, mert nemzeti magyar erőink utánpótlásának tervszerűsége valóban megindult.

Amikor a képzelet szárnyain így rövid kalandozásra nekiindultam a jövődő álmai felé, tulajdonképpen egészen egyszerű beteljesülésre gondoltam. Az ország egész területén lobogódiszes, mozgalmas ünnep legyen az év március tizenötödike. Minden faluban és városban ilyenkor gyűljenek össze a magyarok és a politikai közösségbe újonnan felvettek tegyenek nemzethűségi fogadalmat. A társadalom új harcos tagjainak avatóünnepsége legyen ez a nap, annak bizonyításaképpen, hogy az ősök szabadságszerető szellemét az utódok továbbhordják szívükben.

Nem lehet fontosabb államhatalmi program, mint minden időben töretlenül megtartani a magyar nép faji erőit. Rá kell ébreszteni a világ bármely tájára vetődött fajtestvérünket arra, hogy tűzön-vizen át összetartozunk. A Gondviselés természetünkbe oltott életparancsa ellen vétenénk azzal a könnyelműségünkkel, ha ezt az összetartozásunkat felednénk, vagy éppen megtagadnánk.

10. — Honpolgár polgári jogállásáról nem mondhat le.

A magyar államhatalom nemzeti hivatást lát abban, hogy egykor a világban szétszóródott magyarságot ismét egyetlen erős és magasfokú államszervezetben összegyűjtse. Ennek a

célkitűzésnek megfelelően nem engedi meg a magyarság erejének gyengítését olyan újabb kivándorlásokkal, amelyek a honpolgárok köréből indulnának el. Azokat a honpolgárokat, akik e tilalom ellenére mégis kivándorolnának és idegen állampolgárságot szereznének, a nemzet nevében az illetékes faluközösség politikai értelemben holtnak nyilvánítja. Így a nemzet önként megadja a kivándorolt honpolgár leszármazottainak a felmentvényt a szülők bűne alól, hogy legalább ők: az új nemzedék, az országba ismét visszatalálhassanak.

Felkészülés a veszélyes helyzetekkel szemben

A harmincas évek két utolsó esztendeje sorsdöntő volt nemcsak európai, de világviszonylatban is. Főleg 38 második felétől kezdődően. Csak később kezdtem igazán becsülni azokat a közéleti férfiakat — ismerőseimet és barátaimat, akik ezeknek a hónapoknak és éveknek nagy kavargásában mégis “tiszták” tudtak maradni. “Tisztán” nézhettek a holnapok elé — a szónak olyan értelmében, hogy sohasem futamodtak meg a felelősségvállalás vagy a kényelmetlenebb áldozatok meghozatala előtt, s ráadásul még csak a következetlenség hibájába sem estek.

Hányan lehettek ilyenek? ... nehéz lenne a számukat megmondani. Hála a Gondviselésnek, a törtető “kisértet-táborából” mindinkább többen és többen váltak ki a különlegesen szép jellemtulajdonságok hordozói, hogy oda soha többé vissza ne térjenek, mintha csak érezték volna a második világháború irgalmatlan próbatételeinek rohamos közeledését. Az elkövetkező válságos esztendőkből egyik főtörekvésem éppen az volt, hogy velük sohasem veszítsem el a kapcsolatot. Szilárdan hittem annak valószínűségében, hogy egyszer egészen bizonyosan eljön majd az idő, amikor közéletünk neves, vagy ismeretlen, de mindenképpen “tisztá szándékú” és “tisztá

kezű” férfiai közös vállalkozásban találkoznak majd egymással.

A szerencse csupán az volt, hogy ebben az időben a közügyek iránti érdeklődés megélénkülése ellenére sem tudta egyetlen párt sem a maga uralma alá vonni a nemzet többségét. A magyar népmilliók nem az ősi hagyományokon alapuló meggyőződésük feláldozásával, hanem csupán fokozatosabb kíváncsisággal fordultak a pártok nagyjából megdöntésére, a „szájnagyiparosainak” örökös civakodásai felé.

Egész Európában feszült hangulat uralkodott, amiből végül is a második világháború mennydörgésszerű csatazaja robant ki. Ipolyságon tartózkodtam, amikor 1939. szeptember elsején hírül hozta a rádió Hitler Adolf elhatározását: megkezdte a háborút Lengyelország ellen. Az elkövetkezendő napokban reggeltől estig lestem és vártam a rádiókészülék mellett a világeseményekről szóló tudósítások érkezését. Az angolok és franciák hadüzenetének híre már Komáromban ért utol, éppen egy „nyilas” megbeszélésről szálláshelyemre akartam visszatérni, amikor az egyik vendéglő nyitott ajtaján át megütötte a fülemet a hangos rádió vésztijszóan recsegő hangja: nyugaton is megkezdődtek az ellenségeskedések. Pillanatok alatt egész kis embertömeg verődött össze. Némán hallgattuk a tudósítások részleteit és csak akkor engedett fel a meglepetés elfogódottsága, amikor a rádió már elhallgatott.

A békeerőfeszítéseket jelképező „müncheni egyezmény” tehát semmivé foszlott. Az ellenfelek időközben felkészültek a második világháború mérkőzéseire ...

Esőrehajló, őszi este volt. Ezen az estén azután még sokáig sétáltam, gondokba merültem, a komáromi sziget parti sétányán. Elmentem egészen a cseh betonerdőig, amelyek most feldúltan, félig megtelve a becsurgó esővíztől, olyanoknak tűntek, mint az elbizakodott csehszlovák hatalom diszte-

len sírboltjai. Amikor először jöttem át az eltörölt trianoni határon, az Ipoly mentén sok ilyen betonerőddel találkoztam. Akkor még szorongva gondoltam arra a múltba hanyatlott ellenséges számításra, hogy ezekkel a betonfalakkal az ellenség egykor megjárhatatlanná akarta tenni az utat az egymástól elválasztott magyar országrészek között.

Azóta észak felé, a Felvidék felé, a szorító bilincsek egy része már megrepedt. Másnap hasonlóképpen sehol sem találtam pihenő helyemet. Ismét kimentem a Dunaparra és onnan a régi vár felé vettem az utamat. Egyszeriben megnőtt a szememben a vár érdekessége. Vonzottak a történelmi falak, s be kellett térnem a vár kapuján. A falakon belül katonaság tanyázott. Ahol kilencven évvel ezelőtt Klapka szabadságharcosai állták az ostromot, most serényen folyt a kiképzés, készülődés egy újabb háború hajnalán. Noha a "villámháború" csatazajából egyelőre még semmi sem jutott el hazánkig, mégis mindenfelé látni lehetett a szervezkedő élet pezsdüléséből, hogy a jövőt megérző aggodalmak már belopták magukat a szívekbe. Nem volt üres képzelődés az érzelmeknek ez a játéka, mert lépten-nyomon azokról a találgatásokról lehetett hallani, vajon milyen kötelességeket vet felszínre az európai szövetséghálózat legújabb rendszere?

Katona akartam lenni ... s betértem a vár parancsnoksági irodájába. Megkérdeztem, vajon nem lehetne-e nagyon gyorsan felszerelnem? Tudakozódásomból kérvény született: jelentkeztem azonnali frontszolgálatra. De frontszolgálati beosztásomat, illetőleg katonai behívásomat csak évek múltán sikerült elnyernem...

Kormányunk ezekben a várakozásteljes napokban alig hallatta hangját. Teleki Pál gróf miniszterelnök a legkisebb előkészületet sem tette meg a közvélemény olyan előkészítésére, hogy mindnyájan bátor és elszánt tekintettel nézzünk szembe a körülöttünk feltornyosuló veszedelmekkel. A gyámoltalanság-

ra kárhoztatott hírszolgálat szinte kivétel nélkül idegen államvezetők véleményét tolmácsolta és közben a korszerű hadviselés roppant iramáról mondott ugyancsak idegen eredetű közléseket. Villámként hatott a német—szovjet megegyezés is.

Órákat töltöttem azzal, hogy térkép fölé hajolva méregettem a háború lépéseit. A német-orosz szövetség és a német-olasz-japán bolsevista-ellenes egyezmény nagy ellentmondását szerettem volna megfejteni. Valahányszor mások véleményére figyelmezttem, sohasem győztem eléggé hangsúlyozni a szovjet szövetség jelentőségét méltató, elfogult helyzetmagyarázókkal szemben, hogy a bolsevizmus európai térnyerése előbb-utóbb még súlyos bonyodalmak felidézőjévé változik. Senki sem várhatta komolyan Sztálintól, hogy amíg a világ felfokozza háborús termelését és a katona-kiképzést, addig a Volgánál csupán ölbe-tett kezekkel szemléljék az események forgandóságát — éppen azok, akik a világ forradalmi leigázását szinte megmáshíthatatlan törvényként hirdették.

Szerettem volna, ha a bolsevista erők lekötése végett Japán átmenetileg támadást intézett volna Szibéria ellen. Sohasem volt kenyerem a jövőndölgetés, de egy ilyen japán sakkhúzás esetén Németország sokkal biztonságosabban érezhette volna magát az öldöklésbe szédülő Európában.

A háborús színjátéknak akkor még csak az első jelenetei peregtek, de már senki sem hitt a tűzvész helyhezkötésében. A towaterjedés meggátlásáért vívott német diplomáciai erőfeszítésekből azonban csak késve és csak szórványosan jutott el valami a nyilvánosság elé...

Úgy tekintettem erre az időre eső felvidéki utazgatásaimat, mintha a nagy barangolásban a nagyobb gondokat akartam volna sok más kisebb gonddal elűzni. A Nyilaskeresztes Párt megbízottjaként utaztam. Jóllehet ellenzéki pártot képviseltem, mégsem leltem örömet a felvidékiek általános ellenzéki-ségében. Nem sikerült a visszacsatolt felvidéki országrész új

magyar meghódítása. Az “anyaország” és a “fiatal ország rész” nem találtak egymásra a munka hétköznapijaiban, mihelyt a “visszatérés” ünnepnapjai elcsitultak. Valahol mélyen, az állam szerkezetében sok elkoptatott alkatrészt ki kellett volna sürgősen cserélni ... Ez volt a leggyakoribb felvidéki vélemény. De éppen ez lett volna a legnehezebb államszervező feladat: előre úgy átalakítani az államtestet, amely előzőleg “végtagjai” elvesztésére kényszerült, hogy egy újabb természetes fejlődés és növekedés élettani feltételeit önmagában hordozhassa.

Noha tudtam, hogy a háború valóban meggyorsíthatja most a felhajtóerők társadalmi tisztulását, ugyanakkor azonban arról sem feledkeztem meg, hogy a háború kiszélesítésével esetleg az események elébevághatnak minden számításunknak. Előfordulhat, hogy néhány év leforgásával sokminden olyan tervünk halomra omlik, amellyel eredetileg országot akartunk menteni ... E töprengések keserves terhe alatt kezdtem el úgy gondolkodni, hogy számot vessek azzal a lehetőséggel is, hátha a háború után mindent egészen előlről kell majd kezdenünk, mert a világ nagy birkózásának szorításából nálunk is össze-roppannak a közösségi élet lazán hevenyészett, vagy már éppen korhadó tartópillérei.

Nem festettem rémképeket a határainkat megközelítő bolsevizmus miatt és nem ijesztgettem senkit sem környezetemben összeomló és fölégetett városok látomásaival. Ellenben rá mertem mutatni belpolitikai életünk irányítóinak háborús képtelenségére és az ebből folyó alkalmatlanságukra. Képtelenségnek tartottam, hogy ők töretlen cselekvő erővel túlélhessék a második világéget. A jövő beláthatatlanságában rejtőző végkifejlés után jelenlegi politikánk főszereplői —ha megéri, emberromokként fognak kívánszorogni az ismét kiderülő égbolt alá.

Előlről kezdeni! ... harangozott bennem a gondolat. S amikor a csehszlovák uralom alól kiszabadult magyar falvak

nagyrészenek bejárása után végre átmeneti menedéket kaptam Nagycsalomján, Kégl Elemér kúriájában, mindjárt hozzá is láttam legfrissebb tapasztalataim összegezéséhez.

Vázlatot készítettem felvidéki utam megfigyeléseiről. Majd elküldtem az egész beszámolót a Nyilaskeresztes Párt országos vezetőségének. Tulajdonképpen e jelentésemben is még mindig az "állampolgársági jogegyenlőtlenség" elvének igazolását írtam meg — anélkül, hogy e szándékomról a sorok közé rejtett utalásokon kívül szembetűnőbb vallomást tettem volna. Fokozatosan akartam előkészíteni a pártvezetőséget a Szálasi-féle hungarizmus "konnacionalista" elképzeléseinek feladására, mivel azt magyar szempontból veszélyesnek tartottam. A bizonyítás érdekében kirívó példákat soroltam fel a "csehszlovákizmusból", amelyeknek vadhajtásait ekkor még félreérthetetlenül fel lehetett lelteni a máramarosi havasoktól egészen a csallóközi falvakig. A "csehszlovákizmusról" azonban nem szabad azt hinnünk, hogy az merőben Prága találmánya lett volna. Sőt a tótok elszakadásának nevezetes turócszentmártoni tüntetése az összeomláskor, majd az 1933-as "Pribina-ünnepségek" Nyitrán éppen arról győznek meg minket, hogy az elszabadult — nem pedig a "felszabadult" — egykori nemzetiségünk a magyar történelmi lélek kiirtása végett, saját elhatározásából bocsátotta Prága rendelkezésére a maga indulatait. Sopron németjeinek politikai ellenzékisége e tekintetben még csak a szellemidézés mesgyéjén mozgott, amikor már ottan is felmerült a határokon kívül zajló eseményekhez történő igazodás szándéka. A nyugat-magyarországiakkal szemben a tótok már példát is szolgáltatottak arra, miként lehet a jámbornak feltűntethető tájékozódást öncélúan és magyarellenesen megjátszani, ha egyszersmind szövetségre lépnek a magyarság évezredes ellenségével: a cseh-morva szlávsággal.

Soproni és felvidéki adatgyűjtőgetéseim tehát a nemzetiségi veszedelmek két különböző fejlettségi fokát világították

meg, — az egyik még csak a veszedelmek kezdetét képviselte, ellenben a másik már a betetőzést. Ha a való tényeket így tekintjük, akkor már egy messzebbre mutató következtetést is megkockáztathatunk. — Az országunkat szétbontó nemzetiségi törekvések lefegyverzése szempontjából a Szálasi-féle “konnacionalista” népközösségi elképzelés éppen olyan erélytelen és kivihetetlen volt, mint az „öreg bukott politikusok asztaltársaságából” alakult Reviziós Liga könyörületért jajongó ábrándozása. Az egyik a Kárpát-medencén belül ellenünk fordult nemzetiségiek “jóbelátására” számított, míg a másik a nyugati hatalmak “igazságtevő lelkiismeretének” felkeltésére külföldi propagandaügynököket fogadott és azokra pazarolta a nemzet belső arcvonalából kivont adófilléreket. Mindkettő azonban lényegében mérhetetlenül kártékony volt, mert határainkon kívül ország-világgal elhitették, hogy talpraállásunkhoz nincs elég erőnk. Ráadásul idebent a kívülről érkező országmegváltó csodák várásával mételyezték közvéleményünket.

Nézzük meg e bevezető gondolatok után, vajon a fellázadt tótság vezérei milyen idegen politikai rendszer beköltözködéséhez nyújtottak segédkezet — egyrészt az 1918-as háborúvesztés zűrzavarában, másrészt későbben folyamatosan, amikor a betelepülő idegenség már kifejthette hatását a letépett északi magyar vármegyékben.

Prága beolvasztó politikájának legfőbb titka a belső ellenállás népi erőinek szétforgácsolásában rejlett. A mesterségesen előidézett társadalmi széthúzásokból mindig letört egy-egy darab, tehát folytonosan fogyott a szlávtséghez nem tartozók tábora, — s így a letört darabokkal mindig sikerült a már-már összeálló úgynevezett “cseh-szlovák egység” nemzettestét tovább csinosítgatni. Masaryk és Benes nagy általánosságban kétféle módszert dolgozott ki e tervük megvalósítására. Az ellenszegülő erők szétforgácsolását egyrészt a népi törekvések

összevesztésével, másrészt a társadalmi "osztályérdek" pártpolitikai kijátszásával igyekeztek keresztülvinni. Így azután hamarosan torzzá tördelték a Felvidék eredeti magyar világát.

Nem a demokratikus elvek és a népi önrendelkezési jog tiszteletben tartása sugalmazta a prágai központ számára azt, hogy engedje meg az egyes népcsoportok önálló szervezkedését, hiszen ilyenféle engedmények odaajándékozása merőben ellenkezett a "cseh-szlovák" egységesítés alapelveivel. Szükség volt Prágának arra, hogy a népi ellenállást tápláló nemzeti törekvések előbb egymást emésszék fel. Ezért tapsoltak a cseh hatóságok kezdetben annyira azoknak a tót mozgalmaknak, amelyek a történelem legújabb fejlődési szakaszában elégtételt követeltek az egykori államfenntartó magyarságtól. Bőséges gondoskodás történt, hogy a nemzetiségek politikai törekvései minél vadabb gyűlölettel forduljanak egymás ellen. Ugyanekkor azonban arra is vigyáztak, nehogy fajilag teljesen egynemű politikai egyesülések keletkezzenek. A tótok közé gyűlölet-élesztő ügynökként bevezényelték a betelepülő cseh-morva hivatalnoki kar egyrészét is, míg a Nemzeti Magyar Párt vezetőségét csordultig megtölték olyan árulókkal, akik rokonságuk és foglalkozásuk révén becsempészhették az idegen szellem befelé bomlasztó, kifelé pedig "hasznos megaluvást" zengedező álnokságát. A magyar fajarulók e fajtájának kitenyésztésében Érsekújvár társadalma jutott szomorú vezetéshez valamennyi felvidéki város között.

Prága azonban nemcsak a nemzetiségi politikájában iparkodott következetes maradni az "oszd meg és uralkodjál" Bécsből lopott irányelvéhez, hanem társadalompolitikájával is hasonló módszereket követett. Feldarabolta az elszakított terület társadalmát sok apró, összefüggéstelennek tűnő pártalakulásba, amelyek közül legtöbb csupán egy-egy választás lebonyolítására alakult. A tisztavirágzású párttorzszülöttek állam-

hatalmi segédlettel fejtették szét a társadalmat mozgató gazdasági erőket és minden eszközzel arra törekedtek, hogy a társadalmi boldogulás ígéretével minél ravaszabban láncolják a kormányérdekek kiszolgálásához a legkülönbözőbb foglalkozású, de tekintélyi súlyuk miatt "veszélyes egyéneket".

Az áldemokratizmus e szemfényvesztő színpadias játékához a "legmeggyőzőbb érveket" a Prágából irányított hitelpolitika szolgáltatta. Külön tanulmányt érdemelne az a kérdés, amely a „bankok a szlávositás szolgálatában” címszó alatt tárgyalhatná a fejleményeket, s ezzel egyszerre figyelmeztetőt küldhetnének elvakult honi szabadelvű közgazdászainknak, akik a "gazdasági erők szabadversenyében" a pénzforgalmazás törvényeit a legmagasabbrendű törvényszerűségeknek hirdetik. Ezért természetesen nem is tudják meglátni, hogy egy nép életének van még magasabb érdeke is, mint az, hogy a hitelre kihelyezkedő pénztőke a gazdasági vállalkozásokban már az induláskor megkapja-e a visszatérülés vagyoni biztosítékait? E vagyoni biztosítékokat a cseh hitelpolitika legfeljebb ürügyként említette meg, ha olyan hitelkérelmeket kellett visszautasítania, amelyek nem a szlávok erősödését mozgították volna elő. A cseh bankok és a prágai kormány cinkostársi fondorlatossággal és leleményességgel dolgoztak együtt. A hitel mellett többek között telepítési földet csak az kaphatott, aki belépett a cseh agrárpártba. Viszont előnyösebb feltételekkel jutottak a felvidéki kereskedők és iparosok közszállításokhoz, ha a Kereskedő és Iparos Pártban kerestek maguknak politikai érdekvédelmet.

Ilyen eszközökkel sikerült a prágai kormánynak tökéletes politikai zűrzavart kitermelni a "meghódított területek" lakossága körében. Nemzetiségi politikájával örök kielégítetlenségbe és a kisebbségi érzés gyötrő tehetetlenségébe kényszerítette nemcsak a magyarokat, de Hlinka András tótjait is, nyugatabbra pedig a határvidéket félkörívben megszállva

artó szudétanémetséget. Viszont gazdasági érdekeltségű és a kormány támogatását élvező "osztály-pártokban" a népi elkülönülés elvét feladó szerencsétleneknek a judási pénz, vagy más szavakkal: az árulással szerzett gazdagodás tisztátalan ajándékát adta.

Nyilvánvaló, hogy azok a magyar földművelők, akik belépve a cseh Agrárpártba, maguknak földet szereztek a cseh betelepítettek barázdaszomszédságában, hiába köszöntötték azután "tisztelettudóan" a Magyar Párt megbízottait vagy képviselőit, velük többé már nem szívesen álltak szóba. Megindult az elszakított magyarság körében a kettéválás folyamata, amely még ijesztőbb ellentéteket vetett felszínre az iskolaköteles ifjúság egy részének elmagyartalanításával.

Íme, vázlatos megelevenítésben így mutathatjuk be a Trianonban kapott kisebbségi magyar sors fájdalmas próbatételét. Bármilyen nézőpontot is választunk az elszakítás két évtizedének vizsgálatához, mindenképpen az derül ki, hogy a Felvidéken, Erdélyben, a Délvidéken és a nyugati határszáron a magyarság halálos válságba zuhant.

Ha makacsul és becsületes nyíltsággal ragaszkodott népi különállásához, akkor tulajdonképpen önmagát száműzte az érvényesülés útvonalairól, s egy pillanatig sem érezhette magát biztonságban, mert az idegen hódítók szinte terrorisztikus eszközökkel törtek megfélemlítésére. Ha azonban politikai megalkuvásokba bocsátkozott, azzal végeredményben az ellenség táborát erősítette, mert a maga erejét kivonta az „ostromlók seregeiből”.

Nagy általánosságban, az elszakított országrészekben, így romlott állandóan a kisebbségi sorsba kényszerült magyar néptestvéreink helyzete mind nemzetiségi, mind pedig társadalmopolitikai tekintetben, — állampolitikai fontosságukról pedig az 1918-as összeomlás után még csak beszélni sem lehe-

tett. A csehszlovák államvezetők ilyen vonatkozásban semmi kétséget sem hagytak — úgyannyira, hogy az államvezetés magasabbrendű feladataihoz a cseheken és a morvákon kívül másokat még csak közel sem engedtek. Noha hirdették a jogegyenlőséget, de a gyakorlatban pontosan az ellenkezőjét csinálták. Minden különösebb államvédő törvény nélkül aránylag biztonságosan hajthatták végre ezt a politikai akaratukat, hiszen készen volt a fajilag többé-kevésbé egységes cseh középvezető rétegük, s ez a réteg belülről megbízhatóbban védelmezte az állam cseh jellegét, mint bármilyen sok csendőrszurony.

Amikor elsőizben kerültem közvetlen érintkezésbe a csehszlovák viszonyokkal, már 1933-ban észrevettem, hogy a cseh “középosztály” támadó kiképzést kapott és központos utasításokat követ Észak-Magyarország kultúrközpontjainak megszállásakor. Amit ekkor még csak megsejtenem lehetett, mindaz időközben részleteiben is megvalósult. Utólag kíséreltem meg felvázolni Masaryk Tamás és Benes Ede “politikai haditervének mozgáslépcsőzeteit”. Nem szabad “tartalmatlan hazafiaskodástól” indítatva lebecsülni ennek a haditervnek a komolyságát, mert az egyáltalában nem a belpolitikai erők tévesztett kihasználása miatt bukott meg, hanem egyedül és kizárólagosan azért, mert a cseh nemzet a történelem e korszakában kedvezőtlen földrajzi és külpolitikai viszonyok közé kényszerült. A cseh utódállam 1918-as megalapítói nagyon jól tudták, hogy nekik más nemzetekkel szemben késést kell behozniuk és ezért egyszerre több szétágazó feladattal kell megbirkózniuk.

Érdemes még utólag is megfigyelni, miként nyúlt az önbiztosítás feladatának megoldásához Prága? Nem vitás, hogy az egész kisantant külpolitikájának kezdeményező akaratát ez a város képviselte. A kisantant külpolitika pedig megnyilvánulásában kezdettől fogva nem volt más, mint a szomszédos vesze-

delmes vetélytársak boldogulásának elgáncsolása. Így akarták a maguk kérésének kiegyenlítése érdekében a vetélytársakat a világpolitika arénájában, elsősorban a Népszövetség előtt lemarasztaltatni. E célnak megfelelően az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamai olyan szövetséges társakat választottak és hízelegtek körül, amelyeknek fontos érdekük fűződött ahhoz, hogy a Masaryk-féle elmélet szerint meghatározható közép-európai "kisnépek övezetében" ellensúlyozó hatalmi képződmények szülessenek az első világháborúban legyőzött történelmi nemzetek rovására.

Az ellensúlyozó hatalmat Prága, Bukarest és Belgrád képviselték, míg Berlin, Bécs, Budapest és a balkáni kisnemzetek így elvesztették egymással az ellenőrzés nélküli érintkezés lehetőségét. Ráadásul a prágai vezérkarnak a kisantantós szövetség létrehozása miatt nem kellett attól félnie, hogy az utódállamok közép-európai hatalmi befolyásának növekedése féltékenységet ébreszt Párizsban vagy Londonban. Sőt Masaryk és Benes csak azzal tudták a maguk szolgálatainak nélkülözhetlenségét hatásosabban bizonyítani, hogy minél nagyobb területet vontak a maguk "megbízhatóbb" kormányzása alá, ezzel is csorbítván a körülöttük élő történelmi nemzetek térbeli terjeszkedési erejét. Még a nagyobb területek kevert fajiságú népeinek bekebelezésével járó veszedelmeket is viszonylagosan nyugodtan vállalhatták, hiszen — amint már említettük — a feszítő belpolitikai erők egymást öló szembefordítására ügyes megejtő tervekkel rendelkeztek. Az osztálpártokkal szétroncsolt népi társadalmak egymásra féltékenykedtek, s ebből a siralmas állapotból előbb-utóbb a csehszlovák államképződmény fennmaradását veszélyeztető belső ellenszegülés teljes felőrlődésének kellett volna bekövetkeznie.

Mégsem volt idejük a kisantatbelieknek az őket ostromló népi erők elsorvadásának kivárására. Volt valami, amiben az utódállamok vezetői jóvátehetetlenül tévedtek... Egyrészt

egyetlen állam sem köthet önmaga biztosítására olyan szövetségeket, amelyekből folyó kölcsönös segélynyújtás megvalósítása földrajzi lehetetlenségbe ütközik. Másrészt – ha ezt mégis megtenné, akkor elkerülhetetlenné válik az összeütközés az olyan szomszédos államok között, amelyek közül valamelyik a másik történelmi útjának keresztezésére törekszik.

Prága nem akarta tudomásul venni, hogy van döntő fontossága a földrajzi fekvésnek, s még kevésbé hitt abban, hogy tőle távolabb élő, látszólag független hatalmú szövetségesei cserbenhagyhatják, ha a Trianonban szerkesztett állapotok egyszer fenekestől felfordulnak. E külpolitikai tévedése szükségképpen hozta magával a „cseh-szlovák álmok” belpolitikai csődjét. Mihelyt kiderült, hogy az úgynevezett demokráciák szövetségshálózata egyáltalában nem tartalmazott kihasználható katonai segélynyújtásokat, abban a pillanatban beteljesült a kisantant széthullása — mégpedig nagyjából a korábbi történelmi határok mentén. A nagy drámai színjáték azonban Romániát nagymértékben kijózanította és a román politika kalandos kettős forradalmi válság árán más külpolitikai célkérések felé kanyarodott.

Engemet első csehszlovákiai utazásom óta az elszakított magyarság sorsán kívül elsősorban a tótok várható politikai magatartása érdekelt. Mit csinálnak majd ők tót államképzelesek túlméretezettségével, ha egyszer mégis-mégis az ölükbe hull az önállósulás alkalma? Vajon merre nyúlnak támaszért, a csehek vagy a magyarok felé? ... Sohasem volt kétséges előttem, hogy a tótoknak az a nemzedéke, amelyik a két világháború között fennhangon szidalmazta a magyarság állítólagos egykori „önkényuralmát”, vajon melyik népszomszédja felé kíván igazodni?

Láthattuk, hogy a magyar történelmi jogok érvényesülésének feltárulásakor, továbbra is a cseh ostorral hajtott lovak ragadták el a tót politika szekerét. Minden irány és minden

irányzat jó volt, amely elfelé vezetett a Kárpát-medencei államegység békés megvalósításától. Az utolsó prágai államelnök, Haha, letette a fegyvert a szudétanémetek földjére belépő német katonaság előtt, de még volt arra ideje, hogy magával rántsa a tót külpolitikai érdeklődést és menekülési vágyat. A csehek ugyanis még „balszerencsájük beteljesülésének” pillanatában sem mondtak volna le szívesen az olcsó áruháson vásárolt és Trianonban nekik juttatott érdekerületeik felett való befolyásukról, hiszen a szláv államalkotás álmait adnák fel egyszer s mindenkorra Közép-Európa e terében, ha a tótokat nem tudnák megtartani a cselekvéseknek abban az irányában, amerre az európai politika mozdulásaiban nekik is hajolniuk kellett.

Már ezzel a visszapillantással is körülbelül eleget mondtam annak bizonyítására, hogy milyen gyámoltalanság vagy éppen fájárló örülség kell ahhoz, hogy a magyar közvéleményben bárki is csodaváró hangulatokat ébresztgessen a nemzetiségi zendülők békés lecsitítása tekintetében. Szakadékok támadtak a magyar nép szállásföldje körül és ezeken a szakadékokon nem lehet idejétmúlt polgári joggyenlőséget lengető ígéreteköl hidakat építeni.

Az előző megállapítások csak a tótok „önállósulási törekvéseire” és csehszlovák sugalmazású közvéleményük alakulásaira vonatkoztak. De semmivel sem mondhatnánk több jót akár a ruténekkal, az oláhokkal, a svábokkal, vagy akár a bácskai szerbekkel kapcsolatban. Nem az ő meg sem szerhezhető barátságukból és legkevésbé sem az ő túltengő nemzetiségi kívánságaik alapján kell felépítenünk a Kárpát-medence új Magyar Birodalmát. A Kárpát-medencei harmadik magyar honfoglalást csak belülről és kizárólagosan csak azokkal tudjuk megvalósítani, akik magyarok voltak, vagy a magyar életközösségbe elválaszthatatlanul beletorkollottak lelkükkel és vérükkel, s akik a természeti törvények isteni parancsa folytán

e lényegükből ki sem tudnának vetközni, mert elsősorban magyar történelmi éntudatukat kellene megtagadniok.

A belső felkészülést kell minden időben az uralkodó nemzedéknek szorgalmaznia. Az ilyenféle építő munka nélkülözhetetlenségéről tanúskodnak az országgyarapodás 1938-as és 39-es eseményei is. Ugyanis éppen a magyar honfoglaláshoz szükséges új államrend és terjeszkedési készenlét hiányzott a legjobban.

A Felvidék egyrészét ugyan közvetlenül a második világháború előestéjén a német és az olasz nemzetvezérek akaratóból visszakaptuk, de az évtizedes mulasztásokban fuldokló magyarországi szabadelvű politika versenyképtelenségére tulajdonképpen csak akkor döbrentünk rá, amikor a visszatért magyar lakosság kezdeti lelkesedését hamarosan növekvő elégedetlenség és csalódás váltotta fel. Főleg Komárom és Losonc-vidék ipartelepein lobbant magasra a nyugtalanság... Nem hoztunk nekik Budapestről sem jobb megélhetési alkalmakat, sem tisztultabban és korszerűbben magyar világszemléletet, amely a múltat elfeledtette volna velük. Sőt éppen annak a múltnak a levegőjét hoztuk vissza, amely egyszer már behintette a bomlás csíráival az egész magyar tájat. Ráadásul éppen erről az álmagyar "elbürokratiasodott múltról" annyi átkozott komiszságot híresztelt a csehszlovák hírverés, hogy még a magyar őslakosság is megborzongott tőle, mihelyt újra összekötetésbe került vele. Egyetlen nemkívánatos újdonság a Felvidéki Párt egyeduralma volt, ami valóban meglepetésszerű fordulatot jelentett a húsz-harmincféle párt tülekedéséhez szokott "felvidékiek" körében.

Feltehetné most valaki a kérdést, vajon miért volt rossz az „egypárt-uralom” éppen a Felvidéken? Egyszerű a felelet. A pártot az intézkedések kigondolásánál a politikai bosszúállás vezette, ámbár bizonyos mértékű számonkérésre valóban szükség is volt. De mennyivel más lett volna a helyzet, ha a

számonkérést megújított alkotmányunk alaprendelkezései értelmében maga az államhatalom végezte volna el?... Erkölcsi értékében is mennyivel magasabbrendű lett volna ez a számonkérés, ha a magyar közösségért meghozott szolgálatok alapján felállítható „polgári jogegyenlőtlenség” elve szolgált volna mértékül és pártatlan hatóság ítélkezett volna. Az ilyen számonkérésnél nem avatkozhatnak a tisztogatás munkájába központi feladatokra ki sem képzett — talán jóhiszemű, talán bosszúálló — párttagok.

A háború ekkor még nem kötötte le annyira a figyelmünket, hogy meg ne vizsgálhattuk volna behatóbban, vajon mennyi hátrány származott abból, hogy a szabadelvűség ostoba elvakultsága miatt nem törődtünk eleget magyarabb társadalmi középvezető réteg kinevelésével. Elég sok szomorú példa szól amellett, hogy a felvidéki közigazgatás és iskolaszervezetek sürgős felállításakor selejtes emberanyag özönlött el ennek a sokáig nélkülözött magyar végvidéknek társadalmát. Orvos pedig alig jutott. Ez a hiányosság egyáltalában nem igazolta a Bethlen-kormányzat idegen szellemű közoktatásügyi miniszterének, Klebelsberg Kunó grófnak semmitmondóan koppanó felkiáltását „kultúrfölényünkről”, amelyet még abban az időben bocsátott a megtevesztés és önámítás útjára, amikor iskolán kívüli nemzetnevelési intézményeink, könyv- és lapkiadó vállalataink jóformán ki sem látszottak a zsidók üzleti és szellemi hínárjából.

A csehek hosszú évtizedeken át kikísérletezett tantervek alapján készítették elő társadalmi vezető rétegük tagjait a "nagy Szlávia" gondolatának szolgálatára és ezért részesültek támadó kiképzésben. Eltávolításuk után a magyar népi műveltség hódító fegyvereivel új „szellemi vezérkarnak” kellett volna megjelennie, hogy két évtized magyar történelmi hatásának kiesését az „anyaországbeliek” visszaköltözködő lelke pótolni tudja. Sajnos, az indulás legkedvezőbb korszakában e kiesés

e lényegükből ki sem tudnának vetközni, mert elsősorban magyar történelmi éntudatukat kellene megtagadniok.

A belső felkészülést kell minden időben az uralkodó nemzedéknek szorgalmaznia. Az ilyenféle építő munka nélkülözhetetlenségéről tanúskodnak az országgyarapodás 1938-as és 39-es eseményei is. Ugyanis éppen a magyar honfoglaláshoz szükséges új államrend és terjeszkedési készenlét hiányzott a legjobban.

A Felvidék egyrészét ugyan közvetlenül a második világháború előestéjén a német és az olasz nemzetvezérek akaratából visszakaptuk, de az évtizedes mulasztásokban fuldokló magyarországi szabadelvű politika versenyképtelenségére tulajdonképpen csak akkor döbrentünk rá, amikor a visszatért magyar lakosság kezdeti lelkesedését hamarosan növekvő elégedetlenség és csalódás váltotta fel. Főleg Komárom és Losonc-vidék ipartelepein lobbant magasra a nyugtalanság... Nem hoztunk nekik Budapestről sem jobb megélhetési alkalmakat, sem tisztultabban és korszerűbben magyar világszemléletet, amely a múltat elfeledtette volna velük. Sőt éppen annak a múltnak a levegőjét hoztuk vissza, amely egyszer már behintette a bomlás csiráival az egész magyar tájat. Ráadásul éppen erről az álmagyar "elbürokratiasodott múltról" annyi átkozott komiszságot híresztelt a csehszlovák hírverés, hogy még a magyar őslakosság is megborzongott tőle, mihelyt újra összekötetésbe került vele. Egyetlen nemkívánatos újdonság a Felvidéki Párt egyeduralma volt, ami valóban meglepetésszerű fordulatot jelentett a húsz-harmincféle párt tülekedéséhez szokott "felvidékiek" körében.

Feltehetné most valaki a kérdést, vajon miért volt rossz az „egypárt-uralom” éppen a Felvidéken? Egyszerű a felelet. A pártot az intézkedések kigondolásánál a politikai bosszúállás vezette, ámbár bizonyos mértékű számonkérésre valóban szükség is volt. De mennyivel más lett volna a helyzet, ha a

számonkérést megújított alkotmányunk alaprendelkezései értelmében maga az államhatalom végezte volna el?... Erkölcsi értékében is mennyivel magasabbrendű lett volna ez a számonkérés, ha a magyar közösségért meghozott szolgálatok alapján felállítható „polgári jogegyenlőtlenség” elve szolgált volna mértékül és pártatlan hatóság ítélkezett volna. Az ilyen számonkérésnél nem avatkozhatnak a tisztogatás munkájába központi feladatokra ki sem képzett — talán jóhiszemű, talán bosszúálló — párttagok.

A háború ekkor még nem kötötte le annyira a figyelmünket, hogy meg ne vizsgálhattuk volna behatóbban, vajon mennyi hátrány származott abból, hogy a szabadelvűség ostoba elvakultsága miatt nem törődtünk eleget magyarabb társadalmi középvezető réteg kinevelésével. Elég sok szomorú példa szól amellett, hogy a felvidéki közigazgatás és iskolaszervezetek sürgős felállításakor selejtes emberanyag özönlött el emnek a sokáig nélkülözött magyar végvidéknek társadalmát. Orvos pedig alig jutott. Ez a hiányosság egyáltalában nem igazolta a Bethlen-kormányzat idegen szellemű közoktatásügyi miniszterének, Klebelsberg Kunó grófnak semmitmondóan koppanó felkiáltását „kultúrfölényünkről”, amelyet még abban az időben bocsátott a megtevesztés és önámítás útjára, amikor iskolán kívüli nemzetnevelési intézményeink, könyv- és lapkiadó vállalataink jóformán ki sem látszottak a zsidók üzleti és szellemi hínárjából.

A csehek hosszú évtizedeken át kikísérletezett tantervek alapján készítették elő társadalmi vezető rétegük tagjait a "nagy Szlávia" gondolatának szolgálatára és ezért részesültek támadó kiképzésben. Eltávolításuk után a magyar népi műveltség hódító fegyvereivel új „szellemi vezérkarnak” kellett volna megjelennie, hogy két évtized magyar történelmi hatásának kiesését az „anyaországbeliek” visszaköltözködő lelke pótolni tudja. Sajnos, az indulás legkedvezőbb korszakában e kiesés

pótlására hiányoztak nemcsak a megfelelő emberek, de még az átfogó és biztos felépítésű tervek is. Mindez itt a Felvidéken kettőzött hibát jelentett.

Kétségbevonhatatlanul magas színvonalú volt a csehszlovák államvezetés a maga módszereiben. Ezt még akkor is el kell ismernünk, ha világnézetileg nem értünk egyet a cseh módszerekkel, amelyek tulajdonképpen az államalakulást jóval megelőző hagyományokból születtek. Csehország még a bécsi udvar erőmegosztásra törvő irányzata alatt hozzászókött a hivatalnoki társadalmi réteg létszámának túlfejlesztéséhez. A cseh hivatalnokok mindig készséges államszolgáknak bizonyultak egy olyanféle idegen politika járszalagján, amely öket olcsó fáradsággal vezethette más népek ügyeinek igazgatása fölé, ahol szabad vadászszennvedéllyel garázdálködhattak jogrendben és alkotmányban — látszólag a megbízó hatalom javára, valójában azonban saját egyéni gyarapodásukra. Az oszt-rák államgépezet szertehullása után a csehek minden ilyen alkalomtól elestek és bizonyos társadalmi rétegeik telítettségének levezetésére új alkalmakat kellett teremteniük a megszállott észak-magyarországi végeken. Az új helyzetben valóságos iskolapéldáját szolgáltatták annak, hogyan lehet szinte diplomatikus simasággal úgy közigazgatni, hogy a népi ellenállás lehetőleg sohasem találjon ürügyet a kirobbanásra, viszont a cseh fajvédelmi érdekek minden sima ügykezelés ellenére sem szenvedjenek kárt.

Mire a Felvidéken gyűjtött tapasztalataim összegezésének végére értem, addigra haragos lázadó lett belőlem. Megborzadtam honi politikáknak attól a gyávaságától, amiért nem merte törvényben rögzíteni, hogy “országunk a magyaroké”! Ugyanekkor azonban a “revizionizmus feudális révületébe bódult véneink” ügyefogyott alakoskodással azt szeretnék elhítenni a “magyar türelmetlenkedőkkel”, hogy a nemzetiségi kérdés ébrentartását azért szorgalmazták — a jogegyenlőség egyidejű,

de nem őszinte hangoztatása mellett, mert nem akarják a magyarság nemzetiségi megrohanását előidézni. Még ha így is állna a helyzet, akkor sem találhatunk semmi mentséget arra a mulasztásra, miért nem történnek intézményes intézkedések társadalmunk középvezető rétegének faji megtisztítása érdekében, holott a tudomány a módokat már felderítette.

Ámde egyelőre ne menjünk ilyen messzire. Most csak annyit kívánok leszögezni, milyen alkotmányos rendelkezések hiányoztak leginkább a felvidéki lakosság polgári és politikai jogainak új megállapításakor. Természetesen ezek a hiányok fokozatosan veszedelmesebb méreteket öltenek, minél inkább terjeszkedik nemzetünk hatalma a Kárpát-medencei életterjes visszahódítása felé.

A sokféle bíráló mondat után le kell rögzítenünk olyan célmeghatározó és kijelentő mondatokat is, amelyekkel világosságot gyűjthetünk a politikai „helyben topogás és tanácsatlanság vak éjszakájában”. Éppen ezért nem is szólok bővebben a visszacsatolt részekre kihelyezett hivatalnokok esetleges mulasztásairól vagy hamis eredményeket szülő intézkedéseiről. A legnagyobb mulasztást személy szerint úgysem ők követték el. Ilyen értelemben egy egész nemzedéket kell vád alá helyezni, mégpedig azt a nemzedéket, amelyiknek volt elég ideje az első világháborút követő összeomlás kegyetlen tanulságait levonni, s mégsem szervezett új és megfelelőbb közösségi életrendet a megcsönkített, de az ő vezényletét követő országban.

Eddig azt bizonyítottuk, hogy egy új honpolgársági törvénnyel az ország vegyes eredetű lakóit — azok magyar nemzeti szempontból mérlegelt értéke szerint — egymástól jogilag elhatárolt csoportokba kell sorolnunk. Most a távolabbi közjogi célokat is felderítjük, amiért az országalakók ilyen elkülönítését meg kell valósítanunk. A nemzet alanyainak ez a csoportosítása nyújt alapot ahhoz, hogy az új magyar államot valóban az ország legértékesebb rétegére szervezzük. Az államnak,

mint közösségi életformának, ugyanis tökéletesen ki kell elégtennie azokat az élettani kíválmakat, amelyek a magyar fajta sajátos életmegnyilvánulásából fakadnak. Nem a nemzetnek kell hasonlítani az államra, hanem az államszervezetnek kell olyanná alakulnia, hogy a nemzeti közösség meg lehessen benne fejlődésének biztosított és mégis szabad lehetőségeit. Az állam törvényes rendjének állandóan folytatódó építéskor ezért a törekvés csak az lehet, hogy — egyrészt mindenkit részeltetni kell az államhatalmat létrehozó alkotmányos tevékenységben és annak felelősségében, s ily módon mindenkit érdekeltté kell tenni magában az államhatalomban, mert csak ilyen hatalmi érdekelttség mellett tudja az egyén teljes odaadással elvállalni a rendszer fenntartásából származó közösségi terheket. Másrészt pedig az államhatalomban való részeltetést a politikai joggyakorlás korlátozásaival úgy kell megszervezni, hogy az értékes egyén: azaz a magyar közösségi ember legyen az államhatalom élő politikai akaratának döntő tényezője. A magyar közösségi embernek ezt az előnyös alkotmányjogi helyzetét ki kell hangsúlyozni még a hasznos fajiságú, de nem-magyar országokkal szemben is, akik — akár saját hibájukból, akár más okok miatt, még nem költöztek be a magyar életközösségbe.

A magyar állam fenntartását csak a magyarok biztosíthatják, mert elsősorban nekik érdekük, hogy íratlan magyar hagyományainknak és élettörvényeinknek megfelelő hatalmi szervezetben éljenek. Mindenki másnak, aki idegen faji közösségbe tartozik, de állandó letelepülési helyként a Kárpát-medencét örökölte, vagy választotta, csak másodlagos érdekeként jöhet számításba a magyar élettörvényekre szervezett államhatalom fenntartása. Éppen ezért a tisztavérű, de másfajiságú néprétegek nem vehetnek részt teljes értékű joggyakorlással a magyar politikai élet törvényes rendjének kialakító munkájában, nehogy a döntő fontosságú magyar nemzeti érdekek ve-

szélys függési viszonyba kerüljenek és bármiben is hátrányt szenvedjenek idegen érdekek túlzott érvényesülése miatt. Ilyenféle veszedelem elkerülése végett az állam szervezetét úgy kell megalkotni, hogy a magyar államterületen lakók személyes és politikai érvényesülését kizárólag a magyar nemzeti érdekek szolgálatához kapcsoljuk. A szolgálat teljesítésén keresztül az egyén szorosabbra fűzheti kapcsolatát magához az államhoz, amelyért áldozatot és munkaszolgálatot hozott és jutalmul elnyerheti tőle a teljes politikai jogok gyakorlását. Ilyen államrendszerben mindenegyész egyénnek legegységesebb érdeke az, hogy a magyarság életközösségébe beköltözhessek. Nem maradnak olyan levezetetlen vagy rosszul szervezett népi erők, amelyek külön faji törvények szerint osztanak szét politikai önkormányzati részekre az ország testét és örökös gátlásai lenének az egységes és növekvő magyar nemzet kialakulásának.

Mindig a nagy és egységes Magyar Birodalom képe állt előttem követendő célként. Sohasem gondoltam arra, hogy olyan „nemzetiségi állam” felélesztéséért csalogassak valamilyen mozgalomba híveket, vagy éppen kalandoröszönő törtéteket, amely államban a felelősség igáját és kényelmetlenségét a magyarságra hárítjuk, míg a többieknek csak az a feladat jut, hogy megelégedettségüket vagy lázongó szándékaikat kiáltozzák mifelénk. Ezt az álláspontot minden vonatkozásban józannak és igazságosnak kell tartanunk. Éppen ezért ijesztő jelenséget láttam abban a hangzavarban, amely e sorsfordító esztendőben a nemzetiségi kérdés körül kavargott. Mintha meghibbant volna azoknak az ítélete, akik a közvélemény-irányítás sajtó- és egyéb eszközeit kezükben tartották... De azt sem állíthatná senki sem meggyőző erővel, hogy nem működtek közre a háttérből sugalmazó gonosz és céltudatos szándékok, amelyek éppen a hangzavar növelésére törekedtek... Sőt, minden különösebb bizonyító adat összehordása nélkül is kijelenthet-

jük, hogy éppen az irányzatos fajidegen szándékok hatásának tulajdonítható a Kárpát-medencei nemzetiségi kérdés meg-megújuló elködösítése.

A legkülönbözőbb érdekeltségű csoportok és pártok szócsövein át egyszerre lehetett hallani „nemzetiségi megbékélésről”, szóvirágos „emberi jogegyenlősítésről” és valami homályosan elképzelt „népi bosszúállásról”. Nyilvánvalóan ezt a hangzavart csak fokozta a zsidókérdés olyan erős előtérbejutása, hogy már az ellenzéken sokkal többet foglalkoztak vele, mint a magyar fajta kifejezetten személyes ügyeivel. Ráadásul a vélemények minél elképesztőbb összevegyítése érdekében — éppen a zsidókérdésben érdekeltek — még azt a sakkhúzást is megkockáztatták, hogy a zsidókérdésből “Kárpát-medencei nemzetiségi ügyet” kovácsoljanak. Holott az egyedül helyes magyar életszemlélet világosságánál ilyen megtévesztés semmiféle sikerre nem számíthatott volna, hiszen az igazi nemzeti-ségeket a zsidóságtól éppen az különbözteti meg, hogy az egyiket szabad meghívni együttműködésre, míg a másikat mint nemzetrontó fajtaelemet, mindenképpen el kell távolítani onnan, ahol az államépítés munkája folyik.

A nemzetiségi kérdés helyes megítélése szempontjából feltétlenül rászorul honi közvéleményünk arra a tájékoztatásra, amelyet csak a múlt történelmi eseményeiből meríthet. Sajnos azonban, iskolai tanterveinkből országunk lakosságának településtörténete, valamint közjogi életünknek az az ismertetése, amely a „Kárpát-medencei idegenszerű faji öntudatok” kialakulását megmagyarázná, majdnem teljesen kimaradt. Pedig csak így juthatnánk el mindannyian a közelmúlt fájdalmas eseményeinek megértéséhez, s ez a megértés is nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy magyar nemzeti öntudatunk politikai értelmezésében „azonos látásmód” alakulhasson ki társadalmunk minden hivatásrendi rétegében. Nyilvánvalóan súlyos eltolódásnak kellett bekövetkeznie a lovasnomád eredetű ősi

magyar politikában, amely végül is a trianoni ország-
csönkítéshez, illetőleg: történelmi sorstársainknak, évszázados
nemzetiségeinknek zendüléséhez vezetett. Hiszen megdönthe-
tetlen tények bizonyítják: a Kárpát-medencei magyar állam-
egységben a beszervezett kisépek évszázadokon át megtalál-
ták érdekeik kielégülését — éppen azért, hogy nem álltak
mellőzöttek, elszigetelten a magyar államvezetéssel szemben.
Egyébként sem lehetne makacsul állítani, hogy legrégibb ide-
gen-ajkú országlakóink ösztönös idegenséggel álltak volna
szemben a magyarság életmódjával, — mert ezzel valótlant
állítanánk. Hiszen a honfoglaló magyarság olyan szláv hata-
lommal ütközött össze, amelynek alattvalói erős hun és avar
vérkeveredésen estek át, hiszen a széthullott hun és magyar
birodalom véranyaga ezen a földön ömlött át az új megszálló
népek vérállományába. „Fajtiszta szlávságról” a magyar síkság
honfoglaláskori őslakói körében nem is beszélhetünk. A kés-
őbbi bevándorlók és leteleplők pedig — bármilyen anya-
nyelvvel is jöttek — a vendégjog alapján kértek és kaptak a
magyar királyoktól szállást; tehát ők sem kezdhették bemutat-
kozásukat mindjárt a zendüléssel.

A néprajzi és a településtörténeti adatokon kívül ismer-
nünk kell a múlt közjogi viszonyait is. Amíg az itt élő népek
nevében a nemesi rendek gyakorolták az alkotmányozó joga-
kat, addig politikai értelemben jóformán észre sem lehetett
venni, meddig terjednek a belső néprajzi határok. Főleg első
királyaink mindig nagy gondot fordítottak arra, hogy a végek
védelmét megbízhatóvá nevelt főnemesi vezetők odavezénylé-
sével, illetőleg azzal egyenértelmű birtokadományozással biz-
tosítsák.

Ennek a felsőbb vezetői rétegnek volt elsősorban az az ér-
deke, hogy jobbágyaik és egész várnépük életszínvonalát or-
szágos viszonylatban mindig kellő magasságban tartsák, más-
különbben nemcsak a magyar király bizalmát veszítették volna

el, de még a maguk jobblétéről sem tudtak volna versenyképesen gondoskodni. Márpedig ismeretes, hogy a vezető főnemesiség állandó versenyzéssel igyekezett egymáson túltenni, — nemcsak hatalmuk növelésében, de gazdagodás tekintetében is, a régi világ gazdagság-fogalmába viszont a megmérhető aranyon és egyéb vagyontárgyakon kívül szervesen beletartozott a gondjaikra bízott nép jóléti foka és termelőkészsége — éppen úgy, mint minden jószáguk ápoltsága.

A hanyatlás első jelei már évszázadokkal ezelőtt mutatkoztak, amikor az országvédő magyar nemesi rendeket idegen származású királyaink túlzottan felhígították az úgynevezett „császárhű” betelepített nemességgel.

Nem egy esetben a „császárhűség” magyar hazaárulást jelentett. Ősi alkotmányunk semmiféle biztosítékot nem nyújtott arra, hogy a jövevény „császárhű” nemesség ne férközhessek közelre az államvezetés legfőbb közjogi méltóságaihoz. Egészséges körülmények között erre a biztosítékra nem is lett volna szükség, ilyesmit az ősi lovasnomád hagyományok sem ismertek. A végzetes baj sokkal később kezdődött. A nemzeti erő ütőképességében és egységében a széttagolódás akkor indult meg, amikor a nemzet hatalmát képviselő nemesi rendek növekvő arányban voltak kénytelenek befogadni az idegen uralkodóház jobbára magyarelles kegyeltjeit. Nem féltékenykedés, hanem a szó legtisztább értelmében vett honféltség gondja robbantotta ki mindannyiszor a szabadságharcos magyar felkeléseket, megadván valamennyinek a „hont védelmező” nemesség köréből a küzdelem vezéralakjait. Már csak egy lépés volt hátra, hogy a nemesség szakadozott közjogi takarója alól nemzetiségeink kivonják magukat. Ehhez nyújtottak segítséget a francia forradalomnak egész földrészünket bejáró „polgári jelszavai”. E külső segélynyújtás azonban elégtelen lett volna tartós politikai forrongások megszervezésére. Nemzetiségeink lázongásaihoz a közjogi alapot a jobbágyság 1848-as eltörlése

adta meg, amikor a forradalomnak beindított események nagy rohamában nem maradt államvezetőinknek idejük arra, hogy az általános jogegyenlősítést követelő „polgári jelszavak” politikai gyakorlatát a honi viszonyoknak megfelelően állapítsák meg. Az alkotmányjogi módosításokat tartalmazó törvényeink nagy részét majdnem szóról-szóra az „európai gyakorlatot” jelképező külföldi mintákról másolták le. A született nemesség rendi képviselőjének részleges és más elavult közjogi intézményeknek teljes lebontásakor — az általános jogegyenlősítés bevezetésével — hamarosan az derült ki, hogy a magyarság kisebbségi arányba kényszerült saját hazájában. Ráadásul a 49-es világsos fegyverletételt követő, Bécsből irányított „rendőrintézkedések korszakában” még ezt a kisebbségbe jutott magyarságot is megfosztották az önkormányzás jogától.

A magyar birodalmi gondolat a Bach-pribékek önkényuralma alatt végzetesen meghomályosodott. Az így kiforgatott államszervezet már nem tudott — még a 67-es kiegyezés után sem — alkalmat szolgáltatni a magyarság egyetemes érdekeiért meghozható áldozatokra és szolgálatokra, mert az államvezetés súlypontja külföldre, Bécsbe billent át és odaát már sokkal inkább a honi népközösségi életformák összhangjának megbontására törekedtek, mint az egész Kárpát-medencét megtöltő magyar hatalom védelmi rendszerének fenntartására, illetőleg helyreállítására. Sőt a történelemkutatás módszereivel még azt is be lehet bizonyítani, hogy a bécsi udvar gyakran nyíltan, gyakran pedig csak „suba alatt”, de mindenképpen támogatta és biztatgatta a nemzetiségi mozgalmak uszítóit. A Habsburg-ház elsőrendű érdeke fűződött a magyar nemzeti erők olyan lekötéséhez és hatástalanításához, hogy Buda felől ne indulhasson el újabb szabadságharcos elszakadási kezdeményezés.

A századfordulót követő első években már látható szakadékokat vont a gyűlölködés a Monarchia egyes népei közé.

Már csak valahol felelős helyen ki kellett mondani a lázadás jelmondatát, miszerint nincs többé célja a nagyobb monarchikus keretben annak, hogy a Kárpát-medencében az idegen ajkúak továbbra is a „szabadságharcában megbukott magyar államhatalomhoz” kapcsolódjanak, holott közvetlenül a bécsi császári udvarhoz is tartozhatnának. Az első világháború előtt Ferenc Ferdinánd trónörökös tűnt föl a későbbi trianoni romlás első gyászhimőkeként. A Habsburg-ház “örökös tartományait” lakó elégedetlenkedő népeknek ő ajánlotta fel azt a tervet— mint a császári korona várományosa, hogy a régi kettős-monarchiából új osztrák-szláv-magyar hármass-monarchiát alakít. Íme, az út összefüggő vonalban vezet: idegen fegyverekkel feldúlt szabadságharcos csatatereinken át egészen a trianoni országvesztésig. Útközben magyar népünk egyszer majdnem teljesen elvesztette az öntudatában és vérében fajmagyar társadalmi vezető rétegét. Ez a vesztesége kihatásában súlyosabb volt minden csatavesztésénél.

Nincs sürgetőbb feladata a “harmadik magyar honfoglalásnak”, mint az új honfoglalás vállalkozásának végrehajtására a magyar népet valóban új magyar vezetőkkel megajándékozni, hogy vezetők és vezetettek sohasem álljanak egymással szemben idegenül, vagy éppen ellenségesen, ha egymás törekvéseinek és vágyainak összeegyeztetéséről és a magyar közösségi érdekek kölcsönös szolgálatáról kell döntenie.

Irányelveink összefoglalása

Amennyit hátrafelé tekingettem, hogy az elmúlt évszázadok intelmeiből olvashassak, annál sokkal többet néztem előre, mert egy új és megvédhető magyar nemzeti összefogásra, annak közjogi megalapozására akartam javaslatokat készíteni.

Amint most újból végigolvasom ezt a mondatot, önként adódik a kérdés, szabad-e a körülöttünk tomboló vihar napjai-

ban a közösségi élet szervezésére terveket készíteni? Hiszen háború van, — a világ legnagyobb fegyveres hatalmai állnak egymással szemben. Ilyen történelmi viharban a reform legszerényebb gondolata is utópiának tűnik. Tegyük félre a kétkezdést. Lehet a terv pillanatnyilag utópia, de tervezésre, felkészülésre mindenkor szükség van. különösen pusztító háborús viharok korszakában. — Nagyon jól tudom, hogy a lélektől-lélekig futó útvonalakon még végtelenül sokszor kell e gondolatoknak közlekedniök, de a megmozduló „gondolat-lorgalomban” bizonyosan kicsiszolódik belőlük megtartható és beteljesíthető politikai tanítás.

E reményben írom e dolgozat egymásba fonódó sorait. Legyen minden részlete jelképes ösztönzés mindnyájunk számára, akik az örök magyar jövőöért hajlandók vagyunk életünkéből órákat vagy akár esztendőket is feláldozni az országépítő munka szent oltárain. Állásfoglalásra akarom rábírni kortársaimat, hogy megtudjuk végre egymástól, miként vélekedünk nemzeti múltunkról, jelenünkről és jövőnkről.

11. — A keresztény magyar állam független.

Az állami és a nemzeti függetlenség hangsúlyozására a magyarságnak komoly oka van. Annak ellenére, hogy államszervezetének felépítésében senki sem segítette, államhatalmának megszilárdulása után szomszédaival szemben a békétlenséget sohasem kereste, — egyedül és független harcos nemzetként kellett helytállnia a népvándorlás tömérdek veszéllyel behintett országútján, mégis állandóan megismétlődő támadások érték évszázadokon át államszervező hatalmának gyakorlásában. E támadások jogszerűségét különféle magyarázatokkal igyekeztek maguk a támadók bizonyítani.

Ez történt a magyar nép szabadságharcainak leveretésekor. De hasonlóra gondoltak azok a hazaárulás felé hajló közirók, történelemmagyarázók és politikusok is, akik a hamisan értel-

mezett „koreszmék” nevében olyan államszövetség megkötésére akarták és akarják elcsábítani a magyarságot, amelyen belül nem a nemzeti hivatás gondjait, hanem csak a független államiság jogait osztaná szét a magyarság a maga legmohóbb elenségei között.

A huszadik század egyik divatos eszméje a „nagyterpolitika” és a „nagyobb hatalmi egységek” kialakulásának szükségességét hirdeti, s az új országhatár-megállapítások révén valamilyen új és egységes világnézet uralmának megszületését reméli. Ezt a tanítást általánosságban igaznak fogadhatjuk el. De a földrajzi és éghajlati, valamint a néprajzi és történelmi erők megdönthetetlen jelenlétét is figyelembe kell vennünk. Márpedig ezeknek az erőknek összegezésekor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a „nagyterpolitika” követelményeiben kifejeződő mértéket itt — a töredéknépekkel tarkított Duna-völgyben — eléri az az államhatalom, amely legalább a Kárpátokkal határolt országterületen, egyetlen nemzet alkotó erejével és történelmi hivatásával uralkodik.

Nincs szükség tehát arra, hogy a magyarság bármit is feladjon állami függetlenségéből. S legkevesbé sem lehet szükség arra, hogy az önmaga erejéből kivívott állami függetlenségét úgy veszélyeztesse, hogy az államigazgatás legfontosabb alkotmányozó jogait prédaként szétszórja a nemzetiségeink között. A magyar állami függetlenség gondolatát történelmi eredetű alkotmányunk őrizte meg az utókor számára.

A magyar alkotmányt azért tartjuk történelmi alkotmánynak, mert részleteiben több évszázados fejlődés eredménye, s híven tükrözi a magyar államélet egyes korszakainak nemzeti törekvéseit és a magyarság államalkotó képességeit. Amíg a magyar államélet kifejezetten a nemzet belső közösségsszervező képességeiből merített, addig alkotmányunk fejlődése zavartalan folytatása volt a keletről jött és az európai nemzetek mellé települt magyarság ősi közösségi életmódjának. Ebben a

korszakban születtek a Vérszerződés és az Aranybulla rendelkezései, és e rendelkezésekre kell épülnie a mindenkori magyar államélet közjogi rendszerének. Az alapépítmény tehát a múltban kimozdíthatatlanul adva van.

Alkotmányunk jövődő fejlődése sem térhet el — a távoli múlthoz hasonlóan — állami függetlenségünk belső szerkezeti biztosításától. A fejlődést sürgető mindenkori politikai terveknek azonban számolniok kell azokkal a jellegzetesen Kárpát-völgyi történelmi adottságokkal, amelyek az elmúlt évszázadok folyamán — gyakran súlyos magyar vereségek nyomán — alakultak ki, s földrajzilag, valamint néprajzilag is sajátos helyzetet teremtettek a magyarság életterében és szállásföldjén. Ez a sajátos és egész Európában páratlan helyzet megmáshíthatatlanul előírja, hogy a magyar államéletünk folytatásában továbbra is a magyarság népi egyéniségének megfelelő különleges rendezést teremtsünk, amely ugyan nincs ellentétben a korszerűség általános követelményeivel, s mégis más, mint az egységes faji összetételt, vagy csupán fajtestvéri közösségek összefűzéséből létesülő, nyugat-európai államok életrendszere. A magyar állam fennmaradásának biztosítéka csak az ősi magyar népi erő és a különálló nemzeti egyéniség továbbfejlesztése lehet. A magyar állam alkotmányának éppen ezért biztosítania kell, hogy a magyarság közösségsszervező akarata, minden más — akár belülről, akár kívülről kísérletező és idegen faji eredetű bontó szándékkal szemben — kiemelkedő előnyös joghelyzetet birtokolhasson. A magyar alkotmány együtt él a magyar nemzettel. Amíg a nemzet él, addig az alkotmány fejlődésében meg nem merevülhet.

12. — Minden hatalom a nemzettől ered és hozzá tér vissza.

A közösségi hatalomnak ezt az eredetét fejezi ki a magyar közjog fejlődéstörténetében a Szentkorona tanítása. A Szent-

korona jelképezi és összesíti önmagában — a történelmi múlt vallásos világszemléletének megfelelően — az uralkodó hatalom nemzeti és isteni jellegét, állandóságát és bonthatatlan egységes erejét. A magyar nemzeti királyság szentistváni alapítása óta a Szentkorona mintegy a Vérszerződésben rögzített nemzeti akarat megszemélyesítőjévé lett. Ha már a nemzet nem választhat magának “fejedelmet” Árpád nemzetségéből, mert ez a nemzetség kihalt, akkor legalább azt juttatja kifejezésre, hogy a mindenkori “fejedelemválasztáskor” megemlékezik a honfoglalás korának nagy magyar uralkodó családjáról. Ez a megemlékezés gyakorlatilag annyit jelent, hogy a nemzet csak olyan államfőt ismer el királyának, akinek homlokát az Árpád-házi örökségű Szentkorona megérinti. De van a koronázás szertartásának egészen mély eszmei jelentősége is: jelképesen őrzi a Vérszerződésnek azt a rendelkezését, hogy a magyarság mindig Árpád nemzetségéből válasszon fejedelmet, mert a koronázásban a későbbi magyar királyok eszmei rokonságba kerülnek a honszerző és országalapító Árpád-háziakkal. Íme, így lett a Szentkorona örök összefűző erő a magvaszakadt fejedelmi ház és az utókor újalapítású királycsaládainak jogutódlása között. A Szentkorona tanításában zsúfolták össze a magyarság egykori jogtudósai mindazokat a jogokat, amelyek a nemzeti hatalom eredetére vonatkoznak, de amelyeket az Árpádok kihalta után nem adhattak oda közvetlenül az idegen származású királyoknak. A tanítás ilyen értelmű megfogalmazásának csodálatosképpen kedvezett a kor vallásos ihletettsége. Az isteni elrendelés gondolatának és a vérszerződéses magyar elhatározásoknak összeforrasztásából a Szentkorona — régi nagy királyaink homlokán — fokozatosan változott át az örök magyar nemzetfogalom legszebb jelképévé és közjogi megszemélyesítőjévé.

A hatalom eredetét a Szentkorona tanítása is kezdettől fogva a magyar nemzettől származtatta, csupán ennek a hata-

lomeredetnek megfogható és változhatatlan jelentést adott magában a Szentkorona valóságos és látható jelenlétében. A Szentkorona összesíti magában mindazokat a nemzethataimi jogokat, amelyek elidegeníthetetlenek. Legyenek ezek a jogok akár alkotmányjogi, magán-, vagy tulajdonjogi, akár pedig büntető vagy jutalmazó jogi jellegűek, önmaguk elidegeníthetlensége mindenkor fennáll és sohasem e jogok, hanem csupán a jogok gyakorlásának lehetősége száll azokra az államhatalmi szervekre vagy személyekre, akiket a magyar alkotmány rendszere a Szentkoronával, mint jelképes jogforrással, a nemzeti élet kormányzása és szabályozása érdekében összekapcsol.

13. — A nemzet és az állam érdeke egymástól elválaszthatatlan. A mindenkori államhatalom hivatása, hogy a magyar nemzet örök fennmaradását biztosítsa.

Az államakarat e hivatás betöltésében — megfellebbezhetetlen hatalmat képvisel. A politikai határokon belül egy nemzet él és egyetlen magyar nemzeti erő gyűjti össze a Kárpát-völgyi népek, valamint a mindenkori magyar élettérbe bevont, esetleges más népek nagy családját. Ez a nagy család minden honpolgár és állampolgár tagjával egyetemlegesen vesz részt a törvények létrehozásában, de a törvényes rend fenntartását és a törvényes rendelkezések végrehajtását a magyar államszervező akarat közvetlenül, központosított és egységes szervezeti keretben gyakorolja. Mivel a nemzet érdeke csupán egyetlen magyar politikai akaratot ismerhet el, nem szaggathatják szét sem a nemzet, sem a társadalom testét különcélú politikai pártok, vagy politikai önkormányzati törekvések rendszertelenségei.

Pártok és társadalmi betegségfájdalmakból alakuló érdekcsoportok civakodásaiból nem lehet történelmet építeni, mert a belső erők elgyengülése után arra már lendítő akarat sem marad.

Senki számára sem kényszer, hogy magyar életparancsoknak szolgáljon. Ellenben, akik elfogadják a Gondviselésnek azt a rendelkezését, hogy a magyar történelmi sors részeseivé váljanak, azok nem veszélyeztethetik büntetlenül a nemzet örök fennmaradását a maguk ki nem elégíthető vágyainak hajszolásával. A magyar államhatalom éppen ezért — a nemzet egyetemessége nevében — köteles arról gondoskodni, hogy mindazokat a töredéknépeket, akik öröklött képességeik alapján hasznos élettársai lehetnek a magyarságnak, egységes felépítésű nemzetvédelmi és hivatásvédelmi szervezetekben fogja össze. E szervezeteknek kell meghozniok azt a megoldást, hogy egyrészt az országalakók politikai felhajtó ereje, másrészt gazdasági termelő és teremtő ereje minden időben a maga teljes érvényesülését kifejthesse és az erők egyirányú érvényesüléséből feltétlenül a nemzet jobbléte születhessék meg. Míg — ha a különféle eredetű közösségi erők egymás ellen dolgoznának, akkor az államhatalom a rendcsinálás rendőri feladatain kívül többre sohasem vállalkozhatnék és sohasem lehetne biztonságban a magyarság, vajon az ellene szervezkedők mikor lesik ki az alkalmat a magyar államigazgatás központjának megrohanására.

14.— A magyar állam nyelve a politikai határokon belül egységesen és kizárólagosan a magyar nyelv.

E tekintetben engedményt tenni nem lehet és nem is szabad. Az európai nagy politikai egységek és nyelvterületek árnyékában csak az a magyar állam tud tartós és szilárd helyet biztosítani önmagának, amely erősen ki tudja hangsúlyozni a maga szervezeti egységét, függetlenségét, magyar életstílusát és ősi egyéniségét, úgyszintén különleges és töretlen nemzeti összeolvasztó erejét.

A határozatlanul "lovagias" és minden idegenhez alkalmazkodni akaró politikai elképzelés romlásba döntené az or-

szágot, mert az alkalmazkodás képességének tudatosításán keresztül a nemzet előbb-utóbb arra kényszerülne, hogy a maga népi és történeti egyéniségét feladja, majd pedig önállótlan alkatrészként belemerüljön valamelyik életerősebb szomszédjának felduzzadó érdekerületébe.

Az államhatalom egyik legfontosabb hivatása az, hogy a magyar államnyelv és a magyar életstílus kötelező jellegét a közösségi élet minden hivatalos mozzanatában megvédelmezze. Ezzel szemben más nyelvek használata kinek-kinek személyes életében legfeljebb csak a "magánügyek" fontosságáig terjedhet. Mivel azonban az egészségesen szervezett rendi társadalomban megfelelő védelem illeti meg a jogos „magán-ügyeket” is, ezért az államhatalom külön törvényes rendelkezéssel gondoskodik az elismerhető Kárpát-völgyi népnyelvek használatáról, maguknak a népeknek kulturális jólétéről és ilyen természetű érdekeik kötelező tiszteletbentartásáról.

Az el nem ismerhető népnyelvek használatára az államhatalom kulturális védelmet nem nyújt. A kulturális védelem igénybevétele viszont sem politikai jogelőnyök, sem joghatárnyok tekintetében az egyén szempontjából semmit sem jelenthet, hiszen e jogvédelmet az állam a maga hivatalos szervezetein belül biztosítja, annak igénybevételeért senkinek sem kell zendülővé változnia. Ráadásul ilyen körülmények között is elérhető marad a magasabb polgári jogállás, mert a politikai előbbrejutást az államhatalom a nemzeti közösségért meghozott szolgálatok és áldozatok arányában adja meg jutalomként.

Ez az állami gondoskodás az idegen ajkúakat is bekapcsolja az egységes magyar Nemzetvédelmi Szervezetbe. A közhasznú együttműködés megszervezésével pedig a felsőbb gondoskodás azt eredményezi, hogy a Kárpát-völgyi népek kulturális hagyatékának elkallódása ellen az államhatalom önként szervez védő intézményeket és az egyes intézményeken belül módot nyújt az egyénnek közhasznú feladatok vállalására. Hiszen

egészen bizonyos: a múlt ilyen eredetű kulturális hagyatéka — származzanak bármelyik Kárpát-völgyi néptől, a magyar nemzet egyetemes érdekeinek szempontjából hasznosak is lehetnek, ha belőlük valóban a többévszázados közös történelem emlékeit népszerűsítjük és eljutván szerte az országba, megtermékenyítik az egységes nemzeti öntudatot.

A fegyverek közbeszólnak

A Gondviselés megadta nekünk azt az ajándékot, hogy a második világháború kitörésekor az azonnali beavatkozás helyett tovább foglalkozhattunk a magunk belső ügyeinek rendezésével. A viszonylagos béke nyugalomában készíthettünk „politikai mérleget” mindarról, ami fontosnak látszó esemény volt a közelmúlt küzdelmeiben. Két évtized látóhatárát tudtuk befogni a két világháború lezárt és most időszerűsödő tanulságainak összefüggéseibe.

Káprázatos gyorsasággal nagyot változott a világ és a hadüzenetváltásokkal egyidejűleg világpolitikai jelentőségű megnyilatkozások röppentek fel az új háborús célok meghirdetésében. A fegyverbe öltözködő nemzetközi politika kirobbant harci kiáltozásai mögött már kezdettől fogva nehéz volt felismerni a józan megfontoltságot, s még nehezebb lett volna azt bizonyítani, hogy a hadbalépők mindegyikét valóban tiszteletreméltó emberi eszmények készítették a vérontás felelősségének vállalására. A háború lángjainak fényénél új árnyékok nőttek, s több rejtélyes dolog megszűnt rejtélyes lenni, viszont másutt egészen egyszerűnek tűnő események hirtelen összebonnyolódtak. A háború kitörésekor már látni lehetett, hogy ebben a nagy mérkőzésben földrészeket birtokló nemzetek csaptak össze. Nekik kezdettől fogva tudni kellett, hová akarnak a háború fegyvereivel megérkezni. Ellenben a közelségükben élő

kisebb nemzeteknek végtelenül megnehezült a helyzetük.

Legtöbbjüket belső politikai elintézetlenségek terhelték, sőt még szomszédaikkal szemben sem tudtak minden esetben elfogadható jó viszonyt létesíteni, s mégis alá kellett rendelni magukat nagyobb, átfogóbb érdekeknek. Tájékozódniok kellett ... holott még nem volt a világtörténelemnek egyetlen egy olyan háborúja sem, amely bonyolultságában és kibékíthetetlen ellentmondásokat bujtató ziláltságában megközelítette volna az 1939. év szeptemberében megindult hadjáratok méreteit. Az antikomintern képviselő Berlin-Róma-Tokió háromszögben csakán illeszkedett bele a Berlin-Moszkva egyezmény „érdekszövetsége”, s ezzel — legalábbis külső látszatra — megszakadt az a másik, amelyet olyan nagy buzgalommal készített elő a nemzetközi zsidóság Washington, London és a Kreml között. Mintha a végzet indult volna el gyászos aratásra Európa fölött ...

Egyszóval az ekkor még egyelőre „nem-hadviselő” kisebb nemzeteknek sokkal válságosabbra fordult a helyzetük, mint azoknak, amelyek a fegyveres erők birkózásába nyomban belevetkőztek. A válság azért volt súlyos, mert a „nem-hadviselő” jelleg korántsem adhatott egyiknek sem felmentést az előzetes tájékozódás, majd pedig a későbbi nyílt állásfoglalás alól...

Közép-Európa kisebb, vagy éppen „középhatalomnak” nevezett nemzetei közül elsőnek a lengyel foglalt állást, majd rövidesen a többi is. Így azután szép sorjában valamennyinek döntenie kellett ügyes, vagy kevésbé ügyes okoskodást igazoló „tájékozódási készséggel” a maga jövőndő sorsa felől.

Idehaza magyar földön friss értelmet kapott ez a sokszor elcsépejt jelszó: „lelki megbékélés” és „nemzeti összefogás”. Kíváncsian találgatták a különféle újságok tollforgató mesterrei, vajon most az egyszer ezt a személytelenül felröppenő felhívást valóban komolyan kell-e venni?

A „nemzeti összefogást” hangoztató jelszó komolyságára döntő érvként kezdték emlegetni a múlt tanulságát, hogy a „magyar mindig összefogott, valahányszor közvetlen veszedelem közelítette meg az országot” ... Ámde a „közvetlen veszedelem” szorongattatásait a háború első két esztendejében alig éreztük. Azonban mégis történtek bizonyos változások. A háború megosztotta a parlamenti pártcsoportokat és sejteni lehetett, hogy az osztódás bevégeződése után a kép sokáig állandósul. Ez az osztódás azonban – mint már említettük –, pontosan az ellenkezőjét jelentette, mint amit a „nemzeti összefogás” megvalósulása érdekében várnunk kellett volna. Éppen ez a tény igazolja legjobban, hogy társadalmunk vezetői — elsősorban származásuk különfélesége folytán — nem hordozták vérrük örökségeként azt a képességet, hogy a nemzeti többség magyar érdekeivel szemben tökéletes megértést tudjanak tanúsítani.

Amióta a parlamentarizmus vált a magyar politikai erők szabad mérkőzésének alkotmányos összefoglalójává, még sohasem volt külpolitikailag olyan éles ellentét a parlament jobb- és baloldali irányzatai között, mint éppen e háború alatt. Ez is természetes következménye volt annak a „tájékozódásnak”, amely kényszerként hatott, s amelyet a közvéleményében már eleve nem egységes társadalmunk más-ként végre sem tudott volna hajtani.

Politikai közvéleményünk szétesettségéi állapotát eddigi tapasztalataim nyomán már megismertem. Így azután azzal is tisztában voltam, hogy a háború nagymértékben lekészt minket a kívánatos társadalmi véleményazonosság kiművelése tén. Éppen ezért elejétől fogva ismertem a veszélyes kockázatokat is, amelyek a többirányú külpolitikai tájékozódási vágyak ellentétességéből eredtek. A leginkább hetvenkedő megnyilatkozások — akár a háború mellett, akár ellene — azt az érzést ébresztgették bennem, hogy elsősorban idegennek ma-

radt országglakóinkat hozta lázba a háborúval járó bizonytalan-
ság, mert saját bőrüket kezdték féltetni attól a lehetőségtől,
hogy a magyarság valamilyen történelmi hivatás vállalásával
ebben a háborúban ismét öntudatára és önmagára találhat.

Voltak azonban biztató jelenségek is.

A "közösségi gondolat", mint politikai eszme, határozottan
előtérbe került és e gondolatkörön belül az „egyéni felelősség
tudata” is valóban megnövekedett. Jellemzésül azt mondhat-
nánk: komorabb lett az a szó, amelyet józan magyar emberek
fennhangon mondtak ki a nyilvánosság előtt. A meglódult ese-
mények új mértéket kölcsönöztek a megkezdett és be nem fe-
jezett „országmentő” tervezgetéseknek, s egyszeriben minden
sokszorozott fontosságot nyert, amivel az egyén a maga ost-
romállapotba jutott közösségének fennmaradásáért harcolni
tudott. Végre milliók kezdték érezni, hogy elérkeztünk a vi-
lágtörténelemnek ahhoz a háborújához, amelyben mindenki-
nek részt kell vállalnia a feladatokból – akár fegyverrel, akár a
munka eszközeivel a kezében.

A háború új forradalmi átalakulások nagy színpadi nyitá-
nyát kongatta meg azok fölött az államrendszerek fölött, ame-
lyeket a "lassan járj, tovább élsz" csalóka és maradi tunyaságra
sarkalló szólásmondása késésbe ejtett.

Ellenzéki politikusaink a közelmúlt évek forró hangulatai-
ban, 1936 óta, fölösen sokat beszéltek a forradalom valószínű-
ségéről. Tehát ezzel a valószínűséggel időközben megbarát-
kozhattunk volna. Mégis — a sokféle próféciával ellentét-
ben — hideg borzongással kellett arra gondolnunk, hogy a for-
radalmi ígéretések esetleg fenyegetésekké is változhatnak a
bizonytalanná vált jövőendőben, hacsak nem akad nemzedé-
künk körében egy erős öklű vezetőképes egyéniség, aki a há-
borúban fokozatosan feltépődő gátlások ellenére is meg tudja
majd ragadni a védekező kezdeményezés erőközpontjait.

Most még — egészen rövid visszaemlékezés keretében — vessünk egy pillantást a nagy háború kirobbanását kísérő érzelmek világába is. Vajon a nagy válságok korszakában fellépő tömegfélelem és a félelmet váltogató reménykedés milyen okoskodásokat csalt ki az emberekből?

1939 őszén alig néhány hét alatt megejtő gyorsasággal változott az egész földgömb mozgósított, vagy még csak készülődő hadseregek szálláskörleteivé, s minden nép előtt felködlött a nagy kérdés valamilyen változatban: lét vagy nemlét... Főleg az európai nemzetek hangulatán szántott végig ez a kísértő félelem. Sokan megéreztük, majd napról-napra mindinkább meggyőződésünkkel változott az a figyelmeztető gondolat, hogy az új béke megszületése után ott semmi esetre sem folytathatjuk majd — sem magán-, sem közösségi életünket, ahol a fegyverek megdördülésekor állottunk. Tisztáznunk kell feltétlenül elgondolásainkat és számításainkat, milyen útvonalak bejárásával építhetünk hivatást nemzeti megmaradásunk és fejlődésünk biztosítására...

Még sohasem éreztem olyan lenyűgözően a „közösségi felelősség” mindenkire, s így reám is kiterjedő érvényét, mint éppen e “második és igazi világháború” kirobbanásakor.

Kerestem a múlt és a jelen között az események folytonosságának kapcsolatait. Sajnos, volt időm bőven egy ilyen „zárszámadás” elkészítésére, amit azonban egyébként is megtettem volna, mert a múlt törekvéseinek és a jelen változásainak tanulmányozása teszi lehetővé a legjobb lelkiismeretvizsgálatot azok számára, akik politikával kívánnak foglalkozni.

S miközben a magyar jövőre vonatkozó terveim új elrendezését végeztem, melléjük állítván a fellobbanó háború kitörésének okait és döntő bizonyítékait, ismét kezembe vettem a hajdani „revíziós elgondolások” gyűjteményes összefoglalásáról szóló könyveket. Ugyanis a háborús propaganda fennen hirdette, hogy most a háborúban kell szétporladniuk a tri-

moni, a neuillyi és a saint-germaini békeparancsok „bilincseinek”... Nem érdektelen tehát, ha röviden belelapozunk a már időszerűségét veszített röpirathadjárat írásmaradványaiba, hiszen a Revíziós Liga is — éppen úgy, mint a most készülődő fiatal magyar nemzedék, — nemzetünk hivatásszolgálatának lehetőségeit kutatta megszerezhető külföldi összeköttetések hálózatában. Csak a lényegét szeretném kiragadni, hadd tűnjék ki a megcáfolt „képzelet” és a reánk köszöntő „valóság” között tátongó nagy szakadék. Ha nemzetünk sorsának szekerét csak egy kicsit is forgandóbb balszerencse kormányozta volna, talán e szakadékban mindörökre halálra zúzhattuk volna magunkat ...

Megdöbbentő tévedések sorakoztak a „revíziós mozgalom” leírt okoskodásai között. A legnagyobb tévedés valamennyi között bizonyára az volt, hogy a túlhaladott „múltat szeretnék volna visszacsinálni”. Perdöntő érveiket annak a szabadelvű politikai világszemléletnek hagyatékából igyekeztek kibányászni, amely valaha tönkretette a magyarság uralmát a Duna völgyében. S az a körülmény is feltétlenül figyelmet érdemel, hogy „fellázadt nemzetiségeink” éppen ettől a világszemlélettől rugaszkodtak el olyan messzire, hogy beérni is nehéz lett volna őket.

A háborús veszedelmek megérlelődése nélkül „őszszakállú revizionizmusunk” megfeneklett volna a rája boruló tehetetlenség vigasztalanságában. A szabadelvű szemlélet kopottas jelszavaiból már elégük volt a háborúvesztés terheit viselő dolgozó népmillióknak. A Revíziós Liga makacs öregjeinek egyetlen érdekét azonban nem lehet, sőt nem is szabad lekicsinyelni: az ő hírverésük nyomán kezdett a nagyvilág felfigyelni a magyarságra, mert eddig független nemzeti létünkről jóformán senki sem tudott bizonyosat.

Szomorú tényként kell visszaidéznünk az osztrák Monarchiával kötött vadházasságunk emlékét. Az osztrák-német ve-

zénylésű közös hadsereg, de főként a közös külképviseletek valaha azt a látszatot keltették, mintha a vérbefojtott magyar szabadság-megmozdulások után a nemzet önállósága és politikai függetlensége értékét és létezését veszítette volna. Ugyanis a Monarchia külképviseletei nemzeti jelvényeinket és színeinket sehol sem használták. Márpedig azt az államot, amelynek sem hadserege sem külképviselete nincsen, általában "nemlétezőnek" lehet nyilvánítani. Így tehát nem csodálkozhatunk azon, hogy Neuillyben a békeszerződéseket előkészítő tanácskozásokon az első világháború győztesei bennünket kezdetben csak mint az „osztrák örökös tartományok” egyikét, félvállról kezeltek ...

(A fenti mondatok kiegészítéseként itt be kell illesztenem azt az emlékemet, amely egyetemista társaim magatartására vonatkozik, s amellyel bővebben kéziratomnak csak a második részében kívántam foglalkozni. Messzebről kell kezdenem, mert szólnom kell arról az irodáról is, ahol időnként beszélgetésekre összejöttünk.

A pesti Nemzeti Múzeum alagsorában volt a régészeti gyűjtemény nagyobbik része. Itt volt dr. László Gyula régész, egyetemi tanár irodája, mellette a tágas titkári szoba, akkoriban dr. Gallus Sándor tanár dolgozószobája. Ez a helyiség volt évenként azoknak az egyetemistáknak, vagy már fiatal diplomásoknak, néhány írónak találkozóhelye, akiket vonzott ez a környezet. Úgy emlékszem, itt született az a terv, hogy létesítsünk kapcsolatot a Csepeli Szabadkikötő vezetőivel.

Ha kaphatnánk segítséget, akkor vigyük ki Hazánk nemzeti jóhírének szolgálatát a tengerre, mégpedig Kelet felé fordulva. A Dunán végighajózva látogassuk meg a megközelíthető ázsiai országok partvidékét, egészen Japánig. Legyen a magyar tengerjáró hajó az első, mielőtt más megelőzné. Nagy az üresség külföldön magyar államiságunk évszázadainak ismeretében, s még kevesebbet tudnak ősi gyökérzetü, de magas színvonalú kultúránkról.

Ezt a mellőztetést köszönhetjük a bécsi udvar ellenséges és gonosz önzésének.

Ámde fogjuk rövidebbre a szót. A terv részletes kidolgozásában, bizonyos szükséges kapcsolatok megszerzésében nekem is jutott feladat. Hajógyárunk, nagy javító üzemünk, tengerjáró hajóink ekkor már voltak, a csepeli Szabadkikötőben állomásoztak. A kikötő elnökgazgatója Bornemissza Félix tengerésztiszt volt. Az első világháborúban Horthy Miklós parancsnoksága alatt szolgált. Viszont az elnökgazgató közelebbi rokonságából egy-két fiatalabb minisztériumi tisztviselővel már korábban baráti kapcsolatba kerültem.

Az ő közvetítésükkel vált lehetővé az érdemleges tárgyalás. Ígéretet kaptunk arra az esetre, ha a minisztérium engedélyezi a hajóutat, akkor a csepeli kikötőben átalakítják az egyik tengerjáró hajó belső rakodóterét, legyen színpaddal felszerelt előadóterem, kiállítási terem, ezek mind átrendezhető választófalakkal, — könyvtárrészleg, kis eladói fülkék, valamint a kísérő személyek számára megfelelő szálláshelyek. Sőt még a hajó kiképzett parancsnokát is megnevezték, aki ugyancsak világháborús tengerésztiszt volt, és akkoriban a balatoni hajózás parancsnoka, ezredesi rangban.

Mit vitt volna magával a hajó? Magyar írók idegen nyelvű könyveit, képzőművészeti és szépművészeti kiállítási anyagot, kisebb szimfonikus zenekart, énekkart, táncosokat, énekeseket, írókat, festőket és sportolókat, egy teljes futballcsapatot, tartályokkal, stb.

Szükség lett volna az érintett országok követségeinek segítségére is, hogy adjanak „előadókat”, akik az érintett ország nyelvén tolmácsolták volna a tőlünk kapott előadási anyagot.

Sok részletet kellene még ismertetni, csupa feltételes mondatban, hiszen semmi sem lett a szép álomból. Hóman Bálint kultuszminiszter személyesen adta meg a választ a Gömböskormány nevében. Sok pénz kellene egy ilyen vállalkozáshoz és legalább két év a felkészülésre. Volt egy megjegyzése, amellyel a kérelmező csoportot végleg elnémitotta. — „Idegen nyelvre fordított magyar könyveket, egy egész könyvtárrészleget akartok

magatokkal vinni. Hol vannak ezek a könyvek? Szeretném látni a könyvek listáját.”

Nos, a tengerjáró út elmaradt. De a terv alapgondolatából egy-egy töredék szórványosan mégis megvalósuláshoz jutott, legalábbis hazai földön, mint falukutató és a vidéket járó regölés. Ezek között talán a legnagyobb az 1943-as év augusztusában megrendezett erdélyi utazás volt. A budai Gamma-gyár és dr. Antal István miniszter segítségével szerveztem meg a programot és több erdélyi város színházában előadást tartottunk a gyári alkalmazottakból alakult énekkarokkal, zenekarral, egyéni előadókkal — Kolozsvártól Sepsiszentgyörgyig, sőt fel egészen a hegytetőre, a régi történelmi határunk közvetlen közelségében létesült fűrésztelep, Komandó kultúrházáig és vissza.)

Idáig az osztrák-magyar társasviszony hátrányos és káros örökségeiről beszéltünk. De van bőven mondanivaló arról az “önállósulásról” is, amely 1920-szal kezdődött meg. Ha most egyetlen szemléleti síkon szeretnők elhelyezni a trianoni országcsontkítás óta eltelt két évtized eseményeit és politikai célkereséseit, akkor körülbelül a harmincas évek elején meg kell húznunk az elválasztó vonalat. Az első időszak jellemzésére a “régi szép idők dicsérete” megöregedett címszavát írhatnánk fel, míg a második időszak már valóban hozott olyan vállalkozásokat, amelyekből már-már kicsendült a belső országrész magyarságának megmentési szándéka.

A revíziós mozgalomnak a „múlt dicséretére” szánt jelszavaiból emeljük ki a következőket: a nemzeti eszme, a jogrend, a demokrácia és a parlamentarizmus. Valamennyi között a leg-homályosabb fogalmazásban a „nemzeti eszme” részesült. Semmivel sem különbözik a 67-es kiegyezés szellemében fogant „politikai nemzetfogalom” meghatározásától: azt kell magyarnak tekintenünk, aki annak vallja magát és c vallomása alapján állampolgárságot szerzett. E silány és tudománytalan világszemlélet szülte a polgári jogegyenlőség sérthetetlenségé-

ről dadogó babonákat, amelyeket még a revíziós mozgalom propagandistái sem tudtak mással felcserélni. Ezért ajánlgatták jobb ügyhöz méltó buzgalommal, hogy „első szent királyunk, István, intelmeinek megfelelően” nemzetiségeinkkel szemben mindenkor a „leglovagiasabb” bánásmódot kell követnünk. Gyámoltalan írásaikban színpadias megelevenítésben tárgyalták azt a kérdést, hogy a “magyarság sohasem nyomta el a nemzetiségeket”. Ismerem a revíziós politika kigondolóinak azt az okoskodását is, hogy a magyarországi nemzetiségek jobb és függetlenebb életének felajánlását azért tartották szükségesnek, mert ily módon remélték, hogy a tőlünk elszakított magyaroknak kedvezőbb sorsot juttat majd osztályrészül az idegen hódító törekvés a Felvidéken, Erdélyben és a Bácskában egyaránt.

E nevetségesen bárgyú reménykedés érdekében kellett nekünk a „legszélsőségesebb lovagiaskodással és szabadelvűséggel” kezelnünk minden belső sorskérdésünket. Így kerülhettek csak ilyen mondatok a külföld meggyőzésére szánt röpiratokba: „A földreform áldásait kiterjesztettük a földművesnép egész egyetemességére – tekintet nélkül annak nemzetiségi hovatartozandóságára” ... Mindezt tettük a szabadelvű jogrend és demokrácia nevében, az „állampolgári egyenjogúság” következetes és oktan végrehajtása érdekében, nem törődve azzal, hogy a föld, amelyen az emberek családjai megtelepülnek, egyszersmind vára annak a nemzetnek, amely élni és növekedni akar. Ha ezt a földet az „állampolgári egyenjogúság” nevében vásári portékaként elherdáljuk és bárhonnan jövő pénzért átengedjük mindenféle ide tévedt, vagy ide vezényelt idegennek, de már „hivatalosan emancipált” bevándorlónak, akkor tulajdonképpen az államhatalom segédletével magát a nemzetfenntartó népet mondatjuk le az életbenmaradás legértékesebb biztosításáról. Az „állampolgársági egyenjogúság” bárgyú imádata alapján a megcsonkított, de mégis független

Magyarország vezetői mindenüvé odaengedték az idegenség követelődző kufárait, ahol a magyar történelmi hagyaték féltő őrzését és ápolását kellett volna az illetékeseknek megővniök.

A „szabadságeszmék” megcsúfolását panaszolták fel az utódállamokkal szemben, s egyidejűleg követendő példaként állították oda „idegent-dajkáló” honi társadalmi viszonyainkat, noha meghibásodott liberalizmusunk miatt dicsekednivalónk egyáltalában nem volt. Magyar ember sohasem szokott hullajtani dicsekedő szavakat, ellenben annál lármásabban és szemérmetlenebbül csinálták ezt helyettünk azok, akiknek tulajdonképpen semmi közük sem volt a tiszta magyar szellemiséghez. Mennyivel más lett volna a helyzet, ha idehaza – mindjárt a húszas évektől kezdve – merész céltudatossággal törekedtünk volna a magyar nép minél tökéletesebb felerősítésére. Hiszen éppen a revízió hangoztatásával bizonyítottuk legmeggyőzőbben, hogy számolunk új történelmi erőfeszítések lehetőségével.

Az erő nemcsak gazdagságot jelent, hanem harckészséget is. Nem lett volna szabad félnünk attól, hogy belpolitikánk magyarvédő határozottsága és következetessége megtorlásra ingerelte volna az utódállamok kormányait. Azok úgysem zavartatták magukat, ha a maguk népének védelme érdekében – akár jogtalanságok árán is – gyengíteniök kellett az odaszakadt magyarságot. Nem kellett volna félnünk igazságunk nyilvánításától és esetleges magyar szenvedések felidézésétől, mert a szenvedéseket mindenképpen el kellett viselnünk. Ellenben a hősi céltudatossággal vállalt szenvedések megkeményítették volna a lelket és annak harckészségét.

Puha lelkeséggel és a kívülről jövő segítség várásának megszállotságával nem lehet egyetlen népet sem áldozatos küzdelemre és országépítésre hívni.

Félreértések elkerülése végett meg kell vallanom, hogy a fenti bíráló mondatok ellenére én is a revízió gondolatának

híve voltam és az is maradtam, ámde mindig azt hirdettem politikai barátaim körében, hogy a jobb magyar jövő előkészítése érdekében keveset tennénk, ha csupán a területi revízió követelésének hangulatát gerjesztgetnénk és nem törekednénk a nemzeti társadalmunkban rejlő cselekvő erők új és korszerű átszervezésére. Az átszervezés előkészítését pedig nem azzal szolgáljuk, ha elavult közjogi felfogásunkat és intézményeinket mesterségesen szított viták botrányaival agyonvédelmezzük.

A trianoni két évtized törekvéseinek áttekintésekor még egy ellentmondásra bukkanunk rá. Egyfelől dicsérték a múlt roskadozó „vívmányait”, másfelől pedig fennen hangoztatták a „Szegedről elindult ellenforradalom szellemének diadalát”. E kettősség sehogyan sem fért össze egymással. A történetírónak meg kell majd állapítania részletes okfejtések kíséretében, hogy a sokféle változatban feltálat hivatkozás mellett, amely Szegedre és a nemzeti hadsereg dunántúli felvonulására vonatkozott, jóformán alig történt valami változás, amit „forradalminak” nevezhattünk volna.

Ezen a visszasságon azonban senkinek sem szabad megütökönie, mert mást azoktól várni sem lehetett volna, akik a politikai vezetést az összeomlás általános kábulatának enyhülésekor Budapesten kézbe vették.

Kezdjük a külpolitikai kísérletezések első tévedéseinél.—Károlyi Mihály grófot azért vethette fel a felszínre az „októberi forradalom” szennyes hulláma, mert politikai vezérkarunk megrémült szerencsétlenjei bíztak a „forradalmár gróf” londoni és párizsi befolyásában. Később kiderült, hogy ez a befolyás a semmivel volt egyenlő és megbélyegezték őt a hazárulás vádjával.

Egy egész nemzedék rokkant meg az első világégésben, – éppen az, amelyiknek az élre kellett volna állnia. Szervezetlenül és lefegyverzetten érkezett haza, s részben emiatt félre kel-

lett állnia. Féreállításával tulajdonképpen a küzdők és dolgozók milliói veszítették el a közvetlen személyes érdekeltséget mindazzal szemben, amivel a központi politikai vezetés „veteránjai” kísérleteztek. Ugyanazok szerepeltek továbbra is közéletünk legfelsőbb őrhelyein, akik a világégés tüzeinek lobogásakor is már láthatók voltak, csak esetleg „emigrációba menekültek”. Semmi felfrissülés nem történt a vezénylő hatalom megszemélyesítői körében.

A szegedi ellenforradalom fiataljai legfeljebb a második vonal néhány „figyelő állását” tarthatták meg az „öreges” mellett, akiket „polgári rendjelekkel” ékesített tekintélyükben a háború fergetege alaposan megtépázott ugyan, de még mindig nem tudott annyira szétszórni, hogy a vihar elültével azonnal ne találhassák meg megszakadozott „titkos összetartozásuk” szálait. Így tudott Bethlen István gróf nemzedéke és baráti köre egy egész évtizeden át megingathatatlan felsőbbbséggel uralkodni a fokozatosan elszegényedő ország felett. Nem volt mellette készen az a felnövekvő magyar nemzedék, amelyik az élet és a meghozott áldozatok jogán követelhetne volna a maga részvételét az országvezetés hatalmában. A nyíltszavazásos választásokkal országdúlásokat rendező bethleni politika egyetlen dologban valóban „nagyvonalúan” cselekedett: kimerítő pontossággal valósította meg a magyar nép cselekedni vágyó millióival szemben a „rólatok és nélkületek” fájdalmas sebeket ejtő kormányzási elvét.

... Íme, mennyi keserű emléket idéztünk fel az elmondottakban, s most a kishitűek bizonyára hajlandók lennének lemondó kézlegyintéssel elvágni a szavamat, ha ezek után a magyar jövő lehetségeiről kezdenék beszélni. Pedig minden sor írásommal kizárólag a szerencsésebb magyar jövő ki-munkálásához kívánok hozzájárulni.

Az a nemzet, amely „annyi balszerencse közt és oly sok viszály után”, a megismétlődő mérhetetlen véráldozatok árán

is fenn tudta tartani magát, sőt történelme kezdetétől mindvégig volt ereje még ahhoz is, hogy a körülötte élő kisebb népeket is a maga sorsának vállalásához vonzza, – egy ilyen nemzetben feltétlenül van valami az örökkévalóság elpusztíthatatlan szikrájából. Érdemes tehát egy ilyen nemzet jövődjének felemelkedéséért küzdelmes élethivatást választani, sőt a közösség vállalkozásaiban részt venni, – ennyi hozzájárulás már önmagában is – komoly férfigyönyörűség... Arra gondoltam 1939-ben, amikor a lengyelországi villámháború első meglepetése végigmorajlott Európán, hogy ez az élethivatás most ismét feltárult a harcra érett nemzedékünk előtt. Csak a Gondviselés azt engedje megérnünk, hogy ez a nemzedék ne fáradtan érkezzen majd vissza, a rombolás elmúltával, a béke építő feladatai mellé.

Az az út tűnik mindig a legrövidebbnek, amelyik a háborúhoz vezet, és az tűnik leghosszabbnak, amelyiknek végén ismét viszonylagos béke következik... Milyen lesz ez a béke? ... ez volt a „magyar honféltek” számára a legkinzóbb gondolat.

A háború kitörésének pillanatától kezdve a háborús tűzvész hatósugarán belül tulajdonképpen minden nemzet, még a „nem-hadviselők” is azonnal valamilyen formában érdekeltséget vállaltak, nem is szólva a „semlegesekről”, amelyek a küzdőfelek mindegyikét nyíltan vagy titokban támogatták úgynevezett kereskedelmi egyezmények megkötésével. Csak így adódhattak olyan hihetetlennek tűnő helyzetek, hogy a háború legelvadultabb korszakában is szabályos kereskedelmi forgalom hullámozott „semleges közvetítéssel” Berlin és London, illetőleg Washington között.

A nemzetek általános háborús érdekeltségéből következik, hogy egyes nemzeteken belül is hasonló volt a helyzet: a háború terheit mindenki viselte, akár nagyobb, akár kisebb fontosságú alkatrésze volt is a háborús erőfeszítésnek. Ha pedig a

jövendő előkészítését úgy értelmezzük, hogy az nemcsak azt jelenti, hogy még "holnap is éljünk valamiképpen", hanem a jövő előkészítése egyet jelent azzal, hogy érdekeltséget kell adnunk minden értékes ország-lakónknak a hatalom felelősségében. Szükséges ez a gondoskodás, hogy egységesek lehessünk a magyarság történelmi hivatásának megvalósításában itt — az európai földrész legveszélyeztetettebb területén.

Egy pillanatig sem állítom azt, hogy térjünk vissza a múltba és másoljunk le — a szószerinti felújítás szándékával — feledésbemerült alkotmányjogi rendelkezéseket vagy szokásokat. Ellenben szeretném azt hangsúlyozni, hogy sok olyan útmutatást találhatunk történelmünk régebbi, tisztábban magyar korszakaiban, amelyeket az idő sohasem cáfolt meg, s mint útmutatásoknak az új és korszerű közösség-szervezetünk megalkotásánál feltétlenül érvényesüléshez kell jutniok. Ha egyáltalában használni kívánjuk ezt a szót: revízió, akkor alkalmazzuk ennek a szónak értelmét úgy, hogy a magyar történelmi múlt tiszta és hamisítatlan vívmányaiból elevenítsünk fel eszméket és eszményeket, s temessük el végre — éppen a helyes revizionizmus szellemében — mindazokat az ostobaságokat és tévedéseket, amelyeket a beköltözőkődő idegen érdekek csempésztek bele államiségünk és társadalmunk szerkezetébe, akár a liberalizmus, akár pedig a legújabbkori szocializmusok kiárusításra szánt jelszavainak ravasz törvényesítésével.

E bíráló és magyarázó szavak előrebocsátása után most tegyünk kísérletet egyrészt magyar történelmi hivatásunk meghatározására, másrészt pedig azoknak az ősi magyar irányelveknek formába öntésére, amelyek ismét egy-egy korszerű fejezetét alkothatják majd alkotmányunknak és megfelelnek annak a követelménynek is, hogy "foglaljuk vissza végre az önrendelkezés jogát" maradéktalanul a nemzetfenntartó magyar népmillióknak.

15. — A magyar állam országterületét azok az elidegeníthetetlen határok jelölik, amelyek az ezeréves történelem folyamán a Kárpátok vonulata mentén állandósultak. A magyar nemzet életterét azonban az a mindenkori magyar birodalmi érdekhatár szegélyezi, amelyet a magyar nemzeti erők a maguk vonzáskörébe kapcsolhatnak, meghódíthatnak, vagy kiérdemelnek.

A magyar országhatárok az elmúlt évszázadok folyamán légzésszerű mozgást végeztek: egyszer túllépték még a Kárpátokat is, másszor pedig még a magyar nép szállásföldjének szegélyeit is alig érték el. Országhatárainknak ez a mozgása azonban nem folytatódhat veszélytelenül a végtelenségig. Előbb-utóbb meg kell érkeznünk odáig, hogy a magyar nép osztatlan szállásföldjévé legyen az az ország, amelyet a Kárpátok hegylánca vesz körül. Ezt a területet többévszázados küzdelem avatta a magyar nemzet belső életterévé. Külső életterünk pedig a Fekete-tenger, illetőleg Elő-Ázsia felé húzódik.

Arra mutat a Duna vonala, de arra mutatnak a délkelet-európai törökös és turáni eredetű népek elszórt települési helyeinek maradványai is. Sőt még a történelmi emlékezések is arra intenek, hogy a Kárpát-medencében megtelepülő keleti népek mindenkor csak ebben az irányban tudtak maguknak tartós érvényesülési útvonalakat vágni.

A magyar nemzet külső életterének érdekhatárait előre nem állapíthatjuk meg, mert a nemzet mindenkori életterének nagyságától és szervezettségétől függenek. A nemzeti erők honvédelmezésre és honszerzésre alkalmas megszervezéséről pedig az államhatalomnak kell gondoskodnia.

16. — A magyar államnak, mint a magyarság hatalmi szervezetének örök kötelessége, hogy a hatalom minden eszközével védelmezze a nemzet ősi és megmásíthatatlan történelmi hivatását, a közvetítés és kiegyenlítés feladatát — itt, földré-

szűnknek azon a területén, ahol nagy néptengerek érintkeznek egymással, és ahol az Ázsiát Európával összekötő népvándorlási útvonalak húzódnak. Ha történelmi hivatást emlegetünk, fel kell hagynunk azzal a „kalicka-szemlélettel”, amely számára a világ végét a Kárpátok hegygerince alkotja, és az „idők kezdetét” pedig az „apostoli királyság” megalapításától számítja. E szemlélet helyébe a magasabbrendű és ősbibb eredetű birodalmi gondolatot kell iktatnunk, amelynek vannak támaszpontjai az ország politikai határain kívül is, a maga szövetségshálózatában.

A magyar nemzet keleti hivatásöröksége nem szakadt meg a nyugati kereszténység felvételével, hanem csupán gazdagodott tartalmában. Ez az ősi hivatásörökség eurázsiai jelentőségű: azzá teszi történelmi eredete és az a körülmény, hogy a magyarság az ázsiai megtelepülésű turáni népcsalád legnyugatibb európai kifutása, s mint ilyen, közvetlenül kapcsolhatja Ázsia roppant erőtartalékait az európai magas és keresztény kultúra vérkeringésébe. Ha ezt a feladatot az erőssé és egységessé szervezett magyar államhatalom tökéletesen vállalhatja, akkor nincs szükség a magyarság mellett egy másik közvetítőre, mert az Ázsiával és Európával vérségileg és szellemileg nagymértékben rokon magyar nemzet független államélete történelmi küldetéssé fejlődhet a két világgrész nagy népválasztójának határmezsgyéjénél. Éppen ennek a történelmi küldetésnek politikai átélése és megvalósítása képezi a magyar államhatalomnak legfontosabb szerepét más népek társaságában. Ugyanis messzi évszázadokkal ezelőtt az ázsiai népeket véres politikai kudarcok üzték ki régi hazájukból nyugat felé, amerre végigpusztították és feldúlták az ellenszegülő akkori művelt világot.

A jövőben azonban éppen azt kell politikailag előkészíteni, hogy Ázsia turáni faji alapon történő megszervezése soha többé ne irányulhasson támadásként Európa ellen.

Ilyen értelmezésben az eurázsiai történelmi hivatás a magyarságra rója a kezdeményezés kötelességét.

Vessük fel a kérdést, vajon milyen reménységekkel tekinthet a "kisnépnek" csúfolt magyarság egy ilyen kezdeményezés elé? A második világháború — remélhetőleg — meghozza a bolsevizált Orosz Birodalom válságát. E válság kirobbanásának időpontját nem is kell közelebbről meghatároznunk — elég, ha arra emlékeztetünk, hogy a magyar állam történelmi indulásakor is bizonyos mértékig hasonló volt a helyzet. A honfoglalók idejében, — két történelmi korszak váltásakor — Európát „gyengeségi hullám” öntötte el. Ennek köszönhatték elődeink, hogy a "nyugati ellenállás" és a "keleti népvándorlás" nagy hadszínterén: a Duna völgyében nem kellett nekik is felfmorzsolódniok, mint akár a hunoknak, vagy az avaroknak.

Az orosz hódító erők feltétlenül kimerülnek az esztelen vérpazarlásban. Ráadásul az orosz zsarnokság járma alá bezsúfolt közel száz nemzetiségnek is előbb-utóbb ki kell józanodnia a bolsevizmus kábulatából. S ha egyszer e sok nemzetiségig elérkezhet a történelmi érettségnek az a megvilágosodó öntudata, hogy megkísérelje a népi önállósulást megvalósítani, akkorra már nem lesz elég szurony az alkotmányválságokba sodródó szovjetköztársaságokban, amelyekkel a bomlás és osztódás folyamatait fel lehetne tartóztatni.

A háborús fegyverek elhallgatásával tehát korántsem zárul le a válság Európában, sőt nyitva marad a további veszély lehetősége. A folytatást a holnapok majd megmutatják.

8.988

KÖZÉPEURÓPA

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

BERZY JÓZSEF

I

TARTALOM:

Prológus.

Kulturális közeledés.

Az újplatonisták és a Sodalitas Danubiana
Litteraria.

Monarchikus színek a magyar költészetben.
Új kor hajnalán.

(Szélfüggőzetek egy Keyserling-dolgozatához.)

Gondolatok a könyvespolcomról.

(Csehszlovák propaganda iratok.)

Munkaterv.

1934. JANUÁR HÓ.

EGY SZÁM ÁRA: 80 FILL.

Évek és célkitűzések egy „Közép-európa-irókhör” megalakulása cím.

A megelőző években még tudatosan készültem költőnek és akkor még furcsa, transzcendens gondolatokban szívtam magamba a világot... Még ma is úgy érzem, mintha ismeretlen kor láthatáráról konferálnám a következő változásokkal. A fiatal értelmiséghez fordulok, kérem tőle, hogy mérje meg szavaim időszíveségének súlyát. Nem szeretném, ha pusztán helyesléssel vagy pusztán rosszalással találkozónék; ezzel a fölmeleggondolt elhatározásommal olyan ellenséket akarok nevelni magam körül, amelyiknek kritikája föl tudja mérni a kezdeményezésem távolait. Az ifjúságért akarok dolgozni és még mindazokért, akik elvileg az ifjúság és az egyetemes liquidáció partiján vannak. Így tehát a súlyos alfordítólakért is. Abban a tudatban kezdem meg irodalmi agitációt, hogy akik érdeklődni fognak iránta, körülbelül már tisztában vannak vele, mi van nálunk törté szavakban készen. Mert csak így remélhető, hogy párhuzamos gondolatvezetésem külföldi kulturproduktumokkal kapcsolatosan többet jelenthessen az olvasóim számára homályba burkolt irodalompolitikai célzásoknál.

1957. MÁJUS 1. KÖNYVTÁR

Kulturális közeledés.

A kulturális közeledés első fokon politikát jelent, a politikától elválasztani nem lehet. Amennyiben mégis életképes akció szellemi magjává válhat, az csak annak tudható be, hogy a kiegyenlítődés felé sóvárgó korazellem igényt támasztott mellette. Ezzel a fogalommal — megnevezve vagy meg sem nevezve — közel egy éve már gyakran találkoztam; olvastam róla a népszövegségi tudósítások között, parlamenti beszédekben, vezércikkekben és ami az én munkatervemnek a kialakulására a legdöntőbb befolyást gyakorolta, résztvettem egy budapesti íróösszejeövetelen, amelynek akkor és későbbben is még sokszor ez az egyetlen kérdés volt a legfontosabb vitaanyaga. Első ízben még csak csodálkozni tudtam. Bámultam nagy íróársalimnak merészségét és fantáziáját, ahogyan ezt a témakört kezelték. A kulturális közeledés mintha nem lenne egyéb, mint egy véletlenül fölvetődött szócsata szüleményc, amelyet íróklikkek vagy kakaakodó pártemberek maguknak kisajátíthatnak és helyzeteik ezerfélesége szerint variálhatják magát a szellemi tartalmat is — ma csak egy kis nemzetközieskedő szeszély, holnap már középeurópai megalkuvás, és holnaputánra hogy mi növekednék belőle, nem tudom elképzelni.

Természetesen mindez manapság fátnum és betegség; a világ beteges konferenciázó szelleme minden újdonságot, fogalmat vagy fogalmat-jelölő mozgalmat magába szív és pukkadásig fölfújja, mint disznótörban a hólyagot szokták a gyerekek. Ma talán senkinek sincs ideje, sem módja, hogy határozott, alapos studiumokat végezzen egy faktor körül, az önállóság a legkevesebb a XX. században és a körkép immáron a második évtized vége felé is még kialakulatlan, csaknem kaotikus. Ma mintha idegen szuggesztív erők ülték volna meg a szellemi életet, ma mintha senkit sem tudna teljesen lefoglalni a hivatása. Az élet ezerféle kozmikus rezdülése mintha csak „láthatatlan partok” után kutatna és a fölfokozott lázas törtetés, helyesebben: népek és egyének tojástánca mintha csak hideg verítéket, válságérzetet tudna előszítani az önmagukba roskadó tűzek alól. Nem az emberiség állt meg a haladás egy bizonyos fokán, hanem talán csak a talaj ingott meg a talpak alatt. Az ősi talaj — Középeurópa is. A történelem egy újabb periódusához értünk, amely már korszakonként számtalanszor ismétlődött, amitől azonban visszahőkölni nem szabad. Ez a tudat segít át mindig az első döbbeneten, amikor szembetalálom magamat a mai magyar ifjúsággal, amely kialakulatlan véleménynyilvánításával mindig az amorí tömeg képzetét kelti életre bennem. Azért még sem tudom félteni, — korunk nem ismer átfogó szellemi áramlatokat, melyek hatalmat, frissességet hoznának és gyökeret vernének a fiatalabb generációkban; vagy nem következett el még az

Idő, vagy túlélteti fölöttünk éppen akkor, amikor a XIX. század matuzsálemi életkorára törtek egy zajos, világháborús cselepatéban, és végül bebizonyosodott, hogy a XIX. század még halottaiban is megfeküdt Európát. A bennünket felváltó éra még túl fiatal, alig van szava és magyarázata a mai iránytalanságra. A tökének nincs erkölce és Európát szemmel láthatóan egy avult kapitalizmus fojtogatja.

Sohasem szerettem a történelmet, mint tudományt, mindig úgy kezeltem, mint egy könnyen megtapasztalható, független hatalmú erőt, amely szigorú törvényszerűséggel rombol és alkot. Az események okozati összefüggése evidens, és ebből következik, ha a kulturális közeledés időszéri és valóság-alappal rendelkezik, történelmi előzményei fölfedezhetők a multban. A kutató előtt hamarosan világossá válik, hogy ez a két agyonhasznált szó, amelyek így egymásba kötöttek kétségkívül egészen középeurópai keletűek és amelyeket valaki bizonyosan a „Duna-blokk” lezerepelt terveiből halászott elő, mint a kilátásba helyezett gazdasági, vámközösségi szövethatározatok utópisztikus csökevényét, lassan-lassan halottaiból támadott és mindjárt csirázó állapotában tradicionális gyökerekre talált. A régi Monarchia területén, a hajdani kisebbségi állapotok történelmi emlékhangjai rezonáltak benne, — a vesztes Magyarország részéről az érintkezési lehetőség új, intenzívebb megteremtésének a vágya, a győztesek részéről pedig egy megalkuvási kísérlet elfogadtatásának ábrándképe, hogy egy általánosan elfogadott kulturális szövethatározatban az ügyesebbik fél bosszorkányos machinációja a hallható alá tompíthassa a tagadhatatlan szociális sérelmek jajongását. Ez még ma is a leplezett gondolat háttér.

Nem tartom célszerűnek a népszövetségi stílus ámitó politikájának a folytatását. A csattanó úgys maradt örök történelmi motívumnak: az ellentétek mielőbb egymással szembefordulnak, farkas-szemmet néznek és erejüket próbálgatják. A kulturális közeledés, amennyiben cselekvő jellegű, ennek a nagy erőpróbának első fázisa.

Mennyire sajátos az a tény, hogy a Monarchia erőszakos összeolvasztási machinációjának nyomása alatt az egyetlen nagy testben élő nemzetiségek mégis az elszigeteltségről, egymást-lenézésről tanuskodtak. Függetlenséget egyik sem élvezett az osztrákokon kívül és a bécsi udvar mindig elegendő tápot nyújtott, hogy az „örökös tartományok” félfékenységet egymás iránt a felszínen tarthassa. A kevés-millió saszok, néptöredékek önvédelme különös rideg, dunamedencei öntudatosságot nevelt, mely a XIX. századvégi kozmopolitizmusból a másik véglet felé állandóan eltolódott és később a középeurópai földrengések lényeges princípiumává lett, mely dinasztia, évszázados koalíciót buktatott az Entente militarista kezével és új, önértékelő államokat alakított. A nemzeti szabadságkövetelmények még mindig a francia forradalom romhalmazaiból dobbantak elő, azonban: más, frissebb tartalommal: a népek önrendelkezési jogát igényelték.

Magá a jelszó egy újabb forradalom puskaporoshordójaként működhetett volna, ha az összeomlás kétségbeesett „consummatum est” érzése nem nyugdózta volna le a győzöket és a legyőzötteket egyaránt.

Valami káprázatos, megtisztult demokráizmus, népszabadság, önrendelkezés hullottak le a francia forradalom megvalósítatlan hármasság ígéretének a helyére újabb ígérettel, mint a négyéves világháború váratlan, jöttévi hadizsákmánya és — hosszas fejtegetésre adhatna alkalmat, hogy az európai súlypont helyrebillenésének első szakaszában a valóság mégis a legradikálisabb szeparálódást igazolta.

Népszabadság?... A történelem feladata, hogy kivizsgálja, mennyiben lett ez a követelmény a megvalósulás irányba. Mennyiben van igazam, amikor az egészen újkeletű, alig páréves humanisztikus közép-európai éra kialakulását régebbi monarchikus okokban keresem. (Hisz maga a Dunaközföderáció is a monarchikus gazdasági autarkia konzerválása lenne, kinos visszakozz egy erőszakolt politikai társulás őrangyalága alatt.) Ez a kor túlföntül a sarkunkat veri, koraiak és elhamarkodottak lennének az ítéletek. Azonban bizonyosra vehető, hogy a legutóbbi év nehezen fölismerhető, de mégis nagyszabású fordulata éppen a Kiszentente első éveinek serény sokatmarkolásaiban kell megfigyeltetést, amikor Közép-európa sorsával és boldogulásával jobbra kalandosnak ígérkező hatalmi akarnokoskodások labdázta zöld vagy kerekasztalok mellett.

A holnap szízmográfja már-már, 15 évvel a világ földcsuszamlásszerű átförmálódása után, körülbelül ellentétes irányú lökéseket jelez, mintha a jövőendő evolúciókat másfajta erők hoznák létre... ugyanazok, amelyek a párisi békéket ma megbuktatják. A népek sohasem tudják egymást eléggé gyűlölni, inkább csak kíváncsiak egymásra. Ez a legsúlyosabb cáfolat a Kiszentente kárpátvölgyi szándékaira. Mert az internacionalizálódás lehet egy hatalmi szervezet céltudatos magatartásának alapja, de az egyének — különösen a föld gyermekei — megmaradnak minden filozófiai ötleteskedések ellenére is, még emancipált minősítésekben is, lokálpatriotáknak. Még nem találkoztam olyan internacionális ember-típussal, aki nem egy fix helyen, ahová nyelvi és értelmi készségei kötik, akarná uralkodó hajlamait szabadon kibontani — egy kommunista ideál védőszármával. Itthon, Csonka-Magyarországon, nem ismerem komoly törekvést, amely kizárólag a humanitás eszményképe után vetné magát és nem törődne legalább is ugyanannyit a fajlágának feladataival, mint a kenyérharccal, s ha a szlovákok és horvátok valóban most élnek rászorult forradalmát, okvetlenül azokat a szomszédait kell megérteniük, akik velük rokonszomszédoságuk. Nem tagadhatjuk le — a korpék beszélt ki mindezeket, és a szimptomák alapján levonhatjuk a következtetéseket: a nemzetbiztonságot igénylő törekvések ma teljesen időszerűtlenek és értelmetlenek a Duna völgyében, akár pacifizmusnak, akár internacionalizmusnak vagy forradalmi (bolsevik) szocializmusnak bélyegezzük is; ma Közép-európa északi vonalában csak pánszlávizmust, nyugati vonalában csak pángermánizmust ismernek és közvetlenül a Duna mentén revíziót. Kétségkívül ma még ezekben az expanzív erőkhöz végtelen a történelem, más felforgató mozgalmak kibontakozása mostanság katasztrofális és válhatna, mert minden életformát először ki kell élnünk teljesen, mint valami kényelmetlen uniformist, el kell viselnünk addig, amíg a következő számúba is

lassan bele nem nőhetünk. Mit jelent ez a növekedés? — periódusos továbbélést. Ma ismét egyes rasszok végzik a kultura kiválasztó munkáját és a kultura a népek kezén állandóan továbbszüli önmagát. Körülnéztem és külföldön jártomban-keltemben úgy vettem észre: most már teljes a kör körülöttünk, a bolsevizmus és fascizmus után a bislerizmus zárta be a kordonvonalat. A tömeglélek e három nagy metamorfózisában született újjá és aztán differenciálódott Európa; apokaliptikus szörnyiségek kellettek ahhoz, hogy az emberiség a civilizáció álegyetemessége alatt ismét megpihenhessen a nacionalista éra új renaissance-ában. Egy határozottabb rasszöntudat kifejlődése volt szükséges, hogy Középeurópában a kulturális közeledés, mint politikai és irodalmi következmény beléphessen a nemzetközi élet sodrába. Németh Lászlót idézem: „a világnak bonyolult kettős struktúrája van; egy helyi, hatalmi: a nemzeti állam s egy áramló nemzetközi: a gazdaság és szellem világkereskedelme”.

Levegőtlenül bekerített szerepkörünkben éppen elég manapság a napirenden levő középeurópai konfliktusok enyhítéséből a legelvonhatóbb kulturális programot előhívni, hogy az ilyenfajta munkálkodás kezdetektől rögtön valamilyen „pán-törekvés metelye” fertőzze meg. Nehéz megérteni, miért lenne az természetes következmény, hogy a kulturális közeledésből akármelyik üzérkedő politikai manőver mindjárt megszervezésének és hatásának első stádiumában fegyvert kovácsoljon még akkor is, ha az irodalom, illetőleg a sajtó mindvégig kitartana egy becsületes „kölcsonkenyér-akció” megőrzése mellett. A kulturális közeledés noha öncélú politikai magatartás, azért okvetlenül kell a nemzetközi békét, türelmességet igénylő paragrafusának is aktív befolyással rendelkeznie, különben létalapját veszti és nem lesz külön a jelenlegi propaganda mesterkedéseknél sem. Ha lehátjuk róla a politikai színeket, akkor meg pláne egészen a jószándék dominál benne: ismerkedés és ismertetés, két nép egymás felé fordul és figyel. — Nehéz megállapítani azt is, honnan ered az az örökös kommentár-tudományosság, mely kerékkötője lett a XX. század minden szabadabb lendületű reformeszméjének; megoperálta és a műtőasztalon hagyta elvérzeni az izmusok tarka hadseregét, — valószínű, ennek a visszasságnak egyoldalúan végrehajtott összehasonlítások a megszülei. (Zárójelben legyen mondvá: ezek az immár eltemetett izmusok a kor határtalanul gazdag és sokrétű lelkületéről tanuskodnak, az emberi szellemnek soha ennyi kincse nem morzsolódott szét pár évtized vajadásában és a kor izmosos kaleidoszkópja a legbizarrabb kép az újkor szellemtörténetében. Oktalanság lenne ma még azon sopánkodni, mi lett volna, ha mindez a tékozló szétforgácsolás mégis összeforrt volna.)

A jóbelátás geocentrikus-szintetikus szemléletet javasol. Új fogalom, amelynek azonban éppen úgy megvan az őse valahol a múlt lomtárában, mint bármilyen más modern csodabogár-tüneménynek. Ezen nem is szabad megütközni, mert már évezredekkel előtűnk észrevették és beszéltek arról a múlt okos emberei — Platonék, Aristo-

telesék, hogy az emberiség fejlődése organikus, semmiféle katalizmaszerű istenkísértés létének természeti törvények szerinti lefolytatódásától eltéríteni nem bírja. A múlt mindig átmentődik a jelenbe, csak legfőljebb olykor-olykor elhomályosul, viszont van rá eset, amikor ismét megcsillan, amint például ma — hogy egészen messziről idézzek — a latin eklektizmus adja meg az uralkodó éra praktikus jellegét.

A geocentrikus-szintétikus szemlélet a nyitja a kulturközeledésnek. Egy nép, amelynek van föltétlenül ösztöne, lelkiismerete, vágya és ereje, nem keresheti holmi egzotikus tűkörben a maga sajátos arcát, hanem belenéz a környezetébe. Természetesen ott is csak majd az élet vontatott állóhullámszását látja, mindenütt a föld, az ő megművelési talaj formálódik az ember kezén és az ember simul a földhöz, éghajlathoz és egyéb adottságokhoz, és az örökké állandó emberhez: az őshöz (a rasszhoz) hozzátapad a kultúra, mely mindkettővel együtt növekszik vagy apad. Az ilyenfajta szemlélődés, melynek közepében állandóan önmaga marad, eredményezi aztán azt a fölfedezést, hogy a népi lelket: a házaik külső támasztó pillérek is őrzik; vagy — ha tetszik, nevezzük meg ezt inkább az országhatároknak megfelelőbb, plasztikusabb képpel: sokszor az ilyen külső „vendégfalak” éppen olyan jelentős befolyást gyakorolhatnak a népi lélek lassúmenetű átforgatódására, mint akár egy belső visszavonás, a szerep megváltozik és a szerepváltozásban legtöbbször egy korábbi helyzetváltozást ismerünk föl.

Ugy gondolom, nincs szükség külföldi példák megemlítésére, a gondolat támogatásának nem azokkal akarok pártot gyűjteni. Csupán annyit jegyzek meg, hogy a Kísentente legjobb gondja 15 év óta szomszédjainak kiismerése volt. Olyan nagy súlyt fektetett mindig is erre, hogy számtalan esetben irodalmat, napilapokat, szónokokat bérelt a köztudat megtévesztésére; a helyzetek tisztulásának természetes útja ne lehessen a kulturális közeledés, hanem sovínyszta érdekek, a félénkek gyűlölete emelje meg gátjait a néplelek békés, valóban történelmi múltú alaptermészetében. Érzem, nincsenek birtokomban elég tehetséges eszközök, hogy méltóan kifejezhetssem fölháborodásomat és ösztöne sajnálkozásomat a „modern humanitás hőseinek” és a „demokratikus pozitívista filozófusoknak” ilyennemű alacsonyysága fölött. A népek közös történetét nem lehet erőszakos, máról-holnapra létesült hatalmi elhatározásokkal lezárni; az ilyen önkényesség bosszút érlel. — Nem látszhatik lobogó szalmatűznek, ha azt hirdetem, hogy velük szemben mindenkor mernünk kell a nyílt harcot provokálni és ha ez a harc új ideálokat követel (általános népjogok elismerését), ne féljünk lerombolni nemzeti bálványainkat sem, ha azok életösztöneink tompítását jelképezik oktalan „übermensch-hitünkben”.

A kultúra az egyetlen közöstöbbszörös, melyben minden nép egyenként maradék nélkül foglaltatik. Az európai kulturák ősi rokonsága szolgálhat tradicionális alapul, rajta kell a közeledés nemzetközi útját megnyitni.

A Varóba küldött ismertető iratomban a következőket mondtam a tervemről: „A kulturális közeledés az én fogalmi szótáromban azt jelenti, hogy a megvalósítása egyelőre még csak a nemzetek egy-egy írócsoportjának a háziügye lehet. Kiszemelve a mi magyar írócsoportunkat, körülbelül így fogalmazhatjuk meg a szerepet: fölkeresjük Középeurópában a népek kulturájának legfrissebb produktumait, hogy tisztázzuk magunk előtt, milyen erők gyorsították meg ott is, meg általában világszerte a változás ösztönének a tempóját; milyen az a szellem, mely a dunamedencei népek konglomerátumában a megkülönböztető kultúraszíneket megtermette és fejlesztette. Egyáltalában a kulturák nemzetfölkötti folytonos áramlásában és kölcsönös megtermékenyülésében melyek azok a kulturkomponensek, amelyek a magyar lélekből nőttek elő és lettek idegen világok hazai-tartalmú motívumai. Egyzóval, meg akarjuk keresni a tudatos és többnyire öntudatalatti szellemi kapcsolatunkat Középeurópával anélkül, hogy ezzel tendenciózusan avatkoznánk a napi politika cselszövésébe, vagy éppen erőszakos újatmondási kísérletezésekbe neveznénk bele. A kulturális közeledés egyáltalában nem jelentheti a nemzeti aktív-erejű érdekek föladatását, vagy áldatlan kompromisszumos világbekeprofcíát; a kulturális közeledés a mai politikai kavarodásban csak szigorúan a nemzeti eszme szolgálátát vállalhatja magára, amely vállalkozás akkor lenne igazán célravezető, ha különböző országok írócsoportjai hasonló szellemben és egyidejűleg kezdenének a nagy szemle megtartásához, középeurópai azomszédjaik megismeréséhez.”

„A kulturális közeledés végső fokon tehát egy kölcsönös ismerkedési akció — a jelen esetben pedig kizárólag művészeti jellegű. (A művészet végeredményben a rassz kulturájának részleges kifejezője.) Semmi esetre sem lehet tőle azt várni, mintha az ellentéteket közös vizsgájtóbe vezetné le és a barátkozás-kihétkülés édes mámorát árasztaná azéjjel a közvéleményben. Az bizonyos egyrészt, hogy a közvéleményt akciók és akciókat vezérlő emberek csinálják, másrészt, hogy — ha az akadályok pillanatnyilag bábeli méretekre is öltözködnének, az akarat, mint győzelmi lehetőség, minden időben lényeges változásokat hozhat létre; ellenben olyan lélektani átváltozásban mégsem szabad hinni, amit némely hatalmi érdek elérhetőként talál föl mondván: „quod impossibile est, probetur”, mégpedig abban, hogy a népek olyan állapot mellett hirdessenek lelkesülve békét és passzasságot, amely nyilvánvalóan egyesek kárvallására létesült. Egyetlen nép szellemi életét és létét (a közvéleményt) sem tudom ennyire lebecsülten magam elé képzelni, mert a magunk helyzetéből indulok ki, amely pusztá létevel is folytonhangzó tiltakozás a jelen állapot állandósítása és sérthetetlensége ellen. A lengyeleknek nem is nehéz ezt megérteni, ha arra kérem őket, hogy a mi magatartásunk megítélésekor egyidejűleg a bécsi kongresszus önkényes intézkedéseire emlékezzenek.”

A kulturális közeledés csak speciális nemzeti programok hatáskörében és csakis akkor fejlődhetik a következő irányzat melegágyává, ha hivatalos részről is kellő megértéssel, helyeslő fogadtatásban részesül. Azért, mert türelmet hirdet Középeurópában és szellemi

lényege objektív ítéletet, őszinteséget követel, nyilvánvaló: meg fogja szerezni szisztematikusan a barátokat és az ellenségeket is. A korpék tisztulása benne kezdődik, mely minden félreértést kizárólag egy békés együttműködés létesítése végett kezdte meg létét és így a konvencionális multtal szemben erős elhajlást mutat. A kulturális közleledésben hallgatagon bennfoglaltatik az autonómias törekvések elismerése is. Egész természetesen azokhoz a népekhez akarunk mélyebb rokonérzéssel ellátogatni, amelyeknek történelmi multja, sőt talán a jelene is közelebbfekvésű a mi világunkhoz. „Azt akarjuk, hogy a magyar ifjúság, az új magyar értelmiség tanulja meg lehetőleg a velünk együttélő testvérm nemzetek nyelvét, a horvátot, a szlovákot, vagy a román, hogy megismerhesse kulturájukat, nemzeti aspirációikat, gondolkodásukat. Hogy így megindulhasson közöttünk a közvetlen érintkezés, amely a félreértéseket, az elfogultságot, vagy a gyűlöletet kiküszöbölheti, enyhítheti.” (Milotay L.: Egy bezárt könyv.) A jelenlegi állapot revízióját — amennyiben erről a kérdéssel szó lehet az akcióban — csak akkor tudom elképzelni egy újabb fátumként, ha nemcsak néhány külföldi sajtóorgánium vagy képviselő, hanem a középeurópai népek is (főleg a közelebből érdekeltek) szigorú követeléseket támasztanak mellette. Én ezeket a népeket akarom közelebb hozni a munkatervem megvalósítása által; úgy állhassanak a közérdeklődésünk előtt, mint egy-egy lélek az irodalmi ruhájában. Ugyanitt el kell ismernem, amit a Pozsonyba küldött ismertető iratomban is hangsúlyoztam, hogy a szlovákokkal szemben bizonyos „kultur-tartozás” letörlesztésére is vállalkoznunk kell, mert a szlovákok, nagyrészt a saját erejükből, már eddig is mélyre hatoltak a megváltozott magyar viszonyok irodalmi megismerésében.

Ezzel a gondolattal: kulturális közleledés — biztosra veszem — nem fogok meghódítani olyan idősebb embereket, akik pozíciójuk teljességében minden élénkebb lendületet vagy összefogó ambíciót kockáztatnak kénytelenek minősíteni. Ez az ő esetükben természetes tünet, antagonizmus. Nem is próbálok meg belőltük a gondolat ésszerűségét és szükséges megvalósítását bizonyítani, mire mennék vele, ha maguktól nem képesek meglátni, hogy a nemzeti szociálpolitikától kezdve az irodalmon, művészeteken keresztül egészen a félmodern okkult tudományosságig a kulturális közleledésnek hány meg hány előfeltétele, kívánását zárja magába az univerzum-nevező fölé helyezett élet zajlása. A teóriát jómagam is példákból olvastam ki, értelmi fejlődési fokait átéltem és ma is úgy beszélem el, mint ami továbbfejlődésre képes, mert legbensőbb létokává az egy, az állandó kulturmotívum ősanyságát tettem: az értelmet, amelynek minden korban általános érvényű változások és egységes ritmus felel meg. Hogy ennek az egységes ritmusnak mégsem egységes korhatárok és alkotások a megfelelői, annak az oka nagyon közelfekvő, mert a változások alakulását az értelmi kezdeményezésön kívül (korszellem) más adottságok is korlátozzák (gondolok a Taine miliő-elméletre, melynek cselekvési értéke modern frazeológiával kifejezve a geocentrikus-szintetikus szemlélet.)

Ugyancsak föl akarom hívni arra is a figyelmet, hogy nem tar-

fom hibátlán teóriának azt, amit én „kulturális közeledés” név alatt fogalmaztam meg; egyszerűen csak annyira értékelem, mint a korszerűség ilyen oldalú, spiritalista jellegű fényképfelvételét. Nem ambicionálok a hibátlanságot, nagy vétek lenne az élet ellen az erjesztő baktériumgombákat a vegetációból kiküszöbölni, — másrészt félreértések és hibás értelmezések a történelem tanúsága szerint sokszor hathatósabban szóltak bele az emberiség életébe, mint a merev józanság bélyegét magukon viselő megmozdulások. A renaissance egy nagy félreértésen duzzadt olyan óriásivá, viszont a józan kiegyezési politika és a Tisza-éra tett bennünket elsősorban tönkre és amit a csehek Csehszlovákia kezdetének megjelölnek: a túlzott milleniumi magyaroskodást, körülbelül el is lehet fogadni, mint trianoni előzményt.

Ismét Milotay Istvánt kell idéznem, aki a magyar parlamenti politikusok közül elsőnek emelte fel szavát e gondolat mellett. Ez is mindennél világosabban bizonyítja, hogy már a vezető körökben is föltétlenül visszhangra kellett találnia a mozgalomnak és nem lehet már messze az idő, amikor a közvélemény egységes cselekvési vágygal szegődik a belső revíziót célzó munkaterv mellé — meghazudtolva a magyar lassuság vádját. „Érvényt kell szereznünk annak a magasabb politikának és eszmének, amely megóvjja az egyes nemzetek kulturális és nyelvi törekvéseit, de egy magasabb egységbe tudja fogni őket a történelmi együttélés folyamányaképpen is... Meg kell ismernünk egymást, hogy a kölcsönös egymásrahatás intenzívebb kapcsolatai fejlődhessenek ki, hogy tudjuk azt, mit akarnak,ők is, hogy mi mit akarunk és ezen keresztül egy új köztudat formájában ismerjük meg a jövő feladatait.”

*

Ez a mi irodalmi akciónk, amely most a kulturális közeledés jelzavával indul, elvégzi a program megszövegezését. Ha két mult közül kellene választanunk, mi a régebbit választanánk. Nem tartunk elvileg rokonságot a Nyugatosokkal, akik a magyaros lélek és költészet egyoldalú, jobbára francia-idegen megtermékenyítését hajszolták. A kulturális közeledés sokkal szolidárisabb és látszólagos nemzetközisége mellett mégis sokkal inkább nemzeti érdek. Szemle a szomszédok fölött, milyen formákban fejezték ki önmagukat, vagy — ami szorosabban véve irodalmi programunk: mit írt és forrált náluk a közelmult hitének megrázkódtatása. Az összehasonlítás önként adódik és az ilyen megismerésből önként folyik a velük szemben elmulasztott feladataink fölismerése is.

Ha a kölcsönösség elvén alapuló törekvésünk mottóját kellene megfogalmaznom, elsősorban is Kossuthot idézném, aki angliai fölvásárai bevezetőjeként a kövefkezőket mondotta: „Eljöttem, mert van bennem valami, részben előérzet, részben számító észlelet, mely azt sugja nekem, hogy ideje fölfrissíteni a közérdeklődést nemzetem iránt, felvilágosítva ügyének valódi jellemét, európai fontosságát és kilátásait. Kossuth ezeket politikai öngazolásul mondotta az angol „közérdeklődés fölfrissítése” végett. Én is öngazolásomul hasonló „előérzettel” hangsúlyozom az általános európai részvétlenségben,

hogy a kulturális közeledés felé az első őszinte komoly szót nekünk, magyaroknak kellett kimondanunk — természetesen, hisz az új hatalmi szervezkedésekben nekünk van a legkörülhatároltabb szerepünk. Azonban a nagy összeomlás ellenére a kulturánk és a hadi fiatalaságunk hite mégis csaknem csorbitatlan maradt.

Segítségül fogjuk hívni az irodalomtudományt is.

A kritikától és az esztétikától megkövetelhetjük, hogy legyen egy olyan mellék ága, mely a középeurópai világszemlélet alakítását irányozza. Az irodalom jövő történelmi szerepe a Duna-medencében ebből a megvalósulásból indulhatna ki és ez lenne mindenfelé az általánosan egyenlő feladat.

Azt hiszem, a fentiekből kitűnik, hogy a kulturális közeledés hovatovább történelmi erők irányát fogja megszabni. Az első követelmény: a rendelkezésünkre álló irodalmi eszközökkel ezt előkészíteni. „A világnak mindenki szempontjából oly szükséges és végleges megbékítését csak úgy lehet elérni, ha a győztesek és legyőzöttek fogalmát a mindenki egyenlő életjogait szemelőttartó nemesebb felfogás váltja föl.” (Hitler A.) Ma merek binni benne, talán azért, mert csak a szűkebb irókörünk magatartását ismerem, hogyha megtanulnánk a tervem kivételéből befelé háziügyet csinálni és kifelé közös szempontok felé tudnánk egyengetni, a gondolatban lenni annyira lélek és erő, amennyi egy induló mozgalmat a kibontakozás felé tudna egyengetni, amennyi egy alakuló dunai tudós társaságot — gondolak a hajdani Sodalitás Danubiana modern ellentétére — a külső intrikák ellenére is össze bírna tartani. A kulturális közeledés a jövő békejének előkészítő iskolájává válhat, ha csakugyan komolyan akarunk vele foglalkozni.

Ideális elképzelésben: politika — egy nemzet társadalmi és nemzetközi életnek a nivója: művészet — egy nemzet vallási, általában lelki életének a mélysége. Ha koordináta rendszeren akarnánk ábrázolni a kettőt, csak irreálisan lehetnének egyenlők vagy különbözők. A kettő viszonya az, amit mi közönséges szóval lélegzésnek nevezünk.

•

Ezzel a vezércikknek szánt dolgozatommal nem akartam a kulturális közeledés célszerűségét, sem nemzetközi arányait igazolni, — szolgáljanak ezek a szavak felhívásul:

a gondolat lime az irodalom igénylésével is elénkbe toppant. Ha valaki igazabb és időszerűbb eszmékkel állna elő, senki sem fog elzárkózni előlük, legkevésbé mi, akik a dunamedencei feladatunk megkeresése és tudatossá tétele végett indultunk el.

Az újplatonisták és a „Sodalitas Danubiana Litteraria.”

Ezzel a rövid dolgozatommal nem új kutatásokról akarok beszámolni, egyszerűen csak összegezem, helyesebben: kivonatolom mások tudós vizsgálódásának eredményeit. Váználni akarom, milyen utat kellett megtenni a platonizmus Magyarországra, Mátyás király udvaráig, kik voltak az akkori szellemi élet cirkulus-viclózusában a nevezetesebb közvetítők az olasz, általában a középeurópai humanizmus egyteljesítőjéig illetőleg. Az arisztotelész és platonizmus viták hagyományainak fűzőjéig firtatásával nem akarok új vitákat nyitni. Amint köztudomású, hogy a kulturális közeledéssel kapcsolatosan számtalanszor megemlékeznek a hajdani humanista világ akadémikus köréről és ma is lehetőségként, barátkozási ürügyként huzigálják elő poros irattári aktacsomók alól... ellenben én a múlt tények visszahozásával szerényen és egyelőre csak a szavak mögött csupán arra szeretnék rámutatni, hogy amiképpen a múltban is erőszak volt a Mátyás-féle korszellem a Sodalitas Danubiana Litteraria, a jövőben pedig egyenesen nagyobb konfliktus-lehetőség lenne, mert nem látható előre, a színevesztett platonizmus ideák helyett milyen internacionális elveket választana a célirányosság fókuszába, ami a nemzeti lélek egyensúlyának lassú kiegyenlítődését egészen bizonyosan ismét megzavarná. Ha már a reformtörekvések bevezetésében mindenáron példa után akarunk indulni, akkor is más az út a XX. századi nemzetközi, humanista symposionok rendezéséhez.

Aeneas Silvius Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa a XV. század negyvenes éveit körül egyik levelében ezt írja Magyarországról: „In Austria vero dementia est querere Romam, aut Platonem apud Hungariam vestigare.” És alig három évtized múltával, 1472-ben Hess András vezetése mellett megalakul Mátyás király budai nyomdája, melynek már második és utolsó termékeként szerepel egy Platoncento, Nagy Szent Vazulnak a pogány költők olvasásáról szóló híres munkája mellett egy Apologia Sokratia című kis mű, amely a legrégebbi Platon-nyomtatvány között foglal helyet. (L. Hain: Repertorium Bibliographicum.) Az akkori humanista világ rendkívüli feszültségére jellemző ez a tény, hogy Gutenberg korában a könyvtechnika kezdetlegessége ellenére is a renaissance ébredésnek újplatonista színezetű tanai és ideái szinte anakronisztikus gyorsasággal be tudták hatolni az akkori művelt Európa szellemiségébe.

A magyar művelődéstörténetben a legmostohabban kezelt fejezet a humanizmusé, pedig éppen a humanizmus szellemében az, amely Európa más országaival szemben leghamarább rezonált a magyar lélekben és Firenze mellett a XV. századi művelt világ második körpontosává avatta Budát. Az akkori hanyatló éra éppen a legmegfelelőbb talajnak bizonyult, hogy a platonista tanok megváltó igényekkel lépjenek a

meditálásra hajlamos tudósok élé: — a lélek erkölcsének és képességeinek harmónikus beteljesülését akarta elérni az újszerű jelmezbe öltöztetett vallás gyakorlása által. Az alkalmazérűséget az a tény nyújtotta, hogy maguk a klasszikus filológusok is, akik Platont és Aristotelest halottaiból fölélesztették, egyházi hivatalokban, püspöki javadalmakban trónoltak, anyagi jólétüket és háborítatlan munkájukat az intézményesnek beállított katolicizmus biztosította. Nyilvánvaló, hogy amit theológus kiképzésükben kaptak, igyekeztek a divatba-jött görögösködő mániájukkal egy nevezőre hozni. (L. M. Ficinus: *Theologia Platonica*.) A katolicizmus részekre tagozódását, mint az ókorban is, most is egy elvilágiasodó, pogány tudományokért rajongó korazak előzte meg. Bizánc után a második számottevő állomás Wittenberg, Luther Márton székhelye.

Nálunk a helyzet híven másolja Olaszországot. Szent István óta nálunk az egyház és az állam fogalma egymásba hasonult. A főhivatalokban egyházi férfiak voltak többségben; Szent István akarta így: „a királyoknak székét a fő papok rendje ékesíti.” Az első nagy humanistánk is: Vitéz János, Janus Pannonius, Báthori Miklós, mindhárman magas egyházi és politikai tisztségeket élveztek. Janus Pannonius tragédiája épen a világi szerepkörén fordult meg; költeményeit bár latin nyelven, latin mifológikus alakok díszítésével írta, azért mégis a Bihar-hegység levegős erdei és völgyei, az alföldi rónák távlatai szólnak meg benne; ő volt az első költőnk, aki észrevette Magyarországot.

A humanizmus nálunk nyilvánvalóan olasz eredetű, de kezdetben mégis talán az ifjú Mátyás eszméinek hatása alatt — a nemzeti lélek humanizálódó készsége felé tapogatótt. Mátyás az „*Il principe*” pannonnal hőse, és Janus, aki „*primus ad Histum redegit Musas*”, (Ficinus¹⁾) szerint: Platont is elsőnek vitte oda. Tehát az újplatonizmus kezdete Janus Pannonius Magyarországra való visszafértével kezdődött meg Budán. Bisticci jegyzi fel róla, hogy amíg olasz földön élt és tanult, személyes ismerősei közé tartoztak: Argiropilus, Cosimo, Medici, Donato Accijuoli, Poggio, és később, római követségi utja alkalmával ismerkedett meg meg Ficinus-szal is. Hogy mennyiben számíthatott ő is a Ficinus-kör hívei közé, erre szintén Bisticci felel meg: „Ha tudni kívánja, mit csinál Pécs püspöke Magyarországon, tudja meg, hogy a platonikus Plotinost fordítja s ha püspöksége gondjait elintézte, csak erre szenteli figyelmét.” És ha jellemezni akarnám Pannoniust, életének végzetes kétlaklóságát: a lírikusét és politikusét, egyetlen mondatlall kifejezhetem: számára a humanizmus lelki vajudások árán megérlelt élmény volt.

A magyar humanizmus életében fordulópontot jelentett a szerencsétlen Vitéz János-féle összeesküvés Mátyás ellen 1472-ben, a budai nyomda alapítási évében. Rómában ugyanekkor játszódott le Pomponio Leto összeesküvési pöre, a kettős esemény olyanféle következtetésre készítette a királyt, mintha a humanista eszmék egyek lennének az összeesküvési szellem szításával. Mátyás már-már azon gon-

¹⁾ Az olasz humanizmus első elismert vezére.

dolgozott, hogy eltöltsa a magyar ifjakat Olaszországtól, más külföldi egyetemekre küldi őket s egyébként is a pozsonyi főiskola ekkor már működött. Az összeesküvés két vezére, Vitéz és Janus életét vesztette, Garázda Péternek pedig, aki rokonuk volt s ekkortájt tért haza Firenzéből, élete végéig királyi mellőztetésben, félig-meddig kegyvesztésben volt része és a nyitrai archidiakonusságnál többre sohasem vitte.

A fejlődés hatalmi eszközökkel való megakadályozása végzetes kimenetelűnek bizonyult. Mátyás, a renaissance uralkodó, már többé nem tudta olyan magasságokba emelni kormányzó elveit (olv. Callimachus Mátyásról szóló egykorú iratát), hogy a nemzeti eszme: apja hagyatéka és az új humanista lélek harmonikusan párosulhatott volna egymással; a nemzeti cél és a saját egyéni ambíciója kívülre tolodott és súlypontjában nem Buda s nem is a török veszedelem maradt elsősorban, hanem egy fantáziakép: a nyugat-római császárság föllevenítése. Ficinus kapcsolata is megszakadt Budával és a káprázatos humanista lendületből egyszerre a hanyatlás lejtője bújít elő. A válság jelei az olaszoknál épen olyan szemmel láthatók: Ficinus 1473-ban pappá szenteltette magát és ezzel az eseménnyel, mely belső vívódások, meghasonlások eredményének tudható be, megpecsételte az újplatonista tanok további sorsát. Ficinus keze alatt most már okvetlenül a vallásba kellett olvadnia magának a teóriának is, s mivel mindenki őt tartotta vezérnek, az átalakulásnak szisztematikusan a németeknél, franciáknál, cseheknel, lengyeleknel, magyaroknál egyaránt meg kellett történni. Nyilvánvaló, mindez történelmi kényszerűség volt.

Ficinus filozófiája czálal a legbatározottabb folytatója és túlzása lett a skolasztikai iránynak. Két mintaképe: Dionysios Areopagites és Szent Ágoston. Fejlődésének ebben a szakában (még a Theologia Platonica megjelenése előtt), már a teológus alakját mintázza, „az uralkodó szempontja, melynek mindent alárendel, a vallás. Isten maga a bölcsesség és igazság — tehát az igazi filozófia szükségszerűleg azonos Isten ismeretével, az igazi vallással.” Janus Pannonius halála után 1477-ben ismét reményteljesen fordul Magyarország felé, ahol ezalatt szintén valaminek történnie kellett, mert nyolc év után ebben az első levelében újra a humanista hízeltő tónusban emlékezik meg Mátyás királyról: „Nem megyek én hát a szerencsétlen Görögországba, hanem inkább Pannóniába. Ott virul a nagy Mátyás király, aki csodálatos hatalmában és egyúttal bölcsességében bizva, néhány év leforgása alatt visszaállítja a hatalmas és bölcs Pallas templomát, vagyis a görögök gimnáziumait. Azonkívül ugyanott magánál Pannonia boldog királyánál boldogan él az én Bandinim, ki az isteni Platon születésnapját királyi pompával ünnepelte... Gyorsan, frissen, Pannóniába megyek barátaimhoz.”

Ami a hazai viszonyokat újultán ilyen kedvezővé tette a Ficinus-kör számára, az Francesco Bandini befolyása az elhidegült budai udvarban.

„A legnagyobb dolog föltámadni” — mondta Ficinus. Mátyás

noha hamar megbékült az öszécskűvés izgalmainak multával a színt változtató humanizmussal, sőt nagyobb buzgalommal fogott a Korvina gyarapításához is, mégis ez a második, az előzőnél szenvedélyesebb tudós igyekezet mintha alattomos erőszak lett volna a magyar faj életösszönetein. Mátyás király bosszút-kereső természet volt, és tudták ezt szeszélyeinek élvezői valamennyien. Lorenzo Medici a politikai szélcsend helyrebillenésének méltó köszöntésére két országlánt küldött a magyarok királyának, aki ekkor már a humanisták szemében valóságos napkirályként ragyogott; a legkifizetőbb munkakörnek számított a Mátyás-mecénás tömjénezése — a sok-sok hajlongó hízkeledés. A két oroszán meg is érkezett Budára és hiven őrizte Firenze szellemi fölényét a csodálatos kapacitású udvari társaság fölött. A megváltozott budai udvarban most már állandósult az olasz mindenhatóság, csak a féltékenységi és a rosszaság maradt meg az adófizető magyarságnak. Beatrix olaszai voltak a mértékadók, amint alig másfél évtized múlva Ulászló cseh fel foglaltatni a magyar lélek elidegenítésének királyi kegyeket szolgáló munkáját. — Janus Pannonius és Vitéz János már évek óta a földben pihentek, szellemük fénye kialudt, vagy legalább is nem volt szabad ézrevenni.

Francesco Bandini 1476 vége táján érkezhetett meg Budára. Mint a Ficinus-féle neoplatonista filozófia szellemi helytartója, a régi Janus Pannonius-köri egyszerűbe magához vonzotta. A budai humanizmus hamarabb kiheverte viszontagságait, mint az ember gondolná a Mátyás királynak legnagyobb szabásu tervet, építkezései, Bécs elfoglalása és az alkudozások III. Frigyesel szintén erre a még hátralevő másfél évtizedre esnek. A Korvinában pedig egyetlen egy eszmeforténeti mozgalmat sem lehet megjelölni, „ami megközelítőleg akkora mértékben lenne képviselve, mint a platonizmus.” (Huszt J.)

Az újracsodó lázas munkára igen jellemző Ferrinek a megállapítása, hogy „Mátyás Budán 1480–90 között a firenzei platon akadémia mását akarta megvalósítani”. Talán ez a szándéka volt a legáltalánosabb tükrözője cselekedeteinek, hiszen az állandó politikai szövetségi tervek mellett és azok tartósságának biztosítása végett folyton a kulturális szövetségek megkötésén fáradozott. A neoplatonizmus meg legjobban kedvezett neki, mert egész Európában általános érvényű korszükségletnek bizonyult, — Ficinus tanai a reformáció szelét és a katolikus restauráció sürgetését irányozták. Ficinus a maga esetében a gondviselés akaratát bizonyította, mert filozófiai okoskodásaiban a vallás megújítását kívánta szolgálni, s így valóban Luther Mártont konferálta a század láthatáráról. Az egyház maga is érezte, hogy egy lépéssel megelőzték, IV. Sixtus pápa a római főiskola számára szerette volna megnyerni Ficinust, hogy a platonizmust tanítsa; az inkuiziciós pápa alakja úgy rögződött meg a történelemben, mint a trident-i zsinat egyik előretolt óvallásu reformátora.

Ha XV. században nálunk egyáltalában határozott filozófiai érdeklődésről beszélhetünk, az kizárólag az új firenzei „Platon-familia” világnézete felé irányult. Bandini megérkezése után Budán is alakult

egy úgynevezett „akadémia” (vagy amint Ugolino Verino nevezte: „coetus”), tagjai közé tartoztak: Mátyás, Bandini, Garázda Péter, Váradai Péter és Báthori Miklós. Kezdetből fogva — valószínű Mátyás ösztönzésére — Báthori azon volt, hogy Firenzéből egy vezetőre termett férfit, ha lehetséges, magát Ficinust Budára csalogassa. A budai akadémia jövőjét tették függővé attól, hogy az „alter Platon” szerepét egy platon tanok minden titkára megfelelni tudó tudós töltsé be. Mátyás életében az akadémia alapítására négy jelölt volt: Argiropilus, Ficinus, Salvini és Valori. Közülük csak Valori jutott el Pannónia földjéig, azonban valószínű, hogy ő is éppen Mátyás király halálának hírére érkezett meg.

Az akadémia tartalmát és hivatását maga Ficinus rögzíti meg a Janus Pannoniusnak is elküldött Symposium-kommentárjában. A „Platon-família” tagjai a legendás napot: Plató születésnapját, november 7-két évszázadokon át megünnepelelték (később Ficinus születésnapját is Németországban Martinus Uranius-ék). Az első ilyen díszlakomát a renaissance-korban Firenze mellett a Carregi-villában rendezte meg Bandini. A lakomán kilencen voltak jelen: Antonio degli Agli püspök, az öreg Ficinus orvos, Cristofano Landino költő, Bernardo Nuti, Tomaso Benci, Giovanni Cavalcanti, Cristofano Marsuppi, Carlo Marsuppi és végül Ficinus. A lakoma után a jelenlevők sorahúzás útján egy-egy Platon-tételt, nevezetesen a Symposium taglalták. A beszédek elhangzása után zene és mindig csak zene, amíg a lélek bele nem olvadt a ritmusokba. „S amint Firenzében Lorenzo Medici halála egybeesett a platon akadémia széthullásával, nálunk is csakhamar Mátyás halála után szétesett a Ficinus szellemében platonizáló coetus. Ficinus 1490 után írt munkáiban egyetlen Magyarországnak küldött sor sem akad, ami annál feltűnőbb, mert Garázda, Báthori Miklós és Váradai Péter túlélték a királyt.” (Husztli J.) És az igazán magyar szellemű humanisták sem hánytorgatják egymás között annyit a transzcendens platon eszméket, a humanista meditálás Ulászló korában inkább az udvari körekre szorítkozott.

Ha a humanizmus eszmekörében itélem meg Mátyás királyt, nem találom meg benne fiatán a „nemzeti uralkodók” jellegzetes és tiszteltreméltó vonásait. Az a hagyományos mondás is: meghalt Mátyás, oda az igazság! — mintha inkább Hunyadi Jánost illetné, és kancelláriája európai hírért is talán nagyobbraért Vitéz János szellemének köszönhetné (olv. Galeotto M.: De dictis ac factis Mathiae regis). Igazi humanista uralkodó volt, akinek cselekedeteit egy fixált, ámde a korával szemben elfogult tudatosság predestinálta (l. Salvini levele Báthorihoz), és akaratát az „il principe” gondolat megvalósulásaként kívánta érvényesíteni. Uralkodói magatartását élesen bírálja a török veszedelem akkori állapota és annak befolyása országos intézkedéseire (l. a wolfenbütteli kódex: Exhortatio ad bellum contra Turcos — a Ficino. Platon és a többi görög bölcsek, muszáj epedve várják a fölszabadítót, törökverő Mátyást Bizánc és Athén falai alá). Külpolitikája sokban balul ütött ki. Halála után a nemzeti érdekként fölfogott osztrák és cseh háborúk az ország kettészakítását eredm-

nyezték, Prága és Bécs megosztzkodott Pannonián és a szerencsétlenül járt nemzet elkeseredése Dózsa György parasztlázadásában tombolta ki magát még utolszor a Mohácsi-vész előtt. Mindezt a felelősség nagyjából Mátyás külpolitikáját terheli, amely túlon-túl személyhez volt kötve és halálával a folytatásának lehetősége is megszűnt. Sajnos, nem áll most rendelkezésünkre sem tér, sem idő, hogy a bomlás előidézésében a humanista faszító erőket is megvizsgálhassuk; a humanizmus, amíg Firenze teljesen el nem vakította a magyar lélek iránt, kulturális műkincseink szaporításában maradandókat tudott produkálni, azontul pedig a királyi udvar üvegházi növénye. Vidám életének napjai igazán csak Mátyás halála után ragyogtak föl Dobzse László alatt, amikor Celtis Konrád másodszor tért meg Magyarországra és megalapította hivatalosan is a budai platonizáló tudós társaságot.

A magyar humanizmus az önmagával is tehetetlen II. Ulászló korában a „dobzse-jóváhagyás” őrangyalsága alatt külön hatalmi hatáskört ragadott a kezébe és szellemi despotizmusa az ország ügyei fölött kétségkívül csakis a visszavonáshoz vezethetett. A humanista jelmez praktikus értéke az udvari konzervativizmus kielégítésében mutatkozott, szükség volt rá, amiképpen szükség van a ceremóniás bálloknál egy úgynevezett „belépő” ruhadarabra. A régi, hasznosnak bizonyult hízeg formulák megtartása a király kegyét biztosította és az okkult tudományok firtatása pedig egyenesen Ulászló együgyű bámulatára szolgált. Akkoriban a király sokkal inkább reprezentálta egy nemzet erkölcsi erejét vagy haladó képességét, mint ma és Ulászló esetében is beigazolódott az az állításom, hogy Mátyás halálával a „hollós korszak” hirtelen alázuhant, a bizonytalanság érzése kezdett uralkodni a reudek ítéllete fölött és a kényszerűség beletört az ország kettészakadásának fatumába. Ulászló már kevesebb ellenállással találkozott, mint akár Mátyás a legjobb szándékú intézkedéseiben; ha a török veszedelemről, Belgrád eleséséről volt szó, a király bölintott: dobzse és ha Bohusláv cseh költőnek kellett a Korvinából egy-két kötet ajándékba, akkor is dobzse volt és minderre az ország néma megnyugvással hallgatott — a súlyos évek közelsége megterhelte a kimerített korszakot.

Celtis Konrád (családi nevén; Pyckel — profúkos), a humanista tudományok tarisznyás vándora, korának nagynevű német humanistái között (Reuchlin, Agrippa von Nettesheim, Paracelsus) az egyetlen német, aki döntő befolyással volt a budai tudós-kör sorsára. Életének legnevezetesebb eseménye, amely határozott irányba terelte kapkodó, fegyelmezetlen akaratát, a költővé való koronázása III. Frigyes által 1487-ben. Innen, a nürnbergi várból, mint első német koszorús költő, Olaszországba ment; Pomponius Laetus (a lázadó) római iskolájának meglátogatásakor gondolt először arra, hogy a német humanizmust elhódítja az olasz atyáskodás alól és egy dunamenti akadémia keretében egyesíti az északibb fekvésű országok humanistáit. Felfogása így tehát a humanista világpolgárságnak és a

hazafiságnak furcsa vegyüléke, ennyiben különbözött a kozmopolita Ficcinustól. Amíg a Sodalitas Danubiana terve megért benne a cselekvésre, addig három kisebb erőpróbán ment keresztül a gondolat. 1492-ben Ingolstadtban tette meg az első kísérletet, ami azonban csak 1495-ben vált valóra a Dalberg patrónussága alatt megalapított Sodalitas Litteraria in Heidelberg (később Rhenana); rá egy évre pedig Augsburgban hozta össze a humanistákat a Sodalitas Litteraria Augustana-ban. A Sodalitas Danubiana megalapítási éve 1497 lett.

II. Ulászló udvarában már ekkor nagy fölfordulás honolt. Az udvari emberek kis oligarchákként éltek világukat. A humanista trón-disz is megváltozott, Báthori, Váradi és Geréb mellett elsősorban egy újkeletű, mondhatnám: idegen gyűlt-ment, udvari arisztokrata-társaság vitte a főszót élükön Schellenberg Jánossal, a cseh kancellárral és Schlechta Jánossal s Olmüci Ágostonnal, a cseh kancellária titkárával. Az udvar két régebbi embere: Antonio Bonfini, a hivatalos történetíró, és Cincio di San Sepolcro, Mátyás korában még bécsi egyetemi tanár, most Ulászló udvari költője. A királyi pompának ez a látszólagos pazar dekorációja Anna királyné kedvéért maradt meg hagyományszerűen, sőt Ulászló örökös, kedélyes tehetetlenségében azon volt, hogy a humanizmus művelésében a Hollós elődjét és Prága egykori ellenfelet fölülmulja. Épen ezért Neideck György királyi becegezéssel Budára hívja a Bécsben megtelepült Celtis Konrádot, aki már 1489-ben, krakkói útja alkalmával meglátogatta Mátyás udvarát és „Ad coetum Ungarorum” című versében elragadtatással számolt be a magyarok vendégszeretetéről. Tervének kivitele most már aránylag könnyűnek bizonyult, hisz már tradíciós gyökereket hajtott a hazai humanistákban a vágy, hogy a „Platon-familia” létalapjait egy elrendező kéz közzétűk lerakja és a munkakört számukra valaki kiépítse. Celtis rövid budai tartózkodása alatt valóban megszervezte az új akadémiát, patrónusának fölkérte ifjú Vitéz János vezsprémi, később bécsi püspököt. A budai tagok első névsora a következőképen alakult: Olmüci Ágoston, Schlechta János, Neideck György, Piso Jakab, Balbus Jeromos királyi nevelő, Aemilius orvos és Krauss Bálint. Vitéz halálával Cuspinianus orvos vette át a vezetést. Budai összejöveteleik helyét nem ismerjük, valószínűnek tartom, ezt alkalmasszerűen esetről-esetre állapították meg: hol Schlechtánál, hol Váradi Pál budai prépostnál, hol Olmücinél; viszont a bécsit egészen pontosan tudjuk: a mai Singerstrasse 867 számú házában gyűléseztek.

A régi feltevés, hogy a Sodalitas Danubiana mellett működött volna egy Sodalitas Litteraria Hungarorum is, majdnem alaptalannak mondhatók (olv. Ábel Jenő munkáit). Az tény azonban, hogy a magyar humanisták jobbára távolfartották magukat Ulászló csehes szellemű udvarától és inkább Szatmári György körül csoportosultak. Ők minden bizonnyal egynek számították szerepkörüket, de azért valószínűleg tartja az irodalomtörténet mai állásfoglalása, hogy a Szatmári, Geréb, Bakóc és Frangepán-csoport politikai és nemzetgazdasági ellentéteket leszámítva a Lobkovicz Bohusláv-Slechta-Olmüci-féle triással ellentétben másfajta humanista elveket vallott volna. (A budai triással szemben a bécsi tizenkettőt szokta emle-

getni az irodalomtörténet, akiknek nevét Cuspinianus háza falára tett egykorú emléktábla őrzi.) A humanizmus sorsát megpecsételték az akadémikus törekvések. Míhelyt a dunamentiek a Sodalitas Danubianába csakugyan beleolvadtak, leszámítva a cseh Bohusláv költeményeit, semmi különösebb eredményt fölmutatni nem tudtak. A bécsi és budai fiók (contubernium) intenzív kapcsolatát a kettős királyság ellenére Krachenberger osztrák régens személye biztosította. A budai humanista tüzek legfőbb élesztője még ebben az időben is a Korvina könyvtár volt, amely Felix Ragusinus Dalmata, Mátyás öreg könyvtárkezelője halála után ki lett szolgáltatva a külföldi humanisták kapzsi, könyvgyűjtő szenvedélyének. A budai társaság működéséről 1511-ig vannak adataink, a bécsi még tovább birta, Colimithus buzgalma mellett megérte még a platonista mozgalom legnagyobb betetőződését, Huften Ulrich megjelenését és a germán reformáció hajnalát. A budai társaság emlékét nem írás, hanem Olmüci egy arany ajándékpohara hirdeti némán, a bécsiét pedig néhány kiadott Celtis-könyv és Cuspinianus emléktáblája. Celtis eredeti terve, hogy a Sodalitas Danubianát hét fiókegyesületé szervezi át, füstbe ment. Mint a XVI. századi érdekességet, milyen tudós klikkek szerint gondolta ez a beteges, „ater lues”-ben szenvedő ember Európa szellemi tagozódását: — az egyetemesebb sodalitas neve: Sodalitas Litteraria Per Universam Germaniam és patrónusa Dalberg, wormai püspök lett volna, aki azonban e fantazmagória aktuálissá válása előtt 1503-ban meghalt. A fiókegyesületek sorban: Septemcastrensis Danubianus az erdélyi szászok és Buda számára, Dantiscanus Vistulanus, Pomeranus Codoneus, Albinus Lueneburganus, Alpinus Dravanus, Rhenanus Vangionanus, Necareus Hercinianus.

Ficinus Theologia Platonica című művében a test és lélek mellé fölállította a „tertia-essentia” elméletét, ámde nála ez még a zodiákus 12 csillagképével van összefüggésben és mint lelki fék, sorhatározó érzeteti hatalmát az egyén akarata fölött. A reformáció elvileg igazat adott neki ezen a ponton is, nemcsak az egyházi renoválás szükség-szerűségében, és nevének nevezte a predestináció tanát.

Magyarországon ezalatt a humanisták tovább kevergették főuri kényelmükben az alchimia, az asztrológia receptjeit. A gyermekkirály, II. Lajos is megvolt, néha jól is érezte magát. Környezete bőven gondoskodott róla, hogy sokat ne vegyen észre az országból, sem a Báthory-Werbőczy-párt halálküzdelméből a török nézőtér előtt. Minden folyt megszokottan tovább, látszólag a saját törvényei szerint, csak Dózsa György csigázta föl egy kicsit a közfigyelmet. De a megtorlás annál jóízűbben esett... Miksa német-római császár is jól megszédte magát a házasságában, ugyancsak kicsire kellett göngyölnönie a budai külpolitikának, hogy föl ne bolygjon az új Ausztria császári kövérségében.

És mindez ilyen rohamosan mássá torzult a humanista Mátyás halála után már a második évtizedben.

Monarchikus színek a magyar költészetben.

Költészetünk fejlődése nem volt zavartalan növekedés. A néplélek olvasztótégelyében újra meg újra kopogó ércö olvadtak a harci-szerek és a hazafias lendületű szavak, irodalmi életünk kezdetétől a líránk nem más, mint a magyar fajtság létkülzdelmeinek szomorú vagy buzdító visszhangja, betyáros nekikeseredés, ménesdobogás vagy harci-riadó, és közben mindezek fölött délibábszerűen ottlebegett egy rap-szódikus furulyadallam: a szerelem nyugtalan ritmusa az enyészettel fenyegetett élet lázongásaiban. Évszázadok vánszorogtak tovább és a néplélekből fakadó szerelmi dalaink mindig csak délibábszerűen kísérhették a papos latin-kultusz idegen szellemű hatalmának növekedését; sem Troubadourok, sem Minnesängerek nem akadtak, akik a meghonosított himnusz-énekek mellett a lovagkor női eszményeiről énekelték volna; a régi krónikás-riportereink kimerültek egyrészt az uralkodó Iránti hódolatuk hangoztatásában, másrészt az örökös harci események felsorolásában. Minden jel arra mutatott, mintha a terpeszkedő európai kultúra mellett lehetetlen lenne az ősi lelket töretlenül megővni a meghasonlástól. A „magyar fa sorsa” ekkor már fölismerhetőbb volt, mint akár manapság; a történelem tűzpróbája a multban először a kereszténység volt, majd később a hosszantartó monarchikus viszony.

A líránk és történelmünk a multban közös ősből eredtek, a magyar ugar színezte és tompította az alkotó őszitőnőket. A helyzetünk kívánta meg tőlünk, hogy a nyugati kultúrába való fölzívódásunkat sokszor terrorisztikusan hajtsuk végre önmagunkon. Ez a kényszer eredményezte aztán azt, hogy a keresztény nyugat nyúga megkötője lett népi mithoszunk olyan arányú kristályosodásának, mint például amilyet a germán lélek megőrizhetett. Kelet és Nyugat szellemi hagyatéka tökéletesen összevegyítve a mi történelmünkben vált a haladás impulzusává, két ellentétes lelki tartalom folytonos interferálása idézte elő, hogy a nemzeti eszme sokszor elhomályosult és az „általános emberi” foglalta el a helyét. A martíromság gondolata nálunk fejlődött ki a középkorban a legáltalánosabbá és leginkább a keresztényivé, ámbár a katolicizmus akkoriban még nálunk csak halványan tudott a tudatosságig eljutni és inkább mint kolostori aszkétizmussal nevelt hit, rettegő úrtisztelet hatott a néprétegek között, — ennek talán a főokát az képezi, hogy a martíromságot maga a faj érezte és hitével csak félcímletesebbé elevenítette.

A Nyugat frank-szellemű kultúrája, mely nagyobb, fölényesebb volt ázsiai hozományunknál, a megtámadottság és védekezés pszichikai motívumaival befolyásolta történelmi multunk egyenletlen kialakulását. Ami másutt, Európában a haladás biztos irányát jelentette és áldásként éreztethette hatását, az nálunk jóformán csak a reakciós folyamatok szakadatlan sorát indította meg. Ennek a ténynek tulajdonítható az is, hogy a középkor rajongó vallásossága, majd a reformáció individualizmusa, a barokk-szellem humanisztikus örölete, a racionalizmus erőszakos materializálása, a romantizmus lelkesülése

— nálunk különös egyoldalúságot teremtett az irodalomban. A külvilág úgy folyt be, mint holdtöltekor a tenger a szomjas partokra, az ár-ápany lassú váltakozása koronként és szellemi áramlatokként megismétlődött. Így magyarázható meg, hogy költészetünkben az újítások kora nagyjából egybeesik a politikai irányváltozásokkal, tehát a líra nem függetlenül fejlődő szerve a nemzet életének, hanem gyakran a politikai helyzetváltozások magyarázója és ritkábban előidézője is. Az irodalmunk legtöbbször a nemes fegyver szerepét töltötte be, harcos igénye tradíció gyanánt öröklődött, amint például az Aranybulla 31-ik, vagy a Pragmatica-Sanctio trónörökösödést tisztázó pontja, és az irodalom ihletője századokon keresztül közös volt a szabadságharcok ihletőjével. Mihelyt 1867-ben a kiegyezéssel látszólagos nyugalom derült az országra, a kiegyezéssel természetesen megszűnt egy időre a magyarság léharca is, mert akkor történt a multunkban először, hogy a nemzet kifejezetten föladta függetlenségének vágyait és megszűnt tovább egységes ország-fogalom lenni. Magyarország ezáltal beléphetett ugyan a megváltozott Európa újkori államai sorába, mint egyenrangú fél, azonban ez a császártól eredő emancipálása sem a szabadlélegzés korszakát, sem a nemzeti erő szabad kifejtését nem hozta meg jutalmul, — az a súlyos pihenés, ami az építést követelő munkák helyett beköszöndött, majd pedig az európai lélek későbbi khaotikus nyelvzavara az agóniás láz tünefelt keltették életre. A martíromság gondolata, mely annyira mélyen gyökerezik a magyar virtusokban, most mintha az öngyilkossáig ért volna el.

A költőt kell idéznem a Habsburgház kiegyezési győzelmére:

„Edwárd király, angol király
Lépett fákó lován:
Hadd látom, dgymond, mennyit ér
A welsh tartomány.
.....
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.” (Arany.)

Amint visszatekintek az öreg irodalmi fölírásokba, minden laphajítás után föltűnőbb lesz előttem az a tény, hogy a Habsburgház 400 év alatt többet és erősebb vonásokat írt a nemzet lírai évkönyveibe, mint bármelyik költőnk külön. A monarchikus színek a Monarchia népei között koronként állandó kifejezői voltak az akkori társadalmi közvéleménynek. Ezeknek a színeknek a modern felfedezése már önmagában véve is kapcsolat a mai Középeurópának széttágoló írófőrekvései között. A jelenünk a monarchikus multhoz viszonyítva úgysem változott sokat, csak valami mintha hiányoznék a multból — hiányzik a császári intézmény és a restauráció lehetősége...

Bizony, hosszú az út — a kurucvilág költészetétől a legújabb vékonypénzű legifimista iratokig...

*

Mi volt a multban ennek a nagy megtermékenyülésnek az oka?
Bármennyire is a jóakarát buzgalmával forgatjuk a történelem

komor lapjait, kevés olyan fejezetre bukkanunk, mely tisztán nemzeti erőnk diadaláról tanuskodnék. A vereség mindig közbeesőlt, akár mint végzet, akár mint logikus következménye a magyar lélek túlméretező hajlamainak. A vereségünk örök motívuma jelen volt már Szent-István korában is, amikor a „haza érdekében” úgy érezte, hogy patriarchális intelem gyanánt meg kell hagynia az utókor számára ezt a sebetűtő mondatát, amelyet talán a honfoglaló magyarság szemlélése közben tett magáévá: „egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és romlandó”. Azóta is a királyok hosszú sora koronavagyonként örökölte a népet és — különösen az idegen dinasztiákra vonatkozik — a trón érdekében valóban számtalan kísérlet fordult elő, hogy a „szokás” egységét megbontsák. A mai kornak sorsa tróni fásultságát kell feltételeznem, amikor újultán nem egyszer hallhatom az „intelmek” visszacsengő szavát, hogy — a magyar lélek ezer év viszontagságaiban fölöriódott, többé nem találhatja meg a jövőben azt az életformáját, amely a történelmi élete első szakaszában Közép-európa urává avatta.

Minden mondatommal a rassz apológiáját szeretném megszővegni. Tudvalevő, egyik kor hanyatlásának a vége és az új születése egyidőbe esik: még a pusztulás és levés kaurális sora is ugyanaz az erő — ellentétes előjellel. Ha a faji lélek haladó képességét vetnénk latra, a jelent megtermő okok ismerete nélkül helytelen lenne az értékelés. Az irodalom pedig, mint korok és szellemi áramlatok szeizométere, fokozottan megköveteli a mult pragmatikus szemléletét. Első szempontként a nyelvkérdést hozom elő; társadalmi együttélés nyelv nélkül nem képzelhető és ahol pláne többféle nemzetiség él együtt, a nyelvkérdés önmagától adódik.

A honfoglalás és hittérítések kora óta közéletünk sodrában állandóan szerepel a nyelvkérdés. Problémává bontakozása szembeötlő: — a papos latin világ a magyar ének, általában a magyar szó használatát illetlennek, szemérmetlennek titulálta, viszont a bécsi kancellária egyenesen a törvénytelenység elburjánzását féltette benne. II. József erőszakos némesítő intézkedései, mégpedig azzal a megokolással, hogy a „magyar nyelv nem alkalmas hivatalos használatra”, provokálta a nemzet közvéleményét és mintegy 60 éves elkeseredett országgyűlési harc volt szükséges ahhoz, hogy a holt latin nyelv használata helyébe ne a németet, hanem a magyart iktassák be az akkori 5 millió magyarok állampolgár számára. (Hol van ettől az elszakadt nemzetiségünk nyelvszabadságért folytatott harca, amely a kiegyezés és főleg az Apponyi-féle iskolatörvények miatt volt számukra olyan keserű is.) Már magának ennek a jelzőnek: „nyelvben él a nemzet” tudatossá válása annyira jellegzetes sajátága a monarchikus viszonyoknak, hogy pszichikai hatása kétségkívül a politikai élettel egyenértékűen befolyásolta a műköltők (Bessenyei) és népköltők táborát, sőt megelőzőleg is — az anyanyelv féltése kezdetlegesen megtalálható már a XVIII. századeleji kurucvilág német- és papgyűlöletében is.

Minden állandósult állapot előző fejlődéssor eredménye. Nem véletlen tehát, ha a magyar típus inkább csak az árral szemben képes úszni.

Leleki szűkegllete a gátlás a tevékenységgel szemben; a mult passzív resignációra és makacsságra nevelte, létéhez való ragaszkodása, mikor a legpáratlanabb herolizmusról tett is tanuságot, sokszor hasonlított az ázsiai paraszti-és virtuskodásához, mely ösztönzést kíván, s ha lendületbe jön, önfeláldozásra is kész. Mintha színpadon játszódottna volna le minden, a sophoklesi sorstragédiákhoz hasonlóan három erő végezte végeztől terhes munkáját — a magyar, a német és a török, az utolsó jelenetben azonban már csak kettő fonta a Párkák fonálát, a végén keittő volt mindig a döntő szó és a harmadik a kabinetfigurák szerepe. Ha a multat történéseink dicsőségesnek vallják a milleneumi hungarizmus értelmében, úgy én hozzáfűzöm, amennyiben a mai generáció töretlenül testesíti meg az évszázados keveredések tulajdonságait, nem lesz nehéz a jövőnek tudatos nemzeti szellemű munkával a mult dicsőségein túltenni. A jelenünk 90 százalékban őrzi a multat és ebből a nagy arányszámból majdnem minden a monarchikus társasviszonyból származik.

A nyelvkérdés után a második, amelyre rátérek, mielőtt a tulajdonképeni irodalmi méltatásokat kronológikus sorrendben megkezdéném, a Habsburgház központostító törekvései.

Politikailag és közgazdaságilag a Monarchia népei szorosan egybe voltak fűzve a dinasztia érdekfonalán, azonban az még mindig üres tér az irodalomtudományban, hogy ez a kifogástalanul raffinált gépezetű államszervezet a szellemi megtermékenyülést mennyiben és különösen milyen motívumokkal befolyásolta. Már felületes szemlélő előtt is azonnal kirívó kontrasztként bújik elő az a jellemző tény, mely a monarchikus okoskodások látszólagos rejteyleinek a kulcsát adja a kezünkbe, hogy 10—12 uniót képező nemzetiségi töredék nem egymással volt akár csak adminisztratív könnyítések végett is össze-fűzve (67 után) — nem is szólva arról, hogy az osztrák abszolútizmus, a francia imperializmussal egyidejűleg irányelveiben jelentette a dunai népek közösségi életének automatikus szeparálódását. Ez a 10—12 különfajiságú nép jóformán csak Bécshez tartozott és egymáshoz alig volt közük. A Monarchia egyoldalú szövetségi állapotát és tradícióját a középkori Habsburgoktól örökölte és épen azért, mert hagyományaiból a széthullás veszélye nélkül semmit sem adhatott föl, mint uniós képződmény vagy dunavölgyi államforma haladásra nem is válhatott képessé. A Monarchiát sem a világháború kudarca, sem a népek önrendelkezésének a követeléseit megbuktatni nem tudták volna, ha a Habsburgok elég fogékonyaságot árultak volna el a kor változásai ösztönét iránt és a központi hatalmat idejekoron szétosztották volna a népek között. A népek csak azért követeltek maguknak részt a hatalomból, mert a szentszövetségi időszak óta sohasem élvezték; ellenben ha ezzel is rendelkeztek volna, bizonyosan épen úgy visszaadták volna, mint a bolsevik milliók a szovjet vezetőknél.

A történelem nem arra való, hogy belőle bárki is okulást merítsen, mert ha a történészek ezzel épen ellenkező igénnyel osztályoznak és mérckélnék a multat: idegen, eltemetett nagymberek ideáinak értelmi megvalósulását, a korok valamennyien meghazudtolnák tudós fiatai időfogásában a legközvetlenebb rokonságú előd-

jelket is. Nem célozom tehát, hogy a múlt egyébként tanulságos példájának firtatásával a dunakonföderációs tervek ellenzéki harcosának tűnjek fel; ez az éra már fiatalon megtermette szellemi virágát a kulturális közeledés gondolati lehetőségeiben, ami világosan, érthetően hirdeti előre, hogy bármint egységesítő tervezetet is hocsássanak ügyes kalmárok lefelé a Dunán — szép, zászlódiszcsa hajón, szabadon az árral, a fejlődés természetes menete úgylis az lesz:

először önmagunkat kell megismernünk a saját, sorsadta környezetünkben. A monarchikus színek az irodalmi kosztümünkön kívül a környezetünk babusgatja újszülött gyermekként és meggyőződése szilárdabb a kőnél, hogy a népjogok követelése valami bámulatos ujdonság s nem a Metternich-főzőcske utolsó fogása a XX. század reformra éhes fia számára. Nyelvkérdés és nemzeti sérelmek tárgyalásai, sajtókicsapongások csak éppen Középeurópából kerültek a népszövetségi zóldasztalok elé, éppen csak onnan, ahol a dinasztia uralma a múltban érezhető volt. (Bizonyos, hogy szívósabb és maradandóbb alkotásokra képes uralkodóházat az újkor nem ismert; ha világhatalommal nem is rendelkezett, de volt idő, amikor a világ ügyei Bécsben, a Habsburgok kezén futott össze.)

Amin már említettem, a monarchikus színek megkeresése nemcsak a múltat, hanem a jelent is közelebb hozza — az irodalom hozza a kultúrát és a kultúra az uralkodó típusok alkotásai ösztöneinek vetületi képeit. Nem számíthat a jelen érdekének, hogy a múlt minden apró rezdülését szemmel kísérje; az igazi értékek mindig csak a nagyvonalúságban, nagy koncepciókban közelíthetők meg a maradéknélküliség elvét. Az osztrák-magyar társulás 400 éven keresztül át-megáthátolta a két nemzet idegeinek minden funkcióját, az elavult monarchikus valóság nyújtja a legszelebbebb szemléleti kőrt az újkori Magyarország kialakulásának fölmeréséhez. A Habsburg-korszakot két hasonló célzati irodalmi, általában szellemi törekvés keretezi, a Szocialtas Danubiana és a kulturális közeledés zászlaja alatt induló, középeurópai, egymást-ismertető literatura, mindkettő a folytonos művészeti humanizmusból nőtt ki. A humanista társadalomértékelés új életrekelése rendszerint új nemzeti öntudatraébredések lelki tényeit veti a felszínre (Mátyás király és a Wilson-féle elvek).

A sorsom megtanított, hogy mindent az Alföld szemazógével nézzek és az Alföld tisztasága, széles horizontja megismertette velem ennek a vidéknek szociális fájdalmait. Az én — mint rassz-típus helyzetében csak egy szempont lehetséges, amely a világ nevezőjét jelentheti a számára, és én ebből a szemazógból beszélem ki a gondolataimat, amelyek valahol kint, számtalan helyen különbség nélkül szintén általános érvényűek lehetnek. Az én geocentrikus világának közepe csak ott lehet, ahol éppen megtelepült és nem lenne becsülhetetlen dolog, ha valaki a kulturális közeledés álarcá alatt ennek az elvnek megtagadását követelné. A kulturális közeledésben okvetlenül van valami internacionális jellemvonás is, valami nemzetfölötti, de mindamellett a nemzetnek kell élő programként elvégeznie, illetőleg — ha csak az irodalmat vesszük, az irodalmi kultuszt termő lélek

képviselőinek. Az esztétikai igényű irodalom mellé szorosan simul a sajtó is.

Pillanatnyilag nem az a fontos (eltekintve minden hazafias kötelességtől), hogy a Magas-Tátra vagy Csikszékreda vármegye most milyen fővárost ural, hanem talán ennél sokkal fontosabb az ottani néplélekkel és annak produktumaival összebarátkozni. Milliós megmillió lélek őrzi ott is élő valóságként a monarchikus múlt emlékeit, mint foszlányokba szakadt Veronika-kendők egy letűnt éra szellemi arcát, még náluk sem teljesen tudatos, tisztázott a jelen, noha a hivatalos kormányok mindent elkövetnek; a tulsó, belőlünk levált tömegek is úgy érznek még, mintha csak világháborús sorsjegyen nyerték volna a gazdaságot. Meggyőződéseim szerint a Monarchia volt nemzeti életének között nyoma sem volt olyan mély bomlási erjedéseknek, mint amint a Kisente a világ elé fest a jelen állapot szükségképpen kialakulásáról. A világháború egyszerűsített és gyorított a változás tempójában, később döntött is — jobbra vakon, azonban a néplélek és alkotó tevékenysége a kontinuitás elve szerint megőrizve organikus fejlődőképességét zavartalanul emancipálta az előző állapotok szellemi kritériumait: Középeurópában speciel a nyugatosodás vágyát és a demokratizmus forradalmát. Mindez idáig okszerű és a valóságot is fűdözi; ez a művelődéstörténet éghajlati része, a többi csak hegy-völgy vagy síkság — megművelésre váró terület.

A múltban a figyelmünk nem fejlődhetett olyan sokrétűvé, mint manapság. Áradás vagy apály állandóan nyugatfelől hullámozott át hozzánk és Bécs volt a magyar közélet függvényes képletének örökös függetlenszállója. A Monarchia nálunk végzetes egyoldalúságot teremtet az alkotmányosnak minősített társas viszonyban: évszázadok pergett le láncsörgetésben, kétségbeesett szabadságharcos védekezésekben, és a tengernyi vér, mulandó hőstett végül is csak a nemzeti lélek elvirtuskodását eredményezte. A passzivitás önmérsztő szellemében növekedtünk olyanokká, amilyenek épen vagyunk. És talán logikátlanul hangzik, a jelenlegi legitimizmus egészen praktikus mozgásmód mégis meg tudok békülni, ámbár a múltat a jelen súlyegységével mértem, — ha tőlem függne, nem üldözném, nem azónokolnék s nem is firkálnék ellene, egyszerűen nem tartom sem nemzetellenesnek, sem veszélyesnek. A magyar legitimizmus egészen praktikus mozgásmód: — ötven százalékban földkérdés, ötven százalékban pedig finom, uras állások utáni várakozás. Viszont a magyar fajt becsülöm olyan öntudatosnak és végre olyan érettnak, hogy saját ügyeit nem engedí ezután már egyoldalú alku révén igazgatni. Ha lesz is még a Habsburg-háznak folytatása (a jövődőlés még elhamarkodott lehet), a következő koronás osztrák férfinak le kell majd mondania Ausztria hagyományairól, mert a nemzet szempontjából a jövőben sohasem jöhet számításba két érdek, csak egy, amely a Dunakönyök népeinek egységes hiánykövetelményéből serked. Oszlatlan egységet pedig csak a Kárpátok vonalán belül ismerhetek el még akkor is, ha a jelen mást üvölt.

Az újkor első felvonása után a függöny egy háborús orkán hangzavarában már régebben legördült, azóta nem is nyílt újból széjjel,

hogy a válságos idők éles rivaldafényében — túl az öncélú politizálások ragadós frazeológiáján, a kor drámai mélységű fejleményeire tisztán bepillantást nyerhessünk. Nézzünk körül... az idő kereke ismét serényen döcög és vakon hisszük, hogy a haladás ismét kikerülhetetlen. Nincs többé megállás — a kétségbeesett ember mindig rohan, a kétségbeesett korok is rohannak... ma minden kis fölfedezést óvációval fogadunk, minden kis változás a megváltás szent misztikumát vetíti szemünk elé és nem szabad azon csodálkoznunk, hogy nálunk ma még mindig jobban virul, mint valaha — a nemzetet felnevelő pártviszálykodás, a bankuralom, a szociáldemokratizmus, a zsidóizmus és még sok-sok izmus és család; ugyanakkor azonban nem tudja senki megnevezni, mi lenne idehaza nálunk a szükséges és végérvényű nemzeti programkövetelmény. Nem mintha nem történné legalább is ugyanannyi ostromlás az ellenzék részéről, mint máshutt, nem is ebben lenne a hiány, hanem abban, hogy a világ bölcs ellenzéki titánjai a multból szerencsétlenségükre sok gondolatszegénységet, pártkérdeést és helyi érdeket örökölték szintetizáló képességek helyett. „A szellem lakása (egyidőre) kiürült.” (Galsworthy.)

Ugyanekkor az irodalom jobbik fele buzgón fáradozik a tűzveszély lokalizálásán, menti a még menthetőt, a népi lélek érintetlen vagyonát, a kalászos rónák örömet valahol mélyen: a megnevezhetetlenség mélyén. Szizifuszi munka, mert a lira a félig technikába tettént embertárs nagy része előtt érthetetlen és fölösleges a sporteredmények és repülőgép-teljesítmények korszakában. És ez egészen természetesen van így. A művészet, hogy újszerű fejlődésnek indulhasson, kialakult kultúrát, egységes értelem-megvalósulást fölvetételez. A művészet csak másodlagos kifejezője a kultúrának, mert „a kultúra igazi megteremtői csak a vallásalapítók, a filozófusok és az államférfiak”. (Keyserling.)

Ebben a sorozatban első fejezetünk a kurucvilág költészetének méltatása a monarchikus színek kikeresése mellett.

(Folyt. köv.)

Uj kor hajnalán.

(Széjlegzetek egy Keyserling-dolgozatához.)

Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy új megváltói tettek várása ma ismét oly intenzív formáló ereje egyének és tömegek élet-azemléletének, mint a történelem bármelyik régebbi egyetemes csúszlóságú korában, mint a francia forradalmak idején vagy a napoleoni háborúk alatt. „A válságérzet nagyobb és egyetemesebb mindenféle vallási és szociális tanítás hatalmánál, ha sokáig tart még, osztályok szakadásához, pénzbalványozáshoz vezethet.” A hajdani próféta iro-

dalom újra fölütötte a fejét, és a tudós világban mindszűbbben alakulnak valóságos filozófiai szekták, amelyek az „értelem-megvalósulás” dogmája alapján a khaotikusnak megismert universum rendezését tartják fő hivatásuknak. Lassan már köztudomású dolog lesz, hogy korunk a technika iramában többre vállalkozott, mint amennyit erejével és kulturájával fedezni bírhatott volna, egyes nemzetek ambíciózus szeszélye túlméretezte a saját teremlő erejét, és így az emberiség a kollektívizmus első fejezetében önakaratúlag építette meg a szellemi élet súlyos közlekedési akadályait. A kor legnagyobb hatású férfiai: Spengler, Frobenius, Freud, Couët, Bergson, Lenin, Mussolini, Masaryk, Wells, Bernard Shaw, Hitler — ebben az egy meglátásban tökéletesen megegyeznek. Az európai Nyugat megint Kelet felé figyel, a Kelet élénkülő impulzusából várja az új „univerzálisztikus éra” ki-pattanását. (Ne felejtjük el, hogy az európai Nyugat számára már a mi Középeurópánk is Kelet, és az a filozófiai iskola, melyet alább meg akarok szólaltatni, már elhajlást mutat az angol-franciás történelem-értékeléstől, a germán Középeurópa szemszögét adja.)

Keyserlignek csak azért szorítottam helyet ebben a füzetben, mert épen ő az, aki a mi Középeurópánkat kihagyta az európai jelenből és a jövőben is csak kisebb hatáskörű tényezőként emlékezik meg róla. Germánia szempontjából lehet igaza is. Tudnunk kell, hogy közelebbi szellemi elődjai: H. S. Chamberlain (*Die Grundlagen des 19-ten Jahrhunderts*), és akiket maga is megnevez: Spengler, Frobenius, Couët. — Mi mindenesetre kilrjuk könyvéből a minket érdeklő részeket, elfogadjuk „Dodona merész jóvendöléseit” és azt a megá-lapítást is, hogy valóban új világ születésének örvendezhetünk. (De vajjon előtte vagy már pár nappal utána vagyunk-e ennek a szü-letésnek? Ha hatalmi fórumokat kérdeznénk meg, ők cnyhe vigasztalásokkal bocsátanának útunkra, miszerint már elkéstünk, a dátum bejegyeztetett.) Utóvégre olyan hallatlan veszély abból mégsem származhatik, ha zsiros kapitalista-patriofizmus apológiája helyett egy lényegesen ellentétes „univerzálisztikus korszellem” jövetelét hozzák e sorok ismételtén hírül. Még az amerikai jingoista sajtó is kénytelen Rooseveltt óta ennek az áthangelódásnak behódolni, néha már túlzott buzgósággal arról írnak, hogy a világ harmónikus kiegyenlítődés felé közeledik.

Erdekes szemmel kísérni Keyserling módszerét. Könyvében próbálja meg a jövő szellemét, mint az „értelem és világ” kettős viszonyának eredményét a jelen ismeretkörébe szorítani, mintegy szuggerálni akarja a saját meglátásaival a nyomába lépkedő generációt, — a haladás irányának elkövetkező aktív megjelölését. Meditáló stílusa állandóan az individuum szerepét és progresszív erejét kutatja az universumban, közben észrevétlenül átvijja magába a kor olcsó szenzáció-keresésének mánikus rohamaival a napi politika minden fondorkodását és mindezt, a kulturák vajúdásának mulandó törmelékét a filozófiai fejtegetésének alapjául alakítja át. A mából indul ki, nem érdekli „a múlt másért, mint hogy az a jövő ugródeszkája”. (Nagy J.) A régi filozófiai irányok olyanféle szándékos félreértése ez, mintha valaki irodalomtörténet helyett arról meditálna, vajjon mi szerep vár-

hat a XX. század második negyedében az irodalomra, vagy annak legöncélibb műfajára: a lírára, ha a jelenlegi kozmikus kiegyenlítetlenségek időközben nem szűnnének meg, sőt fokozódnának. Mindenesetre érdekes és váratlan hatású lenne az ilyen külön irodalmároskodás, nem maradna el pszichológiai hatása sem. A váratlannak erre a pszichológiai hatására építi föl Keyserling minden okfejtését, világosan a tárgyának gazdag terminológiájával beszél, de a szavai mögé is gyakran odadugdos valami rejtett jelentést. Belső problémákkal úgy oszt-azoroz, mint a matematika képletekkel, a jövőtábrázoló művészetében éppen ez az ördöngös: a történelem a keze alatt óriási költői metaforává terpeszkedik, és ahol történelmi erők aktivitását a jelen kor távlatatlansága miatt nem lehet teljesen nyomon követni, a fátumot idézi és „psychoanalízisre, meg indiai jogára gondol”. — A könyve eredményeinek megbízhatóságát már részben igazolta a hitlerista mozgalom, amit ő már 8 évvel ezelőtt megjövendölt. „Új világ születése” c. könyvének előszavában mondja: „ért a könyvet azzal az igénnyel vezetem be, hogy tartalma, amennyiben igaz és értékes, több mint személyes gondolkodásom terméke: részkifejezője az egy személyfölsőtti szellemi mozgalomnak.”

Induljunk el tehát Ariadne fonalán — az „ökménikus állapot értelme” felé.

Az „ökménikus” szó csupán egy név, mint például ez, hogy: reformáció kora, vagy a Szentazóvetség kora. Ezzel a névvel jelöljük meg azt az állapotot, amelyet el kell érünk, ha a fejlődés menete szabályosan követi az uralkodó törvényszerűségek irányát. A jövő gyökerei a múltból táplálkoznak, ezt bizonyítja a kontrapunktikus elmélet. Az emberi fejlődés meghatározója ez a hármas kauzális sor: „kozmosz behatások, átörökítés és szellemi önrendelkezés”.

A fejtegetésünk a világháborús omladozásokból indul ki. Jelek szerint maga a kultúra is pusztulóban van. A válság két fő materialista okával: a világháborúval és a gazdasági krízissel eleve nem foglalkozhatunk tárgyyszerűen, mert a vizsgálódásunknak „a történelem és a kultúra pszichológiai alapjai képezik tárgyát”.

Kulturák pusztulásának oka lehet, ha az értelem, amit megtestesített, elérte legmagasabb kifejlődését (Spengler); azonban pusztulásuk előbb is beköszönthet, „ha más életformákkal kerülnek érintkezésbe, amelyek egységüket szétfeszítik.” (Keyserling.) Korunk szembetalálta magát a technikával és most a látszat olyan, mintha minden technika-előtti állapot fölött megkondult volna a lélekharang. Ez a fölismerés a nyitja a jövőmeglátásoknak, — az emberiség lelki lényének magasabbrendű fokát éppen a technika győzelme a természet fölött fogja meghozni.

A jelen panorámája bár bámulatosan tarka kép mégis a spektrum tisztá színeinek a komplexuma. Ez a bomlás legzsembeötlőbb tanubizonyossága, a kulturából kiválik a lélek és a hajdani produktum, mely többé nem kifejezője a továbbélő „értelennek”, jelentésten tárgygyá alacsonyul. A korlátaitól szabadult lelket ismeretlen erők

zdrzavaros tusájában ismét megszállja a formakeresés láza s a szellem és anyag harca számtalan esetben kiújul, mint szociális fájdalom vagy tömegőrület. Az élet folytonos áramlásának ez az a szakasza, amikor más korok negatívumai kezdenek uralkodni. „Az emberiség mindenütt újjá lesz — vagy elpusztul”. Ezt a kijelentést igazolni látszik az az általános jelenség is, hogy a modernkor mindenütt megtagadni igyekszik a hagyományokat, mert kételkedik további formaképző erejében. Mintha csak egy új bábeli toronyépítés folynék; dolgozunk, de nem értjük meg egymást. S valahogy a modern Bábelben nagyobb a baj, mint a régiben; mert ott az Isten csak az emberek nyelvét zavarta meg; de a modern Bábelben az eszünk van megzavarodva; nem abban az értelemben, hogy eszelősek volnánk s logikátlanul gondolkoznánk, hanem úgy, hogy a fogalmaknak nincs tartalmuk, s megrendült az ismeret realitásába vetett hit.” (Prohászka.)

Az ember azt hinné, hogy a szellem e kétségbeesett bábeli zavarában a politikai élet talán szótlanná caltult. Pedig valójában a közelmúltban élte át legmegrázóbb forradalmait. Az újkor rázkódtatásait — kezdve a napoleoni gazdasági blokád háborútól a kor fordulata ismét fölvetette magából, az emberiség közös fájdalmait beteges emóciókban termékenyítették meg a kor csekély alkotó lelkületét és az általános bizonytalanság réme a szellemi élet blokádját hívta Európa fölé.

Elpusztul a mult kulturája és vele együtt minden olyan intézmény, amely már nem megtesztöje az új értelemnek. „Minden magában meghasonlott ország elpusztul és ház házra omol” mondja a szentírás. (Lukács evang.) A pusztulás oka egyszerűs mind a jövő építő motívumai is, — ebből következik, hogy ha külsőségekben nem is azonos, de szervesen összefüggő minden idők kulturája. Csupán a feltételek változnak és kénytelen kellelten hozzá idomul az élet is. (Minden törvényekben folytatódik vagy öröklődik, a legnagyobb törvénytörés maga a korszellem.) Minden időben „a kor szellemének mindenütt hasonló ritmus felel meg.” Épen ezért bárhog gondoljuk is el az emberi közösség fogalmát, „szükségképen el kell jutni valaminő formában szellemi egység felfeleléséhez, mely oka és hordozója azon közösségi életnek, mely az azt alkotó sok egyén összevágó működésében nyilatkozik meg.” (Gierke O.) Így jutunk el az államhoz, mint a közösségi élet hatalmi irányítójához. A szellemi egységet is eleve feltételezzük benne, ez kovácsolja össze a társadalmát nemzetté. („Mal értelemben vett nemzetek csak a francia forradalom óta vannak, mert akkor nyilvánult meg először a nép hatalmi törekvése. A nemzet ugyanis nem a nép általában, hanem a nép, mint hatalmi szervezet.”) Európában előreláthatólag még hosszabb ideig a különböző nemzeti alkotmányokon fölépült államokra vár a haladás kérdésének tisztázása, mert a faji hovatartozandóság izoláltsága miatt olyan nagy uniók keletkezése, mint az amerikai, egyenlőre gátolva vannak.

A gazdasági jellegű világválsággal szemben a szellemi téren egy merőben sajátos tünet is jelentkezett, egy féligmeddig megnevezhetetlen tudat, amely bizonyos szempontok szerint a nemzetközi életbe harmónikus szónansokat is tudott már csempészni. Ezekre a világ-

viszonylatban is általános érvényű szempontokra lehet építeni és minden bizonnyal bennük kell keresni a jövő kulturájának csíráját is. Ezért indokolt az a megállapítás, hogy „minden idők legnagyobb egyesülésének korát éljük ma”, amely szellemi egyesülések a paraszichológia megfigyeléseiből ítélve eddig még sohasem tapasztalt nagyarányú eredményeket fognak produkálni, mert az emberiség „sohasem volt olyan fiatal, mint most, és sohasem volt benne nagyobb készség arra, hogy újra kezdje az életét.” Ezt a megállapítást is alá lehet támasztani történetfilozófiával érvekkel, de talán fölösleges, hiszen a mai életprogramok is (a bolsevizmus, fascizmus, hitlerizmus védnöksége alatt) mindnyájan csak ezt a valóságosságukat akarják igazolni.

Az Entente a világháborúban céljának tartotta a Monarchia és a szövetségesek szétfelállítását; a haladás erőinek egyesítő szándéka ellenére a háborús hangulatú népkövetelések kedvéért a partikularizmust iktatta be a béke évkönyveibe. „Aki beletalál a célba, túl is lő a célon.” (Nietzsche.) Az első évtized igazolta, hogy a megváltozott politikai éra mégis csak egyesüléseket sürget. A legelső ezek között maga az Entente, ma már az őse és törvénytelen apja minden fiatalabb keletű szövetkezésnek, amelyek még jobbára gyermekkorukat élik, de három, világgrészekreterjedő szövetséges máris történelmi jelentőséget vívott ki magának. „Ezek közül legérettebb az angol-ázsiai világ egysége, amely nem egy, hanem ellipszis módjára két gyújtópont körül képződött: London és New-York körül. Második a párizsi világ, amely meglehetősen bizonytalan még, mert államilag igen kusza, külsőleg gyöngye, de már is hatalmas kiterjedésű. A harmadik és legfontosabb az, amelynek központja a Szovjetunió.” A könyv íródásakor még nem volt olyan evidens Germánia mássáébredésének ténye, mint manapság. Körülbelül Germánia és Olaszország jó- vagy rosszviszonya tehető az öikuménikus állapot erdőjévé itt a Rajna és a Duna völgyében.

A hatalmak szövetkezései között a leghatározottabban megszervezett politikai egység a Szovjetunió, már máig is hihetetlenül nagy tömegeket vonzott táborába és széthullása mindaddig lehetetlen, amíg Ázsia felszabadítása be nem fejezett tény. És, ha Ázsia felszabadítását, Ázsia ósdi keleti kulturájának modern, félnyugati nivóra való emelését is a Szovjet végzi el, a bolsevizmus méltán láthat majd e beteljesülésben prófétajeleket. Ázsia évszázadokkal ezelőtt Európába dobta a maga főls emberanyagát, amely kedvezőbb viszonyok közé jutva a Földközi-tenger kulturáján építette a mai, de nem gondoskodott, hogy a Keleten maradtakat, részben fajtestvéreit is a civilizálódás felé boldogítsa. Újabb népvándorlás veszélye fenyegeti Európát, mert a felszabadult szovjet-Ázsia okvetlenül el fog jönni a maga igaznakvélt jussáért. A bolsevizmusnak ugyanis nem lényege az oroszországi szovjetkormány, csupán időleges centruma, végrehajtó szerve, bukásától még egyáltalán nem szabad sokat várni, mert a bolsevizmus nem holt teória, amit Lenin talált volna ki, hanem az uralvidéki, volgamelléki léleknek aequivalens kifejezője. Épen úgy, miként valaha az arabok és a törökök, a bolsevisták is egy új vallás istenért

fognak harcolni, aki a proletároknak ígérte a paradicsomot. Ázsia számára a buddhista és brahmanista szellem nyűge után a bolsevizmus mindig csak megváltás lehet, mivel az ottani emberek tekintetét jobban visszafordítja az anyagi világra és szilárdabb, emberibb öntudatra neveli. Azonban a szovjet-kelet a művelődés létráján csak addig a fokig haladhat, amíg az emelkedés el nem éri azt a szociális öntudatosságot, hogy az ember első személyben nem bolsevista, sem valami karjába égetett pecsét, vagy szám nem lehet meghatározója, hanem egyszerűen csak az emberiség családjának egyik önállósult tagja: Individuum.

Nincs kizárva a másik eset sem, hogy a hanyatlást egy belső meghasonlás fogja előidézni, mint a mohamedánoknál: szitták, szuntták. A meghasonlás a teóriát vagy vallásos jellegűvé formálja át, vagy pár évtized alatt megsemmisíti, mint ahogy Nyugaton is már nagyjából vége a materializmus s a liberalizmus korának. — A bolsevizmus koral pusztulása azonban ma még kétesértékű jövődőlés. A míg a programja rentabilisnak mutatkozik, az európai Nyugat nem is remélhet fordulatot.

A szovjet-program eredetileg négy fontos tételt iktatott be: „a Kelet emancipációját az imperialista Nyugattól; az eddigi elnyomott népek és osztályok emancipációját; a technizálódás ideáját kizsákmányolás nélkül; negyedszer és mindenekelőtt, a Kelet részére mindannak receptcióját, amit eddig nélkülözött, a Nyugat világhatalmát.” Ezek a programpontok olyan óriási teljesítményt kívánnak, ami már túllépi számításaink határát. Esetleg Stalin csillaga megfakul belé és feltűnik Trockijé, vagy másé... de hiszen ez nem is olyan fontos, „Oroszországot a végzete hajtja.” (Napoleon.)

Az orosz világhatalmi törekvések messze a múltban gyökereznek. Annyira beleköltözött vérkeringésébe hosszú évszázadok folyamán, hogy az idő a vágyakat (álmodásokat) csak realizálta és szisztematikusan súlyosodó programmá szélesítette. Nagy Péter cárról jegezték föl: „Nagy Sándor példájára a cár hadjáratot tervez India ellen. Nagy Sándor és Cézár öröksége, keletnek és nyugatnak egyesítése, egy új világbirodalom alapítása — a legmélyebb, legtitkosabb terve az orosz cárnak.” Vagy a szultán mondta róla: „a cár, az a második Sándor, az egész világot meg akarja hódítani.” (Egy évszázaddal később, mikor Napoleon menetelt az orosz pusztaságokon keresztül, ő is Nagy Sándor nyomait kereste keleten, India felé.) „Oroszországban egyszer minden szörnyű forradalommal fog végződni, az egyeduralkodás megdől, mert milliók kláitanak Istenhez a cár ellen” — írta Weber, hannoveri ügyvivő 1718-ban, két évszázaddal Lenin bolsevik-menseviki forradalma előtt Alexejevics cárvics haláláról szóló jelentésében. — A hatalomvágy konkrétabb jeleget öltött I. Sándor uralkodása alatt, mikor a bécsi kongresszus 1815-ben Lengyelországot orosz protektorátus alá rendelte. Czartoriszky Ádám, a cár minisztere pendítette meg ekkor először a pánszláv gondolatot — ugyancsak a minden oroszok cáranak fővédnöksége alatt. („Európa kozákká leszen” — Napoleon.) A pánszlávizmus az orosz lélekben csak elvonuló, ködszerű kívánságnak bizonyult, a XX. században a

világ forradalmasítása került cselekvő akaratának fókuszába és ezt a belső átváltozást — a mongoltatár hódoltság oroszaitól a Lenin-
fiúkig a szovjet-eszme testesítette meg. — A Cseka szelleme lehet „az ördög leggonoszabb szelleme, amely valaha is uralkodott a földön”, azonban az is kétségtelen, hogy „a szovjet-eszme hatalomkörében sikerült először a különböző népeket hódítás nélkül egy államszerű valamibe tömöríteni, ami a nemzetnek és a nemzetfőlöttinek magasabb egységbe való foglalását jelenti.” Oroszország átváltozott Európa rejtélyes Indiájává. Az orosz lélek most titokzatosabb, mint valaha, mert a technika vérjével övezte körül magát. Senki sem tudja pontosan megmondani, miért fáj az „oroszoknak” Európa más népeinek a sorsa; a világforradalmat is csak azért kínálgatja, hogy benne fölládozva végérvényesen fajának specifikumait különös idioszinkráziájának tegyen eleget. — Terminológikából hiányzik a szó és a fogalom, mellyel meg lehetne érzékelteni a népi oroszoknak melankólikus magábanzését és a technizált oroszoknak féktelen világuralmi vágyát, ereje hűtlenkedését és sötét lenézését az őt tulhádó kulturájú európai fajok iránt, — alkotó ösztöneivel egyelőre Ázsiába vonul, mint medve a barlangjába.

A fenti elmékedésekből kitűnik, hogy a világ ellenállhatatlanul sodródik valami új felé, a nemzetfőlöttiség eszménye szisztematikusan hódít magának teret és politikai programot. Az ismét arisztokratizálódó hajlamok törülnek a születési privilégiumokat, az állami életbe pedig a sokféle ál-demokratizmus reakciójaként bevezetik a modern diktatorizmust. Így ér az élet széles állóhullámzása megint ugyanahhoz a parthoz, ahová már egyszer a királyi abszolútizmus sodorta. „Egy univerzalizisztikus kor küszöbén állunk”, amikor a történelem áthasonulásának kauzális sorát három mederbesimult forradalom jelöli: a bolsevizmus, fascizmus, hitlerizmus — keletről nyugat felé. Ugyanannak a léleknek a vándorlása és későbbi megtelepülése — az orosz pusztaságok felől a germán síkságok, az Alpések felé: a hármas ágnek közbe melegágya volt: a genfi nemzetköziség liberális szelleme.

„Az olasz és német diktatúrák legfőbb jellemvonása, hogy két hatalmas, egységes, keretel között megférni nem tudó népnek és fajnak lettek a modern életformái és két olyan országban győztek, ahol mindenki olasz és mindenki német, ahol alig vannak nemzetiségek. A hatalomért való küzdelemük úgy Olaszországban, mint Németországban rövid testvérháború volt, amely ha magas lázban kulminált is, de utána nyugalmi helyzetet teremtett.” (Makkai J.)

Diktatura a mai fővilágosultság mellett csak olyan országban lehetséges, ahol nem kell egyfajta népi specifikumait és hatalmi akaratát 10—12 más nemzetiségű néptöredékre is erőszakolni. Európában a legkitalakulatlanabb képet a Duna-medence mutatja, pedig egyszerre három oldalról kapja a megváltozott élet beáramlását, és az utóbbi években itt is, főleg a „harmadik birodalom” megalakulása óta diktatura-hajlamok kezdenek az uralkodó irányzatokban meghonosodni. Minden elérhető alapjában előreláthatóvá válik.”

Középeurópa, mely a népjogok alapján formálta át arcát a mai,

most — másfél évtized múltán — el akarja vetni azokat és jövő-jéből makacson hatalmi pozíciója kérdését provokálja. Egészen természetes, ezzel saját lényében a meghasonlás erkölcsi alapjait rakja le.

(Folyt. köv.)

Gondolatok a könyvespolcomról.

1. Csehszlovák propaganda iratok.

Amik Szlovenszkon a közelmúltban lejátszódtak — a nyelvkérdés újrakiélezése, ismét megerősítette bennem a hitet: a Kísentente részéről ez kétségtelenül olyan sakkhúzás volt, ami halálos biztonsággal el fogja dönteni, vajjon melyik fél történelmi szemlélete, jussolása az időszerűbb a Kárpátvölgyben?... A huzavona nem lehet a végki-merülésig semmiféle nemzetközieskedés vagy Népszövetség mézes-madzaga. Amiről valamikor, még Woodrow Wilson előtt Lincoln is beszélt: „a népből származó, a nép által és a népért gyakorolt uralom soha többé nem fog eltűnni a föld színéről”, most kísérletes meretekben kezd igazolást nyerni. Ez a megfontolás szolgált ürügyül, hogy könyvespolcom néhány csehszlovákiai könyvét ismét elővegyem és a mai események gondolati háttérében a politikai írások szavait is kihallgassam a műzsák békés hárfahangjal mellett. Egy belső kényszer hajt az elhatározás felé, — amennyiben a nyelvkérdés újultán is csak a régi Monachia nemzetiségi területei felől hangzik elő, az elmékedéseimből ne hiányozzék ez a fejezet sem. A magyar közvélemény ideges reagálása a pozsonyi-kassai események hírére követeli meg tőlem, hogy a kulturális közeledés elvi lehetőségeit a Bach-korszakon is túltevő cseh áldemokratizmussal szemben is igazoljam. Nem hinném, hogy az az erőszakos irtóhadjárat a magyar szó, az ottani ősi irodalmi lélek ellen ne hozná meg a maga gyümölcsét, mely okvetlenül a mi eszmekörünkben fog megérni. A felvidéki szlovákság sem hagyhatja ezeket az erőszakoskodásokat szó nélkül, s bár nem akarok politikai izgatásba nevezni, mégis engednem kell szorongó érzésemnek: — a felvidéki szlováksághoz protestálok, akiket a cseh imperialista politikája szintén a kassai magyarsághoz hasonló végveszéllyel fenyeget. A csehszlovák gondolat végeredményben nem más Szlovenszkon, mint a többség faji önállóságának, nemzeti létének tagadása és Prágában pedig a cseh imperializmus demokrata spanyolfala, egy szükséges rossz, ami Benes-diktatúrát éltet.

Nem tagadhatom, el voltunk készülve erre a legfrissebb felvidéki eseményre is, hisz 15 év óta erre-felé tendált a prágai politika; annyi

meglepetést mégis nyújtott számunkra, hogy feladataink és legsürgősebb teendőink mikroszkópikus élességgel vetődtek elénk. A történelem példatára mintha már csak ezzel az egy analógiás képlettel lett volna adósunk. Az osztor nyilvánvalóan a mi bőrünkön csattant el, azonban a tanulság felfedése erkölcsi fölényünket kiáltja világgá az angol világsajtóban. Ne csodálkozzunk, ha ebben az újraelénkült, kulisszák mögötti futkosásban megint Rothermere nevét halljuk emlegetni és a revízió s. o. s. jelei oly intenzíven remegnek át Európa fölött, hogy szinte a lezserelési-konferenciázók fejére borítja a népszövetségi kunyhót. Magam is meghökkenem, mikor a napokban Alföldünk egyik falvában a községi bíró egyszerű azavaiból népünk szent haragját éreztem arcomra csapni, — a falu ismét fölajdult, de jajsavából kihaltak az adópanaszok: a falu Szlovenszko sorsa miatt aggódik és vele aggódik az egész magyar társadalom.

A történelem példatárának erre az új fejezetére lapozok és mintha kiáltványt fogalmaznék... vagy csak egészen egyszerű konfessziókat, érzem, hogy az indulataim lendülete magával ragad és nem szabadulhatok, de nem is akarok szabadulni ez alól a megnevezhetetlen hangulati varázsa alól, melyet a kárpáti politika váratlan fordulata csíholt elő a békességszerető magyar lélekből. Ha valaha is nyilvános programmal állnék elő, a programom szellemi magjában az öntudatra nevelés lenne, mert ha van kinevezetten faji öntudatunk és ez független a milleneumi idők liberális álpáthoszáttól, akkor lesz rendíthetetlen erkölcsi alapunk is a nemzeti összefogásra. Csak azért tudnék meggyőződésből harcolni, hogy leszoktassam az embereket arról: — ha nincs külön jobb megoldási tervük vagy eszméjük, ne tömörüljenek ellenzéki csoportokba, mert ez a szálnalmas, kétségbeejtő szegénységi bizonyítványa egy önállósult nemzet közéletének, ha parlamentben és másutt is csak azért hangoskodik az ellenzék, mert jölesik neki a hatalomrajutás reménye... noha egyidejűleg minden határozottságot, alapos munkatervet nélkülöz. A kor követelménye oly csekély, csak előleget kellene törleszteniünk a reformosításba, csak egy rövid pillanatra függetleníteni kellene magunkat a külföldi evolúciós tervezetek kopirozásától, s az úgynevezett diplomáciai flancról, — és a régi, boldogabb Monarchia kétharmad része még mindig a mi pártunkra szegődne.

1. Összeszámolom a kikészített könyveket, kilenc darab. „Tschechoslovakische Quellen und Dokumente.” A prágai külügyminisztérium gondoskodása volt, hogy világszerte elterjedjen ez a könyvsorozat. Tehát hozzám is eljutott néhány példánya; szerzőik egy részét már eddig is ismertem személyesen, sőt egy-kettővel már vitám is voltak épen hasonló kérdések fölől. Most könyveikből másolom véleményüket... mintha egy véleményt másolnék, ezekben a propaganda iratokban valóban tökéletes a csehszlovák egység és hihetetlen matematikai pontosság, logika uralkodik fölépítésükben. Masaryk önvallomásaiból másolom: „ha kis nép az ő kis eszközeivel valamit véghez visz, ennek különös és határtalan erkölcsi értéke van, mint az özvegy-asszony garasának. Nagy dolog, ha egy kis nép nagy népek között nem marad hátra a rézút vesz a legmagasabb emberi célokért folyta-

tott munkában." Mélyértelmeű szavak, mögöttük olvasom „A humanitás eszményképei”-ből: „nem szabad más lelkiismeretének számlájára élnünk... A rejtélyek ősrégiek, tehát a hozzávaló feleletek sem lehetnek újak”. „Az új Európa” című könyvéből olvasom elő, milyen feleletet mond az ősrégi „keleti-kérdés” modern hatásköréről a világháború zűrzavarában. A német „Drang nach Osten” jelszó a pángermánizmus értelmezésében Berlinton-Bagdadig terpeszkedő hatalmi terv lelki rugózata. „A németek pángermán tervükkel tulajdonképpen csak saját történelmi fejlődésüket hajtják végre... a Berlin-bagdadi terv ennél fogva azt a kísérletet jelenti, hogy három más nemzetet szorítson ki Ázsiából.” Ennek a kísérletnek útjában nyúlik végig észak-déli irányban a „kisének zónája”, melynek egységes testében a Monarchia verte be az éket azért, hogy „Berlin valóságos vazallusává” süllyed. A hajdani Központi-hatalmak geopolitikája (és a mai revíziós geopolitika is!) háborús élesztő a nemzetközi együttélésben. Átok, amely miatt „az egész emberiség Németország és Ausztria ellen nyilatkozott!” — és tudni kell: „vox populum, vox Dei”.

A Szövetségeseik maguk is (Masarykkal együtt), bár a kényszer őket is a világháborús tűz szitása köré kuporgatta, mélyen elítélték a romboló gyűlölet germán hullámsását — „lehetetlen, hogy az államoknak és népeknek az a szervezete, amelyből ez a háború fakadt, továbbra is változatlanul fennmaradjon”. Willson maga sürgette a változást: a tizedik pontjában: „Ausztria-Magyarország népeinek (peoples) helyet és védelmet kívánunk biztosítani a nemzetek (nations) között és az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségét akarjuk nekik adni.” (1918 január 8.) Az Egyesült-Államok további álláspontja „az elnyomott magyar kisebbségek római kongresszusa” után: „az Egyesült-Államok kormánya azon állásponton van, hogy a német és osztrák fenhatóság alatt élő szláv törzs minden ága teljesen felszabadíttassék”. (1918 július 28, Lansing.) (Talán a hivatalos kommuniké pongyola megszövegezésének tudható be, hogy csak az osztrák és német fenhatóság alatt élő szlávok felszabadításáról beszél... mindegy, a későbbi fejlemények mutatják, a tótokat, románokat, horvátokat is bele kell érteni.) A régi középeurópai helyzet cseh megállapításban röviden a következő volt: „Ausztria-Magyarország mesterségesen felépített állam, amelyet a dinasztia és a hadsereg tart együtt, antidemokratikus, antinacionális, klerikális, jezsuita és épügy, mint Poroszország, a középkori Imperium cizmáján csüng. Törökország, ez a mohamedán teokrácia époly antinacionális, antidemokratikus, középkori és amellett még kultúraellenes és barbár. Bulgária, amelyet egy osztrák-német parnevi kormányoz, akinek a kezében minden eszköz jó, igen jól bellik a Hohenzollerek és Habsburgok szövetségébe. A római pápa, Porsország partján... jesusitizmus és machiavellizmus a politikája és diplomáciája Rómának.”

Titkos diplomácia fúrta ki a Központi-hatalmak sajkáját, és nálunk az októberi forradalom — „Die am 28. Oktober 1918 durch den tschechoslovakischen Nationalausschuss in Prag erfolgte Ausrufung des selbständigen tschechoslovakischen Staates war eine revolutionäre Tat, die den einmütigen Willen der gesamten tschecho-

slowakischen Nation zum Ausdruck brachte... Es gab ein Volk, ein Staatsgebiet, eine Regierung. Alles, was zur Entstehung eines neuen Staates erforderlich ist, war also da; auch die Heldentaten und vergossenes Blut, das bisher noch immer das Unterpfand neuerworbener nationaler Freiheit gebildet hat." (J. Borovicaka: Zehn Jahre tschechoslowakischer Politik.)

2. Ismét Masaryk: „A humanitás eszményképei-“ből idézem a következőket: „Ép abban nyilvánul meg gondolkodásunk és felfogásunk mélysége, hogy régi-régi azavak mögött, amit egyszer halottunk, ami régén meggyőződésre gyökerezett bennünket, új értelmet találunk“. Hányszor találkoztam Masaryk háborús, főleg háborúelőtti írásaiban ezzel a szóval: revízió. Akkor ők beszélték róla, most pedig mi, — ugyanazzal a szóval fejezünk ki egy egészen új történetbölcsészeti alaptételt, speciális dunai geopolitika elvét és magyar nemzeti követelményt. Valamikor a Monarchia rovására írták ezt a fogalmat, ma másfajta jelentőséget kapott Prága, Bukarest és Belgrád eszeveszett védekezései közben. A Kiszentente-tiltakozás szerezte meg javunkra aktualitásának európai elismerését. Valamikor ők a Monarchia revíziós követeléseivel a Szövetségesek boltjába futkostak orvoslásokért, most annyi különbség mégis van közöttünk a gyakorlatiaság terén is, hogy mi elsősorban a hajdani nemzetiségek felé keressük rajta keresztül az utat és legfőképpen fölük kívánjuk hallani: fehér vagy fekete?... Benesék is körülbelül hasonló akarnak, csak hogy negatív megvalósulásban. A Kárpátokon való osztzkodások utólagos korrigálására és a tarthatatlanság palástolására, ők közép-európai állam tömörülésével (konföderáció) akarják a régi Monarchia gazdasági autarkáját úgyahogy visszaállítani. „Es ist der Weg zu Briands Plan einer europäischen Union und der Plan Tardieus ist eine der Etappen zu dieser Einheit... Wir wollen, dass dies auf einer allgemein europäischen, tatsächlich konsolidierenden und friedlichen Basis geschehe.“ (B. Benes: Die Probleme Mitteleuropas.) És akár sikerül a csalafintaság, akár nem, die Tschechoslowaken „wird nichts gewinnen, nichts verlieren“. Vajh ki tudja?... Vajjon akad-e ember, aki nem vak és nem veszi észre, hogy a Benes-féle cseh pálfordulás suttymóban kacsintgatás a honi mezőgazdasági kultúra bekebelezése felé...

Mi is tulajdonképpen a Kiszentente? és mi ragasztotta össze így politikailag és stratégiaiag is a három utódállamot? — A könyveimből úgy olvasom ki, hogy kezdetben a Habsburg-restauráció vezérlője, mert tudvalevő megszületésekor (1920-ban) Károly király még élt Svájcban és trónfogaló kísérletet is (a husvéti látogatás és a budapesti fegyveres összetűzés) későbbi időre esik. Borovicaka könyvéből jegyzem ki: „Der Schutz gegen Ungarn wurde zum gemeinsamen Band dieser drei Staaten und dies gab die aktuelle Veranlassung zur Schaffung eines Bündnisses der aus der Teilung Österreichs und Ungarns entstandenen Staaten. „Kleine Entente“, diese Bezeichnung war anfänglich ironisch gemeint, aber bald lebte sie ebenso ein, wie das neue Gebilde selbst.“

A Kiszentente valójában nem az, ahogyan hivatalos expozékban,

népszövetségi körmondatokban bemutatkozik, de még az sem, amit a hazai ujságok mesélnek róla egy-egy kassai gyűléssel vagy erdélyi magyar kegyhelyrombolással kapcsolatban. A Kisenfente egyszerűen a lehanyatlott Habsburg-korszak egy kései szülöttje, mely a jelenlegi közép-európai kérdés (revízió), a háború előtti párisi érdek, azonkívül egyes politikuskok sértett ambíciójából bonyolódott össze. Mindennapi kenyere, mondhatnám az egész hatalmi alakulat egyetlen szellemi kovásza a magyar revízió kérdése, amely Károlyi Miska eredménytelen kísérletei óta, a legitimista törekvéseken keresztül a mai tudatosságig, bölcséleti rendszereződéséig összefüggő, erősödő fejlődési sor. A Regnum Hungaricum népcsoportjának és birtokainak integritás-elvéből fakadt, s a Kisenfente létezésének első pillanatától kezdve ellene szervezkedett, ámde az ezmei tartalom a diplomáciai fondorlatok örvényében is volt olyan erős vitalitású, hogy Közép-európában egyeduralkodója maradt a politikai és társadalmi gondolkodásnak. A magyar revízió határozottan kijelentette: egyedül e kijelentésének tiszteletbentartására esküdött az ifjuságunk, hogy nekünk nem a veszített területek fájnak elsősorban, hanem a régi nemzetiségek hűtlensége, akik nem várták meg, amíg a háború utáni európai változások nivóját eléri a nemzeti gondolkodásunk újjalakulása is, hanem felrúgva az apostoli királyság eszméjét, feleltelenül bejelentett ígéreteket után vetették magukat. Ezen a ponton nem akarok vitatkozni — én így látom, sokan látjuk így. Azonban még sem neheztelünk; a tévedések oka bennünk kölcsönösen megvolt. — Mi nem éltünk a retorzió fegyvereivel a szűkített határokon belülre szorult tótokkal, németekkel szemben sem. Egészen bizonyos, a jövőben sem fogunk. — Ha odaát a gyalázások a vér- és ellenállás nélküli okkupáció után sem szűntek meg, ne csodálkozzanak a szavainkon s rajtunk sem, akik pedig állandóan a kisebbségi konfliktusok elsimításán fáradozunk.

A revízió végső elemzésben a 48-as szabad-Magyarország reformtörekvéseinek egy specializálódott belpolitikai trányelve. Minden kívülről jövő ellenérvet visszautasítok, mert a fiatalságunk helyzetéből ítéltem meg a mozgalmat. A revízió csakis a társadalmunk átszervezését tűzheti ki feladatául — új magyar alkotmányjogot (reformot) az új magyar értelmiség gondolati megvalósulásában.

3. Ha a csehok Nagy-Magyarorazággal a bécsi központosítás révén nem kerülhettek volna olyan megengedett érintkezési viszonyba, talán sohasem merték volna remélni, hogy Szlovenszko valaha is tartományukká válhatik. Ezt az előnyt Bécs szerezte meg számukra, amely felé most kárpátvölgyi kebelbarátaikkal antagóniás előszeretettel annyi mocskot fröcskölnék a Hradsin demokrata örökösai. A csehek eredetileg Galicia felé sandítottak, és amiről Borovicska is regél, hogy t. i.: „eine jahrhundertlange Entwicklung hatte die Grenzen dieser Länder (u. zw. Böhmen, Mähren, Schlesien, Slowakei), auf welche die tschechische Nation ein historisches Recht beansprucht, klar vorgezeichnet“; ez a história jog helyesebben inkább a mi határainkra vonatkozik. Azonban mi tudunk elnézők is lenni a csehek sovíniszta történet-

szemléletével szemben és ezen a ponton sem óhajtunk vitát nyitni.

Jaroslav Papousek: „Der Kampf um die tschechoslovakische Selbständigkeit“ című könyvét nyitom föl következőnk. A közép-európai alakulások egyenesen Entente-intézkedéseként vehetők, mondja ez a könyv. Ezzel szemben alig pár napja olvastam Szende Zoltán: „A magyar katasztrófa 1918—19” című munkáját. Ő viszont azt állítja, annak idején Thononból sürgönyfölszólítás érkezett volna az Entente részéről, egy osztrák-magyar diplomata delegálását sürgették, hogy „megállapítást nyerjen: 1. az a maximális területi veszteség, amelyet a monarchia a felbomlás veszélye nélkül kibír, 2. azok a belpolitikai engedmények, amelyek szétesése nélkül végrehajthatók, 3. a monarchia gazdasági egységének a konzerválása”. Andrássy külügy-miniszter kiküldöttjének a tárgyalásait a pesti októbristák híúsították meg. Egyébként maguk az októbristák ebben az új európai rendezkedésben annyira járatlanok voltak, hogy a tútság kiválását és cseh hangulatát, mint nemzeti cselekményt, sürgönyileg éltették. Opocensky szavait idézem: „Die magyarische Regierung hatte an den slovakischen Nationalrat am 31. Oktober, offenbar als Antwort auf die Deklaration von Sv. Martin, ein Telegramm gerichtet, worin sie dem Rate viel Erfolg in seiner Tätigkeit für das slovakische Volk wünschte. Auf dieses Begrüssungstelegramm Károlyi's erwiegerte der Vorsitzende des slovakischen Nationalrates Matus Dula mit einem von Dr. Hodzsa verfassten Telegramm, in welchem die Trennung der Slovaken von den Magyaren betont und der Wunsch ausgesprochen wurde, dass ein freundschaftliches Verhältnis zwischen dem tschechoslovakischen und dem magyarischen Volke aufrechterhalten werden möge.” Papousek könyvéből olvasok tovább a Közép-európát érintő Entente-intézkedésekről: „Sie weisen vielmehr darauf hin, dass die Ursachen der Entstehung des tschechoslovakischen Staates tiefer liegen müssen.” Megmérem ezt a mélységet is ugyancsak a szerző szavaival: „Die Festsetzung der Grenzen war allerdings nicht nur eine Rechtsfrage, sondern auch eine Organisations- und Machtfrage. Zu diesem Zwecke wurde nach der Proklamation der tschechoslovakischen Selbständigkeit am 28. Oktober 1918 die tschechoslovakische Armee organisiert, die allmählich alle zu dem neuen Staate gehörenden Gebiete besetzte. Ohne sonderliche Schwierigkeiten wurde diese Aktion nicht nur in Böhmen, sondern auch in der Slowakei durchgeführt, die sich durch eine besondere Kundgebung am 30. Oktober der Selbständigkeitsproklamation angeschlossen hatte.” Im, a szerző is mondja, Szlovenazkó nem állt ellent: a magyar közállapotok zülése az egész nemzeti frontot porba bunkózta. Igen a magyar faj nomád, hortobágyi nivója haladást nem mutat és ez az ősi képtelensége, rebellis természete akadályozta meg a nemzetiségek szabadabb, alkotmányosabb fejlődését is. Most speciálisan mindig csak Szlovensz-kőről folyik a reffenetes vádaskodó szó. Beolvasok Stefan Jansak könyvébe is: „La situation de la Slovaquie”, csak a ceruzám nyomait keresem, így is sokat kellene kímáolnom belőle.

„Après la catastrophe de Mohács, la plupart des nobles cher-

chèrent un refuge en Slovaquie... La Slovaquie devient un bastion à l'aide duquel l'aristocratie luttait pour ses idéals, et par cela tout est dit. La Slovaquie vécut une longue période de luttas en faveur de la liberté, menées par Bocskay, Bethlen, Thököly, les deux Rákóczy, pendant une période d'un siècle et demi environ... La Slovaquie était en ruines." A későbbi fejleményekre vonatkozólag Hlinka András turócszentmártoni beszédéből idézek, amelyet közvetlenül a csehszlovák egyesülés előestéjén mondott: „Népünknek és a szlávágnak a Habsburg-ház ősi ellensége volt. Kérülő úton sohasem érünk el a kívánt célunkat. A cselekvés ideje megérkezett. Világosan ki kell jelentenünk, hogy akarunk-e vajjon továbbra is a magyarokkal haladni, vagy a csehekkel inkább... Az ezeréves össze-
 házasodásunk a magyarokkal nem volt kifizető, el kell válnunk egymástól". Ugyanekkor Masaryk hangja is hallatszott külföld (Moszkva) felől: „Szlovákiában eredetileg kevés magyar volt, azonban irgalmatlanul magyarostották ott a szlovákokat. A magyarok bezárták a szlovák iskolákat, elnyomták a szlovák irodalmat és minden eszközt felhasználtak arra, hogy a szlovákokat megfosszák nemzeti valójuktól... A magyar oligarchia szlovák, szerb és román választók leűvé-
 tése, az irodalom és a nyelv elnyomtatása által tartja fenn uralmát... Csak igazságos lesz, ha vége szakad ennek a brutális, valósággal embertelen politikának és a magyarok kényeztetve lesznek rá, hogy beérjék saját nemzeti erőikkel." Nem akarom a multat fölöslegesen hánytorgatni, egyet azonban bátor vagyok leszögezni, hogy az úgynevezett brutális magyarosítás mégsem folyt oly eredményesen, mint a raffiniált „demokrata” csehséítés. A nyelvkérdés újraképezése elég szomorú tanulság annak, hogy a cseh kormánynak cse ágában sem volt az okulás szándéka, s ennek megfelelően természetesen a kisebbség ügyeinek tegnapi pártfogásolása csupán azennyes intrikának tűnik föl a mai intézkedéseik megvilágításában, mintha a mult hibáit hihetetlen módon betetőzni kívánnák. Még két évtized kellene csak és az ottrekedti magyar lélek felőrlődne a despota nyomás alatt; a fók is csak annak köszönhetik nemzeti jellegük ötvenszázalékos kimentését a cseh imperializmus hódító dühe alól, mert Hlinkákék, Jehlicskákék vigyáznak az autonómiára. A „Narodni Noviny” turócszentmártoni napilap, mely 1918-ban elsőnek közölte a prágai májusi határozmányt a Felvidéken, már szintén kitokosodott egy kicsit. Mint példát említtem meg, hogy idén tavasszal már a „csehek vak és éznélküli” politikájáról mert írni vezércikket.

Tovább nem folytatom a lapozgatást... talán már meg is elégelem. Epen csak az lenne még hátra, hogy a román Alexandru Marghiloman emlékirataiból idézzem, mint eszelte ki Brătianu és Ionescu, vagy a Vajda, Popovici, Mihály, Goldis, Hosszú meghasonlást szító társasága a szerb Pasicsal együttesen a Prága-Belgrád patkóvonalának politikai előzményeit: Nagy-Románia és Jugoszlávia magyarellenes fölcihelődését Erdélyben és Horvátországban.

4. Valahol mélyen — a lélek mélyén a szavakkal megfakulnak a jelentések is és olyan meszire kerülünk a napl túlekedéstől, mint a jog vagy a szabadságazme a mai nemzetközi igazságszolgáltatás-

ban. Vajjon csakugyan új világ van-e születésben... vagy csak a régi haláltusája ez az univerzális tanácsalanság és deliriumláz? Ime, „se a régi, amellyel szemben az új érvényesülni akar, nem lehet úgy likvidálni és se az újat nem lehet úgy érvényesíteni, hogy kerek asztalok mellett nemzetközi vitákat rendezünk, javaslatokat teszünk és határozatokat hozunk.” (Milotay I.) És mégis vannak még diplomafák elegenden a „genfi nemzetközi kaszinóban”, akik a wilsoni negyedik pont hitét bele akarják csempészni a világ sokkal nagyobb hitetlenségébe és a leszerelésről komoly arccal üléseznek, mint április-elejét ünneplő elkényeztetett gyerekek. Ez az igazság, kérem szépen.

A politizálás a kisemberek tudományává alacsonyult, ők élvezik a legjobban. „A mi intelligens emberünknek meg van a maga kávéházi köre, vendéglői asztala, vagy politikai pártjának valamilyen helyi vagy szakmai szervezete. A stammlókáloknak ez a zárt levegője, ebben gyökereznek a mai, igazán kicainyes viszonyok.” (Masaryk.)

5. Idén nyáron sokat köszáltam a felvidéki tótok között, azóta is sokat foglalkozom az emlékekkel. Mindig intenzívebben, ahányszor valami furcsaság, felérefogyott hír röppen át tőlük Budapest felé. Nem állítom határozottan, de talán sikerült közelebb férköznöm a tót lélekhez. Rögtön megállapíthatom, hogy különbözik az én csehszlovák könyvem leírásaitól.

Dacos faj... azért felénk is figyelnek néha, nem olyan megátalkodottak a magyar folyó ügyekkel szemben, mint ahogy valamikor Hodzsák és Jurigák azt lefestették a prágai maffia előtt. Sokszor tapasztaltam, a legderekből tótok azért gyűlölnék minket, mert nem akarják maguk önként bizonyítani, hogy hibáztak és nagyon mélyen sértettek bennünket, Hlínka szavával: ezeréves házastársukat. Azonban nem lehet népek történetét máról-holnapra lezárni... Nem tudom elhinni, hogy a jóban-búban tíz évszázadig tartó együttélést csak arra lett volna jó, hogy egymástól megundorodjunk... (Krofta Kamill: „A csehszlovák történelem kistükre”, a tótoknak ezt a tíz évszázadát is a Morvántúlra számítja.) Igaz, most a politikusaink kötik az ehet a karóhoz: másként lesz ezután. Ha jövő történelmi Magyarországnak autonómista vármegyék alkotnák, ez épenúgy lehetne egy egységes állameszme védintézkedése, mint amilyent valamikor a bécsi kancelláriával szemben az erdélyi fejedelemség testesített meg. A budai várat Pozsony, Kolozsvár, Zágráb egyensúlyozná: a magyar protektorátust három új alkotmány.

Talán sohasem foglalkoztunk annyit egymással, mint most, amikor mély politikai határok választanak külön egymástól bennünket. Csak így különváltan láthatjuk egymás arcát és tekintetét, és nem tagadhatom, a kegyetlenül kisemmizett, jogából kiforgatott magyar népnek mégis roppant szimpatikus a tót atyafiainak az arca... és ha lehunyom a szememet, én — fiatal és az alföldi nép szerelmese, a hegyvidékek és rónák közeli hepiplendjéről álmodom. Most még nem akarok tudni az éz hideg politikájáról, úgy gondolom, egymás között ezt a konfliktus-kérdést sokkal szerencsésebben el tudják intézni — horvátok, tótok és magyarok, vajjon valóban szükségesség volt-e az, hogy a népjogok hajnalának üdvözlésére a „humanitás szö-

vetségeseknek" párisi békékkel és idősebb nemzeti történelmek megcsúfolásával kellett felelniök? Valahányszor a Kisentente érveréséből akarom kihámozni a feleletet, mindig valahogy úgy találom magamat, hogy csak a hínáros mélyül a lábam alatt; titkos diplomácia döntötte el a háborút és nem azok a borzalmas fegyverek, melyek nyíltan, mondhatnám büntetlenül öltek, pusztítottak, kulturákat romboltak és mindezt azért, hogy kinek legyen több gyarmata keleten.

6. Nem akarok vitatkozni azokkal a diplomátákkal, akik a maguk álláspontját már száz esetben bölcsen kifejtették és igazolták. Az akciómat különválasztom a politikának ettől a kétesértékű fejezetétől és függetlenül, egészen speciális magyar eszmekörből fogom levezetni tételeimet. Ez természetes is; számunkra Középeurópa más tagozódású és más feladat, mint szomszédjaink számára. — Olvasóim figyelmét egyaránt föl fogom hívni azokra a középeurópai szimptomákra, amelyek közeledést céloznak, és azokra a sokkal erősebb akadályokra is, melyek a gyalázatot köpik a magyar lélek, általában a magyar nép politikai és uralmi rátermettsége felé. Mi tudjuk jól, hogy ezt a rutint és erkölcsi fölényt, melyet még ma is élvezhetünk a Dunavölgy gordiuszi csomójának hogózási versenyében, birtokutódjaink a Szövetségesek boltjában bizalmi váltójuk mellé megvásárolni nemigen tudják. Mi ezzel tisztában vagyunk és csendben el is könyveljük, remélve: a jóbelátás előbb-utóbb győzni fog a világ léteében. Mi, amikor revízióról beszélünk, nem törünk sem Csehország, sem Románia, sem Szerbia életére, mi ezzel csak annak a meggyőződésünknek akarunk kifejezést adni, hogy hiszünk a történelmi folytonosságban. Aki a Kárpátvölgyben nem történelmi folytonosságról beszél, nem mond igazat.

Amikor a nemzetiségi kérdések jövő elintézésére új, korrigált szövegezéssel állunk elő, nem kegyeket akarunk koldulni az előlünk ellicitált kisépektől, hanem annak a történelmi ténynek az elismerését kérjük, hogy a Szent-István-féle kisebbségi felépítési ország keretei alkalmasak kisépek társas életének lefolytatására. Egymásrautaltságunknak mai vágyakozása a kielégülés után pedig egyenesen az arcunkba vágja a vádat, amiért nem vagyunk elég erélyesek sorsunk kormányzásában. Nyilvánvaló ezt a kielégítetlenséget érzí a Kisentente politikai szövetkezet is, ezért kínálgatja az otthoni terroriztikus magatartása ellenére is cukrozott mézesmadzagként: a konföderációs terveket. Ezekkel szemben csak egy feleletünk lehet: nem adjuk meg magunkat! — és ezt üzenjük sorsunk régi részesei felé.

Egyszerűen csak ennyit az új magyar programból.

Záróbeszéd az első szám végére.

Soha annyi álpróféta és kuruzsáló nem szaporította a szót, mint a XX. század kátyús, döcögős pályafutása alkalmával. Úgy állunk a holnapok előtt, mintha nem lennénk tisztában a feladatokkal, sem azzal, hogy tulajdonképpen merre is nyújtuk ki a kezünket legelőször. Volt idő, amikor elment a kedvem az újságolvasástól; először azt hittem, csak magam voltam így, de későbbben még többektől is hallottam, amint a vékonypénzű vezércikkekre, az örökös nemzethízi intrikák serény hírülhözására panaszkodtak nálam sokkal csendesebb, konzervatívabb férfiak. Máskor viszont, mikor egy kis élénkséget, igazi újságot fődőztem föl véletlenül a sablonos hírek között, mint például a japán–kínai háború tudósításait vagy a horogkeresztes mozgalom sakkhúzásait, olyan szenvedélyesen faltam a betűket, mintha legalább is messiási szavak fölfedezését remélhettem volna. És ebből a jelentéktelen megfigyelésemből azt a merész következtetést vontam le, hogy:

korunk érdeklődési köre megszűkült és ezzel szemben igazi, átfogó problematikája sincsen, mert a gazdasági válság nem számíthat korproblémának, azt vagy túléli, vagy legyűri ez a társadalom, de megoldani semmi esetre sem fogja. Minden-minden egy bámulatosan sokrétű lokálpatriotizmus jegyében történik. És én is ebből a kiindulási pontból fogtam a fölismeret feladatomban realizáláshoz. Az előző, más-mástárgyú cikkekből vázoltam a gondolatot, amit jó kezdésnek mertem minősíteni. Nem látom még tisztán a célt, de hiszem, hogy helyesen fogok a megkereséséhez.

Nincs érdek, amely elég súlyos lenne ahhoz, hogy a korszerű kérdésekből bármit is letagadjunk. Aki az élet kontinuitását továbbra is fenn akarja tartani, nem szemlélheti azt akkor úgy, mint megmerevült állapotot egy meghatározott időponthan: például 1934 január havában, hanem a mulasztások, problémák kauzális sorában kell megkeresnie s ott kell mélyebbre nyúlnia, ha a megváltoztatás lehetőségét cselekvő erővé akarja tenni. Ez így leírva evidens és vitánföli, — s mégis mennyire ellenkezik ezzel a megfontolással a Kiszentente politikával kevert történelemszemlélete, amely a mai állapotot a saját integritása megóvása végett standardnak hangoztatja. Nem tagadhatom le tehát, amiért a kulturális közlekedésről beszélek, hogy Közép Európában van revízió-kérdés és Magyarországon még mindig elintézetlen a zsidókérdés és a paraszti osztály sorsa. És mindez probléma az irodalomban is, mert az én irodalmam a nemzeti lélegzésének az életet-jelentő melegét tartalmazza; aki pedig a minden napoktól távolmarad, egyéni akcióival és kicsinyes művészetértékeléssel saját pepecselését a közösségi élet törvényzerűsége fölé képzi, hasonló a XV. század humanistáihoz. Homokra épít, mert a lélek mechanizmusa követeli meg, hogy az erőtlenség és hitetlenek valamilyen rögzizme bálójában akadjanak föl, és sokkal fanatikusabbak, haladásra képtelenebbek legyenek, mint a hívők. Egy szóval: utálom,

aki a világpolgárságot 1919 értelmezése szerint mert beleismádkozni a nemzeti államok mai megdőbbentő vívódásaiba.

Csak olyan jövőről merek beszélni, amelynek lehetőségei a mi esetünkben fölismerhetők és a megvalósuláshoz szükséges erőmennyiséget szintén feltételezhetem önmagunkban. Erő az öntudat is, — igazolja a fascista és hitlerista szellem — Én a fejlődést akarom illusztrálni.

Eszközömül egy félig-meddig elavult sokrateszi beszélgető formulát választottam. Roppant kevés az, amire egy fix munkakörbe kényszerített ember önmagától ráeszmélhet, és e mellett az arányszám mellett még sokkal elképesztőbb az a tünnet, hogy a primitív igényű emberek lényegesen többet foglalkoznak önük elhelyezkedésével egy jólismert horizont korongja közepén, mint a felszabadultabb gondolkodásúak. Mert a mai szabadongondolkodás végeredményben egészen más területekre tereli az általános érdeklődést, mint olyan korokban, amikor a szabadongondolkodás elé a korszellem (hit vagy babona) barrikádokat emelt. Az irány az ellenállás következtében akkor világos volt, míg manapság határozott ellenállásról, vagy a korszellem fölismerhető célirányosságáról beszélni sem lehet. A jelen a materializmusnak adott igazat; az érdeklődések kis dolgok felé fordulnak és olyan összefogásról, mely az öntudatosság tisztult képletével lenne egyenértékű, a kor jóakaró diplomatái sem álmodhatnak. Mechanikus erők vándorolnak keletről nyugat felé, és ha „de facto” nem is éljük át a népvándorlás hajdani zűrzavarát és erős hullámmását, a néplelek kényszerült vándorlását egy univerzális jellegű eszme formájában mindnyájunknak érezni kellett a közelmúltban és ki merné állítani, hogy a Dunakönyéknél nem fogjuk megérni ugyancsak e lélek hullámmásnak nyugatról visszaverődő interferálását is (l. bolsevizmustól a hitlerizmusig.)

Németh László kritikái folyóiratában olvastam idén tavasszal egy közép-európai folyóirat tervét. „A folyóiratot eleinte a kisebbségi és itteni magyarok írják; egy-egy tót, román, azerb írő munkája fordításban kerülne belé; később többnyelvű folyóirattá lehetne alakítani, minden nép a maga nyelvén szólna, s minden ország a maga nyelven kapná — a füzet végén — a kivonatot.” Egy dolgozó, optimista férfi fantáziája bontakozik ki ezekből a sorokból. Világos ő is a kulturális közeledésről beszél, csakhogy megtéveszti őt egy ma meg nem levő humanista szempont, amely már többé nem képes az állam időszzerűbb érdekei ellenére kulturális szövetségeket kötni olyan más államokkal, amelyek létkérdésének kockázatására használják föl a baráti jobbot. Én csak a kíméletlenséget tudom hirdetni ilyen esetekben és nem ámitom magamat folyóiratom külföldi, idegennyelvű utaztatásával. Meg vagyok arról győződve, bármit is írok olyat, ami függetlenül az én véleményem, s ami a látszólagos kulisszatitkokról lerántja a leplet vagy egysékre meg épen a vizelepedőt húzza, megtalálom a visszhangomat jobban, mint amennyire az akciónak az induláskor szüksége volna.

Hangsúlyoznom kell, nem probléma-bogózásra vállalkoztam; ilyesmivel kísérletezzenek a bölcs vezércikkek és politikai szövegszólások

szerkesztől. Ugy vélekedem, szükség van olyan valakire is, aki a kis-problémák égő saajgásait le tudja csillapítani, azaz: megvan benne a készség ügyes-bajos dolgok „elintézésére”. Ne tagadjunk le semmit, ami bennünk az élet kontinuitását megszerezheti. Ne tagadjuk le a tradíciókat sem, de ne is szenteljük föl azokat társadalmi kötelességeink dogmáivá. Az élet megnyilatkozásai tere széles és még ma is jobbára ismeretlen.

Munkatervem megvalósításában választanom kellett a küzdelmes egyoldalúságot és a reformosító tudományosság helyett egy szabadabb, vezércikk-szerű stílusformát. Mindezt azért választottam így, mert agítani akarok... mert az ideit külföldi utaim alkalmával bőven nyílt alkalom, hogy megismerkedjem mások véleményével és magatartásuk gondolati hátterével. Sok rettegést és kicsinyességet láttam külföldön és sok-sok erőt, méretet a magyar sorsban, amikor hazajöttem. Csak vázlatot akartam szerkeszteni és mégis — úgy érzem — több helyütt harcot provokáltam. Szeretném már most az induláskor azt remélni, hogy hazánkban írásra és olvasásra kapható és amellet nagyfilozófus patriotái, főleg akadémikusok, szintű megérezzék, mint a jövőszépiítő ifjúságunk: — minden szavammal ellenzékét akarok képviselni. Az ellenzéki programom az építő munka és nem a delelés, vagy közismertebb szóval, „a helybentopogás”. A kulturális közlekedést akarom a saját megfogalmazásomban a legyen bár az ajkam a jövőben néma, a gondolatot máris megtermékenyítve láthatom. Nem szégyenlem egyik jeles történetírónkkal bátran vallani, hogy a dicsőségesnek nevezett magyar ezeréves múlt végső elemzésben nem más, mint fajunk tervszerű irtása; csupán azért dicsőséges, mert sorsát legtöbbször magasabb, egyetemesebb körülmények súlya alatt viselte. Nem szégyenlem kinyilvánítani azt a meggyőződésemet sem, hogy Hungaria ezer év óta nélkülözi a Regnum Hungaricum nemzeti programát; a tegnapokból egyetlen feladatát az szállott vissza a verejtékező, földműves igát vontató néposztályra, hogy pusztá adófizetői létét türelmes megadással folytassa le. — A kulturális közlekedés csak gyorsíthatja a kor jóvátételi eszméinek kibajtását. — Szomorú eleven-séggel markolnak belém Jókai szavai, amikor egyszer utaztában idegen népek történelem-csináló munkálkodása előtt hazafelé emlékezett: „Oh milyen jó, hogy nekünk nincs egyéb historiai műemlékünk, — mint az öregapáink tajtékplája”.

A magyar fajjal gondolatának népszerűsítését akarom, hogy a mai középeurópai nivelláló szellemi élet eszközeivel: főleg irodalmi közvetítéseken keresztül tapogassa ki környezetében sorsadat: geográfiai helyzetét és önmaga előtt vezesse le a tételt, milyen mulasztások és feladatok megoldására vállalkozhat a jövőben. Minden renegát előttem gyanus, aki egyszerre két nyeret akar megülni. Keyserlinggel valom, csak fix rassz megfízott öntudatosságától lehet várni a modern vagy technikai renaissance-éra megteremtését. Mussolini mondta: „Csak az erős népek érvényesülnek és maradnak fenn. Csak az erős népeknek vannak barátai. Békében szeretik őket, háborúban félnek tőlük. Gyenge népek békében egyedül állnak és el vannak hanyagolva, a háborúban pedig az elnyelés veszedelme fenyegeti őket”.

Az előbbi mondásomat ismételtem: erő az öntudat is, mert a faji öntudat összetartást igényel. Magam akartam, hogy kulturánk harcvo-nalába belépthessek és ha most még csak kerülővel akarom a harcot szolgálni, mindenesetre számíthatok értéket és jó minősítést a harcom számára azért, mert én a kulturát tápláló nép jóvoltáért nyúltam a pennához. Nem ambicióm a hírnév, csak a becsületes munka s ez a jelszavam is.

A jövő bírálóimnak, amennyiben észreveszik, fölösleges lenne figyelmeztetniük, én magam is érzem, hogy ebben a füzetben legtöbb-szor önmagammal vitatkozom, mert útmutatást senkitől sem kérhet-tem, a kortársak munkája pedig legkevésbé alkalmas a példaadásra. (Ha írnak rólam, gondoljanak először önmagukra és az előbbi mon-dásomra.) Azt is tudom, hogy minden cikknek, mielőtt egy kérdést egy oldalról akar megvilágítani, okvetlenül a választott szempont pártjára kell állania és az élet széles horizontjának szűkítése és egyes részek megnagyítása nélkül a feladat a megoldhatatlanságig növe-kedne. Csak arra vállalkoztam, hogy hangulatot teremtsék egy már meglevő terv mellett, amely népünket jelenlegi megtámadottságából és improduktív fájásaiból az öntudatos munka felé — hivatásának határozott fölismeréséhez segítse. Talán még sohasem volt az emberiségnek hasonló jellemű kora, amikor a legönzетlenebb közéleti fér-fő is csupán a hibák szaporításával mulhatja fölül a többnyire hatá-rozatlan emlékü elődjét. És senki sem akarja a ráeszmélést, hogy tulajdonképpen az emberiség szuggerálja a kort a maga számára ilyen tarthatatlan rossznak... Mert ha igaz, hogy a világ és jelenségei érte-lemmegvalósulások, akkor igaz a tétel reciprokusa is, hogy tudniillik a megvalósulás giccses arculatjáért a leszármaztató erők forrását: az uralkodó értelmet szabad egyedül felelőssé tenni.

Amikor munkatervemet a párives konferánszban szélnek bo-csájtom pesti albérleti lakásom négy fala közül az egyedüli jövőm karjába: a közvélemény elé, a hangomat a lehető legmagasabbig igyekszem fokozni, hogy hallható legyen, miszerint én még hiszek az igazi eszmék diadalában és abban is, hogy ifjúságunk előbb-utóbb utat tör magának.¹ Hiszek abban, hogy a tudomány és a nevelő, programfogalmazó irodalom megmaradt a kiváltságosok kincsének, amely fölött csak azok tudnak elmélyülni a lelkek világában, akik-nek világszemléletében a kulturálódás önállósulást és kötetlenebb itélőképesseget fejlesztett ki. „Az ifjúságért — az ifjúság által”, emlék-szem egyik tanárom mondására. A népszerűséget megvetem, és sze-retnék abban is bízni, hogy a velem egykorúnak megértik célkitű-zéseimet.

¹ A műegyetemi sajnálatraméltó kormányintézkedések ellenére is!

A munkaterv.

Hiszek a becsületes munka sikerében; hiszek az értelem fejlődésében is, mely millió életben tovább remeg és fejlődik; hiszek a gondolat megvalósulásában, amely gondolat új közösségi életforma szellemi előzményeit, magját tartalmazza és a minőség megjavításának érdekében harcol. Ez az én nemzeti Krédóm, amely nem a föltámasztásért van, hanem az élet folytonosságának bizonyítását akarja, mert a föltámasztás előző halotti állapotot tételez föl. Ez a hitem az alapja a munkatervemnek is.

1. A kulturális közeledés — irodalompolitika. Nem irányíthatják kizárólagosan nemzetközi szempontok és nem léphet föl a szolidaritás kölcsönösségének elve alapján. — A kulturális közeledést én a magunk magatartásaként nevezem meg; türelmes, majdnem tudományos, objektív szemlélése a középeurópai környezetünknek és amennyiben irodalompolitika: a középeurópai irodalmak jelenében nemzeti életünk reflexeinek a megkeresése.

2. A környezet megismerése — az én önismeretének allegorikus képe. — E folyóirat céljának tűzte ki, hogy Középeurópa irodalmainak kivonatos megismerését, különösen tekintettel a háborúutáni változásokra, fordításokban, cikkekben és párhuzamos elmeszuttatásokban a hazai olvasóközönség számára hozzáférhetővé tegye. E bekezdőntő szám után eddig még megnemállapított sorrendben fogja hozni egy-egy számban: a megazárlott területi magyarok; a csehek, tótok, kisoroszok; a lengyelek és bolgárok; a régi monarchial németek; a horvátok és szerbek — irodalmi életének rövid ismertetését. Egyelőre nem látom erkölcsi garanciáját egy, e sorozatban utolsóként szereplő szám összeállításának: a középeurópai sajtóviszonyokról. Mindez körülbelül két év munkáját veszi majd igénybe.

3. A kisebbségi-kérdés ezek szerint a programom kereteibe is belenyúl. Azonban a munkatervem mindenkor független kíván maradni a napi politika közvetlen befolyásától. A kisebbségi-kérdés annyiban kap majd kedvezőbb megvilágítást, mivel bővebben akarok foglalkozni a történelmi Magyarország hajdani nemzetiségeivel. Be kell vallanunk, nálunk a közvélemény erről még mindig ferdén ítél.

4. Elvettem egészen új szerepkörben akarom érvényesíteni Tiszában vagyok vele, mivel a megjelölt irány határozott, a mozgalom terjeszkedése követőket és ellenzőket fog válogatni mindjárt a kezdet-kezdetén. E folyóiratot nem pusztán a saját gondolataim közlésére alapítottam, sőt legfontosabb feladatommak jelöltem meg a fiatalok spontán jellegű fölfedezését. Szerettem azt hinni, hogy lesznek

az országban fülek és dolgoz kezek, amelyek nem a terv elbuktatására szövetkeznek egymással, hanem legjobb tehetségükkel növelni igyekeznek majd a „Középeurópa” író és olvasó gárdáját.

Leveleket várok tőlük!

E beköszöntő sorokban csak azt akartam elmesélni, hogy bár fiatal vagyok, mégis vannak általános érvényű problémáim és vannak a problémáimmal kapcsolatban egyéni irányokat követő gondolataim. „Meghívót” szerkesztettem én is s amint kinek-kinek hallania kellett; a dobot elég hangosan ütöttem meg; aki egyet ért velem, tartson is velem, és ha az államgépezet körüli settenkedésből ki is zárt benünket, fiatalokat, az előttünkjáró öregség, hát legalább beszéljessünk felőle, mit is pillanthatunk meg a bűvös véka alatt, Önmagamát idézem: „a történelemben úgyis minden csinált akció annyit ér, mint az ember életében a beszélgetés — az élet kifelé is, befelé is organizmus, a saját törvényei szerint fejlődik vagy hanyatlik.”

Szerkesztő.

A szepesi szászok búcsúszavai

A szepesi szászok üzenete „Zipserföld” címmel mint vezércikk jelent meg a „Szepesi Híradó” 1920. évi május 29-i számában. A cikk akkoriban nagy feltűnést keltett. Irodalmi körökben mint rendkívüli eseményt tárgyalták. Sőt, nagyobb városokban kiplakatirozták. Szerzője dr. Rajcsányi Gyula, írói névvel „brigadéros” jegyezte a cikket. Maga az írás páratlan az irodalomban, nemcsak klasszikus szépségénél fogva, de azért is, mert ilyen eddig még nem volt sem könyvben, sem újságban megörökítve, midőn az egyik népi közösség búcsúzik a másiktól.

Körmendy-Ékes Lajos dr. nemzetgyűlési képviselő nyilatkozott róla:

„Örökértékű dokumentum marad a *Szepesi Híradó*ban a magyar békeszerződés aláírása alkalmából „Zipserföld” cím alatt megjelent gyönyörű cikk, a jó cipszerek leikéből fakadó mély érzésű búcsúszó, amelyet mind a magyarsághoz való hűség ragaszkodásnak és hálás emlékezésnek klasszikusan szép megnyilatkozását annál inkább egész terjedelmében ideiktatok (utalás a nemzetgyűlési naplóra), mert azt szeretném, hogy annak minden sora minden magyar lelkében örökre bevésődjék.”

Egy arasnyi felhő közeledik az égen a gömöri hegyek felől. Utána lassan jön egy másik. Megint egy harmadik. A vezető csillagok eltűnnek egyenként. Végül felleg borul a Szepességre. Gyászlobogó repül fel a zenitre! Egyre és egyre erősödik a hír: Magyarország aláírja a békét.

A végtisztességet, az utolsót, nemcsak jogunk, de kötelességünk is megadni. A Szepesség Szent István koronájának diadéjja volt, tehát illő, hogy a válás pillanatában elbúcsúzzunk tőle.

Nem valami számadás-félét, vagy mérleget akarunk csinálni, csak búcsúzkodunk. Megköszönjük a sok jó és hófehér lisztet, melyből ezer éven keresztül táplálkoztunk, melyből gyermekeink oly jó ízű, zamatos kalácsot ettek. Megköszönjük Tokajnak gyöngyöző, tüzes borát, melyből sehol a világon a pohárba annyi nem folyt, mint éppen a Szepességben. Megköszönjük a fekete ropogós cseresznyét, meg a hamvas, mosolygó kajsziarackot, a csábító gyöngyszemű szőlőt és a vérbélű görögdinnyét, amelyet az egri menyecskék árultak Lőcse, Igló és Poprád piacain. Megköszönjük még a finom illatú erdőteli és verpeléti szüzdohányt is, amelyet gyöngyvirággal vegyesen hoztak át az érchegységen. Megköszönjük a szeretetet, a gondosságot, ahogyan fiainkat nevelték, elhelyezték és lett légyen az munkás, úr, vagy paraszt szülöttje, a legmagasabb állásokig juttatták Magyarországon. Megköszönjük a gavalléros bánásmódot, melyben még a szepesi pesztonka is részesült, mert a cipszereknek becsülete volt Magyarországon. Megköszönjük a sok bányatelep és gyár felvirágoztatását, a hatalmas vasúti forgalmat, a tündöklő gazdag iskola-épületeket, felszereléseket, dohánygyárakat, fa-, textil- és fémipari szakiskolákat, ásványvizeink forgalomba hozatalát. Megköszönjük a Magas-Tátra világhírű felvirágoztatását. Mindezt mi megköszönjük szépen tinéktek, magyarok, kik velünk emberségesen és őszintén jól bántatok. És te Levocsa, te köoroszlán nyújtsd ki a nyelvedet rám, ha mindez nem igaz. De nyújtsd ki a nyelvedet arra is, aki ki merte ejteni a száján azt a szörnyű bűnt a cipszerek közül, hogy ő Magyarország mostoha fia volt.

Még hálálkodni sem akarunk koldusmódra, mert ez izléstelen volna. Egyszerűen búcsúzunk, tiszteletre méltóan, meghatottan. Reszkető karunk kitárjuk elszakadt testvéreink, földönfutó fiaink után, akik nekünk kedvesek voltak, de akiket a rövidlátás kiűldözött.

Szlovák apák, magyar anyák, gyermekek, unokák, kik széjjel vagytok szakítva, ne feledjétek el egymást soha! Milliő és milliő ezüstsál láthatatlanul húzódik keresztül-kasul a levegőben, de rajta mindenütt sűrűn a fájdalom könnye rezeg. Nektek mind istenhozzádot kiáltunk!

Ti pedig becstelén „Tiborcok”, akiknek a szerencsétlenség pillanatában nem volt egyéb gondotok, mint hogy üszköt dobjatok a testvér és testvér közé, legyetek átkozottak elevenen a földön, a pokolban, az örök tűzön, legyetek átkozottak mindörökké. Ámen.

Most pedig te vén Branyiskó és te, gomolygó felhőkben tündöklő Lomnici-csúcs, Nagyszalóki-csúcs, Gerlachfalvi-csúcs, ti smaragd fénnel bájoló tengerszemek, te az Árpád sírját takargató méltóságos „Magura” és a Dunajec tükrében pompázó Korona-hegy és ti mind, a messzeségben kéklő szepesi hegyek – sorakozzatok! Pihenjen el a csalogánydal, húzódjatok meg remegve ti vendégfecskék, csak az erdő moraja zúgjon. Hömpölyögve zúgjon a kéklő hegyeken keresztül, csak a sóhajtásunkat vigye el azoknak, kiktől búcsúzunk.

Ti pedig hanyatt-homlok sziklákon keresztül csobogó milliárdnyi kristályszemektől fröcsögő szepesi patakok csak fussatok, és majd ott, ahol folyamokká dagadva hömpölyögtök, mondjátok el, hogy a mi könnyeink nem fognak kiszáradni soha.

TARTALOM

Az 1941-es kézirat.....	5
Közbeiktatott, kiegészítő magyarázatok	
Egy kiskunsági nagyközség közvéleményének mozaikrajza, illetőleg a rajznak egyik változata.	
Nemzeti öncélúság.	
Az áldozatok kapuja.	
A szolgálat vállalása magyar nemzeti és Kárpát-medencei hagyományaink, valamint keresztény közösségi életünk védelmében.	
1. Függelék.....	239
Az 1934-ben megjelent első irodalmi kísérletem másolata.	
2. Függelék.....	287
A szepesi szászok üzenete 1920-ban.	